

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YEREL SİYASETTEKİ KLİENTALİZM VE HEMŞEHİRİ
DERNEKLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME:ÜMRANIYE
ÖRNEĞİ

Damla DALKILIÇ

2501211164

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Güven Gürkan ÖZTAN

İSTANBUL – 2024

ÖZ

YEREL SİYASETTEKİ KLİENTALİZM VE HEMŞEHİRİ DERNEKLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME:ÜMRANIYE

ÖRNEĞİ

DAMLA DALKILIÇ

Türkiye’de yurttaş ve partiler arasındaki ilişki analiz edilirken genelde makro siyaset üzerinden ilerlendiği görülmektedir. Bu çalışmada ise mikro siyaset üzerinden bir inceleme yapılarak yerelerde kurulan kayırmacı ilişki ağlarının siyasetteki konumunun incelenmesi amaçlanmıştır. Ümraniye, göçler sonucunda oluşmuş bir ilçe olmasından dolayı yerelde dayanışmacı ve kayırmacı ağların yaygın olduğu bir kimliğe sahiptir. Bu ağlar arasında önemli olan aktörler arasında hemşehri dernekleri yer almaktadır. Ümraniye’deki hemşehrilik örgütlenmeleri incelendiğinde, hemşehrilik kimliği çatısı altında bir araya gelmenin temel motivasyonu olan dayanışma kurmanın zaman içinde dönüşüme uğradığı görülmektedir. Buna etki eden dinamik ise iç göçler sonucunda yereldeki hemşehri gruplarının sayısının artmasıdır. Dolayısıyla hemşehri grupları, kendi içindeki dayanışmacı niteliğinin yanı sıra farklı hemşehri gruplarıyla rekabet eden aktörlerdir. Ümraniye’de hemşehri grupları arasındaki güç ilişkileri hem iş ve konut piyasasında hem de siyasete eklemlenme süreçleriyle bağlantılıdır. Bu sebeple Ümraniye, siyaset ve hemşehri grupları arasındaki ilişkilerde klientalist ağların etkisini tespit etmek açısından verimli bir sahadır.

Bu araştırmada, hemşehri dernekleri ile yerel siyaset arasındaki klientalist ilişkiler tespit edilmeye çalışılırken Türkiye’de klientalizmin nasıl dönüştüğü, Ümraniye’deki ekonomik ve sosyal açıdan değişimlerin oy tabanında yarattığı değişimler, derneklerin kazandığı yeni motivasyonlar ve hemşehri grupları arasındaki güç ilişkileri de aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Klientalizm, Patronaj, Yerel Siyaset, Hemşehri Derneği

ABSTRACT

A STUDY BASED ON CLIENTELISM IN THE LOCAL POLITICS AND THE HOMETOWN ASSOCIATIONS: THE CASE OF ÜMRANIYE

DAMLA DALKILIÇ

When analysing the relationship between citizens and parties in Turkey, it is generally observed that the focus is on macro politics. This study, on the other hand, aims to examine the position of the clientelist relationship networks established in localities in politics by making an analysis through micro politics. Since Ümraniye is a district formed as a result of migration, it has a local identity where solidarity and favouritism networks are widespread. One of the important actors among these networks is hometown associations. When the organisations of fellow citizenship in Ümraniye are examined, it is seen that solidarity, which is the main motivation for coming together under the umbrella of the identity of fellow citizenship, has been transformed over time. The dynamic affecting this is the increase in the number of local hometown groups as a result of internal migration. Therefore, in addition to their solidarity characteristic, hometown groups are actors that compete with different hometown groups. In Ümraniye, the power relations between hometown groups are linked to the processes of articulation both in the labour and housing market and in politics. For this reason, Ümraniye is a fertile field in terms of identifying the impact of clientelist networks in the relations between politics and hometown groups.

In this research, while trying to determine the clientelist relations between the associations of hometowns and local politics, the transformation of clientelism in Turkey, the changes in the voting base caused by the economic and social changes in Ümraniye, and the power relations between the hometown groups were also tried to be illuminated.

Key Words: Clientelism, Patronage, Local Politics, Hometown Association

ÖNSÖZ

Türkiye’deki iç göç olgusu üzerine yüksek lisansta başlayan bir ilgim vardı. Bu konuyu nasıl daraltacağım konusunda yüksek lisans ders sürecimde aldığım derslerin büyük bir katkısı oldu. Ders döneminde yaptığım araştırmaların da etkisiyle Türkiye’deki göç hareketliliği sonucunda dayanışma temelli kurulan hemşehri derneklerinin dayanışma motivasyonunun da ötesinde kentlerde ekonomik ve siyasal olarak rekabetçi ortamın aktörleri olduğu dikkatimi çekmişti. Konuyu incelemek adına İstanbul’un Ümraniye ilçesi dernekler açısından zengin olması nedeniyle seçildi.

İlk olarak Doç. Dr. Sinan Yıldırım’ın Devlet, Toplum ve Uluslararası Siyaset dersinde yapmış olduğum okumaların da etkisiyle hazırlamış olduğum dönem sonu ödevimle hemşehri derneklerini daha ayrıntılı inceleme fırsatı buldum. Ödevi hazırlama sürecimde yapmış olduğum dar kapsamlı saha çalışmasıyla hemşehri dernekleriyle ilgili güncel verileri yakalama şansı buldum. Daha sonrasında danışman hocam Doç. Dr. Güven Gürkan Öztan’ın Türkiye’de Bellek, Kimlik ve Aidiyet dersinde kentte bir aidiyet şekli olarak hemşehrilik kimliğini incelediğim bir saha çalışması yaptım. Bu sayede hemşehri dernekleriyle ilgili çalışmamı daha da pekiştirdim. Hazırladığım ödevler sayesinde sahada hemşehri derneklerine ulaşabileceğim bir sosyal ağ kurdum. Bu süreç hem literatür bilgimi genişletmemi hem de tez döneminde hemşehri dernekleri ve diğer aktörlerle iletişime geçmemi oldukça kolaylaştırdı.

Tez dönemine geçmeden önce hemşehri dernekleri ve göç üzerine yapmış olduğumuz sohbetlerle bu alanda ilerlemem için beni motive eden, tez konumu belirlememde ve sonraki yazım sürecimde içtenliğiyle ve pozitif tutumuyla her zaman desteğini hissettiğim, sahadan topladığım bilgileri dinleyerek yol gösteren değerli danışman hocam Doç. Dr. Güven Gürkan Öztan’a teşekkürü bir borç bilirim.

Saha çalışması sürecinde görüşme yapmış olduğum dernek başkanlarına, dernek üyelerine, belediye meclis üyelerine, belediye başkan yardımcılara, eski belediye başkanlarına, partili üyelere, ilçe başkanlarına zaman ayırarak katkıda buldukları için teşekkür ederim.

Son olarak hayatım boyunca her türlü desteği esirgemeyen sevgili aileme çok teþekkür ederim. Ve tez sürecim boyunca yapmış olduğumuz sohbetlerle bana farklı bakış açıları sunan ve motivasyonumu her zaman yüksek tutmamda payları oldukça fazla olan canım arkadaşlarıma sevgilerimi sunuyorum.

Damla Dalkılıç

İstanbul, 2024

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
TABLO VE ŞEKİL LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KLİENTALİZM VE PATRONAJ

1.1.Klijentalizm ve Patronaj.....	6
1.1.1.Klijentalizm ve Sınıf.....	10
1.2.Klijentalizm ve Siyasal Partiler.....	13
1.3.Parti Patronajı.....	15
1.3.1.Siyasal Kutuplaşma ve Parti Patronajı.....	20
1.4.Klijentalizm ve Demokrasi.....	23

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KLİENTALİZM VE PARTİ

DÖNEMLERİNE GÖRE DÖNÜŞÜMÜ

2.1.Demokrat Parti Dönemine Geçiş ve Klientalizmin Dönüşümü.....	31
2.2.Ekonomi Politikalarında Dönüşüm ve Yeni Klientalist Ağlar-ANAP Dönemi.....	35
2.3.İslamcı Partiler Odağında Gelişen Klientalizm-Milli Görüş Geleneği.....	39
2.4.Çok Yönlü ve Güçlü Klientalist Ağlar-AKP Dönemi.....	48

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÜMRANIYE

3.1.Ümraniye'nin Gelişimi ve Kentsel İlişkilerin Yapısı.....	71
3.2.Türkiye'de İç Göç ve Ümraniye'de Kentsel Dinamiklerin Dönüşümü.....	73
3.3.Ümraniye'de Göç Süreçlerinin Yerel Siyasete Yansımaları.....	81
3.4.Ümraniye'de Gecekondulaşma, Enformel Ağlar ve Siyaset: Enformel Mahalleler.....	88
3.5.Yeni Formel Konut Sahalarındaki Sosyal Ağ Oluşturma Biçimi ve Siyaset: Tatlısu Mahallesi.....	101
3.6.Ümraniye'deki 1989 ve 1994 Yerel Seçim Sonuçlarında Etkili Dinamikler.....	106

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÜMRANIYE'DEKİ HEMŞEHRİ DERNEKLERİ VE

KLİENTALİST AĞLAR

4.1.Göç Süreçleri, Memleket Bazında Konut Piyasasına Eklemlenme ve Toplumsal Tabakalaşmalar.....	125
4.2.Göç Etme Dinamikleri ve İş Piyasasına Eklemlenme: Emin ve Kenan Örneği.....	129
4.3.Göç Dalgaları ve Siyasete Eklemlenme Süreçleri: Metin Bekiroğlu ve Yasin Güral Örnekleri.....	140
4.3.1.Göç Dalgaları ve Siyasi Görüşe Göre Ayrışan İlçeler: Beykozlu ve Ümraniyeli Ordulular Örneği.....	145
4.4.Ümraniye’de Hemşehrilik ve Hemşehri Dernekleri.....	147
4.4.1.Hemşehri Derneklerinin Kazandığı Yeni Motivasyonlar.....	151
4.4.2.Belediye, Parti ve Dernekler Arasındaki İlişki Ağı ve Kayırmacılık.....	154
4.4.3.Siyasal Bir Aktör Olarak Hemşehri Derneği Başkanlığı ve Aracılık.....	159
4.4.4. Ümraniye’de Hemşehri Derneklerinin Siyasallaşması.....	165
4.5. Rize ve Trabzon Lobisi ve Siyaset.....	174
4.5.1.Hemşehri Gruplarının Doğu Karadeniz Siyasetine Bakış Açıları.....	178
4.6.Partilerde Hemşehrilik Ağları: Ümraniye AKP İlçe Teşkilatı ve CHP İlçe Örgütü Örnekleri.....	183
SONUÇ.....	187

KAYNAKÇA.....	192
EKLER.....	209

TABLO VE ŞEKİL LİSTESİ

<i>Tablo 1: 1963-1977 Belediye Başkanlık Seçim Sonuçları, Cumhuriyet Döneminde Ümraniye, Şehirleşme, Toplum, Ekonomi ve Yönetim II</i>	82
<i>Şekil 1: Ordu Mesudiye Gazetesi, Eylül 2023</i>	186

KISALTMALAR LİSTESİ

AKP : Adalet ve Kalkınma Partisi

ANAP : Anavatan Partisi

AP : Adalet Partisi

CHP : Cumhuriyet Halk Partisi

DSP : Demokratik Sol Parti

DP : Demokrat Parti

DYP : Doğru Yol Partisi

FP : Fazilet Partisi

İİS : İthal İkameci Sanayi

MGV : Milli Görüş Vakfı

MNP : Milli Nizam Partisi

MSP : Milli Selamet Partisi

RP : Refah Partisi

SHP : Sosyaldemokrat Halkçı Parti

STK : Sivil Toplum Kuruluşu

GİRİŞ

Klijantalizm ve patronaj çalışmaları, kentsel bölgelerde seçmen ve parti arasındaki ilişkileri analiz etmek için önemli bir kavramsal ereve sunmaktadır. Kırsal bölgelerde köylü ve aa arasında hiyerarşi ve bağımlılık üzerine kurulan klijentalist ilişkiler, modern dönemde zayıflamak yerine kendisine yeni formlar bulmuştur. Özellikle kentteki kent yoksulları ve partiler arasındaki ilişkileri inceleme de önemli bir yer tutmuştur. Klijantalizm ve patronaj, sadece kaynak yetersizliklerinin bir strateji olarak kullanılarak oy satın almada kullanılan yöntemler olarak görülmemelidir. Buna ek olarak partinin örgütlülüğünü güçlendirme, mobilizasyonu sağlama ve kamusal alanda partinin hegemonyasının kurulması gibi yöntemler de önemli bir yer tutar. Bu çalışmada da ağırlıklı olarak parti patronajı üzerinde durularak hemşehrilik temelli sivil toplum kuruluşlarıyla yerel siyaset arasındaki bağlantılar analiz edilmeye çalışıldı.

Yerel siyasetteki klijantalizm ve hemşehri dernekleriyle ilgili araştırma yapmak için araştırma örneklemini olarak Ümraniye ilçesi seçildi. Ümraniye, İstanbul'un yoğun i g alan ilçelerinden birini oluşturmaktadır. Bu sebeple ilçe hemşehri dernekleri açısından oldukça zengin bir bölge olma niteliği taşımaktadır. Saha araştırması üzerinden ilerleyen veri toplama süreci, Aralık 2022 ve Eylül 2023 tarihleri arasında gerçekleştirildi. Veri toplama yöntemi yarı yapılandırılmış mülakatlar üzerinden gerekleştirilmış ve tüm mülakatlar yüz yüze yapılmıştır. Görüşmecilerin belirlenme sürecinde kartopu yöntemi kullanıldı. Araştırma sırasında görüşülecek olan kişiler, hemşehri derneği başkanları ve dernek yeleri, belediye meclis yeleri ve Ümraniye'deki AKP ve CHP ilçe başkanlıklarında görev alan partili üyeler olarak kararlaştırıldı. Görüşme yapılacak partileri belirlerken ilçenin 2019'daki son yerel seçim sonuçları esas alındı ve en çok oy alan ilk iki parti görüşmeye dahil edildi. Daha öncesinde aynı sahada hemşehri dernekleri ile ilgili farklı bir çalışma yapılmasından dolayı derneklere nasıl ulaşılacağı, kimlerle iletişime geçileceği öncesinde tespit edilmiş oldu ve çoğu hemşehri derneği başkanının iletişim bilgileri saha süreci başlarken mevcuttu. Bu sayede çalışmaya başlandığında ilk olarak hemşehri derneği başkanlarına ulaşıldı. Hemşehri derneği

başkanlarının yönlendirmesiyle hem dernekte görev alan diğer üyelere hem de hemşehrileri olan belediye meclis üyelerine ulaşıldı. AKP'li ve CHP'li parti üyelerine ulaşılmasında ise farklı yollar izlendi. Çoğu AKP'li ilçe çalışanlarıyla(Bu kişilerin büyük bir çoğunluğu aynı zamanda hemşehri derneği üyesiydi.) hemşehri derneklerinin aracılığıyla iletişime geçilirken CHP'li ilçe çalışanlarına ise derneklerden bağımsız bir şekilde parti ilçe binasına yapılan ziyaretle ulaşıldı. Daha sonrasında her iki parti ilçesindeki çalışanlar aracılığıyla farklı kademelerde görev yapan partili üyelerle iletişime geçildi. Görüşmeciler olarak seçilen partili üyelerin farklı kademelerden olmalarına dikkat edildi. Saha araştırmasının planlandığı süreçte görüşülecek olan hemşehri dernekleri, Ümraniye'nin demografik yapısına göre tespit edildi. Saha sırasında elde edilen veriler ışığında Ümraniye'nin çok eskileri arasında yer alan Balkan göçmenleri ve Şileliler ile de görüşme yapılması planlandı. Ayrıca görüşme yapılan dernek üyelerinin de önerisiyle farklı siyasi görüşlere sahip dernek başkanlarıyla da görüşülmesi kararlaştırıldı ve bu doğrultuda Artvinliler Derneği ve Trabzonlular Derneği başkanlarıyla da görüşmeler gerçekleştirildi. Ümraniye'de kurulan ilk dernekler arasında olması ve dernek başkanının çok eski dernekçilerden biri olması nedeniyle de Gümüşhaneliler Derneği başkanı da görüşmecilerin arasına eklendi. Böylelikle saha sırasında görüşme yapılmış olan hemşehri derneği sayısı artmış oldu. 2023'ün Eylül ayında tüm saha çalışmasının sona ermesiyle toplamda 36 kişi ile derinlemesine yarı yapılandırılmış mülakat gerçekleştirildi. Bu görüşmecilerden 35 tanesi erkek, 1 tanesi kadın görüşmeciydi. Tüm görüşmecilerle yapılan görüşmeler izinleri doğrultusunda ses kaydına alındı. En kısa görüşme 37 dakika sürerken en uzun görüşme 2 saat 36 dakika sürdü. Araştırmaya 29 görüşmeciden elde edilen veriler eklenirken 7 kişiye ait görüşme verileri dahil edilmedi. Çalışma boyunca görüşmecilerin ad ve soyadları gizli tutularak farklı ad ve soyadları kullanılmıştır. Görüşmecilerden elde edilen veriler, sadece saha çalışmasının sonuçlarına yer verilen dördüncü bölümle sınırlı kalmayıp ikinci bölümden itibaren çalışmaya dahil edilmeye başlanmıştır. Böylelikle yereldeki klientalist ağların niteliği, Türkiye'de klientalizmin dönüşümü, Ümraniye'deki göçler ve yerel siyasetin değişim seyri görüşmecilerden elde edilen veriler ile okuyucuya daha da iyi yansıtılmaya çalışılmıştır. Görüşmeciler dernek başkanları, dernek yönetim kurulu üyeleri, Ümraniye Belediyesi meclis üyeleri, eski belediye

başkanları, belediye başkan yardımcısı, partilerin ilçe başkanları ve partili çalışanlar olarak Ümraniye yerel siyasetinde etkin olan kişilerden oluşmaktadır. Kastamonulular Derneğinden dört kişi, Ordulular Derneğinden iki kişi, Rizeliler Derneğinden dört kişi, Sivasslılar Derneğinden üç kişi, Trabzonlular Derneğinden bir kişi, Artvinliler Derneğinden bir kişi, Şileliler Derneğinden bir kişi ve Gümüşhaneliler Derneğinden bir kişi olma üzere on yedi kişi ile görüşme yapıldı. Ümraniye Belediyesinde meclis üyesi olan Kastamonulu, Sivasslı, Rizeli, Ordulu, Balkan göçmeni, Şileli, Ankaralı ve Trabzonlu olan sekiz kişi ile görüşüldü. Milli Görüş Döneminde ve AKP Döneminde belediye başkanlığı yapmış olan iki başkan ve halen başkan yardımcılığı yapan bir kişi ile görüşüldü. AKP ve CHP ilçe başkanları, mahalle başkanları ve partili çalışanlardan da toplamda sekiz kişi ile görüşme gerçekleştirildi. Dernekler ve partilerde görev alan kişilerin çoğunluğu belirli bir ekonomik güce sahip olduğu için siyasete zaman ayırabilme potansiyele sahipti. Derneklerde faaliyet gösteren başkanlar ve yönetim kurulu üyelerinin önemli bir kısmı aynı zamanda siyasetle de iç içeydi. Hem dernekte faal olan hem de bir siyasi partide çalışmalara katılan veya geçmişte meclis üyeliği yapmış kişilere saha sırasında sıkça rastlandı. Dolayısıyla partiler ve dernekler arasındaki geçişkenliğin yüksek olması, sahada veri toplama sürecini oldukça kolaylaştırdı.

Bu araştırma, hemşehri dernekleri ve yerel siyaset arasındaki kayırmacı ilişki ağlarını tespit etmeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın sonucunda, hemşehrilik ağlarının yerel siyasetteki etkisinin ne olduğunun aydınlatılmasının yanı sıra Ümraniye'de AKP'nin oy elde etmesinde hemşehrilik ağlarının etkisinin ne olduğu sorusu da cevaplanacaktır. Ümraniye, 89 yerel seçim sonuçlarının ardından bir dönem SHP tarafından yönetilmiştir. Daha sonraki yerel seçimler ise Milli Görüş geleneğinden gelen partilerin birinciliğiyle sonuçlanmıştır. 2000'li yıllarda ise birinciliği AKP korumaya başlamış ve halen bu galibiyetini sürdürmektedir. Çalışma, 90'lı yıllardan bu yana klientalizmin nasıl bir dönüşüm yaşadığını göstermesi açısından önemlidir. Bu çalışma ile şu sorulara yanıt bulunarak literatüre katkı yapılması planlandı:

- 1.Hemşehri dernekleri ve yerel yönetim arasındaki klientalist ilişkilerin boyutu nedir ve kaynaklar nasıl dağıtılmaktadır?
- 2.Hemşehri dernekleri, yerel yönetim ve partiler arasındaki ilişki şekli nasıl tanımlanmaktadır ve aralarındaki ilişki ağının yapısı nedir?
- 3.Türkiye’de klientalizm ve patronajın gelişimi göz önünde bulundurulduğunda 2000’li yıllardaki kayırmacı ağların nitelikleri nelerdir? AKP’nin oylarını mobilize etmede kayırmacı ağları ne kadar kullanmaktadır?
- 4.Hemşehrilik ağı Ümraniye ilçesinde konut, iş piyasası ve siyasete eklemlenme konusunda ne kadar etkilidir?
- 5.Göç etme dinamikleri kentteki kaynaklara erişimi nasıl etkilemektedir?

Elde edilen veriler doğrultusunda, yerel siyasette klientalizm ve hemşehri derneklerinin klientalist ağlar içerisindeki rolünü tespit etmek amacıyla yapılan çalışma dört ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde klientalizm ve patronaj konusuyla ilgili literatür bilgilerine yer verildi. Klientalizm ve patronaj ilişkilerinin yapısının geleneksel toplumlardan modern toplumlara kadar yapısının nasıl dönüştüğü yansıtıldı. İkinci bölümde Türkiye’deki klientalizm ve patronajın gelişimi ve dönüşümü üzerine inceleme yapıldı. Bu bölüm sahadan elde edilen veriler ile zenginleştirilmeye çalışıldı. Klientalizm ve patronajın dönüşüme uğradığı dönemler dört farklı parti üzerinden analiz edildi. Demokrat Parti, Anavatan Partisi, Refah Partisi ve Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemlerinde klientalizmin yapısal olarak nasıl dönüştüğü tartışıldı. Üçüncü bölümde Ümraniye’nin siyasal, ekonomik ve sosyal olarak gelişimini ele alınırken kayırmacı ağların oluşum dinamiklerine yer verildi. İlçenin yıllar içindeki değişimi göz önünde bulundurularak, bunun yerel seçim sonuçlarına olan etkisi tartışıldı. Bu bölümde de uzun yıllar Ümraniye’de yaşamış olan ve ilçedeki değişimlere tanıklık etmiş görüşmecilerin görüşlerine yer verildi. Son bölümde ise ilçedeki kayırmacı ağların aktörlerinden biri olan hemşehri dernekleri incelendi. Hemşehri derneklerinin kurulma amaçları, yeni motivasyonları

ve yerel siyasetle geliştirdikleri kayırmacı ilişki ağları görüşmecilerden elde edilen veriler ışığında yansıtılmaya çalışıldı.

BİRİNCİ BÖLÜM

KLİENTALİZM VE PATRONAJ

1.1.Klientalizm ve Patronaj

Klientalizm ve patronaj konusu ilk olarak sosyoloji ve antropoloji alanlarında çalışılmış ve sonrasında siyaset bilimi için de önemli bir çalışma alanı haline gelmiştir. Patronaj ve klientalizmin ele alındığı çalışmalara bakıldığında ilk olarak geleneksel tarım toplumlarında yer alan geleneksel patron-müşteri ilişkilerinin çalışmaların ana odağını oluşturduğu görülmektedir. Daha sonrasında artan göçler sonucunda kentsel bölgelerde oluşan ciddi seçmen nüfusu patronaj ve klientalist ilişkilerde dönüşümü beraberinde getirmiş ve kent nüfusunda yaşanan belirgin artış ile klientalizm ve patronaj konusunun kent siyaseti içinde de önemli bir konuma ulaştığı görülmüştür.

Patronaj ve klientalizm kavramlarını birbirinden ayıran birtakım özellikler mevcuttur. Patronaj, kamu kaynakları ile ilgilidir. Kamusal kaynakların kullanımı patronaj olarak tanımlanır.¹ Klientalizm ise patronajın daha da genişlemesi ile birçok alana yayılması sonucunda kurulan bir ilişki ağıdır. Kamusal kaynaklarının yanı sıra mallar, hizmetler ve devlet kaynakları klientalizme dahil olduğu için klientalizm, patronajın daha kapsamlı bir şekli olarak tanımlanabilir.² Piattoni, klientalizmin her alana yayılma niteliği üzerinde durarak klientalizmi şöyle ifade etmeyi tercih etmektedir:

“Klientalizm ile birlikte doğum belgesinden, inşaat ruhsatına, engelli maaşından toplu konutlara, kalkınma projesinden vergi muafiyetine kadar tüm kamu yararları, değiş tokuş simgesi haline gelmektedir.”³

¹ Allen Hicken, “Clientelism”, **Annual Review of Political Science**, 14, 2011, s. 295.

² A.e.

³ Simona Piattoni, “Clientelism in Historical and Comparative Perspective”, **Clientalism, Interests and Democratic Representation: The European Experience in Historical and Comparative Perspective**, Cambridge University Press, 2001, s. 6.

Literatürde, patronaj ve patron-müşteri ilişkilerinin önemli bir konuma ulaştığı görülmektedir. Geleneksel tarım toplumlarında toprak ağası ve köylü arasında şekillenen ilişkinin zamanla daha da genişlediği ve daha karmaşık ilişkiler ağı olduğu görülmektedir. Klientalist ilişkiler, geleneksel tarım toplumlarına dayandığı için klientalizm ile ilgili ilk çalışmaların köylü toplumları etrafında şekillendiği görülmektedir. Köy yaşamında ekonomik, sosyal ve siyasal açıdan kaynakların yetersizliği, bu yetersizlikleri azaltmak için çeşitli davranış kalıplarının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Devlet ve piyasada yaşanan merkezileşme, köy yaşamını da etkilemiş ve köydeki geleneksel klientalizm dönüşüm yaşamıştır. Powell, sistemde yaşanan gelişme nedeniyle köyde patron olarak yer alan kişilerin köylü ile sistem arasında bağ kuran aracılar dönüşüğünü belirtmektedir.⁴ Bu şekilde sistemin gelişmesiyle beraber köylü ile devlet arasında aracılık işlevini üstlenen aktörlerin ortaya çıkması, mal ve hizmet alışverişlerinin köy sınırlarının dışına çıkmakta ve “genişletilmiş bir patron-müşteri ilişkisi” ağı meydana gelmektedir.⁵ Geleneksel klientalist ilişkiler, köy ve taşra gibi devlet otoritesi ile entegre olamamış bölgelerde gelişim göstermekte ve yerelde gelişen bireysel klientalist ağlar, ulusal siyasi zemine ulaşan ilişki ağlarının temelini oluşturmaktadır.⁶ Yaşanan ekonomik gelişmeler ve siyasal değişimler, klientalizmi geleneksel bir ilişki türü olmaktan çıkarmıştır. Klientalizm, yaşanan ekonomik, siyasal ve sosyal değişimlere adapte olarak modern hayat içinde de kendisine uygun bir zemin bulmuştur.⁷ Modern dönemde klientalizmin içeriği ve kapsamında dönüşüm yaşanmaya başlanmıştır. Kırsal bölgelerde köylüler ile toprak sahipleri arasında oluşan geleneksel klientalizm, partilerin seçmenlerden destek kazanmaları için önemli bir ilişki türü haline gelmiştir. Böylelikle köylü ve toprak sahibi arasında gelişen klientalizm, dönüşüm yaşayarak parti ve seçmen arasındaki dinamikleri etkileyen bir klientalizme dönüşmüştür. Siyasal klientalizm, politik ve sosyal değişimlere uygun bir şekil almış

⁴ John Duncan Powell, “Peasant Society and Clientelistic Politics”, **American Political Science Review**, Cilt:64, No:2, June, 1970, ss.411-425.

⁵ A.e.

⁶ Sabri Sayarı, “Political Patronage in Turkey”, **Patrons and Clients in Mediterranean Societies**, London: Duckworth, 1977, ss.103-113.

⁷ Sabri Sayarı, “Interdisciplinary Approaches to Political Clientelism and Patronage in Turkey”, **Turkish Studies**, Cilt:15, No:5, 2014, ss.655-670.

ve bu değişimler karşısında kalıcılığını korumayı başarmıştır.⁸ Geleneksel olarak patron ve müşteriler arasındaki dar bir çevrede oluşan ilişkiler, daha büyük sosyal ilişkilerde ve organizasyonlarda gelişmeye başlamış ve ikili ilişkiler, aracılarda birbirine bağlanan patron-müşteri ilişkilerine doğru evrilmiştir.⁹ Bu gelişmeler, patron-müşteri ilişkilerinin kırsal alanla sınırlı çalışma şeklini genişleterek patron-müşteri ilişkilerinin kentlere kaymasında etkili olmuştur. Böylelikle patron-müşteri ilişkileri partiler, parti üyeleri, seçmenler, yeni göç edenler gibi çeşitli sosyal grupları bu ilişki yapısının içine dahil etmiştir. Toplumun çeşitli katmanlarında varlığını koruyan patron-müşteri ilişkileri, ilişki kuran gruplara göre farklı dinamiklere sahiptir ve çeşitli toplumsal sınıflar arasındaki mücadelenin ana odağında yer almaktadır.¹⁰

Klijantalizm kavramının ne olduğu sorusu, literatürde çokça tartışılan konulardan biridir. Klijantalizm, modern öncesi toplumlarda yer almış olan bir ilişki türü olarak modern dönemde de çok çeşitli toplumsal katmanlarda varlığını sürdürmektedir. Klijantalizmi siyasal bir strateji olarak gören Piattoni'ye göre, klijantalizm her türlü toplumsal yapıya uyum sağlama ve çeşitli koşulları dönüştürme özelliğine sahiptir.¹¹ Klijantalist ilişki biçiminin yoksullar, kırsal ve kentsel orta sınıflar, yönetici seçkinler gibi toplumda farklı statülerde yer alan kesimler arasında oluştuğu görülmektedir.¹² Alex Weingrod, devlete bağlı olan bölgelerle gelişen ilişkinin zayıf olmasının sistemle olan bağı güçlendirecek olan aracılara olan ihtiyacı artırdığını ifade eder.¹³ Bu nedenle klijantalist ilişkiler, farklı toplumsal tabakalar etrafında farklı derecelerde kendisini gösteren ve farklı malların ve hizmetlerin mübadelesinde etkili olan bir ağdır.¹⁴ Bu durum, yani klijantalizmin aktörlerinin ve elde edilen mal ve hizmetlerin çeşitliliği, klijantalizmin literatürde farklı şekillerde tanımlanmasına neden

⁸ Sabri Sayarı, "Clientelism and Patronage in Turkish Politics and Society", ed. Faruk Birtek, Binnaz Toprak, **The Post-Modern Abyss and the New Politics of Islam: Assabiyah Revisited: Essays in Honor of Şerif Mardin**, İstanbul, Bilgi University Press, 2011, ss. 81-94.

⁹ S. N. Eisenstadt, Louis Roniger, "Patron-Client Relations as a Model of Structuring Social Exchange", **Comparative Studies in Society and History**, Cilt:22, No: 1, 1980, ss.42-77.

¹⁰ Carl H. Lande, "Political Clientelism in Political Studies: Retrospect and Prospects", **International Political Science Review**, Cilt:4, No:4, 1983, s.440.

¹¹ Piattoni, **Clientelism in Historical and Comparative Perspective**, 2001, ss. 1-30.

¹² Lande, **Political Clientelism in Political Studies: Retrospect and Prospects**, ss.435-454.

¹³ Alex Weingrod, "Patrons, Patronage and Political Parties", **Comparative Studies in Society and History**, Cilt:10, No:4, 1968, s.377- 400.

¹⁴ Lande, **Political Clientelism in Political Studies: Retrospect and Prospects**, ss.435-454.

olmaktadır. Carl Lande, bu duruma neden olan etmenin, klientalizmi kavramsallaştırırken köylü-toprak ağası arketipinin ön planda tutulması nedeniyle günümüzdeki çeşitli ilişki biçimlerinin ne anlam ifade ettiği konusunda belirsizlik yaşanması olduğunu ifade etmektedir.¹⁵ Klientalizm ile ilgili çoğu çalışmada klientalist ilişkinin hiyerarşik ve asimetrik olan yapısına vurgu yapılmaktadır. Carl Lande de klientalist ilişkinin hiyerarşisine vurgu yaparak patron-müşteri ilişkisini dikey ve iki kişi arasındaki ikili ittifak olarak tanımlar.¹⁶ Robert Kaufman ise, patron-müşteri ilişkilerini “*eşit olmayan güç ve statüye sahip olan aktörler arasında, karşılıklılık ilkesine dayalı ve kamu hukuku ve topluluk normlarına bağlılığı zayıf olan özel bir ilişki*” şeklinde ele almaktadır.¹⁷ Powell de, klientalist ilişkileri, farklı statülerde olan aktörler arasında, ilişkiden elde edilecek mal ve hizmetlerin statülere göre değişiklik gösterdiği, karşılıklı ve yüz yüze ilerleyen ilişkiler olarak tanımlayarak bu unsurları taşımayan diğer güç ilişkilerini klientalist ilişkilerden ayırmaktadır.¹⁸ Scott, patron-müşteri ilişkilerini ele alırken eşitsizlik, yüz yüze ilişki ve ilişkilerin esnekliği olarak üç temel unsurun patron-müşteri ilişkilerinin önemli özellikleri olduğunu ve klientalizme yüksek sosyo-ekonomik statüye sahip olan bireylerin düşük sosyo-ekonomik statüde yer alan bireyler üzerinde nüfuz oluşturmak için elindeki kaynakları kullandığı bir ilişki olarak yaklaşır.¹⁹ Patron-müşteri ilişkilerini diğer ilişki biçimlerinden ayıran bazı temel farklılıklar vardır. Klientalist ilişkilerde, patron ve müşteri arasındaki ilişkiler devamlılık unsuruna sahiptir. Diğer ilişkilerde ise dayanışma unsuru zayıf, ilişkiler devamlı değil ve mübadeledeki kaynaklar oldukça sınırlıdır.²⁰

Klientalizm çalışmalarındaki en temel vurgu, hami ve müşteri arasındaki ilişkinin farklı sosyo-ekonomik gruplar arasında karşılıklılıkla gelişmesidir. Farklı statüler arasında gelişen hami ve müşteri bağları, içerisinde eşitsizlik

¹⁵ A.e.

¹⁶ A.e.

¹⁷ Robert Kaufman, “ The Patron-Client concept and Macro-Politics: Prospects and Problems”, **Comparative Studies in Society and History**, Cilt:16, No:3, 1974, ss.284-308.

¹⁸ Powell, **Peasant Society and Clientelistic Politics**, ss.411-425.

¹⁹ James C. Scott, “Patron-Client Politics and Political Change in Southeast Asia”, **The American Political Science Review**, Cilt:66, No:1, 1972, ss.91-113.

²⁰ Eisenstadt, Roniger, **Patron-Client Relations as a Model of Structuring Social Exchange**, ss.42-77.

barındırmasından dolayı daha güçsüz gruplar üzerinde ekonomik ve siyasal açıdan bir baskı kurulmasını kolaylaştırmaktadır.²¹ Özellikle kaynakların sınırlı olduğu bir ortamda, müşterinin kaynaklara ulaşabilmesini sağlayan şey, kaynakların kontrolünü elinde bulunduran hami ile ilişki kurmaktır. Bu durum, karşılıklı ilişkinin yapısı hakkında çokça ipucu verir. Kaynakların sınırlılığı hami ve müşteri arasındaki ilişkiyi zorunlu ve devam ettirilmesi gereken bir ilişki haline getirmektedir. Bu karşılıklı ilişki doğrultusunda hami gücünü pekiştirmeye devam ederken müşteri de kaynaklara ulaşabilecektir.²² Bir diğer unsur ise, hami- müşteri arasında kalıcılığını koruyan ilişkinin diğer nesiller boyunca da devam edebilmesidir.²³ Özellikle geleneksel tarım toplumunda köylü ve ağa arasındaki ilişki kuşaktan kuşağa gelişim göstermektedir. Bu durumu, siyasal partiler etrafında gelişen hami-müşteri ilişkilerinde de görmek mümkündür. Kırsal bölgelerde toprak ağası ve köylü arasındaki geleneksel ilişki zamanla partiler etrafında gelişmeye başlamıştır. Toprak ağalarının yerini partinin kırsal bölgede temsilcileri almaktadır. Köylü için kaynaklara erişmenin yolu, bölgede imtiyaz sahibi olan parti üyeleri ile yakın ilişkiler kurmaktan geçer. Bu refleksler ile başlayan partiye bağlılık, kuşaktan kuşağa aktarılmakta ve kentte taşradan göç alan bölgelerde de etkisini göstermeye devam edebilmektedir.

1.1.1.Klientalizm ve Sınıf

Klientalizm ve patronaj ile ilgili çalışmalar incelendiğinde konunun gelişmiş tarım toplumlarında karşılıklı ve ikili ilişkiler etrafında geliştiği analizin önüne çıktığı görülmektedir. Modernleşme sürecinde geleneksel kurumlar yerini yeni kurumlara bırakacak ve böylelikle geleneksel bir ilişki olarak görülen klientalizm çözülmeye başlayacaktır. Bu görüşe göre klientalizm, modern devlet kurumlarının yaygınlaşması ile zayıflayacaktır. Fakat klientalizme bu şekilde yaklaşmak, klientalist ilişkilerin kapitalist dönüşüm süreçlerindeki durumunun ne olduğunu

²¹ Ayşe Güneş Ayata, **CHP (Örgüt ve İdeoloji)**, İstanbul, Gündoğan Yayınları, 2010, s.25.

²² **A.e.**, s.27.

²³ **A.e.**

görmeyi engellediği gibi sınıflar ve klientalizm arasında nasıl bir ilişki olduğunun anlaşılmasının önünü de tıkamaktadır. Nicos Mouzelis, sınıflara yer verilmeyen klientalizm çalışmalarını eleştirmektedir. Ona göre klientalist siyaset çalışmaları, modernlik ölçütünü ön plana koyarak toplumsal sınıfların görmezden gelinmesine neden olmaktadır.²⁴ Bodemann ise patron-müşteri ilişkilerini, çatışmacı sınıf ilişkilerinin bir yansıması olarak ele alırken patron-müşteri konusunun sınıfsal yapılardan bağımsız incelenmemesi gerektiğine vurgu yapmaktadır.²⁵

Daha önceki bölümde bahsedildiği gibi farklı sosyo-ekonomik gruplar arasında sürdürülen klientalist ağlar, kaynakların sınırlılığı nedeniyle patron ve müşteri arasındaki ilişkinin bir baskı aygıtı olarak rol oynayabilmektedir. Bu durum, oluşan bu klientalist ağların farklı toplumsal sınıflar arasında geliştiğini göstermektedir. Patron ekonomik, siyasal ve sosyal açıdan daha güçlü bir sınıf içerisinde yer aldığı için bu ilişki sömürüyü de içinde barındırmaktadır. Patron ve müşteri olarak farklı sınıflar arasında gelişen bu klientalist ilişkiler, yatay bir örgütlenme şeklinde değil, dikey bir örgütlenme etrafında oluşan ilişkilerdir. Yatay örgütlenmeler belirli sınıfların örgütlenmesinin önünü açarken dikey örgütlenme sınıfsal örgütlenmeyi zayıflatan bir etkiye sahiptir. Özellikle dikey örgütlenme biçimlerinde yoğun olarak yer alan güç eşitsizliği nedeniyle patronlar, üretim araçlarının kontrolünde söz sahibi bir pozisyonda yer alırken müşteriler, patronun sömürülerine karşı savunmasız kalmaktadır.²⁶

Sınıf siyaseti, 80’li yıllarda neoliberal iktisadi politikaların hayata geçirilmesiyle birlikte zayıflamaya başlamıştır. Böylelikle sosyal refah devleti anlayışı terk edilerek sosyal harcamalar daraltılmış ve kamusal yatırımlar azaltılmıştır. Neoliberal politikalar, devletin kamusal alandaki varlığını sınırlandırarak klientalist ilişki ağlarının güçlenmesinde etkili bir unsurdur. Kamusal yatırımların ve sosyal harcamaların zayıfladığı bir ortamda sınıf odaklı bir siyaset anlayışı yerine klientalist

²⁴ Nicos Mouzelis, “Class and Clientelistic Politics: The Case of Politics”, **The Sociologic Review**, Cilt:26, No: 3, 1978, ss.471-497.

²⁵ Michal Bodemann, “Class rule as patronage: Kinship, local ruling cliques and the state in rural sardinia”, **The Journal of Peasant Studies**, Cilt:9, No:2, 1982, s.147-175.

²⁶ Eisenstadt, Roniger, **Patron-Client Relations as a Model of Structuring Social Exchange**, ss.42-77.

ilişkiler ağı ile ilerleyen bir siyasal ortam gelişmektedir. Neoliberal ekonomi politikalarının enformel sektörlerin gelişmesine zemin hazırlamasıyla birlikte heterojen bir işçi sınıfı oluşmaya başlamıştır. Yaşanan göçler nedeniyle kentsel bölgelerde ortaya çıkan kayıt dışı ekonomi ve beyaz yakalılaşma oranlarında yaşanan artış, sınıf temelli siyasi partiler için problem yaratmıştır.²⁷ İşçi sınıfında yaşanan heterojenleşme ve emek temelli parti ağlarının sınırlandırılması, klientalist ağları partiler için odak noktası haline getirmiştir. Neoliberalizmin çalışma koşullarında oluşturmuş olduğu güvencesizlik ve sosyal devlet uygulamalarında yaşanan daralmalar sonucunda oluşan güvencesizlik, seçmen kitlelerini kolektif yerine daha bireysel ve kısa vadeli çözüm kanallarına aktarmaktadır.²⁸ Devlet kaynaklarının sınırlandırıldığı ve sosyal güvence mekanizmaların zayıfladığı bir ortamda, klientalist ağlara yönelmek önemli bir boyuta ulaşacaktır. Neoliberalizmle birlikte devletin elini çekmiş olduğu alanlarda kayırmacı ağlar devreye girmekte veya varlığını güçlendirmektedir.²⁹ Böylelikle toplum tarafından sosyal yardımlara olan bağımlılık artmakta ve bu durum, politikacılar tarafından da suistimal edilebilmektedir. Sosyal yardımlara olan ihtiyacın arttığı bir ortamda seçmenler, ideolojik veya sınıf temelli partilere yönelmek yerine klientalist ağları kullanarak oy elde etmeye çalışan partilere yönelmektedir. Bu durum, partilerin de neoliberalizmin güçlendirmiş olduğu klientalist ilişki ağlarını, seçim süreçlerinde oy elde etmek için kullanmalarını pekiştirmekte ve sınıf temelli siyasete odaklanmak yerine seçmenler için geçici çözümler sunmayı vaat eden partilerin önünü açmaktadır. Kişisel çıkarlara yönelik ilerleyen siyaset anlayışı ile klientalist ağların pekişmesi arasında doğru bir orantı vardır.

²⁷ Steven Levitsky, "From Populism to Clientelism? The Transformation of labor-based party linkages in Latin America", **Patrons, Clients and Policies Patterns of Democratic Accountability and Competition**, Cambridge University Press, 2007, ss.208-209.

²⁸ **A.e.**, s.209.

²⁹ Javier Auyero, "The Logic of Clientelism in Argentina: An Ethnographic Account", **Latin American Research Review**, Cilt:35, No: 3, 2000, ss.55-81.

1.2. Klientalizm ve Siyasal Partiler

Geleneksel klientalist ağlar, köylü ve toprak ağaları arasındadır. Bu ilişki ağı zamanla geleneksel unsurlarının dışına çıkarak partiler ve seçmenleri de kapsamaya başladığı için klientalizm, siyasal bir alana kayarak parti odaklı bir özellik kazanmış ve siyaset bilimi için de önemli bir çalışma alanı haline gelmiştir. Parti odaklı klientalizm, seçmen ve parti arasındaki ilişkiler, seçmen davranışları, partinin işleyiş dinamikleri ve bir ülkenin yurttaşlık ve demokrasi anlayışı gibi çok çeşitli alanları etkilemektedir. Bu nedenle, parti odaklı klientalizm, sadece parti ile seçmen arasında oy ve kaynakların alışverişi olarak değerlendirilmemelidir aksine toplumsal davranış şekillerinin belirlenmesinde de etkilidir.³⁰

Bir ülkedeki siyaset anlayışı, yurttaşlar ve siyasi partiler arasındaki ilişkinin dinamikleri hakkında bilgi vermektedir. Siyasetin yurttaşların seçim dönemlerinde oy vererek katılım göstermesi olarak dar kapsamlı görüldüğü bir ortamda, oylar parti ile yurttaş arasında belirli şeyler karşılığında değiş tokuş edilirken siyasi partiler de bu mekanizmanın aracılığı olma rolünü kazanmaktadır.³¹ Belirli bir iyilik karşılığında oy verilen bir sistemde, yurttaşlık hakkı gelişmez ve yurttaş, partiler için oy karşılığında kullanan seçmene indirgenme tehlikesi ile karşı karşıya kalır. Bu siyasal sistemde yurttaşlık kavramı gelişim gösteremediği gibi ideolojik veya sınıf temelli partilerin de gelişimi oldukça güçleşir. Klientalist ağlarla örülmüş bir siyasal sistemde, seçmen ve partiler arasında gelişen bu ilişki biçimi, siyasal temsili krize sokmakta ve seçimlerde yurttaşların ideolojik mi, sınıfsal odaklı mı yoksa iyilikler karşılığında mı oy verdiği konusunu belirsizlik içinde bırakmaktadır.³² Özellikle seçim sistemi, partiler ve siyasetçilerle ilgili siyasal tercihlerin ortaya konulmasında etkili bir yöntem olmasına rağmen bu sistem, klientalist yapı nedeniyle objektif siyasal tercihlerin önünde bir engeldir. Klientalist ağların yoğun olduğu bir seçim sisteminde, siyasal tercihlerin değişimi ve siyasal partiler için önemli olan seçim mekanizmasının geri dönüşlerine ulaşma ihtimali de zayıflamakta ve siyasal olarak

³⁰ Harald Schuler, **Türkiye’de Sosyal Demokrasi Particilik, Hemşehricilik, Alevilik**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 99.

³¹ Güneş-Ayata, **CHP (Örgüt ve İdeoloji)**, s.40.

³² **A.e.**, ss.43-44.

değişimlerin yaşanması da oldukça güçleşmektedir.³³ Klientalizm, belirli bir toplumsal davranış kalıbı oluşturmasının yanı sıra ideolojik veya sınıf temelli bir anlayışla kurulmuş olan partilerin politikalarının klientalizme eklemlenmesine veya bu tür partilerin oy satın alma yöntemini kullanan partilerin yanında gözden kaybolmasına sebebiyet verebilmektedir.

Gelişmekte olan demokrasilerde, klientalist ilişkiler parti ile yurttaşlar arasındaki bağların devamlılığını sağlaması açısından oldukça etkilidir. Parti odaklı klientalizm, geleneksel klientalizme göre daha karmaşık ilişkiler ağından meydana gelmektedir. Her yurttaşa ulaşmak ve ikili ilişkileri dinamik tutmak, daha basit olan patron-müşteri ağları ile sağlanamayacağı için burada partiler ile seçmen arasındaki bağları devam ettirecek olan aracılar devreye girmektedir. Partilerin bölgedeki temsilcileri, belediyelerdeki meclis üyeleri ve kimi zaman çeşitli STK görevlileri parti ile yurttaş arasında aracı konumundadır. Özellikle kentsel bölgelerdeki nüfus yoğunluğunun fazla olması ve aracı sayılarında olan çokluk, aracılar arasındaki rekabeti artırmaktadır. Aracılar, seçmenlere çeşitli kaynakların aktarılmasında sahip oldukları statülerini kullanırlar. Bu kişiler, patronlar gibi kaynaklara doğrudan sahip olan kişiler olmak yerine patronun kaynaklarını seçmene ulaştırmaktadırlar.³⁴ Kaynak sahibi olmasalar da aracılık gereği sahip oldukları sosyal statü sayesinde bir yurttaşın hemen ulaşamayacağı kanallarla hemen iletişim kurabilme ve sorunları hemen çözebilme potansiyeline sahiplerdir. Sorunları hemen çözebilme potansiyeli sayesinde aracılar yapmış oldukları iyilikler karşısında seçmenden kolaylıkla oy elde edebilmektedir. Böylelikle aracı ve seçmen arasında karşılıklı ve birbirine bağımlı bir ilişki gelişir. Seçmen oy karşılığında çeşitli yardımlardan ve iyiliklerden yararlanırken aracı partisinin oy potansiyelini artırmakta ve aynı zamanda hem parti içinde hem de parti dışında toplumsal statüsünü yükseltebilmektedir. Bu nedenle hami ve seçmen arasındaki eşitsiz ve sömürüye açık olan ilişkiler, aracı ve seçmen arasında da gelişim gösterebilmektedir.

³³ Jonathan Hopkin, "Clientelism and Party Politics", ed. Richard S. Katz, William J. Crotty, **Handbook of Party Politics**, London: Sage, 2006, ss.404-412.

³⁴ Güneş-Ayata, **CHP(Örgüt ve İdeoloji)**, s.41.

1.3. Parti Patronajı

Klijentalist ağlar ve patronaj uygulamaları, partilerin seçmeni mobilize etmesi için stratejik bir yöntem olarak kullanılmaktadır. Patronaj ve klijentalizm literatürü için partilerin diğer partilerle olan rekabeti göz önüne alındığında, partilerin bu ağları kullanmasındaki ilk motivasyon kaynağı belirli kaynakların dağıtımını karşılığında seçmenlerden oy elde ederek siyasal güçlerini artırmak ve pekiştirmektir. Bir partinin kayırmacı ağlar aracılığıyla oy potansiyelini yükseltmesinin yanı sıra kayırmacı ağların kullanımının farklı amaçları da vardır. Özellikle kurumsallaşmış ve devlet mekanizması içinde var olmayı başarmış olan partilerin motivasyon kaynakları da bu doğrultuda genişlemektedir. Partinin güç kazanması ve belirli bir seçmen kitlesine ulaşmasının ardından ilk hedeflerden biri de partinin iç mekanizmasını korumak ve partinin farklı kanallara nüfuz etmesini sağlayarak parti gücünde istikrarı elde etmektir. Bu motivasyon kaynaklarına ulaşabilmek adına partiler için parti patronajına yönelmek ön plana çıkabilir. Parti patronajına eklenen bir partinin refleksleri, parti örgütlenmesi güçlendirmek ve bu örgütlülüğün sürekliliğini sağlamaktır. Bu örgütlülüğün sağlanmasında en önemli aktörlerden birisi olarak da oy tabanının güçlü tutulması gelmektedir. Belirli bir güç elde etmiş olan partiler, patronaj ağlarını oy tabanını güçlendirme ve partisel örgütlülüğü pekiştirme dışında parti patronajı aracılığıyla devletin çeşitli birimlerine partiyi entegre ederek partinin mobilize olmasını kolaylaştırmaktadır. Bu sayede parti, örgütlenme düzeyini yüksek tutmakla kalmayıp devletin farklı kademelerinde yer alan partili çalışanları ile devletin tüm ağlarına rahatlıkla ulaşabilmektedir. Bu durum sadece devlet kadroları ile sınırlı kalmayıp kamusal alan içinde toplumla yakından iletişim kurma kabiliyeti yüksek kurumlarda da kendisini gösterebilmektedir. Örneğin çeşitli yardım kuruluşları, STK'lar partili üyelerin öncülüğünde yürütüldüğünde, bu kuruluşların bir partiye entegre olma ihtimalleri de artacaktır. Bu sayede örgütlenme düzeyini yüksek tutan bir parti, toplumun farklı düzeylerinde yer alan bireylere de çeşitli kurumlar aracılığıyla daha kolay ulaşmakta ve parti propagandasını daha sistematik bir şekilde uygulama fırsatını da yakalamaktadır. Yerelde patron ve müşteri arasında bireysel olarak gelişen kayırmacı ağlara partilerin dahil olmasıyla birlikte kaynakların dağıtımını rolü partili üyelere devredilmekte ve çeşitli kaynakların aktarımı partinin

tüm kademeleri ile hiyerarşik bir yapılanmayla yürütülmeye başlanıp kayırmacılık bürokratik bir özellik kazanarak bireysel amaçların dışına çıkmıştır.³⁵ Bu yeni kayırmacılık sisteminde, kaynak dağıtımları daha profesyonel ve kurumsal aktör olan parti örgütleri tarafından gerçekleştirilmektedir. Ayrıca parti örgütleri dışında çeşitli kurumlarda partili kişilerin faaliyet göstermesi, partilerin seçmenlere ulaşma potansiyelini artırırken partiler ile kurumsallaşma yoluna giden klientalist ağlar, farklı alanlarda faaliyet gösteren kurumların da bu ağlara dahil edilmesiyle daha da güçlenecektir. Bir siyasal sistemde çeşitli partiler kayırmacı ağları etkin kullanarak seçmenin oyunu satın almak için uğraşır. Fakat her partinin kayırmacı ağlara başvurmasıyla seçmenden alacakları oy oranları aynı değildir. Kayırmacı partilerin oy satın alma yönteminde verimli bir sonuç almasını, seçmenlerin sosyal ağları ile ne kadar etkileşim içinde olduğu belirlemektedir.³⁶ Çeşitli sosyal alanlara partili üyelerini yerleştiren partilerin kayırmacı ağlarla oyları satın alma gücü de artmaktadır. Çeşitli sosyal ağlarla bağlantı içinde olan partiler, seçmen gözünde mal ve hizmetleri dağıtma konusunda yetenekli olarak görülmektedir. Sosyal ağları kullanmayan partilerin seçmene sunmuş olduğu çeşitli vaatler, seçmen tarafında şüphe ile karşılanacağı için sosyal ağlara eklenme konusunda yetersiz olan partilerin oy satın alma ihtimalleri zayıftır.³⁷

Parti patronajı, partilerin seçmen kitlesini artırmak için kullandığı patronaj uygulamalarından farklılaşmaktadır. Seçmen ve parti odaklı patronaj uygulamalarının dışında partinin devlet içerisindeki etkisini güçlendirmeye zemin hazırlayıcı olan parti patronajı, özellikle iktidar partileri tarafından kullanılan bir yöntemdir. Partiler, parti patronajı ile devletin çeşitli kanallarına nüfuz edebilmektedir. Parti patronajını diğer kayırmacı ilişkilerden farklı kılan şey oy elde etme kaygısı ile değil, devletin çeşitli kurumlarına partili görevlilerin atanması yoluyla devlet içinde parti örgütlüğünü pekiştirmek için hareket edilmesidir. Bu şekilde çeşitli kamusal alanlara yapılan atamalar sayesinde parti kamusal alan içinde güçlü bir örgütlülük düzeyine sahip olmaktadır. Parti, sadece devlet yönetimindeki

³⁵ Hopkin, **Clientelism and Party Politics**, ss.404-412.

³⁶ Susan C. Stokes, "Perverse Accountability: A Formal Model of Machine Politics with Evidence from Argentina", **American Political Science Review**, Cilt:99, No:3, Ağustos 2005, ss.315-335.

³⁷ A.e.

kadrolarla sınırlı kalmayıp kamusal alanda var olan çeşitli kurumlara partili üyelerini atayarak kamusal alanda kontrol sağlamaya çalışmaktadır. Bu kadrolara yapılan atamalarda, dernek ve vakıf gibi sivil toplum kuruluşları, şirketler veya üniversitelerde yer almaktadır. Böylelikle parti, kamusal alan üzerindeki hakimiyetini ve baskısını çeşitli kurumlara yapılan atamalar aracılığıyla genişletmektedir. Parti hem çeşitli kurumlara partili üyelerini atayarak kontrol mekanizmasını kurarak hem de bu üyelere sağlamış olduğu makamlar ile onları ödüllendirerek, parti patronajını “ödül” ve “kontrol” odaklı motivasyonlar ile harekete geçirmektedir.³⁸ Partiler, çeşitli kamusal veya yarı-kamusal alanlara partili atamalar yaparak atanmış kişilerin ödüllendirme ile partiye bağlılığını kuvvetlendirir ve çeşitli kurumlarda kontrolü sağlar. Atanan kişilerin genellikle sosyal statüleri yüksek ve çok fazla insanla temas halinde olması nedeniyle bu kişiler, desteklenen partinin propagandasının daha fazla kişiye ulaşmasında da etkili bir faktöre sahiplerdir. Bu nedenle parti patronajı, partilerin kamusal alan içerisinde örgütlenmelerini ve kurumsal alanlarda kontrol mekanizmaları kurmalarını sağlayan bir yöntemdir.³⁹ Atamalarla gerçekleşen parti patronajı ile parti, çeşitli kazanımları bir arada toplayabilmektedir. Öncelikle bu atamalar ile göreve gelen kişiler çeşitli makamları elde ederek maaş, rütbe, makam gibi çeşitli kaynaklar ile ödüllendirilirken diğer taraftan parti içindeki sadakat ve örgütlülük de konsolide edilmektedir.⁴⁰ Parti patronajı, aynı zamanda bir partinin oyları mobilize edebilmesinin de önünü açan önemli bir etmendir. Bu nedenle parti patronajının etkileri, parti üyelerinin ödüllendirilerek mobilize edilmesi, kamusal alanların kontrolün sağlanması, parti örgütlülüğünü pekiştirmesi ve dolaylı olarak seçmene ulaşmayı kolaylaştırması dikkate alındığında oldukça çok yönlüdür. Partiler, partili üyelerini belirli pozisyonlara atayarak hem üyesini ödüllendirir hem de üyenin etrafındaki ona bağlı olan kesimleri de dolaylı olarak ödüllendirmiş olur. Özellikle bu tür atamalar yapılırken etnik, mezhepsel veya hemşehrilik gibi bağlar ile çevresinde belirli bir

³⁸ Petr Kopecky, Maria Spirova, “ ‘Jobs for the Boys’? Patterns of Party Patronage in Post-Communist Europe”, *West European Politics*, Cilt:34, No:5, September 2011, ss.911-915.

³⁹ Petr Kopecky, Maria Spirova, Gerardo Scherlis, “Beyond the Cartel Party? Party Patronage and the Nature of Parties in New Democracies”, *Joint IPSA/ECPR Conference*, Sao Paulo, Brazil, 16-19 February 2011, ss.1-23.

⁴⁰ Petr Kopecky, Peter Mair, “Party Patronage as an Organizational Resource”, ed. Petr Kopecky vd., *Party Patronage and Party Government in European Democracies*, Oxford University Press, June 2012, s.11.

çoğunlukta destekçi bulunduran kişilerin atanması, destekçilerini de mobilize etmek ve partiye kanalize etmek için tercih edilen bir stratejidir. Partilerin çeşitli birimlere dağılmış olan kamu görevlerine partili üyelerini yerleştirmeleri, partinin örgütlülük gücünü ve partinin ortak hareket edebilme kabiliyetini artırmaktadır. Hakim parti, devletin çeşitli birimlerine kanalize olarak parti içerisindeki örgütsel fonksiyonunu devletin kamu ve kuruluşlarının içinde de kurmaktadır. Kamu kurumlarındaki partili istihdam biçimi, kamuda partizan aktivist ağlar oluşturmanın önünü açmakta ve hükümeti kontrol etmeyi kolaylaştırmaktadır.⁴¹

Devlet ile partiler arasında kurulan bağın derecesi, partilerin işleyişini, iç dinamiklerini ve seçmenle kurulan etkileşimin şeklini belirleyebilmektedir. Devletin kaynakları üzerinde kapsamlı bir güce sahip olan partiler, kaynak yönetimini elinde bulundurarak mal ve hizmetlerin dağıtımında hakimiyet kazanmaktadır. Böylelikle parti sistemi devlet içinde daha fazla güç kazanarak devletin çeşitli birimlerinin içine eklemlenebilmektedir. Partinin devlet üzerindeki kurduğu bu nüfuz, sadece çeşitli kamusal alanlarda güç elde etmesinde değil aynı zamanda partiler arasındaki rekabetinde adil ilerleyememesinin önünü açmaktadır. Çünkü çeşitli kurumlara partili kişilerin atanması, bu kurumların devlet adına değil de parti adına çalışan yerler haline gelme tehlikesini de ortaya çıkarmaktadır.⁴² Ayrıca bu durum seçmen kitlesinin devlet kurumlarına olan bakış açısını da etkileyecektir. Çeşitli kamusal görevlerin tek bir partide toplandığı bir sistemde, parti devletleşme rolü elde edecek ve devletin çeşitli kaynaklarından yararlanmada partiye eklemlenme önemli bir yöntem olarak görülecektir. Bir siyasal sistemde iktidar partisi devletin tüm kademelerine parti mensubu olan üyelerini yerleştirdiğinde ortaya çıkacak olan şey parti devletidir.⁴³ Parti ve devlet arasındaki ilişkiyi güçlendiren üç unsuru, Biezen ve Kopecky partilerin devlet tarafından aldığı mali destek, partilerin devlet tarafından yönetimi ve partilerin devletin çeşitli kurumlarında etkili olmaya başlaması olarak

⁴¹ Kopecky, Spirova, Scherlis, **Beyond the Cartel Party? Party Patronage and the Nature of Parties in New Democracies**, ss.3-4.

⁴² **A.e.**, ss.1-8.

⁴³ Petr Kopecky, "Political Competition and Political Patronage: Public Appointments in Ghana and South Africa", **Political Studies Association**, Cilt:59, 2011, ss.713-741.

görmektedirler.⁴⁴ Parti ve devlet arasındaki bağlantının derecesini gösteren bu üç unsur arasındaki partinin devlet içine nüfuz edebilme derecesi, patronajın devletin çeşitli kanallarındaki etkisini belirlemektedir. Bir partinin rant arayış şekli parti patronajı, parti kayırmacılığı ve yolsuzluk olarak üç farklı şekilde ortaya çıkmaktadır.⁴⁵ Özellikle partilerin devlet üzerindeki etkinliğinin artması, devlet kurumlarındaki atamalar, yükselme vs. gibi durumlarda parti patronajı uygulamalarının devreye girmesine neden olabilmektedir.

Geleneksel patronaj çalışmalarına göre modernleşme süreciyle birlikte toplumda bireyselleşmenin ve refah seviyelerinin yükselişi, patronaj uygulamalarının zayıflamasının önünü açacaktı. Fakat modernleşmeyle birlikte özellikle refah seviyelerinin yükselmesini sağlayan etkenler de buna dahil edildiğinde patronajın ortadan kalkmak yerine dönüşerek devlet yönetimi içinde kendisine uygun bir pozisyon bulduğu görülmektedir. Seçmen ve partiler arasındaki ilişkinin dinamiklerini oluşturan ve oyların mobilize olmasında etkili bir yöntem olan patronaj, partilerin öncelikli motivasyon kaynağı olmaktan çıkmaktadır. Bu doğrultuda ortaya çıkan parti patronajı, oy tabanının güçlenmesinde etkili olsa da ana motivasyonu parti içinde ve devlet içinde partinin örgütlülüğünü güçlendirerek partinin istikrarını korumak haline gelmiştir. Bu durumda, patronaj devlet içinde partilerin güçlenmesinde ve devamlılığını korumasında etkili bir yönteme dönüşerek iktidar partilerinin hegemonyasını devam ettiren bir yönetim şekli olarak belirmiştir.⁴⁶ Bu şekilde ilerleyen bir siyasal sistemde, iktidar partileri devlet içindeki nüfuzunu artırırken bir yandan da ülkedeki çeşitli alanlara yön verme ve bu alanları etkileme, tek bir partinin tekelinde yürütülmektedir. Parti, çeşitli alanlarda atamalar sayesinde kurmuş olduğu tahakküm ile politika oluşturma aşamalarını ve medyayı da kontrol etme ve bu alanlara istediği şekilde yön verme yeteneğini de geliştirmektedir.⁴⁷ Politika oluşturulma süreçlerine doğrudan müdahale edebilme ve

⁴⁴ Ingrid van Biezen, Petr Kopecky, "The Cartel Party and The State: Party- State Linkages in European Democracies", **Party Politics**, Cilt:20, No:2, 2014, s. 171.

⁴⁵ Ingrid van Biezen, Petr Kopecky, "The State and The Parties: Public Funding, Public Regulation and Rent-seeking in Contemporary Democracies", **Party Politics**, Cilt:13, No:2, 2007, ss.240-241.

⁴⁶ Petr Kopecky, Gerardo Scherlis, "Party Patronage in Contemporary Europe", **European Review**, Cilt:16, No:3, 2008, s.361.

⁴⁷ Kopecky, Spirova, "Jobs for the Boys"? **Patterns of Party Patronage in Post-Communist Europe**, s.914.

medyayı partinin lehine olacak şekilde kullanabilmesiyle parti hem devlet mekanizmasını içindeki konumunu konsolide etmeyi hem de partiye karşı oluşacak seçmen tutumuna da yön vermeyi elinde tutmaktadır. Böylelikle iktidar partileri, parti patronajını partiye eklemeyerek siyasetin dinamiklerini ve siyasetin ne şekilde ilerleyeceğini belirleme konusunda söz sahibi olmaktadır.⁴⁸ Bu doğrultuda, parti patronajını kullanan bir parti ile birlikte bir ülkede politikanın oluşturulması ve politikayı etkileme hakkı tekelleşecek ve diğer partilerin ve yurttaşların politikaları etkileme dereceleri oldukça sınırlı kalacaktır. İktidarda olan partilerin politikayı şekillendirme gücünü elinde tutması nedeniyle seçim dönemlerinde tüm partiler eşit şartlarda seçimlere katılım gösteremeyeceği için diğer partilerin oyları mobilize etme ve hükümette söz sahibi olma gücü zayıflamaktadır. Bu nedenle devlet içinde partili yapılanma şekli muhalif partileri baskılamakta ve böylelikle devlete hakim olan partiye karşı mücadele etmek giderek zorlaşmaktadır.⁴⁹ Bu sistemin en önemli örneklerinden biri de partilerde yaşanan kartelleşmedir. Parti ve devlet arasında kurulan bu sistem, seçmenin partilere karşı olan algılarını da etkilemektedir. Demokratik bir ülkede önemli bir baskı aygıtı olabilecek olan partiler, kartelleşme eğilimi nedeniyle toplum tarafından kaynaklara ulaşmada aracı rolüne sahip olan aygıtlar olarak görülecektir.⁵⁰

1.3.1. Siyasal Kutuplaşma ve Parti Patronajı

Bir siyasal sistem içerisinde parti patronajının kullanılması için çeşitli motivasyon kaynaklarının olduğu önceki bölümde belirtilmişti. Partiler, özellikle parti örgütleri içindeki mobilizasyonu güçlendirmek ve devlet içindeki çeşitli görevlere partili üyeleri atayarak siyasal süreçler üzerinde kontrolü sağlamak amacıyla parti patronajını etkin bir biçimde kullanmaktadır. Bu amaçlar aynı zamanda seçmenleri belirli bir parti etrafında toplamak konusunda da oldukça önemli

⁴⁸ Kopecky, Mair, **Party Patronage as an Organizational Resource**, s.11.

⁴⁹ Kopecky, **Political Competition and Political Patronage: Public Appointments in Ghana and South Africa**, s. 728.

⁵⁰ Üstüner Okan Çınar, “2002-2018 Yılları Arasında Türkiye’de Siyasi Partilerin Kartelleşmesi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:44, 2022/3, s.196.

bir etkiye sahiptir. Siyasal partileri, bu motivasyonlar dışında parti patronajına doğru yönlendiren etmenlerden birisini de buldukları siyasal sistemin yapısı belirleyebilmektedir. Bir siyasal sistemde yaşanan kutuplaşma, bu konuda belirleyici olabilmektedir. Kopecky, Meyer-Sahling ve Spirova, kutuplaşma ve parti patronajını inceledikleri çalışmalarında siyasal kutuplaşmayı normal ve aşırı olarak iki dereceye ayırarak incelemektedir. Normal siyasal kutuplaşma, partilerin politika konularında yaşadığı farklılıklar etrafında çok çeşitli gruplardan oluşurken aşırı siyasal kutuplaşma, rakipler arasında meşruiyet ve kimlik krizlerinin hakim olduğu iki bloklu bir sistem etrafında oluşarak seçmen kitlesini iki kutuptan birini seçmeye zorlamakta ve her iki kutupta karşısındakinin meşruiyetini sorgulayarak ötekileştirme yoluna girmektedir.⁵¹ Siyasal olarak kutuplaşmanın yoğun olduğu bir sistemde, siyasetçiler özellikle seçim dönemlerinde parti içinde yer alan örgütlü yapının güçlü tutulması için üyelerini teşvik edecek kaynaklar aktarmayı tercih etmektedir. Üyelerin parti adına göstermiş oldukları performans karşılığında ödüllendirilmesi, patronajın yapısını çözümlenmede önemli bir yere sahiptir. Bir partinin örgütlü olarak çalışabilmesi için parti aktivistlerine olan bağımlılığı nedeniyle patronaj uygulamalarının merkezini oluşturanlar parti aktivistleri olurken bu ağın ilerletilmesinde aşağıdan yukarıya talep önemli bir yere sahiptir.⁵² Bu nedenle parti organları, parti aktivistlerinin düzenli olarak çalışmaları için ödüllendirme mekanizmasını aktif kullanmak durumundadır. Böylelikle parti içindeki sadakat ve partiye olan bağlılık çeşitli kaynakların aktarılması ile canlı tutulmaya çalışılmaktadır.⁵³ Siyasi kutuplaşmanın yoğun olduğu bir düzlemde, siyasi rekabette artış göstereceği için siyasi aktivistlere verilen görevinin önemi ve parti aktivistlerine olan bağlılık güçlenecektir. Bu nedenle parti üyelerine yönelik patronajla ödüllendirme yaygınlıkla kullanılacaktır.

Parti teşkilatlarının örgütlülüğün dışında özellikle seçim dönemlerinde gücünü artıran kutuplaştırıcı siyaset nedeniyle oy elde etmek için seçmenlere çeşitli kaynakların aktarıldığı veya aktarılacağına dair vaatlerin yoğunluk kazandığı görülür.

⁵¹ Petr Kopecky, Jan-Hinrik Meyer- Sahling, Maria Spirova, “(Extreme) Political Polarization and Party Patronage”, **Irish Political Studies**, Cilt:37, No:2, 2022, ss.224-225.

⁵² Barry Driscoll, “Why Political Competition can increase Political Patronage?”, **Studies in Comparative International Development**, Cilt:53, No:4, 2018, ss.404-427.

⁵³ Kopecky, Meyer- Sahling, Spirova, **(Extreme) Political Polarization and Party Patronage**, s.226

Bu durum, özellikle kutuplaşmanın olduğu dönemlerde seçmene yönelik patronaj kaynaklarının daha çok öne çıkarıldığını göstermektedir.⁵⁴ Diğer yandan ise kutuplaşmış olan sistemlerde özellikle de siyasal gerilimin iki kutup arasında ilerlediği sistemlerde, seçmenlerin oy verme davranışlarının kolaylıkla değişmemesi gibi bir durumun yaşanması ihtimali kuvvetlidir. İki kamp arasında oyların değişimi, kutuplaşmış siyasal sistemlerde daha zor bir hale gelir. Bu nedenle ödüllendirme mekanizmasında öncelikli olan kesim seçmen olmak yerine partinin örgütlülüğünü güçlendirecek olan kesimdir. Bu kesimi Driscoll, parti aktivistleri olarak çalışan “parti çocukları” olarak ifade eder. Parti içerisindeki aktivist role sahip olan üyelere örnek olarak mahalle birimlerinde yer alan teşkilat üyeleri verilebilir. Bu kişiler ilçe teşkilatına bağlı olarak çalışırlar ve partinin vermiş olduğu görevleri mahallelerinde yerine getirirler. Ev ziyaretleri gerçekleştirmek, sokaklara parti bayrağı asılması, seçim bildirilerinin dağıtılması, parti propagandasının yapılması gibi çeşitli görevlere sahiptirler. Aynı zamanda bu kesim içerisinde üst sınıf parti aktivistleri olarak partinin mali kaynaklarına destek olacak ve partinin propagandasını yapabilecek üst gelir gruplarından sınıfları da dahil etmek mümkündür. Sosyal ve ekonomik açıdan iyi bir sermayeye sahip olan bu kesim, parti için maddi kaynak sunarken aynı zamanda çevrelerinde çalıştırdıkları kesimler üzerinde de bir denetim kurabilecektir. Bu iki farklı sınıf parti aktivisti olarak aynı role sahip olsalar da bu görevleri yürütme ve bu görevlerden elde edilen ödülün şekli ve değeri de değişiklik göstermektedir. Mahalle teşkilatı içerisinde çalışan bir parti aktivisti için akrabaları veya kendisi için belediye ve vb. yerlerden gelebilecek bir iş ödül olarak görülür. Parti için mali kaynak sağlayacak ve parti propagandasını çalıştırdığı topluluklar üzerinde uygulayacak bir sermaye sahibi içinse elde edilecek ödül bir ihale ile kazanılacak proje olabilir.

Rekabetçi bir ortamda özellikle de güçlü bir kurumsal kimliğe sahip olan partilerin öncelikli hedefi seçmeni ödüllendirmek yerine parti aktivistlerini ödüllendirmek haline gelebilir.⁵⁵ Burada partinin yapısı önemli bir yere sahiptir. Özellikle siyasetin belirli partilerin tekelinde olduğu ve kurumsallaşmış partiler

⁵⁴ A.e., s.226.

⁵⁵ Driscoll, **Why Political Competition can increase Political Patronage?**, 2018, ss.404-427.

etrafında ilerleyen siyasette, seçmenlerin farklı partilere yönelmesi daha zayıf bir ihtimaldir. Partinin kurumsal gücü arttıkça seçmen oynaklığı azalmaktadır ve partiler seçmene yönelik patronaj yerine “parti çocuklarını” ödüllendirmeyi öncelik haline getirir.⁵⁶ Bu durum, siyasetin ilerleme tarzı üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir. Siyasi rekabet, demokrasilerle bağdaşan olumlu bir kavram olarak değerlendirilse de patronajın parti üyelerine kaydığı bir düzlemde, yurttaşların talepleri yerine parti üyelerinin talepleri öncelik kazanmakta ve yurttaş bu siyasi rekabet ortamının dışında bırakılmaktadır. Burada ana aktörler partinin üst düzey organları ile parti için sahada çalışan parti aktivistleri haline gelmektedir. Bu aktörler arasındaki sadakat ve bağın temeli parti üyelerine verilecek olan çeşitli ödüllere dayanır. Bu nedenle oldukça kırılgan ve partinin üst düzey organlarının parti aktivistlerine olan bağımlılıklarını da pekiştiren bir etkiye sahiptir. Özellikle de siyasi kutuplaşmanın ve rekabetin güçlü olduğu sistemlerde, seçmenin seçim ve talep hakkı oldukça sınırlı bir düzlemde kalmakta ve bu siyasi dinamik, partinin aktivistlerini daha da güçlendirmektedir.

Siyasi kutuplaşmanın uzun bir süre devam ederek olgunlaşmış olması, seçim dönemleri dışında da kutuplaşmanın varlığını korumasında etkilidir. Bir siyasal sistem içerisinde partiler arasındaki rekabet kutuplaşmaya doğru gittiğinde iktidara gelen yeni partiler devletin eski bürokratik kadrolarına karşı güvensizlik eğiliminde olacağı için yönetime gelen partiler devletin bürokratik kadrolarına kendi partizan üyelerini yerleştirmeyi hedefler.⁵⁷ Siyasal olarak kutuplaşmanın yoğun olduğu sistemler, parti patronajının yoğun olarak gerçekleşmesinde zemin hazırlayıcı bir etkiye sahiptir.

1.4. Klientalizm ve Demokrasi

Klientalizm, patron-müşteri arasında kurulan hiyerarşik ve asimetrik olarak farklı statülerde olan aktörler arasında gelişen bir ilişkidir. Bu nedenle, klientalizm

⁵⁶ A.e., s. 405.

⁵⁷ Jan-Hinrik Meyer-Sahling, “The Rise of the Partisan State? Parties, Patronage and the Ministerial Bureaucracy in Hungary”, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Cilt:22, No:3, Eylül 2006, ss.274-297.

literatüründe çoğunlukla bu niteliklerine vurgu yapıldığı görülmektedir. Fakat klientalizm farklı toplumlarda ekonomik, siyasal ve kültürel gelişmişlik derecesine göre farklı düzeylerde yer almaktadır. Klientalizm, farklı toplumsal yapılara göre değişebilmekte ve varlığını sürdürebilmektedir. Klientalizmin demokrasiden otokrasiye kadar farklı siyasi yapılarda yer aldığı ve bu farklı siyasi yapılara göre klientalizmin de şekli değişmektedir.⁵⁸ Hicken, demokratik rejimlerdeki hiyerarşinin otokratik rejimlere göre daha zayıf olduğunu ve demokrasilerde klientalizme yönelmenin ana faktörünün siyasi rekabetin güçlü olması olduğunu ifade etmektedir.⁵⁹

Siyasi rekabetin güçlü olduğu bir ortamda politikacılar, seçmenler üzerindeki nüfuzunu artırmaya yönelik olarak çeşitli kaynak dağıtım mekanizmalarını kullanmaktadır. Politikacıların seçmenlerle devamlı olarak yüz yüze ilişkiler kurmalarının zor ve maliyetli olması nedeniyle politikacılar, seçmenler ile patron-müşteri ilişkileri geliştirmektedir.⁶⁰ Özellikle yerel siyasette aracılar ve patronlar, seçmenler ile politikacı arasındaki bağın sürekli devam etmesinde etkili olmaktadır. Aracıların seçmenler ile ilişkilerini devamlı olarak sürdürebilmeleri nedeniyle bireysel talepler konusunda daha hızlı bir cevap alınmakta ve bu sayede aracılar, partiler için destek talebinde bulunmaktadır.⁶¹ Patron ile politikacı ve aracı ile patron arasındaki ilişki klientalist bir özellik taşır. Bir politikacı için destek sağlayan patron, bu ilişkiden sosyal ve ekonomik olarak kazançlı çıkarak sosyal statüsünü yükseltmektedir.⁶² Gelişen klientalist ilişkiler ile patron sosyal, ekonomik ve siyasal açıdan imtiyaz sahibi olurken müşteri tam tersine patronun iyilikleri karşısında dezavantajlı bir konumdadır. Bu nedenle, oluşan bu hiyerarşik ilişki, patronların siyasal temsil mekanizması üzerinde hakimiyet kurmalarının önünü açmaktadır. Bu durum, müşteri konumunda olan seçmenlerin patronlara ve politikacılara karşı bağımlı bir konuma geçmelerine sebebiyet vermektedir. Kurulan klientalist ağlara

⁵⁸ Hicken, **Clientelism**, s.297.

⁵⁹ **A.e.**, s.297.

⁶⁰ Philip Keefer, Razvan Vlaicu, "Democracy, Credibility and Clientelism", **The Journal of Law, Economics and Organization**, Cilt:24, Sayı:2, 2008, ss.371-406.

⁶¹ Kerem Yıldırım, "Personalistic Linkages and Persuasion in Turkish Party Politics", **Contemporary Turkey at a Glance II**, 2017, ss.53-69.

⁶² Keefer, Vlaicu, **Democracy, Credibility and Clientelism**, ss.371-406.

bakıldığında, oylarının elde edilmeye çalışıldığı seçmen kitlelerinin yoğunluklu olarak sosyo-ekonomik olarak güçsüz sınıflardan oluştuğu görülmektedir. Bu durum, seçmeni, aracının vaatlerine daha bağımlı hale getirmekte ve seçmen oylarını çeşitli kaynak aktarımları ile değiş tokuş edebilmektedir. Bu kaynaklar genellikle gıda ve erzak yardımları ve nakit yardımlardan oluşmaktadır. Stokes'un Arjantin'de oy satın alma üzerine yapmış olduğu bir çalışmada, yoksul kesimlerin Peronist rejimin klientalist ağlarına katılmalarının daha yüksek bir orana sahip olduğu görülmüştür.⁶³

Piattoni'ye göre, klientalizm, politikacıların seçmenlere çeşitli mal ve hizmetler sunarak siyasette güçlerini pekiştirmelerinde ve devam ettirmelerinde etkili bir strateji ve "çıkar siyaseti"nde ilk zemini oluşturan bir unsurdur.⁶⁴ Klientalizmin çeşitli çıkarların elde edilmesinde etkili bir yöntem olmasının yanı sıra farklı toplumsal tabakalar içindeki siyasi rekabeti de güçlendiren bir etkiye sahiptir. Güç mücadelelerinin merkezinde yer alan klientalizm, Kaufman'ın da belirttiği gibi çeşitli mal ve hizmetlerin aktarımı ile elde edilen faydanın dışında patron-müşteri toplulukları arasında yoğun bir çatışmanın da oluşmasına zemin hazırlayan bir ilişkidir.⁶⁵ Bu özellik, patron ve müşteri arasındaki ilişkiyi oldukça kırılgan bir zemine yerleştirmekte ve ilişkinin devamlılığı için klientalist ağlarla mal ve hizmetlerin devamlılığını da koşullandırmaktadır.

Toplumda çeşitli sınıfsal tabakaların çıkarları birbirinden farklılık göstermektedir. Partilerin, siyasal rekabet ortamında hangi toplumsal sınıfların çıkarlarına göre politikalar izleyeceği partiden partiye değişiklik göstermektedir. Partilerin dar bir kitleye mi ya da daha geniş bir kitleye mi hitap edeceği, partilerin aldıkları kararlara göre değişmektedir. Siyasal rekabet ortamında kimi partiler, kendilerine her zaman sadık olan seçmenlerin çıkarlarına yönelik hareket etmeye çalışırken kimi partiler de seçmen kitlesini artırmak için kırılgan seçmenlerin

⁶³ Susan C. Stokes vd., "Vote Buying in Argentina", **Latin American Research Review**, Cilt:39, No:2, 2004, ss.66-88.

⁶⁴ Simona Piattoni, "Clientelism, Interests and Democratic Representation", **Clientelism, Interests and Democratic Representation: The European Experience in Historical and Comparative Perspective**, Cambridge University Press, 2001, ss. 193-212.

⁶⁵ Kaufman, **The Patron-Client concept and Macro-Politics: Prospects and Problems**, ss.284-308.

çıkarlarına hitap etmeyi tercih etmektedir.⁶⁶ Daniel Verdier, sınıfsal, bireysel veya bölgesel olarak çıkarların farklı biçimlerde toplanmasının nedeninin toplulukların davranışlarına göre değişkenlik kazandığını ifade eder. Ona göre, herhangi bir toplumsal aktör, parti ile müşteri odaklı bir etkileşim sağlarsa parti, o grubun çıkarlarına uygun olarak hareket etmeye çalışacaktır.⁶⁷ Görüldüğü üzere, belirli çıkarlar temelinde müşteriler ile kurulan bağlar, kırılabilir ve her zaman değişime açıktır. Bu nedenle kayırmacı ilişki ağları, partilere olan ideolojik bağlılığı zayıflatmanın yanı sıra partiler içindeki örgütsel gücün de devamlılığını zedeleyen bir etkiye sahiptir.⁶⁸

Klientalist ağlar ile oy satın alma yöntemleri, demokratik temsil mekanizmasının işlemesine engel olmaktadır. Oyların belirli hizmetler karşılığında satın alındığı bir siyaset zemininde, partilerin almış oldukları oy oranlarına göre seçmenin hangi kriterleri ön plana alarak seçim yapma davranışını belirlemek oldukça zordur. Bir seçim sisteminde partilerin almış oldukları oy oranlarına göre hesap verebilirlik geliştirmeleri gerekirken oy satın almanın yoğun olduğu bir sistemde, hesap verebilirlik parti lehine kaymaktadır.⁶⁹ Seçmen, vermiş olduğu oy sayıları ile partiler üzerinde bir baskı kuramayacak bir konuma geçmesi nedeniyle hükümetlerinin yapmış olduğu eylemler üzerinden geri bildirim alması ve aldıkları oy oranlarına göre uyguladıkları politikalar üzerinde iyi veya kötü bir değerlendirme yapmasının önü kapanmaktadır.⁷⁰ Bu nedenle, kayırmacı ağların yaygın olduğu ülkelerde, partilerin gücü seçmen karşısında artmakta ve baskı kurması gereken seçmenin siyasal temsil mekanizması içerisindeki konumu daralmaktadır. Seçmenin kamusal alanda siyasete yön verme ve siyaseti belirleme hakkı elinden alınmaktadır. Böylelikle hükümet partilerinin almış olduğu siyasi kararlarda yurttaşların görüşlerine yer verilmediği gibi bu durum zamanla otoriter bir rejimin de

⁶⁶ Hicken, **Clientelism**, ss.298.

⁶⁷ Daniel Verdier, "The Politics of Public Aid to Private Industry- The Role of Policy Networks", **Comparative Political Studies**, 1995, ss.3-42.

⁶⁸ İlkay Sunar, "Populism and Patronage: The Democrat Party and its Legacy In Turkey", **Politics of Modern Turkey**, ed. A. Çarkoğlu ve W. Hale, London, Routledge, Cilt:1, 1990, ss.161-171.

⁶⁹ Susan C. Stokes, "Perverse Accountability: A Formal Model of Machine Politics with Evidence from Argentina", **American Political Science Review**, Cilt:99, No:3, Ağustos 2005, s.316.

⁷⁰ A.e.

kurulmasına neden olmaktadır.⁷¹ Klientalizm, değişimler karşısında hayatta kalmaya çalıştığı için bu süreçte çeşitli kurumların işleyişine engel olabilir ve bu yapısı nedeniyle yolsuzluğa dönüşme ihtimaline sahiptir.⁷²

Klientalizm ve kırılan demokrasi arasında karşılıklı olarak birbirini besleyen bir ilişki mevcuttur. Demokrasinin zayıfladığı ve kırılanlaştığı bir siyaset mekanizmasında klientalizm güçlenme ve toplum içinde pekişme fırsatı bulmaktadır. Aynı şekilde klientalizmin de gelişim gösterdiği bir ortamda demokrasiye ve çeşitli kurumlara olan güven duygusu zayıflamaktadır. Demokrasinin zayıflaması, kutuplaşmaların ve şiddet eylemlerin artmasıyla birlikte, toplumdaki güvenlik anlayışında kırılmalar yaşanır. Böylece yatay örgütlenme modelleri ile toplumsal olarak bütünlüğün sağlanması öncelik haline gelmediği için hiyerarşik güç ilişkilerine eklenmeye çalışmak, yurttaş için önemli bir strateji olarak görülmektedir. Demokratik kurumlar açısından yoksun ve toplumda her geçen gün artan şiddet eylemlerin arttığı sistemler, özellikle toplumun en kırılan kesimini oluşturan yoksul sınıfları derin bir belirsizlikle bırakmakta ve bu durumda toplum ilk olarak klientalist ağlara yönelme refleksi göstermektedir.⁷³ Siyasetçiler için de belirli dikey dayanışma ağlarına yönelmiş olan seçmenlerin kırılan yapısından yararlanarak oy satın almak, bir yöntem olarak şekillenmektedir. Toplumun güveniksizleştirilmesi ve devlet kurumların giderek etkinliğini yitirmesi ve yozlaşmasıyla birlikte toplumların mücadele alanı da daralmış olacaktır. Toplumsal ilişkilerde yaşanan dikeyleşme ile beraber şiddet ve güvensizlik ortamında etkili bir toplumsal mücadele ve dayanışma kurmak zorlaşmaktadır.

Horst Unbeun, siyasal katılım kavramını ele alırken, bu kavrama sadece devlet ile seçimler sayesinde partiler aracılığıyla karşı karşıya gelmek olarak değil, aynı zamanda yerel iktidar etrafında gelişen çeşitli ilişki kalıplarının da siyasal katılımın

⁷¹ Hopkin, **Clientelism and Party Politics**, ss.404-412.

⁷² Simona Piattoni, "Clientelism, Interests and Democratic Representation", **Clientelism, Interests and Democratic Representation: The European Experience in Historical and Comparative Perspective**, Cambridge University Press, 2001, ss. 193-212.

⁷³ Robert Gay, "Clientelism, Democracy and Violence in Rio de Janeiro", **Clientelism in Every Day Latin America Politics**, ed. Tina Hilgers, New York, Palgrave Macmillan, 2012, s. 91.

içine dahil edilmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır.⁷⁴ Bir ülkede yerel siyasetin işleyiş kalıbı, makro düzeydeki siyasal katılımın da nasıl şekillendiği konusunda bilgi vermektedir. Demokratik kurumların yetersiz kaldığı siyasal sistemlerde, siyasal katılım kavramı, seçmenlerin belirli dönemlerde yapılan seçimlerde oy kullanmaları ile sınırlı kalmakta ve siyasal katılım kavramına çok yönlü bir bakış açısıyla bakılması engellenmektedir. Yurttaşların siyasal katılım kavramına olan yaklaşımlarını anlamak için oy verme davranışlarını ele almak ve bu davranış kalıplarının sonucunda siyasi aktörlerden ne beklediklerini analiz etmek önemlidir. Klientalist ağları kullanarak oy elde etmenin önemli bir yer tuttuğu siyasal sistemlerde, seçmenler için oy vermek, partilerin sağlayacağı mal ve hizmetlerden kesintisiz yararlanmanın bir yolu olarak görülmektedir. Bu mal ve hizmetler, genellikle belirli bir topluluğun çıkarı için değil genellikle bireysel çıkarlara yönelik olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla klientalist ağlarla mal ve hizmet aktarımı, yatay örgütlenme modelleri gibi toplu bir çıkara yönelik değil, bireysel çıkarlara göre şekillenmektedir. Bu nedenle oy karşılığında mal ve hizmetlere erişimin bir yöntem olarak görüldüğü toplumlarda, kaynaklara erişim için oluşan rekabet ortamı ile toplumsal bölünmeler ve kutuplaşmalar yaşanmaktadır.⁷⁵ Bu toplumsal bölünmeler, toplumun ortak çıkarlar temelinde siyasal katılımını zayıflatarak toplumun içinin boşalmasına zemin hazırlamaktadır. Özellikle seçim dönemleri sonrasında kazanan partilerin üye sayılarında yaşanan artışlar, kazanan partiden iş bulma gibi bireysel beklentilere yönelme gibi reflekslerin yoğun yaşandığı ülkelerdeki siyasal katılım anlayışının oldukça bireysel kazanımlara yönelik olduğunu söylemek mümkündür. Kayırmacı ağların oy verme davranışlarına olan etkisinin yoğun olduğu siyasal bir mekanizmada toplum güçlü olanın yanında olma duygusu ile hareket etmeye daha fazla eğilim göstermektedir. Dolayısıyla klientalizmin önemli bir yer tuttuğu siyasal sistemler içinde siyasal katılım, bireysel çıkarlar için iyiliklerden ve kaynaklardan yararlanmak olarak oldukça dar bir alandan oluşmaktadır. Oy verme davranışları da iyilik ve kaynaklar hangi partilerden aktarılıyorsa ona göre şekillenmektedir.

⁷⁴ Horst Unbehaun, **Türkiye Kırsalında Klientalizm ve Siyasal Katılım: Datça Örneği 1923- 1992**, Çev. Mehmet Öztürk, Ütopya Yayınevi, 2006, s.26.

⁷⁵ Merilee Grindle, "Democracy and Clientelism How Uneasy a Relationship?", **Latin America Research Review**, Cilt:51, No:3, 2016, s.242.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE KLİENTALİZM VE PARTİ

DÖNEMLERİNE GÖRE DÖNÜŞÜMÜ

Türkiye’de klientalizm ve patronaj, farklı dönemlerde gerçekleşen değişimler doğrultusunda gelişim göstererek devamlılığını korumuştur. Bu değişimi ele alırken ilk olarak kırsal bölgelerdeki ilişki dinamiklerinin klientalizmin gelişimde nasıl etkili olduğu irdelenmelidir. Klientalizmi ve patronajı geliştiren ve pekişmesine zemin hazırlayan etkenlerden biri, tarımsal gelişimin kırsal bölgelerde yaratmış olduğu yeni ilişki şekilleridir. Tarımsal modernizasyon, ücretli emeğe geçiş gibi tarımda değişimler yaratan dinamikler farklı sınıfların ortaya çıkmasına ve dolayısıyla da sınıfsal tabakalaşmanın gelişmesine neden olmuştur. Sosyal tabakalaşmalar ve klientalist ağlar arasında oldukça yakından birbirini besleyen bir ilişki vardır. Türkiye’de bu süreci besleyen şey, küçük köylülük yapısında yaşanan değişimlerde aranmalıdır. Kıray’ın farklı niteliklere sahip iki köyde yapmış olduğu saha çalışması, sosyal tabakalaşma süreçlerinin adım adım nasıl ortaya çıktığını göstermektedir. Köylerden biri geçimlik üretim yaparken pazar ekonomisine açılarak değişim yaşarken diğer köy, önemli ölçüde bir emek dönüşümü yaşayarak ücretli emeğe geçtiği ve tarımsal modernizasyon aracılığıyla yeni iş kollarının açıldığı bir dönüşüm geçirmiştir.⁷⁶ Kıray, iki köyde de sosyal tabakalaşmanın yaşandığını fakat özellikle emekte yaşanan dönüşümün ve yeni iş kollarına alan açan modernleşmenin çok daha derin bir sosyal tabakalaşmayı meydana getirdiğini belirtmektedir.⁷⁷ Toplumda meydana gelen sosyal tabakalaşma, aynı zamanda yeni ilişki kalıpları ve oldukça hiyerarşik güç ilişkileri anlamına gelmektedir. Bu gelişme de yeni klientalist yapıların oluşmasını kolaylaştırmakta ve hiyerarşik niteliğiyle de ilişkinini devamlılığı pekişmektedir. Bu ilişki de hiyerarşik olan güçlü olan aktörler, pazar ekonomisini köye entegre eden tüccar ya da topraklarında birçok tarım işçisini çalıştıran toprak sahipleridir. Ekonomik ve sosyal sermayeleri sayesinde köylünün ya

⁷⁶ Mübeccel Kıray, “Values, Social Stratification and Development”, *Journal of Social Issues*, Cilt:24, No: 2, 1968, ss. 91-106.

⁷⁷ A.e.

da tarım işçisinin ihtiyaçlarına cevap verebildikleri oldukça enformel bir ilişki kalıbı geliştirilmiştir. Bu ilişki kalıplarını besleyen en önemli unsur, güven mekanizmalarının eksikliğinden kaynaklanmaktadır.⁷⁸

Kırsal bölgelerde, tarımsal alanda yaşanan değişimlerin ortaya çıkardığı yeni sınıf ilişkilerinin merkezi otorite ile kurmuş olduğu patronaj odaklı iletişim kalıbı da değinilmesi gereken diğer ilişki yapısıdır. Öncelikle tek partili döneme bakıldığında, geleneksel klientalist ağların siyaset üzerinde etkin olduğu görülmektedir. Aslında bu dönemdeki klientalist ağların amacı seçmen mobilizasyonunu sağlamak yerine eşraflar ve ağalar aracılığıyla kırsal bölgelerdeki devlet kontrolünün devam ettirilmesi olarak belirmektedir. Yerel eşraflar ve ağalar, merkezi otorite ile yereldeki köylüler arasındaki aracı kimliği sayesinde köylülerin merkeze olan bağlılıklarını sağlamışlar ve bunun karşılığında da buldukları bölgelerde merkeze olan bağlılıkları ile ekonomik ve sosyal anlamda imtiyaz kazanmışlardır.⁷⁹ Yerel eşraflar, kırsal bölgelerde, sosyal statü ve ekonomik olarak imtiyaz sahibi olduğu için köylülerin ihtiyaçlarının karşılanmasında kilit bir role sahiplerdir. Türkiye'deki geleneksel klientalist ağlarda eşraf ve köylüler arasında asimetrik ve hiyerarşik bir ilişkinin varlığı açıkça görülmektedir. Ağalık sisteminde, köylüler ağanın işlerini yerine getirmekle yükümlüdür çünkü kaynaklara erişmenin yolu ağa ile kurulan himaye ilişkisine dayanmaktadır.⁸⁰ Köylü ile hami arasında oluşan bu asimetrik ilişki, köylülerin siyasete katılımlarında da kendisini göstermektedir. Köylerdeki yerel siyaset, hami-müşteri ilişkileri etrafında şekillenmiş ve hami, karar alma mekanizmalarında gücünü göstermek için kendisine bağımlı olan köylüleri etrafında tutarak otoritesini kurmuştur.⁸¹ Tek partili dönemde, köylülerin partiye üye olmaları, ağalarının kitleler üzerindeki hakimiyetin ve gücünün temsili olarak görülmüş ve köylü için siyasal alana katılım sembolik bir örgütlenme ile sınırlı kalmıştır.⁸² Ağalar sahip oldukları siyasal, ekonomik ve sosyal güç ile köylüleri kendine bağlamakta ve böylelikle köylü ve ağa arasındaki ağanın çıkarlarını koruduğu ve köylünün ağanın

⁷⁸ A.e., s.105.

⁷⁹ Sayarı, **Interdisciplinary Approaches to Political Clientelism and Patronage in Turkey**, s.4.

⁸⁰ Sibel Özbudun, "The Reproduction of Clientelism in Regressing Rural Turkey or 'Why I Became an 'Erect Ear' ", **Dialectical Anthropology**, Cilt:29, No:2, 2005, ss.241-272.

⁸¹ Unbehaun, **Türkiye Kırsalında Klientalizm ve Siyasal Katılım: Datça Örneği 1923- 1992**, s.30.

⁸² A.e., s. 165.

desteği ile geçimini sürdürdüğü ilişki Şekli, devamlı geçerliliği korumayı başarmıştır.⁸³

Tek partili dönemin ardından yaşanan iki önemli gelişme Türkiye'deki kayırmacı ağların ilerleyiŐ Şeklinde dönüşümü de beraberinde getirmiştir. Bunlardan biri siyasete farklı partilerin dahil olduğu çok partili yeni dönemken diğerisi ise 1950'li yıllarda kentlere akmaya başlayan köylü nüfusun etkisidir. Çoğu klientalizm ve patronaj çalışmalarında belirtilen modernleşmenin kayırmacılık üzerindeki zayıflatıcı etkisinin tersine klientalizm ve patronajın Türkiye'de siyasi partiler için tabanı mobilize etmede önemli bir yer tuttuğu görülür. Çok partili döneme geçiŐle birlikte geleneksel kayırmacı yöntemler halen taŐrada etkin bir mekanizma olarak yer alsada da artık partilerin odak noktası olduğu kayırmacı uygulamalarda önemli bir gelişim yaşanmıştır.⁸⁴ Bu kayırmacı ağ sistemini de kentlerde besleyen ana unsurun sosyal tabakalaşma olduğu görülmektedir. Özellikle 50'li yıllarda kırsal nüfusun kentlere doğru akıŐıyla birlikte kentlerde sınıfsal yapı da değişmiştir. Çok katmanlı toplum yapısında güvence sağlama, iş ve ev bulabilme gibi reflekslerle ortaya çıkan yeni kırsal nüfus sınıfsal atlama için çeşitli ağlara eklemlenmeye başlamıştır. Kentte anlam kazanmaya başlayan etnik bağlar, hemŐehirlik ağları klientalist ilişkilerinin temelinde yer almıştır. Ayrıca nüfusun da giderek artması ve göçmenlerin kentlerde ağırlık kazanmasıyla siyasetin oy elde araçları da genişlemiş ve partilerde hem oy mobilizasyonu hem de çeşitli kaynaklara ulaşmanın merkezleri olarak bu klientalist ağlar arasında yerini almıştır.

2.1. Demokrat Parti Dönemine Geçiş ve Klientalizmin Dönüşümü

1940'lı yıllarda çok partili döneme geçilmesiyle birlikte geleneksel unsurlar taŐıyan patronajda dönüşüm yaşanmış ve parti odaklı ilişki ağlarının gelişim kazandığı bir süreç başlamıştır. Bu durumda, ağa ve köylü arasında gelişen dar kapsamlı klientalist ağlara partilerde eklemlenmiŐtir. Böylelikle partiler ve seçmen

⁸³ A.e., s.186.

⁸⁴ Sayarı, *Interdisciplinary Approaches to Political Clientelism and Patronage in Turkey*, s.5.

arasındaki ilişkinin kurulması ve devam ettirilmesinde aracılık rolünün önem kazanmaya başladığı daha kapsamlı bir ilişkinin oluştuğu görülmektedir.⁸⁵ Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti arasındaki başlayan siyasi rekabet, seçimlerde başarı elde edilmesi için seçmenlere mal ve hizmet aktarımı yapılmasının önünü açmıştır.⁸⁶ Çok partili dönemde, siyasi rekabetin ortaya çıkması ile aracılık görevi, partilerin kadroları ile gerçekleştirmeye başlamıştır.⁸⁷

Partilere olan yaklaşım, klientalist ağların incelenmesinde önemli bir yere sahiptir. Türkiye’de çok partili döneme geçilmesinin ardından DP’nin iktidara gelmesiyle kırsal bölgelere aktarılan yatırımlar, seçmen kitlesinin partilere kaynak aktarımında etkili bir aktör olarak yaklaşmasında belirleyici olmuştur.⁸⁸ DP, kırsal bölgelerde geniş bir ilişki ağı kurarak elde edilen oy karşılığında bu kırsal bölgelere yol, elektrik gibi hizmetleri götürmeye başlamıştır.⁸⁹ DP iktidar olduğu dönem boyunca devlet kaynaklarını yönlendirme konusunda patronajı etkin bir şekilde kullanmış ve oy aldığı yerlere devlet yatırımlarını bir ödül olarak sunarken az oy aldığı yerlere yatırımları kısarak cezalandırma yoluna gitmiştir.⁹⁰ Bu gibi temel ihtiyaçların oy karşılığında elde edilebilen bir hizmet olarak seçmene aktarılması nedeniyle seçmen ve partiler arasında kurulan ilişkinin temeli patronajla ve klientalist ağlarla desteklenmeye başlamıştır. Bu bakış açısı nedeniyle partilerin birbiriyle olan rekabetlerinde klientalist ağların devamlılığı kaçınılmaz bir boyut kazanır. Özellikle iktidar partileri, çoğu zaman seçimlerde aldıkları oy oranlarına göre hangi seçim bölgelerine yatırım yapılıp yapılmayacağını belirler. Bu nedenle devlet tarafından yapılan yatırımlar ve aktarılan kaynaklar, seçmenlerin bu tür faaliyetlere, oy verme karşılığında elde edilen ödül olarak bakmalarının da önünü açmaktadır. Bu durum, klientalist ilişkilerin özellikle kırsal bölgelerde pekişmesinde ve devam etmesinde etkilidir. Ve önemli etkilerden biri de seçmenler için devletin sahip olduğu güç mekanizmasının artık parti ile özdeşleştirilmesi sonucunda kırsal

⁸⁵ Unbehaun, **Türkiye Kırsalında Klientalizm ve Siyasal Katılım: Datça Örneği 1923- 1992**, s.225.

⁸⁶ Sayarı, **Interdisciplinary Approaches to Political Clientelism and Patronage in Turkey**, s.5.

⁸⁷ Sabri Sayarı, **Political Patronage in Turkey**, ss.103-113.

⁸⁸ Unbehaun, **Türkiye Kırsalında Klientalizm ve Siyasal Katılım: Datça Örneği 1923- 1992**, s. 246.

⁸⁹ Jenny B. White, **Türkiye’de İslamcı Kitle Seferberliği: Yerli Siyaset Üzerine Bir Araştırma**, Çev. Esen Türay, Oğlak Yayıncılık, İstanbul, 2002, s.171.

⁹⁰ Sayarı, **Interdisciplinary Approaches to Political Clientelism and Patronage in Turkey**, s.5.

bölgelerdeki kalkınma faaliyetlerinin gerçekleşmesindeki kilit unsurun iktidar partileri olarak görülmesidir.⁹¹ Böylelikle klientalist ağlarda önemli bir yere sahip olan kalkınma ve yatırım faaliyetleri, iktidarın devamlılığını sağlayan bir araç olarak görülmekte ve bir bölgeye yatırım yapılıp yapılmayacağı konusunda ödül-ceza mekanizması ile hareket edilmektedir. Bunun sonucunda, ekonomik ve sosyal alanda yapılan kalkınma projeleri, yurttaş tarafından oy karşılığında kazanılan “ödül” olarak değerlendirildiği için yapılan yatırımlar, yurttaşın hakkı olarak değerlendirilmez ve oy karşılığında kazanılan “ödül” olarak görülür. Böylece, hak temelli bir yurttaşlık anlayışının ülke içerisinde gelişiminin de önü tıkanmış olacak veya yavaşlayacaktır. Somut bir çıkar sağlamak amacıyla gerçekleşen oy mübadelesi, yurttaşlık kavramının içinin boşaltılmasına neden olma tehlikesi barındırmaktadır.⁹²

DP'nin 1950 yılında iktidara gelmesiyle birlikte halkı parti etrafında mobilize etmek için patronaj yaygın bir biçimde kullanılmaya başlanmıştır. Kırsal bölgelerdeki hami-müşteri ilişkilerin çok güçlü bir yapısı vardı. Hami, kimi zaman köyün ağası, kimi zaman da bir cemaatin başıydı. Kırsal bölgelerdeki bu feodal ilişki yapılarına DP, parti olarak eklemeyi kolaylıkla başardı. Zaten popülist çizgide ilerlettiği siyasetini, İslami referanslarla genişleterek kırsal bölgelerdeki önemli bir etkinliği olan dini önderleri kendine çekmiş ve dini önderler aracılığıyla köyde onlara bağlı olan seçmenlerden oy devşirebilmiştir.⁹³ Kırsal bölgelerdeki kaynakların yetersizliği, köylüler ve köylülerin taleplerini karşılayabilme potansiyeline sahip olan köy ağası, cemaat önderi gibi aktörler arasındaki ilişkiyi pekiştirir. Köylü ve hami arasındaki bu karşılıklı ilişkinin yapısından dolayı DP, kaynakları aktarırken hem hamiyi kendi parti propagandasını yapacak bir aktör haline getirmiş hem de dolaylı olarak köylü seçmeni DP etrafında mobilize ederek kırsal alandaki desteğini genişletmiştir.

1950'li yıllar, Türkiye'de iç göçün başlaması nedeniyle önemlidir. Bu yıllarda tarımda yaşanan makineleşme ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, kırsal bölgelerdeki nüfusun kentlere akmaya başlamasında etkili olan önemli gelişmelerdir.

⁹¹ Unbehaun, **Türkiye Kırsalında Klientalizm ve Siyasal Katılım: Datça Örneği 1923- 1992**, s.246.

⁹² Grindle, **Democracy and Clientelism How Uneasy a Relationship?**, Cilt:51, No:3, 2016, s. 243.

⁹³ White, **Türkiye'de İslamcı Kitle Seferberliği: Yerli Siyaset Üzerine Bir Araştırma**, s.171.

Kente doğru göç eden kırsal nüfus, kentsel bölgelerdeki gecekondu mahallelerine yerleşmeye başlamıştır. Gecekondulaşma süreci, seçmen davranışlarının incelemesi ve kentsel bölgelerdeki siyasetin işleyiş kalıbını dönüştürmesi açısından oldukça önemlidir. Bir anlamda, gecekondulaşma ve gecekondu mahallesi etrafında gelişen dayanışma ağları, kent içinde yeni bir kimlik yaratmıştır. Büyük kentlerin yoğun göçler karşısındaki yetersizliği nedeniyle kent çeperlerindeki gecekondularda yaşayan seçmenler, ciddi bir oy potansiyeline sahip olmaları nedeniyle zaman içinde kent içindeki klientalist ağlarının parçası haline gelmiştir ve bu ağlar günümüzde de etkisini devam ettirmektedir. 1960'lı yıllarda Adalet Partisi, seçmenlere ulaşabilmek için gecekondu bölgelerinde yoğun faaliyetler gerçekleştirmiştir. AP üyelerinin gecekondu bölgelerinde yaşamalarından dolayı bölgedeki tüm sorunlara vakıf olmaları nedeniyle gecekondu bölgesine göç eden kişiler için ev bulma, yerleşme ve iş bulma gibi konularda aracı kimliği ile faaliyet göstermiştir.⁹⁴ Böylelikle kentin çeperlerinde oldukça kırılğan bir yapıya sahip olan bu seçmen kitlesinin bireysel temelli taleplerini karşılayarak parti ve seçmen arasında hiyerarşik ve bağımlılığa dayalı bir ilişkinin gelişimi giderek güç kazanmıştır. Kırdan kentte göç ederek yeni yeni gelişen kentli işçi sınıfı, AP'nin parti tabanını oluşturmuştur. AP, DP Döneminden devraldığı merkez sağ geleneği ile bu dönemde dini grupların da desteğini kendisini çekmiştir. AP, özellikle sisteme entegre olmuş olan İslamcılar ve Nurcu Hareket'ten destek elde etmiştir.⁹⁵ DP Döneminde İslami gruplarla kurulan ilişkiler genellikle yerelde hakimiyeti olan dini liderler üzerinden ilerlerken AP Döneminde İslami gruplarla olan ilişkiler, kamu kaynaklarına ulaşmaktan oy karşılığında laik gruplara karşı korumaya kadar daha güçlü ve yakın bir boyutta gerçekleşmiştir.⁹⁶ Dolayısıyla 1950'li yıllar itibariyle İslami grupların alanlarına yönelik merkez sağ partilerin esnek tutumları, ilerleyen dönemde iç göçlerin de artışıyla özellikle kent çeperlerinde örgütlenmelerine zemin hazırlamış ve ağırlıklı olarak kentin yeni işçilerini kapsayan toplumsal tabanın güvence kazanmak için İslami gruplarla eklemlenmesinin önü açılmıştır.

⁹⁴ W. B. Sherhood, "The Rise of the Justice Party in Turkey", **World Politics**, Cambridge University Press, Cilt:20, No:1, 1967, ss.54-65.

⁹⁵ Birol Yeşilada, "The Virtue Party", **Turkish Studies**, Cilt:3, No:1, 2002, s.64.

⁹⁶ Sencer Ayata, "Patronage, Party and State:The Politicization of Islam Turkey", **Middle East Journal**, Cilt:50, No:1, 1996, ss.40-56.

2.2. Ekonomi Politikalarında Dönüşüm ve Yeni Klientalist Ağlar- ANAP Dönemi

24 Ocak Kararları ile başlatılmış olan neoliberalleşme süreci, Özal'ın 83 yılında kurmuş olduğu yeni hükümetin uyguladığı politikalar ile hız kazanmış ve neoliberal ekonomi modeli siyasal, ekonomik ve toplumsal açıdan birçok dönüşümü beraberinde getirmiştir. Keynesyen politikaların hakim olduğu refah devleti döneminde sermaye ile devlet arasında kurulmuş olan ittifakın 70'li yılların sonuna doğru krize girmesi ile yeni iktisat politikalarına geçilmesi kaçınılmaz bir hal almıştır. Keynesçi uzlaşının sona ermesiyle birlikte devletin ekonomi üzerindeki hakimiyetinin sona erdirildiği sosyal politikanın daraltıldığı, sendikal örgütlenme haklarının gasp edildiği yeni muhafazakar politikalar hakim olmaya başlamıştır.⁹⁷ Bu süreçte devletin piyasayı kontrolcü politikalarının terk edilmesiyle serbest piyasalaşmaya alan açılarak kamu iktisadi teşebbüslerinde özelleştirmelere ağırlık verilmiş ve devletin sosyal güvenlik mekanizmalarının zayıflatılmasıyla güvence kırılan bir zemine kaymıştır. Neoliberalizm, devletin çeşitli alanlar üzerindeki kontrolcü rolünün devre dışı bırakılmasını hedeflemiştir. Buna yönelik olarak atılan adımlardan biri piyasada kontrolcü bir tavır sergileyen devletin, özelleştirme hamleleri ile mali yükünün azaltılarak piyasaya olan müdahalesinin azaltılmaya çalışılmasıdır. 80'li yıllar boyunca özel şirketlere verilecek olan teşviklerin belirlenmesinde siyasetçiler ile geliştirilen klientalist ilişkiler belirgin olmuş ve kayırmacı ağlara eklenen özel sektör, ihraç malları üretiminde yer almamasına rağmen devletten kredi desteği alabilmeyi başarmıştır.⁹⁸ Bu gelişme ile 70'li yıllara kadar partilerin seçmen oylarını elde etme amacıyla kullandığı kayırmacı ağların genişleyerek ve dönüşerek farklı aktörlere eklenildiği görülmektedir. Kayırmacılık, partilerin oy devşirebilmek adına çeşitli kaynak aktarımları ile seçmenden oy elde ettiği bir yöntem olmanın yanı sıra artık sermaye ile de kayırmacı ilişkilerin daha fazla geliştirildiği çok yönlü bir klientalizm anlayışı ortaya çıkmıştır. Ekonomi alanındaki gelişmeler, partilere kamu istihdamında hakimiyet kazandırırken sanayi

⁹⁷ Helmut Dubiel, *Yeni Muhafazakarlık Nedir?*, Çev. Erol Özbek, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s.116.

⁹⁸ Özge Kemahloğlu, "Particularistic Distribution of Investment Subsidies under Coalition Governments: The Case of Turkey", *Comparative Politics*, Cilt:40, No:2, 2008, s.191.

ve kentleşme alanında yaşanan gelişimlerin yaratmış olduğu yeni toplumsal sınıflar ve sosyal ağlar, siyasi partilerin kayırmacı ağlarına dahil olarak önemli aktörler haline gelmektedir.⁹⁹ ANAP Döneminde de neoliberal politikalar güdümünde, İslamcı burjuvanın kentlerde güçlenerek görünürlüğünü artırdığı, çeşitli İslami ağların gelişerek partilere eklemlendiği ve neoliberal politikalar doğrultusunda güvence mekanizmasının kırıldığı süreç gelişim kazandı.

80 Darbesi sonrasında ortaya atılan Türk-İslam sentezi ile milliyetçi-muhafazakar bir toplum modelinin dizayn edilmesi hedeflendi. Sünni İslam ile Türk milliyetçiliğinin birbirine eklemlenmesiyle oluşmuş olan Türk-İslam sentezi, bu süreçte devletin resmi ideolojisi şeklinde kendisine büyük bir hareket alanı buldu ve bu gelişme, siyasal İslam'ın siyasette ve toplumsal alanda pekişmesine zemin hazırladı.¹⁰⁰ ANAP hükümeti de uyguladığı çeşitli politikalar ile bu modeli desteklemeye gayret etti. Ekonomik neoliberalizasyon süreci ile İslamcılığın yaygınlaşması birbirini besleyerek 80'li yıllarda devam etmiştir.¹⁰¹ Böylelikle Refah Döneminde İslami mobilizasyonun pekiştirilmesinin ilk adımları bu yıllarda atılmış oldu. 80 Darbesi sonrasında toplumla devlet arasında bir kanal görevine sahip olan parti ve sendika gibi yapıların kapatılmasıyla birlikte özellikle kentsel bölgelerde gayri resmi cemaatsel yapılar ve dernekler güç kazanmaya başladı. 80'lerde göç etme dinamiğinin canlanmasıyla bu yapıların güçlenmesi arasında doğru bir orantı vardır. Kırsal bölgelerden gelen göçmen köylü nüfusunun kent hayatı içinde yaşamasını kolaylaştıracak ve yukarıya doğru sosyal hareketlilik kazandıracak Sünni dini yapılanmalar ve cemaatsel ağlar önemli bir işlev kazanmış oldu.¹⁰²

80'li yıllarda neoliberal hegemonyanın tesisi için farklı sermaye sınıfları siyaset ile yakın ilişkiler geliştirmeye başlamıştır. Ekonomide yaşanan liberalleşme süreci ile özellikle küçük ölçekli olan taşra sermayesi piyasada serbestliği destekleyerek

⁹⁹ Herbert Kitschelt, Daniel M. Kselman, "Economic Development, Democratic Experience, and Political Parties' Linkage Strategies", **Comparative Politics Studies**, Cilt:46, No:11, 2012, s. 1461.

¹⁰⁰ Ersin Kalaycıoğlu, "Religiosity and protest behaviour: the case of Turkey in comparative perspective", **Journal of Southern Europe and the Balkans**, Cilt:9, Sayı:3, Aralık 2007, s.278.

¹⁰¹ Güven Gürkan Öztan, "Islamists on Wire: The View of Islamist Journals Towards Government Policies in Turkey During the 1980s", **SIYASAL: Journal of Political Sciences**, Cilt:31, No:2, ss.217-234.

¹⁰² Kalaycıoğlu, **Religiosity and protest behaviour: the case of Turkey in comparative perspective**, s.278.

“Anadolu Kaplanları” adı altında bir sermaye sınıfını oluşturmuştur.¹⁰³ 70’li yıllara kadar hakimiyetini sürdüren İstanbul sermayesinin yanı sıra Anadolu sermayesi de 80’li yıllardaki hegemonyanın önemli bir parçası haline gelmiştir.¹⁰⁴ Bu sayede Özal, çok farklı kesimleri parti etrafında birleştirmeyi başarmıştır. Neoliberal politikaların uygulanma sürecinde liberal ve muhafazakar kanat Özal’ın ittifakı içerisine dahil edilmiştir.¹⁰⁵ Bu dönemde neoliberal ekonomi politikaları ile güçlenen İslamcı iş adamları sınıfının hegemonyanın bir parçası haline gelmesi oldukça önemlidir. Neoliberalleşme süreci, bu sınıfının güç kazanmasını sağlayarak kurmuş oldukları ağlarla siyasi partilere, İslami kuruluşlara ve hayır kurumlarına destek olarak kitlesel örgütlülüklerini güçlendirmelerine zemin hazırlamıştır.¹⁰⁶ Dolayısıyla Özal’ın ekonomi alanında kurmuş olduğu muhafazakar-liberal sermaye sınıfına farklı toplumsal kesimler de dahil olmuştur.

Farklı sermaye gruplarının çıkarlarının korunmaya çalışıldığı bu dönemde serbest piyasa odaklı politikalardan olumsuz yönde etkilenen yoksul kesimlerin rızasını alabilmek adına yeni bir anlayış olarak yeni sağ politikalar devreye girmiştir. 80’li yıllarla birlikte emek piyasasında uygulamaya geçen politikalar ile emekçilerin refahına odaklanan adımlar atılmasına son verilmiş ve yaşanan sosyal sorunlar emek ve sermaye arasındaki ilişkilerden soyutlanmaya başlanarak sosyal devlet uygulamaları “*muhafazakar hayırseverlik*” adı altında devlet sorumluluğunun bir rolü olmaktan çıkarılmıştır.¹⁰⁷ Bu dönem, sosyal devlet rolünün zayıfladığı ve yoksullar için yeni enformel güvence mekanizmalarının aktiflik kazanmaya başladığı bir dönemdir. Devlet, sosyal güvenlik mekanizmalarının sürdürülmesinde etkinliğini yitirirken belediyeler, dini cemaatler ve STK gibi çeşitli yapılar sosyal güvenlik

¹⁰³ Daniel Kselman, “Electoral accountability in modern Turkey: Cyclical evolutions in programmatic and clientelistic politics, 1950–2011”, **Technical Report Research and dialogue on programmatic parties and party systems**, Institute for Democracy and Electoral Assistance (IDEA), 2012, s.233.

¹⁰⁴ Ali Ekber Doğan, **Eğreti Kamusalılık: Kayseri Örneğinde İslamcı Belediyecilik**, ed. Tanıl Bora İstanbul, İletişim Yayınları, 2007.

¹⁰⁵ Ali Ekber Doğan, “AKP’li Hegemonya Projesi ve Neoliberalizmin Yeniden Dirilişi”, **Praksis**, Sayı:23, 2010, s.91.

¹⁰⁶ White, **Türkiye’de İslamcı Kitle Seferberliği: Yerli Siyaset Üzerine Bir Araştırma**, s.187.

¹⁰⁷ Aziz Çelik, “Muhafazakar Sosyal Politika Yönelimi: Hak Yerine Yardım- Yükümlülük Yerine Hayırseverlik”, **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No.42, 2010, s.69.

mekanizmasının ana aktörü haline gelmeye başlamıştır.¹⁰⁸ Bu gibi çeşitli yapıların sosyal yardım gibi çeşitli faaliyetlerde rol kazanması, klientalist ağlarında dönüşümünü beraberinde getiren önemli bir gelişmedir. Sosyal devletin sağladığı çeşitli sosyal güvence mekanizmalarının terk edilmesi nedeniyle özellikle yoksul kesimlerin enformel ağlara yönelmelerinin önü açılmıştır. Yurttaş ile çeşitli enformel ağlar arasında kurulacak olan ilişkinin biçimi ise devlet ile kurulan gibi rasyonel bir zemine oturmadığı için oldukça paternalist özellikler taşır. Bu nedenle suistimal edilmeye oldukça açıktır. Yeni sağ anlayışının vurguladığı devlet anlayışı ve devletin sosyal politikalara olan bakış açısı doğrultusunda sosyal refah uygulamalarının terk edilmesiyle klientalizmin geniş kitlelere ulaşması ve farklı aktörlerinde klientalist ağlara eklenmesi açısından elverişli bir zemin ortaya çıkmıştır. Hemşehrilik, dini cemaat gibi yapılanmalarda özellikle ANAP Dönemi ile sayıca artmış ve güç kazanmıştır. Bu gibi yapılar, sahip oldukları ağlar ile yardımlaşma mekanizmasını kurmuşlardır. ANAP'ta bu gibi farklı cemaatsel yapılar ile yakından temas etmeye gayret göstermiştir. 70'li yıllarda İslamcı partilere destek sağlayan Nakşibendi tarikatı ve Nurcu cemaati, ANAP hükümetinin Türk-İslam senteziyle eş güdümlü ilerleyen politikalarının da etkisiyle bu partiye açık bir destekte bulunmuştur.¹⁰⁹ Bu dönemde ANAP'ın parti ofislerinin kayırmacı ağlarla temasını destekleyecek sekreteryaya birimleri kurularak klientalizm, genişletilerek sistematik bir rol kazanmaya başlamıştır.¹¹⁰ Çelik, bu dönemde her ne kadar çeşitli yardım projeleri ve aflarla destek sağlanmaya çalışılsa da neoliberal politikaların yoksul kesimler üzerine bırakmış olduğu ağır yük nedeniyle 90'ların sonuna doğru ANAP'a olan desteğin azaldığını belirtir.¹¹¹ Neoliberalleşme ile siyasal İslam'ın eş güdümlü olarak ilerlediği bu dönemde, klientalizmin İslamcı ağlarla yeni yeni eklenme sürecine katılması buna neden olmuş olabilir. İslamcı ağlara sağlanan destekle birlikte klientalizmin ve İslamcı partilerin birbirini besleyerek yurttaş üzerinde hegemonya kurduğu güçlü dönem 90'lı yılları bulmaktadır. AKP'de 90'lı yıllarda Refah

¹⁰⁸ Orkun Saip Durmaz, "Neoliberal Sosyal Politika Rejiminin Tesisi ve AKP", **Çalışma ve Toplum**, Sayı:48, 2016, s.153.

¹⁰⁹ Yeşilada, **The Virtue Party**, s.71.

¹¹⁰ Ayşe Güneş-Ayata, "Roots and Trends of Clientelism in Turkey", **Democracy, Clientelism and Civil Society**, der. Luis Roniger ve Ayşe Güneş-Ayata, Lynne Rienner, 1994, s.58.

¹¹¹ Çelik, **Muhafazakar Sosyal Politika Yönelimi: Hak Yerine Yardım- Yükümlülük Yerine Hayırseverlik**, s.69.

Döneminde gelişen bu ağlarla yoksulluk ve neoliberalizm arasında denge kurarak hem sermaye sınıflarının çıkarlarını gözetmekte hem de çeşitli yardım mekanizmaları sayesinde kurduğu ağlar ile yoksul kesimleri parti tabanında tutmayı başarmaktadır. Dolayısıyla ANAP Döneminde çeşitli sermaye sınıfları, dini cemaatler, hemşehrilik ağları ve kent yoksullarına yönelik olarak çok yönlü olarak genişleyen klientalizm, AKP Döneminde oldukça güçlü hale gelerek kalıcılığını korumaya devam etmektedir.

2.3. İslamcı Partiler Odağında Gelişen Klientalizm- Milli Görüş Geleneği

Refah Partisi Dönemindeki parti çalışmalarının şeklinde klientalist ağlar yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Hatta klientalizmin parti çalışmalarının ve politikalarının temelini oturtulduğunu söylemek mümkündür. Bu döneme gelirken Türkiye’yi siyasi, iktisadi ve toplumsal açıdan değiştiren neoliberal politikalar, RP’nin klientalist ağları kullanarak kitleleri mobilize edebilmesinde oldukça pekiştirici bir nitelik sağlamıştır. Öncelikle 70’li yıllara bakıldığında iç göçler ile kentin gecekondulaşmasına yerleşen kent yoksullarına yönelik yerel siyasetin yaklaşımı önemli bir yer tutar. Bu dönemde CHP yerel siyasetini kent yoksullarına yönelik olarak geliştirmeye çalışmış ve kentlerdeki eşitsiz gelişime “bölüşüm ve sosyal adalet sorunu” kavramı üzerinden yaklaşmıştır.¹¹² Kentlerdeki yoksul kesimleri önceleyen politikalara ağırlık verilmesi, bu bölgelerdeki desteği ağırlıklı olarak CHP’ye doğru çekmiştir. Fakat 80’li yıllarla birlikte devletçi ve kalkınmacı yaklaşımların zayıflamasıyla ortaya çıkan temsil krizini RP kendi lehine çevirmeyi başarmış ve çeşitli dini örgütlenmeler sayesinde kent yoksullarına yönelik yardım faaliyetleri ile temsil alanını kendine yönlendirmiştir.¹¹³ 1980 Darbesi sonrasındaki sosyal devlet anlayışının zayıflaması ve formel sosyal güvenlik mekanizmalarının adım adım

¹¹² Hasan Tarık Şengül, “Bölüşüm Siyasetinden Kimlik Siyasetine: Türkiye’de Yerel Katılım Süreçlerinin Dönüşümü”, **Değişen Dönüşen Kent ve Bölge**, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 28. Kolokyumu, 8-9-10 Kasım 2004, ss. 123-140.

¹¹³ Haldun Gülalp, **Kimlikler Siyaseti: Türkiye’de Siyasal İslamın Temelleri**, Metis Yayınları, İstanbul, 2014, s.72.

sönümlenmesi, seçmen davranışlarının dönüşümü ve klientalist ağların pekişmesinde oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Neoliberal devlet anlayışının yaratmış olduğu güvencesizlik, kırılğan kesimler için enformel güvence mekanizmalarına yönelmeyi bir öncelik haline getirmiştir. RP'nin de seçim çalışmalarının temelini bu enformel ağlar ile sağlanan yardım mekanizmaları ve bu mekanizmanın sağlamış olduğu birebir iletişim oluşturmaktadır. Özellikle 94 yerel seçimlerinde kentlerin yoksul kesimlerinden almış olduğu destek, RP'nin kurmuş olduğu örgütlenme modeli ile yoksul mahallelerdeki sosyal ağlarını güçlendirdiğini ve yardım mekanizmasını da çalışmalarına etkin olarak eklediğini göstermektedir. İlk olarak RP'nin örgütlenme ağı incelendiğinde, bu yapının ilçelerdeki mahallelerden sokaklara kadar en küçük birime kadar nüfuz ettiği görülmektedir. Örgütlenme en küçük birimden en büyük birime kadar kurulan hiyerarşik yapı ile modellenmiştir. Bu enformel güvence mekanizmalarının kurulmasında yerel dinamikler önemli bir yer tutar. Bu modelde parti örgütünün iletişim kanalı ile akrabalık, komşuluk, hemşehrilik gibi daha enformel kanalların iç içe geçmesi ile insanlara ulaşmada daha etkin bir rol oynamıştır. Hem parti kanalı hem de çeşitli enformel ilişki şekilleri sayesinde birebir temas ile yürütülen saha çalışmaları sonucunda parti kısa sürede geniş bir seçmen kitlesini mobilize edebilmiştir. O dönemde RP'nin saha çalışmalarında parti ile komşuluk, akrabalık gibi enformel ağların nasıl bir araya getirilerek yürütüldüğü eski RP'li belediye başkanının bahsettiği saha çalışmasında şöyle görülmektedir:

“Yaptığımız iş birebir her insana ulaşmak. Tabi o zaman sosyal medya yok. Eldeki imkanlar çok kısıtlı. O zaman konferanslar bir hayli revaçta. İtibar görüyor. Konferanslarda konuşulanları video dediğimiz şeye çekiliyordu. O kasetler her teşkilat tarafında ev ev mesela birisinin mahalleden herhangi birisinin evine gidiyordu. Deniliyordu ki bugün sizin evde bir toplantı yapmak istiyoruz. Müsait misiniz? Tabi hay hay buyurun. Davet ediliyordu. O mahalledeki yakındaki insanlar oraya geliyordu. Ve orada hem ilçe teşkilatından gelen insanlar partinin hedefini gayesini ne yapmak istediğini, Türkiye'nin şartlarını, bu şartları nasıl düzelteceğini, vatandaşı nasıl daha huzura ve refaha kavuşturacağını anlatıyordu. Ayrıca partinin ileri gelenlerinin yaptığı konuşmalarda o video kanalı ile seyrettiriliyordu. Bir televizyonda. Bu çok büyük bir beğeni kazandı. İlgi gördü. Ve burada insanlar partiye üye olmaya davet ediliyordu. İnsanlar partiye üye oluyordu. Böylece parti sahipleniliyordu. Bu çalışma seçim zamanı değil senenin her ayında muntazam şekilde çalışılıyordu. Ve

bunlar rapor halinde ilçe teşkilatına geliyor. Aylık yapılan çalışmalar rapor halinde ilçe teşkilatına geliyor. İlçe teşkilatında her ay ne kadar insan üye yapılmış ne kadar insana ulaşılmış ne kadar insana mesele anlatılmış ne kadar video seyredilmiş kaç kişi ile temas edilmiş. Bunlar rapor haline getiriliyordu. Bu raporlarda bütün ilçedeki raporlar il teşkilatında divan toplantısında birikiyor ve bunlar genel merkeze gidiyor. Dolayısıyla hiyerarşik bir yapı mahalle teşkilatı, ilçe teşkilatı, il teşkilatı ve genel merkez. Bu hiyerarşik yapı sürekli canlı tutuluyordu.”¹¹⁴

RP’li başkanın anlattığı örneğe bakıldığında, parti örgütünün mahallelilere ulaşmasında mahalledeki ilişki ağlarından yararlandığı görülmektedir. Bir eve ziyaret yapılacağı zaman çevredeki diğer evlerle komşuluk, akrabalık aracılığıyla iletişime geçilmiş ve böylece geniş kitlelere ulaşılması daha da kolay bir hale getirilmiştir. Bu çalışma modelini en çok da kent kimliğini yeni yeni kazanmaya başlayan mahallelerde uygulamak verimli sonuç alınmasında önemli bir etkidir. Çünkü gecekondular gibi mahalle yapılarında komşuluk, akrabalık ve hemşehrlik gibi unsurlar etkili bir güvence mekanizması sunmakta ve bu ağlar kullanılarak çok fazla kişiye ulaşılmaktadır. Bireyselleşmenin daha yoğun olduğu yerleşim yerleri içinde ise bu ağların zayıflığı nedeniyle birçok insana ulaşma potansiyeli de zayıf kalma ihtimaline sahiptir. Ayata, gecekondular bölgelerindeki ilişki yapılarını incelediği çalışmasında akrabalık, hemşehrlik ve komşuluk gibi ilişki kalıplarının iç içe geçme potansiyelinin çok yüksek olduğunu ifade etmektedir. Bu ilişki şekillerinin gecekondular bölgelerinde iç içe geçmiş olması, mahalle içindeki bütünlüğü ve ortak hareket etme davranışını geliştiren bir etkiye sahiptir.¹¹⁵ Gecekondular tipi bölgelerdeki bu yaygın komşuluk, akrabalık ve hemşehrlik gibi bağlar, RP’nin saha çalışmalarıyla birçok insana ulaşmasında oldukça etkili bir unsurdur. Çünkü bireyselleşme yerine toplu olarak örgütlenen bir cemaati oluşturma dinamiği, gecekondular tipi yerleşim yerlerinde daha canlıdır ve bu sayede mahalle içindeki parti üyelerinin komşularını, akrabalarını ve hemşehrlerini parti etrafında mobilize ederek kitlesel bir destek kazanma yetenekleri oldukça güçlüdür.

¹¹⁴ Eski RP’li belediye başkanı ile ofisinde yapılan görüşme. Tarih: 23.12.2022

¹¹⁵ Sencer Ayata, “Toplumsal Çevre Olarak Gecekondular ve Apartman”, **Toplum ve Bilim**, 46/47, Yaz 1989-Güz 1989, s.106.

Mahalle örgütlenmeleri, parti propagandasını birçok kişiye çeşitli ağlar kanalıyla ulaştırmanın yanı sıra mahallelinin enformel güvence mekanizmaları ile kurduğu yardımlaşma ağına da hakimdir. Her mahalle biriminin RP'li üyeleri, mahallelerde kimlerin nelere ihtiyacı olduğunu tespit etmekte ve geniş ağı ile yardıma ihtiyacı olan kişilere ulaşmaktadır. Bu örgütlü ağ, parti aktivistleri dışında çeşitli dernek ve vakıflar kanalıyla daha da genişlemektedir. Parti, bu oluşturulan sosyal ağı, İslami referanslarla temellendirmiştir. Bu nedenle özellikle yereldeki iş sahipleri için muhtaç kimselere yardımda bulunmak aynı zamanda dini bir sorumluluk da teşkil etmektedir. RP, İslami bir temele yerleştirmiş olduğu parti politikası ile farklı toplumsal kesimleri bütünleştirmiştir. Burada İslam bir tutkal görevi görerek farklı kesimlerin bir araya gelmesinde etkili olmuş gibi görünmektedir. Fakat bu farklı kesimleri bütünleştiren temel unsur, aslında çıkar siyasetinin eş güdümlü olarak ilerletilmesidir. Yani yerel iş insanlarının ve küçük ölçekli sermayedarların çıkarları ile yoksul kesimlerin çıkarları aynı potada bir araya getirilmiştir. Üsten bakıldığında, İslam bütünleştirici bir işlev kazanmış gibi görünse de asıl etken uzun yıllardır bu kesimlerin çıkarlarına yönelik siyasetin yokluğudur. İlgü Özler'in 90'lı yıllarda gecekondü mahallelerinde RP desteğinin boyutunu incelediği çalışmasında, bu yıllarda gecekondü bölgelerinden RP'ye ciddi bir desteğin kaydığını gözlemiştir. Özler'e göre RP'nin seçim başarılarının temel nedeni, seçmenlerin İslamcı bir parti etrafında ideolojik olarak örgütlenme talebi olmak yerine daha iyi şartlarda yaşama isteklerinin uzun yıllardır görünürlük kazanmaması ve RP'nin de bu boşluğu çeşitli yardımların önünü açan klientalist ağlarla doldurmasıdır.¹¹⁶ Haldun Gülalp'e göre RP, kitlesel mobilizasyonun sağlanması için sınıf odaklı konuları temel bir sorunsal olarak ele almayı bu konuları tabanını güçlendirmek için bir argüman olarak kullanmayı tercih etmiştir.¹¹⁷ RP her ne kadar farklı toplumsal sınıfları bir araya getirmiş olsa da bu sınıflar arasında hiyerarşi oldukça güçlüdür. Yerel ağlardaki vakıf ve derneklerle yakın ilişkisi olan yerli iş insanlarının yapmış oldukları yardımlar, bu dernekler ve vakıflar aracılığıyla bölgenin yoksul kesimlerine aktarılmaktadır. Bu ilişki oldukça paternalisttir.

¹¹⁶ İlgü Özler, "Politics of the Gecekondü in Turkey: The Political Choices of Urban Squatters in National Elections", *Turkish Studies*, Cilt:1, No: 2, 2000, ss.39- 58.

¹¹⁷ Gülalp, *Kimlikler Siyaseti: Türkiye'de Siyasal İslamın Temelleri*, s.42.

Dolayısıyla bir araya getirdiği farklı toplumsal sınıflar yatay bir örgütlenme ile değil aksine dikey bir örgütlenme ile birbirine bağlıdır. Bu örgütlenme şekli, toplumsal bir bütünlüğün sağlanmasını da zorlaştırıcı bir etkiye sahiptir. Fakat şunu da belirtmek gerekir ki Refah gibi İslamcı partiler, çalışma şekillerinde dikey kayırmacı ağları sık kullanmakla birlikte yatay örgütlenme şeklini de dahil etmiş ve bu sayede mahallelerdeki komşuluk, akrabalık gibi ağları kullanarak enformel yardımlaşma ağlarını da seçim yöntemi olarak örgütlenme modellerine dahil etmişlerdir.¹¹⁸ Fakat bu yatay örgütlenme şekli sınıfsal örgütlülüğün önünü açan bir niteliğe sahip değildir. Bu enformel yatay ilişki ağları, tabanın siyasal konularda mobilize olmasını kolaylaştırıcı bir etkiye sahip olmasının yanı sıra kadınların da siyasete dahil olmalarında önemli bir temel unsurdur.¹¹⁹ Kadınlar, kendi aralarında kurdukları iletişim ağı ile bu yatay örgütlenme modelinin en önemli aktörleri olmuştur. RP ile ilgili akla gelen en önemli şeylerden biri kadınların kapı kapı dolaşarak yaptıkları ev ziyaretleridir. Özellikle dışarıya daha kapalı olma ihtimali yüksek olan yoksul mahallelerde yer alan evlere ulaşma konusunda kadınlar partinin önemli bir aktörü olmuştur. Kadınlar, Refah Partisi'nde kadın kolları adı altında resmi olarak çalışmaları da dolaştıkları mahallelerde kadınlar ile İslami sohbetler gerçekleştirerek her eve ulaşmayı, rahatlıkla girebildikleri evlerde ne olup bittiğini yakından gözlemleme şansı elde ettikleri için hangi ailelerin neye ihtiyacı olduğu konusunu kolaylıkla tespit etme imkanı bulmuş ve parti tabanını güçlendirmeyi başarmışlardır.¹²⁰ Devamlı evlere yapılan ziyaretler ile parti ve seçmen arasındaki ilişkinin dinamiği canlı tutulmuştur. RP'li başkan kadın kollarının parti mobilizasyonundaki etkisini şu şekilde anlatmaktadır:

“Kadın kolları, ilçede kadın kolu başkanımız vardı. Her mahallede de kadın kolu başkanları vardı. Bunlar tabi kadın kadına konuyu daha rahat anlatıyorlar. Mesela hastası oluyor. Ziyaret ediyor. Çocuğu oluyor tebriğine gidiyor. Düğünü oluyor düğününe gidiyor. Cenazesi oluyor. Hanımlar taziyeye gidiyor. Giderken yardım ihtiyacı varsa yardım ediyor.

¹¹⁸ Sabri Sayarı, **Clientelism and Patronage in Turkish Politics and Society**, ss. 81-94.

Ayrıca konu ile ilgili daha ayrıntılı bilgiye ulaşmak için bkz.: Jenny White, **Türkiye’de İslamcı Kitle Seferberliği: Yerli Siyaset Üzerine Bir Araştırma**, Çev. Esen Türey, İstanbul, Oğlak Yayıncılık, 2002.

¹¹⁹ Yunus Uğur vd. **Cumhuriyet Döneminde Ümraniye Şehirleşme, Toplum, Ekonomi ve Yönetim II**, Ümraniye Belediyesi Kültür Yayınları, 61, 2019, s. 138.

¹²⁰ White, **Türkiye’de İslamcı Kitle Seferberliği: Yerli Siyaset Üzerine Bir Araştırma**, s.311.

Ve kadın günlerinde bir araya geliyorlar. Onlar şey yapıyorlar. Bu meseleyi anlatırken de parti çalışmalarını ve bunun dışında özel olarak parti ile ilgili özel toplantılar yapıyorlar. Kendi aralarında ülke nereye gidiyor? Siyaset nasıl olacak? Nasıl yönetilecek? Sıkıntılar ne? Problemler ne? Problemlerin büyük bir kısmını kadınlar çekiyor. Eğer ülke huzurlu olursa refah olursa kadınlarda rahat eder. Anadolu kadını daha çok sıkıntı çeken kesim. Ve bunlara bunlar anlatılınca onlarda hem ikna olanlar beylerini de ikna ediyorlar, çocuklarını da buraya yönlendirmeye çalışıyorlar. Kadınların çalışması kendi aralarında daha da verimli oluyor. Onun için kadın çalışmalarına önem verdik. İyi neticelerde alındı yani.”¹²¹

RP'nin seçmenle kurmuş olduğu bu ilişki şekillerinde yatay modellerin hakimiyeti, oyların mobilizasyonunun daha hızlı gerçekleşmesinin önünü açmıştır. Dikey ilişkiler ise seçmenlerin oy verme davranışlarının dönüşümünde etkili olmuştur. Bu klientalist ağlar ile seçmen ve parti arasındaki hiyerarşi ve bağımlılık giderek derinleşmektedir. Bu tip enformel güvence mekanizmaları, yoksullar için geçici bir çözüm sunarken yoksulluk sorununun gündeme gelmesi ve bunun engellenmesi için oluşturulacak çözüm mekanizmalarını da engellenmiş olmaktadır. Sosyal devlet anlayışının yoksulluğa karşı bölüşüm temelli bir sorun olarak yaklaşımının karşısında RP'nin yoksulluğa bakışı oldukça farklı bir yerde durur. RP için yoksulluk ve eşitsizlik gibi toplumsal sorunlar sınıfsal bir temele oturmadığı gibi yoksullukla mücadele etmek zorunda kalan kesimlere sınıfsal bir vurgu yerine mağdurluk üzerinden vurgu yapmayı tercih eder ve bu sorunlarının temelini ahlaki bir yere yerleştirir.¹²² Bu durumda yoksulluk ve eşitsizlik gibi sorunların kaynağına inilmesi mümkün olmayacağı gibi kent yoksullarının mağduriyeti üzerinden yapılan popülist siyaset anlayışı güç kazanmakta ve yoksul kesimler hak sahibi bir yurttaşlık kimliği yerine yardıma muhtaç kimliği ile öne çıkarılmaktadır. Böylelikle yurttaşlık yerine mağdurluk kimliği ile öne çıkarılan kesimler için siyaset, katılım sağlanacak bir alan olarak görülmez. Dolayısıyla giderek güç kazanan popülist siyaset anlayışı ile toplumsal bir uzlaşma yaratılması hedeflenerek sınıfsal farklılıklara görünmez bir nitelik kazandırılmış olur. RP Döneminde yoksul kesimlere belediye ve vakıflar aracılığıyla yapılan yardımlar her ne kadar Milli Görüş geleneği için sosyal belediyecilik kavramı ile bağdaştırılmış olsa da aslında bu faaliyetler, dini

¹²¹ Eski RP'li başkan ile ofisinde yapılan görüşme.

¹²² White, **Türkiye'de İslamcı Kitle Seferberliği: Yerli Siyaset Üzerine Bir Araştırma**, s.263.

söylemlerle altı doldurularak yoksul kesimleri sisteme entegre eder. Siyaset, “hizmet” kavramının içine sıkıştırılarak çoğu kesim bu alandan soyutlanır. Bu durumun toplumsal bütünlük anlayışını da zedeleyen bir yanı olduğunu da söylemek mümkündür. Bu durumda, oldukça kırılğan bir zeminde yer alan yoksul kesimlere klientalist ağlar aracılığıyla kaynak aktarımı, oy satın almanın güçlü bir yöntemi olmaktadır. Fakat klientalist ağlar aracılığıyla yoksul kesimlere yapılan yardımlarının tabandaki karşılığı oldukça dikkat çekicidir. Yoksul kesimlere göre bu gibi birebir temaslarla yapılan yardımlar, kendilerinin siyasetçiler tarafında düşünüldüğünün bir göstergesi olarak algılanmaya oldukça açıktır.

Refah’ın kurduğu klientalist ağların içine bazı sermaye gruplarıyla olan bağlantıları da eklenmelidir. Türkiye’de İslamcılık siyasal bir platform olarak parti kanalıyla temsil edilmeye 1970’li yıllarda başlamıştır. Özellikle İİS politikalarının uygulandığı dönemde gelişemeyen ve merkezi devlet ile iyi ilişkilere sahip olan büyük sermaye karşısında güçsüz bir pozisyonda olan genellikle taşra kökenli küçük ve orta ölçekli işletmeler, RP’nin önemli bir destekçisi olarak ortaya çıkmıştır. İlk Milli Nizam Partisi’yle ortaya çıkan İslamcı partiler anlayışı, sonrasında Milli Selamet Partisi ile devam etmiştir. MNP ve MSP’nin parti politikalarının temelini, İslamcı bir anlayış ve Anadolu’daki küçük ölçekli iş sahiplerine yönelik teşvikler oluşturmuştur. Temeli 1970’li yıllara dayanan İslamcı burjuvanın çıkarlarına yönelik İslamcı siyasi anlayış, 80 sonrasında neoliberalleşme süreciyle ilerleyen küreselleşmenin etkisiyle güç kazanmış ve İslamcı burjuvanın gelişmesinin önünü açmıştır. İslamcı burjuvanın oluşan ekonomik zeminde kurumsal olarak desteklendiği yer de RP olmuştur. 80 sonrası ekonomi politikalarında atılan yeni adımlar, kent yoksularını olumsuz olarak etkilerken, ANAP Dönemiyle birlikte yeni bir orta sınıf olarak konumlanan Anadolu sermayesinin gücünü daha da artırmıştır. RP, bu farklı sınıfların beklentilerini aynı ideolojik zeminde eriterek oy tabanını genişletmiştir. İhracata yönelik politikalarının hayata geçmesiyle birlikte Anadolu’daki küçük ve orta ölçekli işletmeler güç kazanmış ve “yeşil sermaye” olarak nitelenen bu İslamcı burjuvazi, diğer sermaye grupları gibi güç kazanmak için çıkarlarına yönelik bir politika izleyen İslamcı partiler etrafında mobilize

olmuştur.¹²³ RP’li başkan kendilerine verilen desteğin temelini şu şekilde ifade etmektedir:

“Mesela herhangi bir yatırım yapılacak? Hep bu yatırımlar belli çevrelere veriliyor. Yeni yetişen yeni büyümeye çalışan üretime katkı sağlamaya çalışan bu çevreler hep dışlanıyordu. Burada 1965’li yıllardan sonra Erbakan hocamız sanayi odasında genel sekreter olduğu zaman şöyle bir şeyle karşılaşılıyor. Hatıratlarından okuyoruz. Ve kendisinden de bizzat dinledik. Diyor ki mesela devlet teşvik verecek. Bu teşvikler hep böyle İstanbul sermayesine ve diğer sermayelerine veriliyor. Erbakan hocada bunu araştırıyor. Bu teşvikler niye bunlara veriliyor da Anadolu sermayesine verilmiyor diye. Bir çıkış yaptı. Tabii bu çıkış o malum çevreler tarafından hoş karşılanmadı. Ve onun başında da sınıf arkadaşı Demirel, Erbakan hocayı odalar birliği genel sekreterliğinden polis zoruyla attı. Yasal olmayan bir yolla. Şeyi neydi? Diyordu ki herhangi bir teşvik verilecekse Anadolu sermayesine verelim. Anadolu kalksın yeni yeni üretimler yapılsın ve böylece sermaye tabana yayılsın anlayışı vardı. Halbuki öbürü de devleti ve iktidarı teşvik eden veyahut devleti destekleyen daha çok yabancı sermaye ile ortak olan bunun içerisinde TÜSİAD’ın mensubu olduğu veyahutta Koç grubu buna benzer yabancı sermaye ile ilintili insanlara veriliyordu.”¹²⁴

70’li yıllardaki Milli Görüş anlayışının seçmen desteğini ağırlıklı olarak Anadolu sermayesi oluştururken, 80 sonrası kurulan RP’nin parti tabanını ise seçmen desteğini büyük ölçüde genişletecek olan kırsaldan göç etmiş olan kent yoksulları da oluşturmuştur.¹²⁵ RP, büyük kentlerdeki sosyal ağlara entegre olarak parti çalışmalarını çeşitli sosyal ağlarla birleştirmeye çalışmıştır. Partinin çeşitli ağlara ulaşmasını sağlayan en önemli unsurlardan biri de 1980 Darbesi sonrası yeni bir toplum dizayn etmek için oluşturulan Türk-İslam sentezidir. Bu sayede, 80’li yıllar boyunca İslamcı ağlar, çeşitli sosyal ağlara daha kolay ulaşma imkanı buldu. Böylelikle RP, 70’li yıllardaki İslamcı partilere karşı ordu ve devlet baskısına karşıt olarak 90’lı yıllar boyunca daha esnek bir çalışma modeli sergiledi. Çeşitli İslami dernek ve vakıfların yaygınlaşması ve kamusal alanda varlıklarının esnekleşmesi,

¹²³ Meryem Koray, “Akp Dönemi: Neo-Liberalizm, Neo-Muhafazarkarlık, Neo-popülizm Beşiğinde Sallanan Sosyal Devlet ve Sosyal Politika”, **Himmet, Fitrat, Piyasa**, der. Meryem Koray- Aziz Çelik, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s. 28.

¹²⁴ RP’li başkan ile ofisinde yapılan görüşme.

¹²⁵ Jenny White, “Milli Görüş”, **Islamic Movements of Europe**, ed. Frank Peter ve Rafael Ortega, I.B. Tauris, London, 2014, ss.14-21.

İslami kimliğin bir hareket olarak çıkışına olanak tanıdı. RP’de bu hareketin siyaset düzeyinde somutlaşmış halini temsil etmekteydi. Partinin ideolojisini yaymanın ve Milli Görüş’ün hareket alanını genişletmenin yollarından birini de gençleri bir araya getiren çeşitli örgütsel yapıların çalışması oluşturdu. Bu yapılanmalara dahil olacak grupları da özellikle Anadolu’dan yeni göç etmiş kırsal kökenli öğrenci nüfusu oluşturmaktaydı. Ailelerine göre kentte yükelebilme ve politik temsilini belirleme talebi daha canlı olan bu genç nüfus, Milli Görüş’ün siyasi aktivizm tabanını güçlendiren gruplardan biridir. İslami hareketi yayarak partinin kitlesel mobilizasyonunun öğrenciler tabanında genişleten Milli Gençlik Vakfı, RP’nin seçmen tabanını genişletti. MGV’nin gençlik örgütlenmesini büyüten unsurlardan birisi, özellikle İmam Hatip liselerinin de yaygınlaştığı 80 sonrasında, okullarda örgütlenerek öğrencileri vakıf etrafında bir araya getirmektir. Görüşme yapılan kişilerden Ümraniye AKP ilçe başkanının özel kalemligini yapan ve aynı zamanda Sivas’ın bir köy derneğinin başkanlığını yürüten Suat Gürbüz, İstanbul’a göç ettikten sonra İslami dayanışma ağlarından biri olan MGV’ye katılma anısını anlatıyor.¹²⁶ Suat, kırsal bir bölgeden göç etmiş, sağ ve sol ideolojilere uzak ve Milli Görüş çatısı altında siyasete eklenmiş birisi olarak 80 sonrasında Türk-İslam sentezi aracılığıyla oluşturulmaya çalışılan genç neslin somut bir görüntüsünü çiziyor. Aslında bu durumda 80 sonrasındaki liberalizasyon süreci ile Milli Görüş anlayışının birbirine eklenildiğini açıkça göstermektedir. 80 sonrasında, Türk-İslam sentezi doğrultusunda İslami ve milli bir gençlik oluşturma amacıyla eğitim sisteminde yapılan reformlar, yeni kurumlar RP gibi İslamcı partilerin gücünü pekiştirmesinde etkili olmuştur. Suat’ın vakıfla tanışmasının hemen ardından RP’yi benimsemeye başlaması, vakfın gençler üzerinde oldukça etkili olduğunu göstermesi açısından dikkat çekicidir:

“Ben 92’de İstanbul’a lise için geldiğimde benim en büyük şansım Eyüp Lisesi’nde olmam. Eyüp’te de o zaman Refah Partisi o zaman Milli Görüş çok etkiliydi. Haliyle tabi Anadolu’dan geldiğimiz için de bizim sağla sola bir işimiz olmadığı için tamamen oradaki

¹²⁶ Suat, MGV aracılığıyla benimsemiş olduğunu siyasi görüşünü anlatırken MGV’nin o zamanlar gençler üzerinde oldukça etkili bir aktör olduğunu söylüyor. AKP Döneminde ise bu başarıyı yakalayamadıklarını, TÜGVA gibi oluşumların olduğunu fakat bunların eskisi gibi etkili olmadığını içerlenerek ifade ediyor.

yetiŒme tarzımız. Bulunduğumuz coğrafi bölge olarak da muhafazakar bir ailenin çocuklarıyız, gariban bir ailenin. Garibanım bir de gurbetteyim haliyle öyle de bir konjonktürde olmamız münasebetiyle bizi siyasete girerken Şöyle anlatayım, baŒlangıcı. O yaŒlarda olur ya iŒte çocuklarda spor yapmak, karate yapmak falan filan bizi aldılar. Dediler ki: ‘Eyüp Lisesi’nin lokali var. Oraya gidelim, orada spor yapacağız.’ Biz oraya gittik. Ama üç gün sonra Mücahit Erbakan diye bağırmaya baŒladık sokaklarda. Öyle bir yapı vardı yani MGV’de Milli Gençlik Vakfı’nda. İyi ki de olmuŒ. Benim ilgim alakam oradan baŒladı. Yani lise yıllarından baŒladı ve Milli GrŒ Refah Partisi’yle baŒladı.”¹²⁷

Dolayısıyla RP, parti tabanını geniŒletirken farklı kimlikleri aynı parti çatısı altında bir araya getirdi. Bu kimliklerin bir bütün olarak parti tabanında birleŒmesini sağlayan ortak nokta farklı kimliklerin çıkarlarına yönelik politikalarını bir araya getirmektir. Partinin geniŒ bir ağ kurmasını da dayanıŒmacı ağlar ile İslami hareketinin eŒ güdümlü olarak ilerlemesi kolaylaŒtırmıŒtır. Kentsel ortamdaki iliŒkiler, partilerin kitleleri mobilize etmesi için önemli bir unsur taŒımaktadır. İslamcı partilerin kentsel bölgelerde kurmuŒ olduğu sosyal ağların yapısı geniŒ kitlelere ulaŒmasında oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu iliŒki ağlarının niteliği hem formel hem de enformel olarak ifade edilebilir. Parti yerel siyasette her mahalle biriminde yer alan parti aktivisti ile ağını geniŒ tutar. Partili aktivistler eŒitli konularda mahalleliye destek olan hem formel hem de enformel bir ağ olarak hareket etmektedir. Özellikle kurulmuŒ olan bu gayri resmi bağlantılarda aracılar etkin bir rol oynamaktadır ve eŒitli Œekillerde mal ve hizmetlerin aktarılmasında bu bağlantıları kullanmaktadırlar.¹²⁸ Türkiye’de kaynakların aktarılmasında etnik, dini, hemŒehirlik gibi eŒitli ağların etkin olduğu görülmektedir. Özellikle bu tip bağlantı yapıları, güçlü bir sosyal ağ oluŒturma konusunda baŒarılı oldukları için siyasetçiler açısından kitleleri mobilize edebilmenin önemli yollarından biri haline gelmektedir.

2.4. Çok Yönlü ve Güçlü Klientalist Ağlar-AKP Dönemi

¹²⁷ Ümraniye AKP İlçe baŒkanının özel kalemi Suat Gürbüz ile AKP ilçe baŒkanlıđında yapılan grŒme. Tarih: 12.02.2023.

¹²⁸ Yıldırım, **Personalistic Linkages and Persuasion in Turkish Party Politics**, ss.53-69.

Kadrolarının büyük bir kısmı RP Döneminden gelen Fazilet Partisi'nin kapatılmasının ardından parti teşkilatında yer alan kadrolar, Milli Görüş'ün İslamcı politikalarından farklı olarak daha ılımlı İslamcı ve liberal bir ideolojik yapılanmayla Adalet ve Kalkınma Partisi'ni kurmuştur. Milli Görüş geleneğini devam ettirmek isteyen kadrolar ise Saadet Partisi etrafında mobilize olmuş böylece 90'lı yıllara ağırlığını koyan Milli Görüşçüler, iki kanata ayrılarak siyasete devam etmiştir. AKP, SP'ye göre daha ılımlı bir İslam çizgisiyle liberal parti görünümünü tercih ederek oy tabanını daha güçlü kılmayı başardı. RP'de hakim olan İslamcılığı görünür kılmadan sermaye çevreleri ile iyi ilişkiler geliştirmeyi hedefleyerek partiye olan desteği genişletti. Milli Görüş Hareketi'nden gelen siyasi figürlerin de bir kısmı AKP'nin teşkilatlarında yer almaya başladı. İlimli İslamcı bir yöne kaymasının yanı sıra AKP'nin RP Döneminde özellikle büyük şehirlerin gecekondü bölgelerinde oluşturmuş olduğu en küçük birime kadar nüfuz edebilen parti teşkilatlanma yapısı, partinin kitleleri mobilize edebilmesinde oldukça etkili olmuştur. AKP, geçmişte RP'nin kurmuş olduğu ağlar sayesinde klientalist ağlara eklenme konusunda kolaylık elde edebilmiştir. 90'lı yılların ortalarından beri özellikle kentin yoksul bölgelerinde siyasal İslamcı aktivistlerin oluşturmuş olduğu geniş örgütlenme ağının büyük bir kısmı, AKP tarafından kontrol edilmeye başlanmıştır.

Neoliberalleşme süreçleri ile klientalizm arasında birbirini besleyen bir ilişki mevcuttur.¹²⁹ AKP, neoliberal politikaları destekleyen bir parti olarak emek-sermaye arasındaki çatışmayı yok sayarak neoliberalizmin tesis etmeye çalıştığı sınıfsız toplum modelini kurmayı hedefleyerek bu mekanizmayı kurma sürecinde farklı toplumsal sınıfları aynı potada bir araya getirmek için rızayı ve hiyerarşinin hakim olduğu uygulamaları devreye sokmaktadır.¹³⁰ Bu sebeple klientalist ilişkiler, çeşitli toplumsal sınıfların rızasının elde edilmesini kolaylaştırarak neoliberal hegemonyanın tesis edilmesi için oldukça güçlü bir göreve sahiptir. Aslında RP Dönemindeki yerellerde hakimiyet kazanan paternalist ilişkilerin AKP Döneminde devlet-toplum ve sermaye-toplum arasındaki ilişkilere de sirayet ettiği görülmektedir.

¹²⁹ Özge Kemahlıoğlu, *Agents or Bosses? Patronage and Intra-party Politics in Argentina and Turkey*, ECPR Press, 2012.

¹³⁰ Koray, *AKP Dönemi: Neo-Liberalizm, Neo-Muhafazarkarlık, Neo-popülizm Beşiğinde Sallanan Sosyal Devlet ve Sosyal Politika*, s.33.

80'li yıllarda kurulmaya başlanan neoliberal rejimin AKP Döneminde güçlü bir şekilde tesis edilmesinde, klientalizm ile iç içe olan politik ekonomi ve siyasal İslam ile bütünleşen ideolojik alt yapı olarak iki ana odak noktası oldukça etkili olmuştur.¹³¹ AKP özellikle İslami burjuvazinin çıkarlarına yönelik politikalar geliştirerek bu sermaye sınıfının çıkarlarını korumaya çalışırken yoksulları da sermaye odaklı piyasa devletine entegre etmek için birtakım “sosyal politika” adı altında çeşitli uygulamaları hayata geçirmiştir. Bu süreçte Anadolu sermayesi giderek gücünü artırırken sermaye ve emekçi kesim arasındaki ilişki, İslami söylemlerle enformeleyen dayanan paternalist bir ilişkiye evrilmiştir.¹³² Emekçi kesim ile burjuva arasındaki emek-sermaye çelişkisinin içini boşaltarak bu alanı çeşitli yardım mekanizmaları ve klientalist ağlarla doldurmuş ve böylelikle neoliberal piyasa devletinin meşruiyetini toplumsal tabanda pekiştirmiştir. RP Döneminde diğer sermayeler gibi destek bulmak amacıyla RP etrafında örgütlenen İslamcı burjuvazi, AKP Döneminde oldukça güçlü bir konuma gelmiştir. Eski RP’li başkan sermaye ve parti arasındaki kayırmacı ilişki ağının AKP Döneminde geçirdiği evrimi, “*Eski mücahitler şimdi müteahhit oldu. Böyle bir şey var. Orayı bir kazanç kapısı gibi görme alışkanlığı oldu.*”¹³³ ifadesiyle açıklamaktadır. Bu durum da parti-sermaye arasındaki klientalist ağlar güç kazanmaktadır. Dolayısıyla partiler, toplumsal tabanının çıkarlarına yönelik politikalar geliştirecek baskı araçları olmak yerine belirli kesimlerin zenginleşmesinin önünü açan, sermaye ile kayırmacı ağlar kuran şirketleşmiş yapılar olarak belirlemektedir. Neoliberalizmin her alanı piyasalaştırdığı bir denklemde, partilerde bu denkleme dahil olmuştur. Bu durumda toplumsal sorunların kaynağına inerek politik çözümler oluşturma amacı gereken parti aygıtları, toplumsal statünün arttırılmaya çalışıldığı, sermayenin çıkarlarına yönelik hareket eden aygıtlar olarak şekillenmektedir.

AKP Dönemindeki klientalist yapı çok yönlü bir niteliğe sahip olmasıyla dikkat çekmektedir. Kurulan bu geniş klientalist ağlar, oy elde etmek için yoksul kesimlere mal ve kaynak aktarımında, parti örgütlerinde çeşitli kademelere göre çeşitlenen

¹³¹ Durmaz, *Neoliberal Sosyal Politika Rejiminin Tesisi ve AKP*, s.159.

¹³² Koray, *AKP Dönemi: Neo-Liberalizm, Neo-Muhafazarkarlık, Neo-popülizm Beşiğinde Sallanan Sosyal Devlet ve Sosyal Politika*, s.38-39.

¹³³ Eski RP’li başkan ile ofisinde yapılan görüşme.

ödüllerde, yerelerde geliştirilen dayanışma ağlarında ve sermaye sınıfının çıkarlarına yönelik politikalarda etkisini göstermektedir. Bu nedenle bu dönemdeki klientalist yapı, oldukça değişken ve sosyal yaşamın tüm ağlarına hakim olmayı kolaylaştıran bir özelliğe sahiptir. Bu sosyal ağlara dinsel, mezhepsel ve hemşehrilik gibi çeşitli kimliksel aidiyetleri önceleyen yapılarla birlikte yardım amaçlı kurulan organizasyonları da dahil etmek mümkündür. AKP, özellikle yerel siyaset içerisinde bu tip sosyal yapılar ile yakın temas kurma stratejisini izleyerek çok farklı kesimlerle olan ilişkisini hep dinamik tutmaktadır. AKP Döneminde de RP Dönemindeki gibi özellikle yerel siyasetteki çeşitli sosyal ağlara nüfuz edilerek partinin oy mobilizasyonu sağlanmış oldu. Fakat bu dönemi RP Döneminden ayıran birtakım unsurları da belirtmek gerekiyor. AKP'nin bu dönem bürokrasi ve devlet yapılanmasında sahip olduğu güç ve bu gücün uzun yıllar devam etmesi nedeniyle RP Döneminde yerelerde nüfuz edilen sosyal ağların yanı sıra bürokrasinin ve devletin birçok kanadında da hakimiyet kazanmıştır. Yerelerde bulunan küçük ölçekli İslami vakıf ve derneklerinin yanı sıra çok daha büyük ve güçlü olan dernek ve vakıfların da iktidar döneminde partisel ağlarla yakın temas kurmasıyla klientalizm güç kazandı. AKP'nin iktidarı koruduğu bu süre içinde küçük ölçekli İslami vakıf ve derneklerin de parti tarafından desteklenmesiyle bu yapıların gücü pekişti ve büyüdü. Bu İslami vakıf ve dernekler, partiden bağımsız gibi görünse de özellikle kentlerin yoksul bölgelerindeki insanların sınıf atlama ve güvence elde etme gibi umutlarıyla kayırmacı ağlara birçok kent yoksulunu eklemiş ve partinin gayri resmi aktivistleri olarak çalışmışlardır. Özellikle yoksul bölgelerdeki yurttaşların bu gibi dini veya etnik ağlara eklenme refleksi, 80 sonrasında sosyal politika alanında yaşanan değişimle daha da pekişmiştir. 80 sonrasında dönüşüme uğrayan sosyal politika kavramının yeni aktörleri yoksullar olmuş ve yoksullukla mücadele “modern yurttaşlık kurumu”nun bir parçası olarak görülmemiş ve çeşitli ağların eylemleri öne çıkarılmıştır.¹³⁴ Böylelikle siyasal İslamcı aktivistler, yoksul bölgelerin önemli aktörleri olarak yoksulları yeni piyasa ekonomisinde tesisinde sisteme entegre etmeye çalışmıştır. Ayrıca neoliberalizmin tesis edilmeye çalışıldığı ANAP Dönemine kıyasla neoliberalizm bu dönem farklı sınıflarının çıkarlarına

¹³⁴ Metin Özüğurlu, “Sosyal Politikanın Dönüşümü ya da Sıfatın Suretten Kopuşu”, **Mülkiye**, Cilt:27, Sayı:239, 2003, ss.72-73.

uygun şekilde entegre edilmeye başlandı. Bu sebeple neoliberalizmi klientalizme başarılı bir şekilde eklemleyen AKP, bu dönemde hem kendi parti elitini genişletti hem de yoksul kesimlere mal ve hizmet aktarımlarıyla ve sermayenin çıkarlarına uygun politikalarla hegemonyasını güçlendirdi. Dolayısıyla, Öniş'in bahsettiği şekliyle AKP, “sosyal neoliberalizm” çerçevesinde izlemiş olduğu politikalar dahilinde farklı sınıflardan oluşan kesimleri bir araya getiren politikalarla seçmen desteğini geniş bir alana yaymayı başarmıştır.¹³⁵

AKP'nin özellikle yerel siyasette toplumsal kesimlerle bağ kurmasını güçlendiren unsurlardan birisi, dernek ve vakıf gibi yardım amaçlı kurulan organizasyonları partiye entegre edebilmesidir. Ark-Yıldırım'ın İstanbul'un farklı bir ilçesinde yer alan bir mahallede yapmış olduğu saha çalışması da bu durumun doğruluğunu kanıtlamaktadır. Parti, çeşitli yardım vakıflarında ve derneklerinde görev alan partili üyeleri sayesinde hem yapılan yardımlarının yasal bir zemin çerçevesinde sürdürülmesinin önünü açmış hem de parti üyelerinin bu gibi kurumlarda faaliyet göstermesiyle sosyal anlamda sermayelerine katkıda bulunmuştur.¹³⁶ Ümraniye'deki saha sırasında görüşme yapılan Kastamonulu AKP meclis üyesi, meclis üyeliğinin yanı sıra bir yardım ve düşünce kuruluşunun başkanlığını yürütmekteydi. Görüşme için bu kuruluşa gidilmesiyle kuruluşun içini de gözlemlene şansı elde edildi. Kuruluşun içerisinde yer alan sembolik resimler ve eşyalar, belirli bir görüşün bu kuruluşa temsil edildiğini göstermekteydi. Diğer görüşmecilerden Ordulu AKP meclis üyesi de bu derneğe üye olduğunu ve faaliyetlerinde yer aldığını belirtmişti. Bu gibi dernek ve vakıfların ne gibi kriterleri göz önünde bulundurarak yardım yapılacak kişilere ulaştığı oldukça belirsiz kalmaktadır. Ayrıca devlet sorumluluğundan çıkarak, dernek ve vakıflar aracılığıyla altında yürütülen sosyal yardım faaliyetlerinin kırılğan yapısı bu gibi partili görevliler aracılığıyla gerçekleştiğinde bu kırılğanlık daha da ciddi bir sorun haline gelmektedir. Dolayısıyla partili çalışanlar partinin çalışmalarına ek olarak bu gibi platformlara da dahil olarak parti propagandasını devam ettirme avantajını elde

¹³⁵ Ziya Öniş, “The Triumph of Conservative Globalism: The Political Economy of the AKP Era”, **Turkish Studies**, Cilt:13, No:2, 2012, ss.141-142.

¹³⁶ Ceren Ark-Yıldırım, “Political Parties and Grassroots Clientelist Strategies in Urban Turkey: One Neighbourhood at a Time”, **South European Society and Politics**, 2017, s. 8.

ederek seçmen üzerinde baskı unsuru yaratabilmektedir. AKP’li olarak başkanlığını yapmış olduğu bu kuruluşun yoksul kesimlere aktarmış olduğu yardımlar sayesinde partinin yardım ağı parti faaliyetlerinin sınırlarının dışında da etkili olmaya devam ederek oy mobilizasyonun sağlanmasına katkıda bulunmaktadır. İlçedeki AKP Kadın Kolları başkanı ile yapılan görüşme de AKP’nin çeşitli dernek ve vakıflarla olan ilişkilerinin yakın temas halinde olduğunu göstermekteydi. Başkan yapmış oldukları faaliyetleri anlatırken Kızılay Kadın Kolları başkanıyla birlikte yoksul haneleri ziyaret ettiklerini ifade etmiştir.¹³⁷ AKP, ilçe teşkilatlarında yer alan kişileri belirleme sürecinde çeşitli STK’larda görev alan kişilerin yer almasına dikkat etmektedir. AKP’li bir görüşmeci ilçe teşkilatları oluşturulurken TÜGVA ve İHH gibi STK’lara kontenjan ayrıldığını belirtmiştir.¹³⁸ Karar mekanizmalarına katılma konusunda partilerin STK’larla iletişim kurma süreçleri, demokratik bir tavır olarak değerlendirilebilir. Fakat bu noktada irdelenmesi gereken şey, STK’ların hangi kesimlerin çıkarlarına yönelik olarak faaliyet gösterdiği ve kimlerin bu karar mekanizmalarının içine dahil edildiğidir. STK’ların siyasallaştığı ve belirli bir parti güdümünde hareket ettiği süreçlerde yurttaş çıkarlarını gözetmek yerine bu gibi yapılar, partinin çıkarlarına yönelik hareket ederek partinin ideolojik hegemonyasını yayma stratejisinin parçası haline gelmektedir. Bir diğer husus ise bu gibi yapıların yaygınlığı, yardım mekanizmalarını kısır döngünün içine hapsederek sorunları belirsizleştirmekte ve sınıfsal odaklı meselelerin gündeme gelme olanağının önü kesilmektedir. Kitschelt ve Kselman, örgütsel yaygınlık ile klientalizm arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında, partiler ve sivil toplum örgütleri arasındaki ilişkilerin dinamik olmasının seçmenlerinin oylarını mobilize etmede oldukça etkili olduğunu belirtmektedir. Bu etkin olma durumunu “sivil toplum yaygınlığı” olarak adlandırmışlardır.¹³⁹ Bu doğrultuda AKP, yerellerden başlayarak birçok dernek ve vakıf kanalıyla birçok farklı seçmene dernekler ve vakıfların aracı rolü ile ulaşmaya ve seçmen kitlesini genişletme stratejisini uygulamaya devam etmektedir. İlçe teşkilatlarında belirli bir kitleye hitap eden STK görevlilerinin yer alması seçmen

¹³⁷ AKP Kadın Kolları Başkanı ile ilçe teşkilatında yapılan görüşme. Tarih: 24.06.2023.

¹³⁸ AKP’li üye ile Tantavi’de yapılan görüşme. Tarih: 13.06.2023.

¹³⁹ Herbert Kitschelt ve Daniel Kselman, “Organizational Extensiveness and Political Clientelism: The Formal and Informal ‘Ties that Bind’”, Paper prepared for presentation at the **Workshop on Democratic Accountability Strategies**, Duke University, Durham NC, May 18-19, ss.1-38.

desteğini genişletmenin yanı sıra göreve gelen kişileri ve dolaylı olarak çevresini de ödüllendirme stratejisini de içinde barındırmaktadır.

RP Dönemindeki her mahallede etkin olan partili aktivistlerin çalışma dinamiğinden bahsedilmişti. RP, yerelerde kurmuş olduğu enformel ilişki şekilleriyle birçok kişiye rahatlıkla ulaşabilmekteydi. RP'nin çalışma şeklinde bulunduğu bölgelerde komşuluk, akrabalık gibi yatay ilişki kalıplarının yararlanma ve partiye resmi bir bağı olmayan dernek ve vakıfların seçmen ile parti arasında kurduğu aracılık en temel çalışma mekanizmalarını oluşturmaktaydı.¹⁴⁰ AKP Döneminde de mahalle teşkilatlarına kadar uzanan geniş parti aktivist ağı, RP Dönemindeki çalışma dinamiğiyle oldukça benzer bir şekilde yürütülmektedir. Kadınlar, RP Döneminde olduğu gibi seçmenlerle olan iletişimin büyük bir kısmını oluşturmaya devam etmektedir. Erkekler ise kamusal alanda daha fazla görünürlük kazanmaktadırlar. Bunun da sebebi halen özellikle de muhafazakar olarak tanımlanan ilçelerde kamusal alanların erkek egemenliğinin devam etmesidir. Kahvehane ziyaretleri, cami derneklerine ziyaretler, cami cemaatleri ile yapılan görüşmeler, hemşehri derneklerine yapılan ziyaretler çoğunlukla erkek partili üyelerle gerçekleştiriliyor. Kadın ve erkeklerinin birlikte yürüttüğü stant çalışmalarının yanı sıra kadınlar özellikle ev kadınları ile ayrı bir ilişki dinamiği geliştirmeye gayret etmektedir. Hasta ziyaretleri, taziye ziyaretleri, nişanlanacak veya evlenecek kadınlar için çeyiz desteği, Kuran okuma etkinlikleri, dini ev sohbetleri gibi faaliyetlerde bulunarak kadınlar ile diyaloga dayalı ilişkiler geliştirilmeye çalışılmaktadır. Dikkat edilirse bu tür etkinlikler önceden bilgi alınarak katılım sağlanabilecek etkinliklerdir. Yani AKP kadın kolları, mahalleli kadınlarla olan diyalogu komşuluk, arkadaşlık gibi ilişki ağlarını ön planda tutarak geliştirmekte ve hangi evde ne olduğu veya ne yapılacağı konusunda bilgi akışını elde edebilmektedir. White da 90'lı yıllarda yaptığı saha çalışmasında imece usulü olarak yapılan uygulamalarda siyasi propagandanın çok az olduğunu, önceliğin parti ve İslamcı harekete olumlu katkıda bulunacak olan duygusal bağı güçlendirmeye

¹⁴⁰ Jenny White, "Islamist Social Networks and Social Welfare Services in Turkey", **Islamist Politics in the Middle East**, der. Samer S. Shehata, Routledge, 2012, s.61.

verildiğine dikkat çekmektedir.¹⁴¹ Dolayısıyla AKP’li kadınların saha çalışmalarında kadınların önemli günlerinde yer almak ön plana alınarak pragmatist bir seçim çalışması izlenimi verilmemektedir. Özellikle Kuran okuma etkinlikleri, dini sohbetler ve mevlit etkinlikleri gibi muhafazakar yaşamda yer edinen faaliyetler, klientalist ilişkilerin gelişimi için oldukça elverişli bir ortam oluşturmaktadır. Bu gibi ortamlara katılımı ev ziyaretleri gerçekleştirilirken bir yandan da orada yer alan kadınların ihtiyaçları varsa yakından gözleme ve daha sonrasında bu ihtiyaçları bu kanallar vasıtasıyla giderme şansı elde edilmektedir. Bu yönüyle parti ile de eşgüdümlü hareket eden İslami yardım ağları ve klientalizm arasında birbirini besleyen karşılıklı bir mekanizma olduğunu belirtmek mümkündür. Fakat parti için sahada oldukça aktif çalışmalarına rağmen AKP’li kadınların siyasete yön verme, karar mekanizmalarını etkileyebilme ve özgürlük konusunda hangi konumda oldukları ayrı bir tartışma konusu olarak şekillenmektedir.¹⁴²

Bu kısımda üzerinde kurulması gereken konulardan biri de düşük gelir seviyesine sahip ilçelerdeki kadınların ne gibi etkinliklerle sosyal yaşama katıldığını ve AKP’nin sosyal etkinliklerdeki etkisini gözlemlemektedir. Kentsel bölgeler üzerinden ilerlendiğinde kentlerin özellikle muhafazakar ve gecekondu tipi yerleşimlerinde kadınların sosyal yaşama katılımlarının oldukça sınırlı olduğu yadsımayacak bir gerçektir. 80’li yıllardan sonra siyasal İslam’ın kentlerin bu bölgelerinde yapılanmaya başlaması ve RP gibi İslamcı partilerle kolaylıkla eklemlenmeleri ile yoksul bölgelerde iletişim ağı kurmuşlardır. Bu iletişim mekanizması, sınırlı bir sermayeye sahip olan bu bölgelerdeki güvence eksikliğini doldurma işlevi ile güçlenmiştir. Kadınların sosyalleşmeleri için partili kadınlar ve partinin de nüfuzunun bulunduğu dini cemaatsel örgütler, bu gibi mahallelerdeki kadınların ihtiyaçlarına çözüm bulacak sosyal güvenlik mekanizması gibi faaliyet göstermiş ve İslamcı partilerde mobilize olunması kolaylaşmıştır. Kadınlar için bu

¹⁴¹ A.e., s.62.

¹⁴² Ümraniye’deki saha çalışmasında AKP ilçe teşkilatına yapılan ziyaretler sırasında kadın kollarının ana kademe ile bir arada olmadığı gözlemlendi. Kadın kolları bölümüne ana kademe yer alan bir merdivenle ulaşıyor. Kadın ve erkek olarak çalışmalar net olarak ayrılmasa da ilçede kadınların ve erkeklerin farklı yerlerde olmasına dikkat edilmiş. Bu sebeple ilçeye gidildiğinde ilk temas edilen bölüm ana kademe oluyor. Kadınlar erkeklere göre daha geri planda kalarak siyasi faaliyetlerini yürütüyorlar.

gibi sosyalleşme ağları halen geçerliliğini korumaktadır. CHP’li bir meclis üyesi, AKP’nin parti aidiyeti kazandırma konusunda uyguladığı bir eylemi şöyle aktarmaktadır:

“Mesela mekanları şöyle kullanıyorlar. Buna ben karşı değilim bu arada. İyi görüyorum. Doğru görüyorum Türkiye’nin normalleşmesi için. Nasıl mesela? O siyasi partiye üye muhafazakar hanımefendiler mesela gündüz gidiyorlar oraya hiçbir şey olmamış gibi falan gün yapıyorlar. O siyasi partinin temsilciliğine gidiyorlar ama ben bunu yine kötü görmüyorum bir sosyalleşme aracı görüyorum aslında kötü bir şey değil. Ama bu neyi getiriyor? Aidiyet artışını getiriyor. Bu ne oradaki insanların da oraya gittikleri zaman bütün gün bir arada oluyorlar mutlu zaman geçiriyorlar. İnsanlarla haşır neşir oluyorlar. Belki bilmiyorum orada dikiş nakış falan bir şey yapıyorlar. Kendilerine de bir fayda sağlıyor ama o siyasi parti de en nihayetinde onları kendilerine net bir şekilde bağlamış oluyor.”¹⁴³

Meclis üyesi, Ümraniye’de AKP’nin mahalle bürolarının kadınların sosyalleşmelerinde bir araç olarak kullanılmasının partiye olan bağlılığı pekiştirici bir etki yarattığını ifade etmektedir. Sosyalleşme aracı olan parti mahalle bürolarına farklı ağları da dahil etmek mümkündür. AKP de yerellerdeki çeşitli cemaatsel ağlarla eş güdümlü ilerlediği için bu gibi dini sosyal ağlarda da kolaylıkla yer alabilmektedir. Kadınlarla kurulan arkadaşlık ve komşuluk gibi ilişki şekillerinin de yardımıyla mahalle büroları ve dini ev sohbetleri, kadınların sosyalleşmelerinin önünü açan yerler haline gelmekte ve bu gibi etkinliklere AKP’nin rahatça eklenilebilme yeteneği partiye olan bağlılığı güçlendirmektedir.¹⁴⁴

AKP Dönemindeki klientalizmi çözümlenmek için bir diğer önemli konu ise partideki üye sayısının çokluğudur. Türkiye’de oy karşılığı ödül kazanma mekanizması çok partili dönemden bu yana etkisini göstermektedir. AKP üye sayısının artmasına ciddi bir şekilde önem veriyor ve bunu gerçekleştirmek için de

¹⁴³ CHP’li meclis üyesi ile Canpark Avm’de yapılan görüşme. Tarih:04.08.2023.

¹⁴⁴ 90’lı yıllarda kırdan kente göçün hızla artmasıyla birlikte neoliberalizmin kitleleri siyasetten ve çeşitli baskı araçlarından soyutlanmasının da etkisiyle kentlerin düşük gelirli bölgelerinde güç kazanan enformel ağlar göç eden kırsal kesim için önemli bir sosyal güvenlik mekanizması haline gelmiştir. RP’nin de dini cemaatsel ağlar gibi enformel ağları partiye entegre etmesi partiye destek kazandırmıştır. Bunun yansımaları 94 yerel seçimlerinde gözlemlenmektedir. Bu değişim, toplumun siyasete olan bakış açısını ve siyasete katılım düşüncelerini de dönüştürmektedir. Ümraniye bölümünde gecekondularda siyasal İslam’ın güç kazanmasıyla yaşanan değişime yer verilecektir.

çeşitli stratejiler uyguluyor. AKP’li bir görüşmeci, Yüksek Seçim Kurulu’ndan alınan seçim kaynağının parti üye sayılarına göre belirlenmesi nedeniyle daha fazla kaynak almak için parti üyeliğini artırmaya dikkat edildiğini belirtmektedir.¹⁴⁵ Örneğin belediye gibi yerlerde işe alımlarda parti üyeliği bir zorunluluk olarak tutulmaktadır. Dolayısıyla partiye üye olmak çeşitli kaynaklardan yararlanmanın bir yöntemi olarak görülmekte ve bu gibi stratejiler ile de partilerin bireysel amaçlar için kullanılması düşüncesi, toplumda derinleşerek yer edinmektedir. Parti üyeliğinin çeşitli kaynaklara ulaşmak için bir yöntem olarak kullanılması ile ilgili görüşmecilerden Rizeli Mehmet Bulut şunları ifade ediyor:

“AK Parti üyeliği ilk dönemde yani şöyle söyleyeyim. İlk iki dönemde diye bahsedelim yoğundu. Şu anda da üyelik yaptırıyorlar oluyor ama bunu da kesinlikle bir yerde örnek vereyim belediyeye işe girecek, şart koşuyorlar. Ak Parti’ye üyeliğin var mı? Gelip üye oluyor. Yoksa yoldan geçerken ben şu partiye üye olayım diye kimsenin Ak Partiye şu an üye olduğunu zannetmiyorum. Zaten birçok kişi üye, olmayanlar da bugüne kadar üye olmamışsa bile yeni üye oluyorsa kesinlikle bir yerde bir istihdam durumu söz konusudur veya farklı bir şeyden yararlanma söz konusudur ki gidip üye oluyordur.”¹⁴⁶

Mehmet, dört yaşındayken Rize’den Ümraniye’ye gelmiş. Şu an da Rizeliler Derneği’nde yönetimde yer alıyor. Uzun yıllar AKP’de aktif siyasetin içerisinde yer almış. Üniversiteyi bitirdikten sonra “Tayyip Erdoğan parti kurarsa gidip üye olacağım.” diyerek partinin çalışmalarına gençlik kolları kademesinde başlayarak dahil olmuş. Son yıllarda aktif siyasetle ilgilenmiyor ama halen AKP’ye üyeliği devam ediyor. Uzun yıllar AKP teşkilatında yoğun olarak çalışan Rizeli Mehmet, teşkilatlanma yapısının zaman içinde iyiye doğru gitmediğini söyleyerek partinin çalışmalarından ve kendi içinde kurduğu kayırmacı ilişkilerden rahatsız olduğunu dile getiriyor.¹⁴⁷ Şu anki dönemde partili üyeler ve parti arasındaki kayırmacı ilişkiler daha yoğun bir zeminde gerçekleşmektedir. Partinin belediyeye sahip olduğu ilçelerde ihaleleri partili destekçilere vermek, çeşitli işlerin partili üyelerin aracılığıyla gerçekleştirilmesi, ödüllendirme mekanizmasında oldukça büyük bir alan

¹⁴⁵ Mehmet Bulut ile Tantavi’de yapılan görüşme.

¹⁴⁶ Mehmet Bulut ile Tantavi’de yapılan görüşme.

¹⁴⁷ Mehmet Bulut ile Tantavi’de yapılan görüşme.

kaplamaktadır. Rizeli Mehmet'in gerçekleşen bir olaya dair anlatısı bunu şöyle göstermektedir:

“Çıkar meseleleri üzerine dönmüş. Nereden ne koparabilirim? Nereden ihale alabilirim? Nereden işte şey yapabilirim döngüsünde devam eden bir şey. Bizim dönemimizde ya şöyle söyleyeyim mahalle başkanı düşünün. Bir okul var. Okulun ferforje işi var. Bir baktım mahalle başkanımız ferforje yapıyor okula. Açıkçası bir şekilde orada nemalanma demiyim. Adam o işi yapıyor. Ferforje işi yapıyor. Bu okulun ferforje işi yapılacaksa bunu da belediye bir şekilde okulun rızası üzerine maddi anlamda desteklenecek ise mahalle başkanı ferforje işi yaparken tabii ki ona verilir. İş belki daha uyguna yaptırılacaktır diye. Ama bizim o ilk dönemimizde böyle bir durum söz konusu olsaydı ayıp karşılanırdı. Şu an çok doğal karşılanıyor.”¹⁴⁸

Partili üyelerin klientalist ağlara dahil olmaları AKP Döneminde oldukça yoğun bir şekilde gerçekleşmektedir. AKP'nin uzun yıllar iktidarını koruduğu göz önüne alındığında parti, çeşitli klientalist ilişkileri sadece seçmen mobilizasyonu sağlamak için kullanmamaktadır. Bu dönem parti patronajıyla partili destekçilerin devletin çeşitli kademelerine ve çeşitli kamusal alanlara atamalar yaparak parti destekçilerini ödüllendirme stratejisini de izlemektedir. AKP Döneminde, partili üyeler çeşitli kurumlara atanarak hem parti örgütünün motivasyonu yüksek tutulmakta hem de atamalar sayesinde birçok sosyal ağda kontrol mekanizması kurulmaktadır.¹⁴⁹ Rizeli Mehmet, parti içindeki ödüllendirme mekanizmasıyla ilgili şunları ifade ediyor:

“Parti içerisinde bile mesela örnek vereyim size belli başlı isimler ben çok net zikredebilirim. Ekrem Kaya¹⁵⁰ gibi bir şahıs yakını AK Parti Genel Merkez Yönetim Kurulu üyesi. Bu kişi Sancaktepe Belediye Başkanı olduğu Sancaktepe'yi Türkiye'nin en borçlu 10 tane belediyesinin içine soktu ve bir sonraki seçimi kazanamadı. Ataşehir'e geldi, seçime girdi. Ataşehir'i kazanamadı. Bu kişiye ödül olarak Türkiye Futbol Federasyonunun yönetim kurulu üyeliği (verildi). Örnek vereyim bizim eski ilçe başkanımız ismini unuttum yani bakıyorsun Vakıfbank yönetim kurulu üyesi, Vakıf Katılım yönetim kurulu başkanı orada şu

¹⁴⁸ Mehmet Bulut ile Tantavi'de yapılan görüşme.

¹⁴⁹ Konu ile ilgili ayrıntılara ulaşmak için parti patronajı başlığına bakınız.

¹⁵⁰ Gerçek isim kullanılmamıştır.

başkan, burada bu başkan ya bu ülkede başka insan yok mu ya? Bu ülkede genç yok mu? Yetişen insan yok mu?”¹⁵¹

Hemşehri derneği başkanı olan ve CHP’de mahalle başkanlığı görevini yürüten bir başka görüşmeci de AKP’nin oylarını konsolide etmesinde etkili olan parti içindeki hiyerarşik olarak şekillenen paylaşma mekanizmasının yapısını şöyle aktarmaktadır:

“Siyaset bilimi de pozitif bir bilimdir. Şimdi 22 sene 23 sene iktidarda kalıp da oylarınızın düşüyor olması, bu araştırma konusudur. Yani ben tahmin ediyorum ki uluslararası insanlar bu konuda ciddi araştırmalar yapacaklar. AK Parti bir örnektir. Bunun yegane sebebi, paylaşma sistematiğidir. Yukarıdan aşağıya herkes yerini biliyor. Herkes bir gün sıranın kendisine geleceğini biliyor. Ya oğlum işe girecek, kızım işe girecek ya ihale alacak ya okulun kantinini alacak ya çay bahçesi alacak ya sahil kenarında bir tane şey efendim plaj kiralayacak bekliyor, biliyor. Bakın biz de parti içinde milletvekili seçilemeyen adam sırtını dönüp partiye küfretmeye başlıyor. A kişinin kelle tokat döverek kovduğu adamların ağzından ses çıkmıyor. Niçin he biliyor ki bir gün o beyaz atlı prens kendi kapısını da çalacak, bekliyor.”¹⁵²

Bir diğer önemli konu ise yerelerde AKP ile sermaye arasındaki ilişkidir. AKP kurmuş olduğu geniş ağ sayesinde belediyeye ve sermayedarlara işçi gönderme açısından iş bulma kurumu gibi faaliyet de göstermektedir. Dolayısıyla parti, işçi ve sermaye arasında gelişen bu iletişim ağı, partinin elini güçlendirmektedir. AKP ilçe yönetiminde görev alan ve Kastamonulular Derneği’nde başkanlık görevini yürüten Sezgin Özdemir, partinin işveren ve işçi arasında kurduğu iletişim kanalıyla ilgili şunları dile getirmektedir:

“Mesela işsiz gelir buraya. İş verenlerde gelir. İşçi varsa bana yönlendir diye. Ama buraya gelen iş beğenmediğinden buraya geliyor. Her tarafta iş var şu anda. İşsizlik yok şu an da. İş beğenmemelik var. Sen iş verensin geliyorsun. Bana şu şartlarda eleman lazım diyorsun. Biz de bu şartlarda eleman olduğunda oraya yönlendiriyoruz. İnsanlar nerede kalabalıksa o portföydür. Bizim partimiz portföyü geniş bir partidir. Biz üye, taraftar olarak

¹⁵¹ Mehmet Bulut ile Tantavi’de yapılan görüşme.

¹⁵² CHP’li üye Uğur Demir ile Ümraniye’de yapılan görüşme. Tarih.13.09.2023.

güçlü bir partiyiz. Dolayısıyla buraya daha çok ziyaret daha çok üye olduğundan dolayı iş veren bizi tercih eder. Şimdi gidip hiç kapısını açmayan bir siyasi partiye, kapısına giden olmayan bir siyasi partiye işveren niye işçi istesin? Çünkü burası sürekli aktif. Onun için buraya geliyor. Yoksa parti illa AKP'li, CHP'li, MHP'li diye gelmiyor. Biz güçlü bir örgün yapısı olan siyasi partiyiz.”¹⁵³

Sezgin'in parti ve sermaye arasındaki anlattığı ilişki mekanizması, aslında oldukça saçaklanan bir ağ modelinden oluşmaktadır. Ve bu ilişki mekanizmasının en çok geliştiği alanlardan birini inşaat sektörü oluşturmaktadır. TOKİ konutları ve klientalizm arasındaki mekanizmayı inceleyen bir çalışmaya göre, TOKİ'nin yerelerde yürüttüğü inşaat projelerinin ihalelerini hükümet ile iyi ilişkiler geliştiren inşaat şirketlerine vermesiyle ilişkinin birinci adımı kurulmaktadır. Daha sonrasında inşaat şirketlerinin iş gücü talepleri de yereldeki partili üyeler aracılığıyla karşılanmaktadır. İnşaat şirketinin iş gücünün karşılanması da dolaylı olarak seçim dönemlerinde partinin çalışmalarının sermaye tarafından karşılanması olanağını yaratmakta ve TOKİ aracılığıyla yerel ekonomide canlılık oluşturulurken belediye gibi kurumların da bütçe paylarında artış yaşanmaktadır.¹⁵⁴ Çalışmada, kurulan bu klientalist ağ mekanizması, “neoliberal klientalizm” olarak adlandırılmaktadır.¹⁵⁵

AKP'nin geniş klientalist ağlarının içerisinde belediye aracılığıyla sağlanan sosyal yardım mekanizmalarının payı büyüktür. AKP'nin sosyal yardımlar aracılığıyla yoksul ve kırılgan olan seçmenden oy satın alma yöntemi literatürde çokça ele alınan bir konudur. Yukarıda ifade edilenlerden de yola çıkılırsa bu bölümde sosyal yardımları kapsayan klientalist ağlar yerine partinin çalışma mekanizması, kadınların rolü, partili üyelerin ödüllendirilmesi, yereldeki sermayeler

¹⁵³ Sezgin Özdemir ile parti teşkilatında yapılan görüşme. Tarih: 30.11.2022.

¹⁵⁴ Melissa Marschall, Abdullah Aydoğan, Alper Bulut, “Clientelistic Sources of AKP Governance in Turkey: Does Housing Create Votes?”, Paper to be presented **at the MPSA Annual Conference**, Chicago 2015, ss.1-43.

*Çalışmada, AKP Döneminde TOKİ'nin gücünün giderek arttığı belirtiliyor. Yapılan analize göre, TOKİ'in yatırımlarının en yoğun olduğu ilçelerde AKP'nin de oy elde etme kapasitesinin arttığını göstermektedir. Çalışmanın değindiği önemli konulardan biri de TOKİ'nin yatırım yaptığı ilçelerdeki konut talebinin pek de yüksek olmamasıdır. Aslında bu projelerin ilk hedefi bölgedeki konut ihtiyacını karşılamak değil, bölgede istihdam olanaklarının genişletilerek klientalist ağların canlı tutulmasını sağlamak haline geliyor. Çalışmanın işsizlik arttıkça AKP oylarının düştüğü analizini bu denklem sağlamaktadır.

¹⁵⁵ A.e.

ve çeşitli STK'lar ile olan bağlantılar üzerinde durulmaya çalışılarak farklı noktalara temas edilmesine dikkat edildi. Fakat değinilmesi gerek önemli konulardan biri, belediye tabanlı sosyal yardımlar dışında AKP'nin çeşitli aktörleri de parti hegemonyasının içine dahil ederek ulaştığı seçmen sayısını artırma stratejisini oldukça yoğun kullanmasıdır. Bunun kolaylaşmasını sağlayan etmenler ise AKP'nin Milli Görüş'ten gelen İslami bir tabana sahip olarak ve neoliberal politikalar yanlısı tutum sergileyerek sermaye gruplarını dağıtımcı ağlarına eklemleyebilmesidir. Kastamonulular Derneği yönetim kurulu üyesi Özkan Avcı'nın Ümraniye'de çeşitli sermayelerin dağıtımcı ağları ve oy verme davranışlarını nasıl etkilediği üzerine anlattıkları, AKP'nin birçok aktör tarafından desteklenerek oylarını ne şekilde koruduğunu şöyle yansıtmaktadır:

“Şimdi Ümraniye'de İMES gibi bir kuruluş var. MODOKO gibi bir kuruluş var. Ümraniye'de daha Karadenizli çoğunluk var. Müteahhitler zengin. Bütün muhtarlıklara tırlar dolusu hele İMES başlı başına Kadosan Modoko. Onlar kolilerce muhtarlıklara kumandalar veriyorlar. Bunların etkisi çok oluyor tabii. Onların da İMES'in başındaki kim? K.A. Örnek veriyorum, o hangi partiye mensup belli? O da diyor ki K.A. AK Partili, sanayici. MODOKO'nunki Samsunlu. KADOSAN Tokatlı. Bunlar oralara verdikleri için kolilerin üzerinde isimleri var. İMES, MODOKO, KADOSAN şudur budur diye, KEYAP diye onları görüyor. Görünce de he buraların başkanı diyor. Bunlara yakın diyor. Bunlardan geliyor diyor. Tabii ki etkisi oluyor yani. Daha çok kendi yöre derneklerine veriyorlar. Onlar da kendi ailelerine götürünce... Örneğin Ümraniye bölgesinde muhtarları bu kuruluşlar çağırıyor. Ellişer tane yüzer tane, muhtar diyor ki bana yüz tane koli lazım diyor. O da diyor ki isimlerini ver, muhtar isimleri götürüyor. Veriyor. Ondan sonra çevre dernekler, hemşeri dernekleri, yakın dernekler gidiyorlar. Bize şu kadar koli lazım, onlar da bir liste veriyorlar. Herkesin ismine göre. Ön yoklama yapılıyor, uygun olursa hepsine gönderiyorlar. Tabii bunların üzerinde ne yazıyor? İMES yazıyor, MODOKO yazıyor KEYAP yazıyor. KADOSAN yazıyor. Ne oluyor? Bunların vasıtasıyla vatandaşlara dağıtılmış oluyor. Tabii dernekler için de aynı şeyi yapmış oluyor. Oradan siyasi olarak da onların başındakiler belli olduğu için tabii ki o yöne yöneliyor vatandaş.”¹⁵⁶

¹⁵⁶ Özkan Avcı ile Ümraniye AKP ilçe başkanlığında yapılan görüşme. Tarih:08.09.2023.

Özellikle 90'lı yılların ortalarından itibaren İslamcı bir partinin belediyciliği ile tanışan yerel siyaset, oy verme davranışlarını da dönüştürmüştür. RP öncesinde SHP, özellikle kent yoksullarından destek görürken Refah belediyciliği sonrası yoksul mahallelerin desteği İslamcı partilere doğru kaymıştır. RP'nin sağlamış olduğu dağıtımçı ağlar ile kent yoksullarının oyları mobilize edilmiş ve mal ve hizmet aktarımı oy verme davranışında önem kazanmıştır. Böylelikle AKP'nin yoksulluğa çözüm bulunmadığı aksine yoksulluğun önemli ölçüde seçim stratejisi haline getirildiği 90'lı yıllardan sonra oyları mobilize etme konusunda başarı yakalaması oldukça kolaylaşmıştır. Burada değinilmesi gereken bir başka hususta AKP'nin neredeyse 21 yıldır iktidarını korumasıdır. Uzun yıllar iktidarı elinde bulundurması nedeniyle patronaj ve klientalizm, AKP Döneminde sadece bir seçim stratejisinin parçası olmamıştır. Uzun yıllar iktidarda olması parti patronajını en etkili bir şekilde kullanan parti olmasının da önünü açmıştır. Bu dönemde devletin çeşitli kadrolarına atamalar, kamusal alanlara yapılan atamalar, partili üyelerin bağlılıklarını devam ettirmek için sağlanan ödüller ile AKP geniş bir parti elitini de yaratmıştır. Böylelikle partiye üye olmak, parti kadrolarında çalışmak çoğu kişi için çeşitli kaynaklara ulaşmanın ve ödül kazanmanın bir yöntemi haline gelmiştir. Bu durumda kendisini en fazla üyeye sahip olan parti olmasıyla göstermektedir. Dolayısıyla AKP kendisine bağlı bir geniş parti eliti oluşturmayı başarırken aynı zamanda geniş klientalist ağlar aracılığıyla toplumunda özellikle yoksul kesimleri üzerinde hegemonya kurmayı başarmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÜMRANIYE

Ümraniye, 800 bin civarındaki sakinleri ile İstanbul'un en yoğun nüfuslu ilçelerinden birini oluşturmaktadır. Uzun yıllardır sağ partiler tarafından yönetilen ilçe, 89-94 yılları arasında kısa bir dönem sosyal demokrat bir partinin belediyeçiliğine sahip olmuştur. Bölge organize sanayi sitelerine sahip olması nedeniyle çoğu insan için önemli bir iş sahası da oluşturmaktadır. Kadosan ve Dudullu Organize Sanayi Sitesi, Ümraniye'nin sanayi alanındaki en önemli yerlerini oluşturmaktadır. Bu alanların şu an için şehrin kenarlarına doğru taşınması fikri pek de gündem de yok. Fakat Ümraniye'nin merkezine daha yakın olan sanayi bölgeleri birkaç yıl önce kapanmaya başladı. Bu değişimin zeminini ise 1970'li yıllarda sermaye birikiminde meydana gelen krizlerin ortadan kaldırılması için refah devleti anlayışının sönmümlenerek ithal ikameci sanayi politikalara geçilmesi oluşturmaktadır. İthal ikameci politikaların sermaye birikiminde oluşturduğu engellerin kaldırılması için ihracata dayalı bir üretim modeline geçilmesine karar verilmiş ve böylelikle 1980 yılından sonra adım adım neoliberal politikalar hayata geçirilmeye başlanmıştır. Neoliberalizm, refah devleti anlayışını baskılayan, sosyal yardım mekanizmalarını daraltan, güvencesiz çalışma şekillerini yaygınlaştıran, kamusal hizmetleri özelleştirmeye açan ve finansal sermayenin gelişimini önceleyen çeşitli uygulamaları hayatın içine dahil etmektedir.¹⁵⁷ Bu ekonomi politikası dahilinde ekonomiden siyasete kadar çok farklı alanlarda uygulamaya geçerek kamusal alanın varlığı zayıflatılmış ve neoliberalizmin yaygınlık kazanmasında yerel belediyeler önemli aktörler haline gelmiştir. 1980 sonrasında hayata geçirilen neoliberalizmin uygulanmasında belediyeler üzerinden ilerleyen çeşitli kentsel projeler önemli bir yer tutmaktadır. Neoliberal belediyeçilik, kentin emek ile özdeşleşen bölgelerinin dağıtıldığı, kentlerin sermaye için bir çekim noktası haline getirildiği ve inşaat sektörünün kent içinde yaygınlık kazandığı kentsel alanlar oluşturan bir anlayışa

¹⁵⁷ Wendy Brown, "Dağılan Demokrasi: Neoliberalizmin Yeniden İnşa Ettiği Devlet ve Özne", **Halkın Çözülüşü**, İstanbul, Metis Yayınları, 2018, s.32.

sahiptir.¹⁵⁸ Neoliberal politikaların kentsel mekanlardaki yansıması, kendisini sanayi bölgelerinin kent çeperlerine taşınarak kent merkezlerinin sermaye akışı için potansiyel kazanmasına dönük projeler ile göstermeye başlamıştır. Kentlerin hizmet ve finans sektörleri için ön plana çıkarılmasını önceleyen kentsel politikalar ile kentlerdeki emek ile özdeşleşen sanayi bölgelerinde zayıflamalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Böylelikle şehir merkezlerinde yer alan sanayiye yönelik iş sahalarının yerini finans ve hizmet sektörüne yönelik iş merkezleri almıştır Eskiye göre kıyaslandığında şu an Ümraniye’de sanayiye yönelik iş sahalarının daraldığı ve yerine beyaz yakalılara yönelik iş sahaları oluşturacak iş merkezleri ve lüks konutların inşa edilmeye başlandığı görülmektedir. Ümraniye’de de hizmet sektörlerinde yaygınlaşma ve iş merkezleri açısından potansiyel kazanan mahallelerden birini Saray Mahallesi oluşturmaktadır. Bu mahalle 2010’lu yıllara kadar çeşitli sanayi siteleri ve Ümran demir-çelik Fabrikası ile Ümraniye’de sanayinin yoğun olduğu yerlerden birini oluşturmaktaydı. Bir bölümünde halen ufak çaplı sanayi sitelerini bulundurmaktadır. Fakat bu organize sanayi bölgesinin de şehrin içinde kalması nedeniyle taşınacağı belirtilmektedir. Organize sanayi sitelerinin hemen yan tarafında yer alan Ümran demir-çelik Fabrikası ise 2010’lu yılların başında kapatılmıştır. Fabrika, Kazım Karabekir ve İnkılap mahallelerinden ciddi bir işçi istihdamına ev sahipliği yapmaktaydı. Kentsel mekanlarda yaşanan bu gibi değişimler hem sanayi sahasını hem de sanayi sahası etrafındaki alanları da dönüştürmektedir. Bu dönüşüm, fabrikadaki çalışan işçiler için enformelleşme ve güvencesiz işlere yönelme olarak belirirken eski sanayi bölgesi içinse hizmet sektörü için rantsal alan oluşturması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Demir-çelik fabrikasının kapanmasının ardından bulunduğu bölgeye Avrupa Konutları adında lüks bir yaşam merkezi inşa edilmiştir. Bölgenin tüketim odaklı bir merkez haline gelmesinin önünü açacak olan yeme-içme mekanları bu konutların çevresinde kurulmaya devam etmektedir. Fabrikadan Saray mahallesine doğru inilen caddede birçok rezidans ve iş merkezi konumlanmaya başlamış ve bu yapıların inşası her gün bölgeye beyaz yakalı nüfusun akmasını desteklemektedir. Ayrıca bölgenin rezidans ve iş plazaları bakımından yoğunluğu ile paralel olarak tüketim merkezli alanların da açılması

¹⁵⁸ Ali Ekber Doğan, “Neoliberal Belediyeciliğin Çelik Zırhı: Yerel Kalkınma”, **Mülkiye Dergisi**, Cilt.29, No: 246, 2014, s.1.

devam etmektedir. Mahalledeki Akyaka adında alışveriş merkezi de bölgedeki neoliberal hareketlilik ile kendisine uygun bir yer bulmuştur. Bu gelişmelerin mavi yakalı ilçe sakinlerine yoğun olarak ev sahipliği yapan mahallerin yapısında da bir dönüşüm yaratması oldukça güçlüdür. Formel ve güvenceli olarak çalışan işçiler için bölgedeki fabrikanın kapatılması, enformel işlere yönelmelerinin önünü açmaktadır. İş sektörlerinde yaşanan taşeronlaşma, işçi mahallelerindeki örgütlü yapıyı zayıflatmakta ve bu mahallelerde zamanla neoliberal kent hareketliliği nedeniyle çözülerek kent çeperlerine doğru kaymalar yaşanması güçlenmektedir. Bölgelerin emek yoğun sektörler açısından canlı olması, toplu organize olma duygusunu da pekiştirici bir etkiye sahip oluyor. Küçüklüğümden hatırladığım kadarıyla demir-çelik fabrikası işçileri, belirli dönemlerde sendikalarıyla ortak hareket ederek iş bırakma eylemlerine katılıyordu. İşçilerin çoğunluğu Kazım Karabekir bölgesinde ikamet etmekteydi. Fabrikanın kapanmasından ardından işçilerin bir kısmı örgütsüz ve güvencesiz taşeron işlerde çalışmaya başladı. Örgütlülük bilincinin yoğun olduğu iş sahalarının kapatılması, işçi mahallelerini dağıtırken örgütlülük düzeyini de zayıflatıyor. Demir-çelik fabrikasının sahibi ise eski fabrikaya yakın bir yere Oryapark adı altında konaklama hizmeti sunan bir rezidansı 2014 yılında açmış. Böylelikle bölgedeki diğer iş plazaları, rezidanslar ve alışveriş caddesi ile eskiden sanayi alanı olan bölge neoliberal kent hareketliliğinin bir parçası haline gelmeye hızla devam ediyor. Avrupa konutlarının yanında yer olan araba tamirhanelerinin yoğun olduğu organize sanayi bölgesi artık tamamıyla yaşam alanlarının içinde kalmış olması nedeniyle bu sanayi alanının kentin dışına doğru taşınacağı söylentileri bölge sakinleri tarafından belirtilmektedir. Bölge dinamiklerinin sanayi kuruluşlarından iş merkezlerine ve lüks konutlara doğru kayması, Ümraniye’de yaşayan seçmen profilinin de değişiminin önünü açmıştır. 2023 Mayıs’ta tamamlanan Finans Merkezi projesi, sermaye gruplarına kentsel bölgelerde alan açan neoliberal belediyeçilik anlayışının önemli bir örneğini oluşturmaktadır. Neoliberal politikalar doğrultusunda, kentsel bölgelere çeşitli projelerle yapılan yatırımlar ile kent, sermaye için önemli bir aktör haline gelmiştir. Bu politikalarının yerele yansımada da benzer dönüşümler mevcuttur. 80 sonrasında İstanbul’da birçok emek yoğun üretim yerlerinin kentin çeperlerine doğru taşındığı görülmektedir. Bu gelişme, bu emek yoğun yerlerde kolektif olarak üretim yapan işçinin de bulunduğu

bölgelerden ayrılmasına veya buldukları yerlerde taşeron çalışma modeline geçişin önünü açmaktadır. Yerel bölgelerde sermayeye rant oluşturmak amacıyla çeşitli finans ve hizmet sektörüne yönelik iş sahaları, bölgenin dinamiğini de değiştirmekte ve sosyo-ekonomik dönüşüm de bununla birlikte şekillenmektedir. Finans Merkezi'nin Ümraniye'de konumlanmış olması nedeniyle bölgedeki konut fiyatlarında artış yaşanmakta ve Ümraniye, beyaz yakalılar için bir yaşam merkezi haline gelmektedir. Uzun yıllardır sağ partilerin hakimiyetinde olan ilçede, ağırlıklı olarak muhafazakâr sağ seçmen yaşıyor. AKP'li siyasetçilerle seçmen profili üzerine konuştuğumda da yaşanan beyaz yakalılaşmanın kendileri için olumsuz etki yaratabileceğinin farkında olduklarını gördüm. Özellikle gecekondulaşmanın yoğun olduğu Kazım Karabekir bölgesi, AKP'nin en fazla oy aldığı mahalleler arasında yer almaktadır. Mahalle sakinleri yoğunlukla işçi kesiminden oluşmakla birlikte ev kadınlarının formel iş sahalarına katılımı çok düşük ve kadınların çok az bir kısmı enformel olarak eve getirilen parça işlerle para kazanmaya çalışıyor. Bu mahallede başlamış olan kentsel dönüşümün bölge halkının zaman içinde farklı yerlere taşınmasına yol açacağı görüşmelerimde dile getirildi. Böylelikle Ümraniye'de AKP'li parti tabanında kırılmalar önümüzdeki yıllarda yaşanacak gibi duruyor. Ümraniye'deki diğer önemli bir değişim ise birkaç yıl önce Alemdağ Caddesinin araç geçişlerine kapatılarak yayalaştırılması olmuştur. Bu cadde, çeşitli mağazalara, dershanelere, partilerin ilçe başkanlıklara, çeşitli yardım kuruluşlarına, kahvehanelere sahip olması nedeniyle Ümraniye'nin en canlı bölgelerinden birini oluşturmaktadır. Birkaç yıl önce caddenin yayalaştırılması, kentlerdeki tüketim odaklı alışveriş alanlarına kapı aralayan neoliberal kent politikalarına önemli bir örnek sunuyor. Bölgenin tüketim merkezli bir kamusal alan olma özelliği, caddenin araç trafiğine kapatılmasıyla birlikte daha da belirginleşmiştir. Dönemin belediye başkanı projeyi hayata geçirirken cadde de tüketim miktarını artırarak alışveriş odaklı bir kimlik kazandırmayı amaçladığını ve bu tarz projelerinin dünyadaki büyük şehirlerde çokça olduğunu ve bölgeyi bir cazibe merkezi haline getirdiğini belirtmektedir.¹⁵⁹ Bu caddede yer alan dükkanlarda, bölgenin muhafazakar seçmeni ile uyumlu bir şekilde tesettürlü kadınlar için giyim mağazalarının yoğunluğu ile

¹⁵⁹ AKP'li eski belediye başkanı ile ofisinde yapılan görüşme. Tarih:19.06.2023.

dikkat çekiyor. Cadde, tamamen alışveriş ve yeme-içme mekanları ile tüketim odaklı bir kamusal alan sunuyor. Mağazaların İstanbul'daki fiyatlara nazaran daha uygun olması ve muhafazakar kesimlere birçok alternatif sunacak çeşitli mağazaların olması, özellikle hafta sonları çevre ilçelerden alışveriş için yoğun bir kitleyi de buraya çekmektedir. 29 Mayıs Üniversitesi'nin Ümraniye'de konumlanması ile birlikte bölge yoğun bir genç nüfusa ev sahipliği yapmaya başlamış gibi görünüyor. Son zamanlarda birkaç üçüncü nesil kahve dükkanlarının açılmasında üniversitenin burada yer alması etkili olmuşa benziyor. Kahve dükkanlarının yanı sıra daha modern dizayna sahip olan küresel tüketim ürünleri ile dikkat çeken tatlıcı ve kafe de yeni yeni görünürlük kazanıyor. Bunun dışında üniversiteli gençlere hitap edebilecek sosyal ortamlar bakımından oldukça yetersiz bir ilçe izlenimini ilk girişte hissettiriyor. Aynı zamanda Ümraniye'deki çeşitli uygulamalarda sadece tek tip bir seçmen profili gözetilerek hayata geçiriliyor. Bu uygulamalar ile bölgedeki muhafazakar yaşam şeklinin korunmasına dikkat edildiğini okumak mümkün. Belediye tarafından alkollü içeceklere yer verecek yeme-içme mekanlarına ruhsat verilmiyor. Bir belediye meclis üyesi tek tipleştirici bu uygulamaları doğru bulmadığını ve bu tarz mekanlara ulaşmak için Kadıköy gibi yerlere gitmek zorunda bırakılmayı doğru bulmadığını ifade ediyor.¹⁶⁰ Tek tipleştirici uygulamalar, yapılan çeşitli projelerde de mevcut. Avrupa Konutlarının inşaa sürecinde sitenin bahçesine yapılacak olan açık havuz projesi dönemin belediye başkanı tarafından Ümraniye'deki muhafazakar yaşam biçimine uygun olmadığı düşüncesiyle iptal edilerek kapalı havuza dönüştürülmüş. Kendisi görüşme sırasında proje yapılırken muhafazakar seçmen yapısını gözetmeye özellikle dikkat ettiğini belirtiyor.¹⁶¹ Başkan, Ümraniye'deki seçmenleri muhafazakar kimlik ile özdeşleştirerek aslında belirli bir yaşam şeklinin ve belirli bir hayat görüşünün dayatılması için yapılan uygulamalara meşruiyet kazandırmaya çalışıyor. Ümraniye ciddi bir muhafazakar seçmene sahip olsa da kendisini muhafazakar olarak tanımlamayan kesimler içinde yerleşim yeri haline gelmiş durumda. Bölgenin merkezi olması ve son dönemde konut fiyatlarında yaşanan artışlardan dolayı yeni evlenen veya ayrı bir eve çıkmak isteyen beyaz yaka profili için tercih edilen bir yer konumuna yeni yeni adım atmaya

¹⁶⁰ Ümraniye CHP meclis üyesi Vedat Akçay ile işyerinde yapılan konuşma. Tarih. 11.07.2023.

¹⁶¹ AKP'li eski belediye başkanı ile ofisinde yapılan görüşme.

başlamış görünüyor. Fakat bu kesimin Ümraniye ile olan ilişkileri, barınma merkezli olduğu için oldukça dar ve sınırlı bir çerçeveye sahip. Kendi çevreleri ile olan sosyalleşmeleri için Ümraniye cazip bir merkez haline gelemiyor ve bunun için farklı ilçelere gitmeyi tercih ediyorlar.

Ümraniye'deki yerel siyasetin seyri ise oldukça canlı ilerlemekte. Özellikle seçim dönemlerinde, Alemdağ Caddesinde parti stantlarının kurulması ile seçim dinamiğini Ümraniye'de gözlemlemek oldukça kolaylaşıyor. Bölge halkı da bu seçim dinamiğinin içinde önemli bir aktör. Ümraniye, 1989 yerel seçimlerine gidilirken sosyal demokrasi rüzgarın estiği bir bölgeydi. Bunda Ümraniye'nin o zamanlar mahallesi olan Mustafa Kemal'deki sol hareketlerin ve Ümraniye'deki yoğun işçi mahallerinin etkisi büyük. Özellikle işçi mahallerinin yoğun olduğu bölgelerde sosyal demokrasi rüzgarını yakalamak daha kolay hale gelebiliyor. Fakat bu havanın 94 seçimleri ile değiştiği görülmektedir. Bir görüşmeci de o dönemlerde sol eğilime sahip olarak SHP'ye oy verdiğini ama şu an AKP üyesi olduğunu söylüyor ve bu değişimi *“Daha önceki yıllarda eğilimimiz, biz de solcuyduk. Biz de sol görüşü benimsiyorduk. Sol görüşe oy verdiğimiz desteklediğimiz dönemler oldu. Ama o günün yapısı, Anadolu'nun mağdur insanların bakış açısına göre o günkü şartlar onu gerektiriyordu. Bugünkü yapı biraz daha değişti. Sosyoekonomik olarak değişti. Ülkenin çıkarları açısından değişti.”*¹⁶² şeklinde açıklamayı tercih ediyor. Bu durumda, 94 seçimlerini sadece bir yerel seçim olarak değerlendirmemiz mümkün görünmüyor. Aksine Türkiye'deki sosyal demokrat anlayışının sönümlendiği ve seçmenlerin sağ partilere kayarak sosyal demokrat fikirlerden uzaklaşmaya başladığı oldukça önemli bir kırılma dönemi olarak görmek gerekiyor. Dolayısıyla 94 seçimleri sadece bir yerel seçim olarak değerlendirilmemelidir. Görüşmecilerden dernek başkanı ve CHP üyesi olan Uğur Demir, yerel siyasetin toplum dizaynında önemli bir unsur olduğunu şöyle ifade etmektedir:

“Şimdi bakın şöyle söyleyeyim. Ümraniye, muhafazakar olarak görülüyor, doğrudur. En azından siyasal sonuçları itibarıyla bakıldığında öyle görünüyor. Aşağı yukarı 94'ten beri yaklaşık 30 senedir, muhafazakar partiler ülkeyi yönetiyor. Yerel anlamda oluşan sonuçları

¹⁶² Kastamonulular Derneği Yönetim kurulu üyesi Ömer Aksoy ile Ümraniye'de yapılan görüşme. Tarih: 06.12.2022.

genel siyasi trendden bağımsız olarak düşünmek, doğru değil. Ülke genelindeki siyasi trend, partilerin inişi ya da çıkışı, yereli ciddi bir biçimde etkiliyor.”¹⁶³

Ümraniye’deki muhafazakarlaşma süreci, 1980 sonrasında yaşanan neoliberalleşme adımlarıyla yakından ilgilidir. Uğur, 95 yılında Ümraniye’ye gelerek esnafılık yapmaya başlamış olduğundan Ümraniye’deki muhafazakar eğilimin yükselişine tanıklık etmiş birisi olduğunu dile getiriyor. Uğur’a göre, Ümraniye’de RP Döneminin başlaması, kamusal alanda İslami yaşamla özdeşleşmeyen mekanları da dönüştürmüştür.¹⁶⁴ RP’nin bölgede İslami söylemlerle ilerletmiş olduğu belediyeçilik anlayışı ise toplumun davranış kalıplarından kamusal alandaki değişimlere kadar muhafazakar yaşam biçimini pekiştirmiştir. Uğur, değişimi anlatabilmek için şöyle bir örnek veriyor:

“Bakın, ben buraya geldiğim zaman burada 7-8 tane şey vardı. İçkili restoran vardı, şimdi bir tane kalmamış. Bu şu demek değil. Ümraniye’de o içkili restoranlara müşteri kalmadığı için kapandılar demek değil. Bu mahalle baskısıyla ilgili. Birbirinden etkilenerek daha böyle yaren görünebilmek için herkes mekanını kapattı. Belediyenin gizli üstü örtülü baskısıyla. Ama buradaki insanların, bu mağazaların sahiplerinin hepsi burada oturuyor. Burada parayı kazanıyorlar. Değişik yerlerde oturuyorlar. Burada belediye bazında bir yönetim değişikliği olsun. Ümraniye’nin muhafazakarlığı giden partiyle birlikte gider. Size o kadarını söyleyeyim.”¹⁶⁵

Uğur’un Ümraniye’de RP Döneminde yaşanmış olan anlattığı hikaye ise yerel siyasette yaşanan parti değişikliğiyle toplumsal davranış kalıplarının değişimini şöyle yansıtmaktadır:

“Mesela bir hikaye midir, doğru mudur? Bilmiyorum ama. Refah Partisi iktidara geldikten sonra belediye bazında. Orada çalışan memurlar gidiyor, yaka kartlarını camilere bırakıyorlar. Hani biz camideydik gibi. Aa Uğur sen yaka kartını camide bıraktın. Ya cuma namazına gittim, akşam namazına gittim gibi böyle bu tür kurnazlıklarla basit şeyler ile

¹⁶³ CHP’li parti üyesi Uğur Demir ile Ümraniye’de yapılan görüşme.

¹⁶⁴ CHP’li parti üyesi Uğur Demir ile Ümraniye’de yapılan görüşme.

¹⁶⁵ CHP’li parti üyesi Uğur Demir ile Ümraniye’de yapılan görüşme.

kendilerini göstermeye çalışan böyle bir kurnazca çıkarıcı bir yaklaşım içerisindeki insanlar.”¹⁶⁶

Türkiye’de özellikle yerel seçim sonuçlarına göre partilere üye olma davranışı çokça karşılaşılan bir durumdur. Bunun en önemli motivasyonlarından biri de belediyenin kaynaklarına kolaylıkla ulaşabilmektir. Çünkü Türkiye’deki parti rekabetlerinde klientalist politikalar oy satın alabilmek için kullanıldığı gibi seçim desteğine göre de ödül veya ceza olarak seçmenlere yansımaktadır. Bunun yaygınlığı, yurttaş tabanında yerel mal ve kaynaklara erişim konusunda yerelde iktidar olan partiyle iyi ilişkiler kurulmasının önünü açmaktadır. Bu davranışlar partiler arasındaki ideolojik görüş ne kadar fazlaysa o kadar ön plana çıkmaya eğilimlidir. Ümraniye’de de beş yıllık SHP belediyeçiliğinin ardından yönetime oldukça farklı bir tarafta duran RP’nin gelişi, kamusal alanda İslamcı bir partinin örüntülerine uyacak davranış modellerini yansıtmaya çabasını ortaya çıkarmıştır. Bu durum, Türkiye’de kayırmacı politikanın oldukça güçlü olduğunu kanıtlamaktadır.

Şu an Ümraniye’de sosyal demokrat olarak tanımlanabilecek küçük bir kesim yer almakta. Seçmen profilini ağırlıklı olarak Balkan göçmenleri¹⁶⁷ ve Karadeniz nüfusundan oluşsa da birçok ilden seçmene ev sahipliği yapıyor. Görüşmelerim sırasında da sık sık dile getirilen şeylerden birisi “*Ümraniye’yi alan tüm Türkiye’yi alır.*” cümlesi olmuştu. Bölgeyi küçük bir Türkiye’ye benzeten katılımcılar, genellikle Ümraniye’deki seçim sonuçlarının Türkiye geneli seçim sonuçları ile aynı olduğunu belirtiyorlar. Özellikle Karadeniz ve Doğu’dan yoğun göçler sonucunda ciddi bir nüfusa sahip olan Ümraniye, bu özelliği ile birçok hemşehri derneğini de içinde barındırıyor. Ciddi bir nüfus potansiyeline sahip olmaları nedeniyle seçim dönemlerinde hemşehri derneklerinin önemli bir seçim aktörü haline geldiklerini söylemek mümkün. Bu bölgedeki siyasetçiler tarafından da bilindiği için hemşehri dernekleri ile olan diyaloglarını devamlı canlı tutmaya gayret ettiklerini dile getiriyorlar.

¹⁶⁶ CHP’li parti üyesi Uğur Demir ile Ümraniye’de yapılan görüşme.

¹⁶⁷ Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde Balkan göçmeni, muhacir ve Rumeli göçmeni kavramları herhangi bir farklılık amacı olmaksızın birbirinin yerine kullanılmıştır.

Buraya kadar Ümraniye üzerine genel bir bakış açısı sunulması hedeflendi. Bu sebeple Ümraniye’de yaşayan seçmen profiline, son yıllarda neoliberal kent politikalarının Ümraniye’deki yansımalarına, yeni göç dalgalarının seçmen profiline etkilerine, muhafazakar yaşamının kent dokusundaki izlerine dair gözlemlerimi okuyucuya yansıtmaya çalıştım. Sonraki bölümlerde Ümraniye’nin gelişimi, göç dalgaları, kaynak rekabeti ve seçim sonuçlarına dair daha ayrıntılı incelemeler yapılması planlanmıştır.

3.1. Ümraniye’nin Gelişimi ve Kentsel İlişkilerin Yapısı

İstanbul’da oturanlar için Ümraniye ile ilgili ilk akla gelen şeylerden birisi, karışık bir ilçe izlenimi vermesidir. Karışık bir yer olarak algılanmasının en önemli sebeplerinden biri de bölgenin ağırlıklı olarak kırsal bölgelerden göç alarak oluşmuş olmasından dolayı etnik köken ve kültürel açıdan farklı toplumsal grupları içinde barındırmasıdır. Ümraniye kendi içinde bile formel ve enformel olarak oluşmuş olan konut alanlarıyla heterojen bir yerleşim modeline sahiptir. İlçenin göçlerle kurulmuş bir özelliğe sahip olması nedeniyle hem ilçe içinde mahalleler arasında hem de farklı ilçelerle arasında sınıfsal eşitsizlikler göze çarpmaktadır. Özellikle son 20 yıldır neoliberal kent politikalarının Ümraniye’deki yansımalarıyla hizmet sektörlerinde gelişim yaşanırken kitlesel emeğe yönelik eski mekanlarda toplu lüks konutlar ve rezidanslar inşa edilmeye başlanmıştır. Bu durum da her geçen gün ilçe içindeki sosyo-ekonomik farklılıkların giderek keskinleşmesiyle sınıfsal eşitsizliklerin görünürlüğünü giderek belirginleştirmektedir.

Farklı toplumsal sınıfların yükselme motivasyonunun güçlü olduğu ve toplumsal eşitsizliklere karşı kurulmuş olan mekanizmaların ilçede hakimiyetini koruduğu görülmektedir. Bu mekanizmaların genel olarak sınıfsal bir odağa sahip olmadığını söylemek gerekir. İstanbul’da sınıfsal eşitsizliklere karşı kurulmuş olan bu mekanizmaların başını, etnik köken ve hemşehrilik temelli oluşumlar oluşturmaktadır. Ümraniye’de de durum tam olarak bunu yansıtmaktadır. Aslında bu durum da ilçede farklı sınıflar ve statüler arasındaki sosyal ilişkilerin oldukça

dinamik olduğunu kanıtlar niteliktedir. Bu sosyal ilişkiler enformel iş piyasası ve formel iş piyasasından siyasi mücadelelere kadar geniş bir alana yayılmıştır. Ve bu ilişkilerin temelini de genel olarak ekonomik süreçlerin oluşturduğu söylenebilir. Bu nedenle bu ilişkileri kısmen sınıfsal bir mücadele olarak da görmek gereklidir. Özellikle kırdan kente göçün etkisiyle kentlerde kentli ve kır kimliğinin belirginleşmesi, toplumsal gerilimlerin oluşmasını tetikleyerek kentlerin farklı toplumsal kesimler arasındaki mücadele alanı olmasını güçlendirmiştir. Kent çalışmalarında da yer alan kır-kent çatışması görünürlük kazanmıştır. 90'lı yıllarda Ümraniye'ye göç etmiş olan Sivashlılar Derneği Başkanı Ahmet Çevik'in kent deneyimi de kır-kent çatışması şöyle yansıtmaktadır:

“Bakın ben 30 senedir buradayım. Önceden burası varoştı. Şimdi çok güzel bir yer oldu. 2000'li yıllarda, 2005-2007'lerde benim saçlarım senin saçların kadardı.(Saçlarının uzun olduğunu belirtmeye çalışıyor.) Bağdat caddesindeki gelenler diyorlardı ki: ‘Vay Ümraniye ilerlemiş.’ Bizi varoş görüyorlardı.”¹⁶⁸

Ahmet'in merkezi ilçeler ve kent çeperleri üzerinden yaşanan gerilimi deneyimlemiş olduğu anısı, sadece farklı ilçelerle arasında sınırlı kalmayıp Ümraniye içinde merkez mahalleler ve gecekondu mahallelerin arasında da yaşanmıştır. Balkan göçmeni ve AKP'li ilçe meclis üyesi Emin Varlı'nın deneyimleri bunu kanıtlar niteliktedir.¹⁶⁹ Kendisine sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik dinamikler üzerinden kaynak bulan bu kentsel ilişki şekillerini aslında kentsel alanlardaki kaynak rekabeti ve güç ilişkileri üzerinden değerlendirmek mümkündür. Özellikle de kırsal göçlerle ilçe şeklini almış olan Ümraniye, farklı göçmen grupları arasındaki güç ilişkileri açısından önemli bir örnek sunuyor. Güç ilişkilerinin oluşumunu ve pekişmesini sağlayan unsur ise çeşitli enformel ağların kurulmasından geçmektedir. Ümraniye, hemşehrlik ve etnik kökene dayalı ağların yaygın olduğu bir ilçedir. Dolayısıyla bu ilişki ağları, Ümraniye'de ekonomik ilişkilerden siyasi temsil mekanizmalarına kadar geniş bir alanı etkilemekte ve kimi zaman ilişki ağları arasındaki gerilimi de artırmaktadır.

¹⁶⁸ Sivashlılar Derneği Başkanı ile iş yerinde yapılan görüşme. Tarih: 03.01.2023.

¹⁶⁹ Daha sonraki bölümlerde ayrıntılı bahsedilecektir.

1950’li yıllardan beri Ümraniye’de yaşanan değişimler, ilçeye olan yaklaşımların da zamanla değişimine yol açmıştır. İlk zamanlar Balkan göçmeni ve Doğu Karadenizlilerin yoğun yaşadığı bu ilçe, zamanla kurulan fabrikaların da etkisiyle Anadolu’dan göç eden kırsal nüfusun emek yoğun işlerde istihdamına tanık olmuştur. Emek yoğun sektörlerin hakimiyetini koruduğu o süreçte emekçilere ev sahipliği yapmasıyla “Solun kalesi” olarak hafızalarda yer almıştır. Görüşmecilerden Şile doğumlu ve 60 yılından beri Ümraniye’de yaşayan Vedat Akçay’ın “89 yılında SHP buraya aldığında o zamanlar ben 29 yaşındaydım, 30 yaşında o zamanlar İstanbul’daki ilçeler içinde şöyle bir algı vardı: Solun kalesi diye adlandırılıyordu Ümraniye.”¹⁷⁰ İstanbul’un çoğu ilçesinin deneyimlediği gibi neoliberal politikalarından etkilenmiş ve yeni Ümraniye kimliği, 90’lı yılların sonlarından itibaren inşa edilmeye başlanmıştır. Eskiden kurulmuş olan çeşitli fabrikalar ve üretim tesislerinin kentleşmenin hızla gelişmesiyle ilçe içinde yer almaya başlamasından dolayı yeni dönemde bu sanayi kuruluşlarının bir kısmı kapanırken bir kısmı da kapanma konusuyla gündeme gelmektedir. Üretim alanlarının da zamanla daralması, bölgedeki işçi sınıfının farklı yerlere göçünü ve farklı iş sektörlerine kaymayı beraberinde getirmiştir. Böylelikle neoliberal politikalar aracılığıyla emek yoğun sektörlerdeki daralma, ilçedeki sol politik kimliğinin de zayıflamasında çok etkili bir unsur olarak belirlemektedir. Şu an içinse Ümraniye “muhafazakar” ve “AKP’nin kalesi” olarak görülmektedir. İlçenin eski dokusu oldukça değişmekte ve çeşitli iş plazaları, lüks konutlar ve AVM’ler bölgede görünürlüğünü son yıllarda artırmaktadır. 1980’li ve 1990’lı yıllarda Anadolu’dan aldığı yoğun göçlere ev sahipliği yapan ve çeşitli enformel ağların oldukça yaygın olduğu Ümraniye, şu an daha farklı bir görünüm sunuyor. Enformel ağlar, hemşehri yapılanmaları yeni bir gelişim sürecine giren Ümraniye’de bağlarını korumaya çalışan sosyal ağlar olarak yer almaktadır.

3.2. Türkiye’de İç Göç ve Ümraniye’de Kentsel Dinamiklerin Dönüşümü

¹⁷⁰ Ümraniye Belediyesi meclis üyesi Şileli Vedat Akçay ile iş yerinde yapılan görüşme.

İstanbul'un 2022 yılındaki nüfus sayısı TÜİK verilerine göre 15.011.868'dir. TÜİK'in adrese dayalı nüfus kayıt sisteminden alınan verilere göre nüfus kütüğüne kayıtlı iller, en başta İstanbul olmakla beraber Sivas, Kastamonu, Ordu ve Giresun olarak devam etmektedir.¹⁷¹ İstanbul'un ilçelerinden biri olan Ümraniye, sonradan göç alan, homojen bir dağılımın olmadığı, Sivas, Rize, Kastamonu ve Ordu gibi illerden göçün yoğun olduğu bir ilçedir.¹⁷² İlçede ağırlıklı olarak Karadeniz bölgesinden göç eden nüfusun yerleşim sahibi olduğu görülmektedir. TÜİK'in 2022 yılındaki verilerine göre Ümraniye'de ikamet edenlerin kütükleri İstanbul dahil edilmeyerek incelendiğinde ilk sırada 59.778 ile Sivas, ikinci sırada 34.952 ile Rize, üçüncü sırada 33.552 ile Ordu ve son olarak dördüncü sırada 30.446 ile Kastamonu bulunmaktadır.¹⁷³ Ümraniye üzerine daha derinlemesine bir araştırma yapıldığında ise Ümraniye'nin kurucuları arasında yer alan Balkan Göçmenleri ve Şilelilerin de yoğun bir nüfusa sahip olduğu görülmüştür. Fakat Balkan göçmenlerinin göç etme süreçlerinin ağırlıklı olarak 1950'li yıllara dayanması nedeniyle nüfusunun büyük bir kısmı İstanbul doğumlu olduğu için tam olarak rakam tespit edilememiştir. Şile'nin de İstanbul sınırları içerisinde yer almasından dolayı Şileli göçmenler İstanbul doğumlu olarak görünmektedir. Yapılan görüşmelerde ise bölgede Balkan göçmeni ve Şile nüfusunun yukarı bahsedilen illerden daha fazla olduğu Balkan göçmeni ve Şileli olan görüşmeciler tarafından dile getirilmiştir.

Türkiye'nin kırsal bölgelerdeki tarımsal dinamiklerinin niteliğinde yaşanan değişimler, iç göç süreçlerini tetiklemesi açısından önemli bir yer tutmaktadır. Bu değişimler genel olarak 1940'lı yılların sonlarına doğru hayata geçirilmiş ve tarımsal üretiminin yapısını etkilemeye başlamıştır. 1940'lı yıllara kadar ise hakim olan tarımsal üretim modeli, pazar ilişkilerine kapalı olarak geçimlik üretim odaklı sürdürülmüştür.¹⁷⁴ Genel olarak tarım ekonomisi pazar açısından oldukça sınırlı

¹⁷¹ Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, (Çevrimiçi) <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2022-49685>, 12.01.2024.

¹⁷² Demografik Yapı, (Çevrimiçi) <http://umraniye.gov.tr/demografik-yapi>, 15.01.2024.

¹⁷³ Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, (Çevrimiçi) <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>, 20.01.2024.

¹⁷⁴ Çağlar Keyder, "Türkiye'de Tarımda Küçük Meta Üretiminin Oluşumu", **75 Yılda Köyden Şehirlere**, der. Oya Baydar, İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s.163.

olarak devam etmiş ve küçük üreticilik yaygınlığını korumuştur. Makineleşme gibi tarımsal modernizasyonu sağlayacak olan gelişmelerin uygulanamaması nedeniyle üretimde yaşanan artışlar, emeğe olan ihtiyacı da doğru orantılı olarak artırmış ve böylelikle kırdan kentlere akış yaşanmamıştır.¹⁷⁵ 1940'lı yıllarda gündeme gelen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Marshall Planı olarak adlandırılan iktisadi gelişmeler, yeni bir tarımsal modelinin oluşmasıyla dolaylı olarak iç göç olgusu üzerindeki önemli unsurlar olarak belirmektedir. Bu iki iktisadi gelişme, Türkiye'deki tarımsal üretim süreçlerini, üretime katılma şekillerini ve kırsal bölgedeki mülkiyet yapısında dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Bu gelişmeler, kırdan kente göçün dinamizm kazanmasında etkili olmuştur. Fakat konuyu incelerken bu iktisadi dönüşümlerin kırdan kente göçü hızlandırdığı şeklinde tek boyutlu bir sonuca varmak doğru olmayacaktır. İlhan Tekeli, kırdan kopuş konusunu ele alırken bunun kırsal bölgelerdeki mülkiyet şekillerinde yaşanan değişimlerin ele alınmasıyla inceleme yapılmasına dikkat çekmektedir.¹⁷⁶ Sinan Yıldırım da Tekeli'ye benzer şekilde, kırdan kente göç olgusunu incelerken tarımda yaşanan dönüşümlere ve bu dönüşümlerin ortaya çıkardığı yeni ilişki biçimlerine bakılması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Türkiye'nin kırsalında küçük köylülükten büyük tarım işletmeciliğine geçiş süreci, kırdan kopuş için çok yönlü etkiler barındırmaktadır. Bu etkiler kimi bölgede kırdan kentlere göçü tetiklediği gibi kimi bölgede de ortaya çıkarmış olduğu emek ihtiyacı nedeniyle göçü baskılayıcı olmuş ve tarımsal modernizasyon hedefi ile kırsal bölgelerde başlayan makineleşme, traktör kullanımı ve tamiri gibi çeşitli konularda da emek ihtiyacını doğuran etkisiyle kente göç etme eylemini törpülemiştir.¹⁷⁷

Türkiye'de iç göç hareketinin başlamasında etkili olan dinamikler, iktisadi gelişimlerden coğrafi yapıların özelliklere kadar çok farklı etmenleri içinde barındırır. Kırdan kente kopuşlar, 1950'li yıllarda başlamış ve sonraki süreçte de

¹⁷⁵ İlhan Tekeli, "Cumhuriyet Dönemi Boyunca Kırsalın Geçirdiği Dönüşüm ve Kırsaldan Kopuş", **Efil Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, Cilt:2, Sayı: 6, 2019, s.12.

¹⁷⁶ İlhan Tekeli, "Türkiye Tarımında Mekanizasyonun Yarattığı Yapısal Dönüşümler ve Kırdan Kopuş Süreçleri", **Yerleşme Yapısının Uyum Süreci Olarak İç Göçler**, der. İlhan Tekeli ve L. Erder, Ankara, Hacettepe Üniversitesi, 1978, s. 301- 329.

¹⁷⁷ Sinan Yıldırım, "Köyden Kente Göçün Nedenleri ya da Göç Analizinde Tek Bir Tipoloji Yaratmak Mümkün müdür?" **Türkiye'de Köylülüğün Sosyal Tarihi (1945-1960)**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2021, ss.90-119.

Türkiye’de kır-kent yapısını dönüştürerek devam etmiştir. İç göçler hem kırsal hem de kentsel bölgelerde ciddi değişimleri beraberinde getirir. Bu değişimleri sadece sayısal veriler üzerinden değerlendirmek yetersiz kalacaktır. Kırdan kente göçlerle birlikte, uzun yıllar Türkiye’de hakimiyetini koruyan küçük köylülük yapısında kırılmalar yaşanırken tarımsal sektörlerde yeni çalışma biçimleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Kentlerde ise ciddi bir nüfus oluşturmaya başlayan köylü nüfus, enformel sektörlerde çalışarak yaşamını devam ettirmeye çalışmıştır. Güvencesiz ve kırılabilir olarak kentin çeperlerine yerleşen kitleler için kent içindeki çeşitli enformel ilişki ağlarına bağlanarak yaşamak önemli bir yere sahip olmuştur. Bu ağlar din, hemşehrlik ve akrabalık ile kurulan bağlar ile kent içinde etkisini artırmıştır. Kentsel bölgelere göç eden kırsal nüfus için enformel ağlara eklenerek hayata tutunma çabası önemli bir yer işgal eder. Göç eden kesimlerin ekonomik ve sosyal açıdan kırılabilir bir yapıya sahip olmaları, onların kent hayatı içindeki oy verme davranışından siyasetçilerin oy kazanma yöntemlerine kadar birçok şeyi de etkilemiştir. Kentsel bölgelerde de klientalizmin bir seçim stratejisi olarak kullanıldığı kesimi, kırdan kente göç eden kent yoksulları daha fazla oluşturmaktadır.

Ümraniye’deki göçlere bakıldığında ise ilk yerleşmelerin muhacirler tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. Bölgeye göç etme dinamiklerinin gelişimindeki ilk etken, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’dır.¹⁷⁸ Balkanlardan göç eden muhacir nüfusun 1900’lü yılların başlarında yerleştirilmeye başlanmasıyla bölge, köy olarak bir yerleşim yeri haline gelmeye başlamıştır. Yalnız Selvi adı ile anılan Ümraniye’ye muhacir nüfusun iskan edilmesiyle Muhacir Köyü olarak adlandırılmaya başlanmıştır.¹⁷⁹ 1906 yılında resmi olarak köy statüsü kazanmış olan bölge için Ümraniye isminin yanı sıra Yalnız Selvi, Muhacir Köyü ve Yeni Köy gibi isimlerde kullanılmıştır.¹⁸⁰ Bölge sakinlerinin çoğunluğu geçimini tarımsal faaliyetler ile sağlamıştır.¹⁸¹ İlk olarak, köy şeklinde bir yerleşim dinamiğine sahip olan Ümraniye’de, 1940’lı yıllarda Ümraniye radyo vericisinin kurulması ve 50’li yıllarda

¹⁷⁸ Atilla Aksel, Ümraniye İlçesi, **İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995, s.340.

¹⁷⁹ Sema Erder, **İstanbul’a Bir Kent Kondu: Ümraniye**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2021, s.31.

¹⁸⁰ Uğur vd. **Cumhuriyet Döneminde Ümraniye Şehirleşme, Toplum, Ekonomi ve Yönetim II**, s.46.

¹⁸¹ Erder, **İstanbul’a Bir Kent Kondu: Ümraniye**, s.32.

Şile ile Ümraniye'yi birbirine bağlayan yolun yapılması, bölge sakinlerinin farklı mesleki alanlara yönelmelerinin önünü açmış ve kır tuğlacılığı ve taş ocakları bölgede gelişim göstermiştir.¹⁸² Hem yol inşası hem de farklı iş kollarının ortaya çıkışı ile kırsal kökenli göçler başlamıştır. İlk zamanlar bölgeye 1950'li yıllarla birlikte Şileli ve Karadenizli nüfusun göç etmeye başladığı görülmektedir. Doğu Karadenizlilerin göç etme dönemlerinin 1950'li yıllarda gerçekleşmeye başlamasında Karadeniz coğrafyasının yapısı önemli bir yer işgal eder. Makineleşme tarımsal alanlarda istihdam sağlarken Doğu Karadeniz bölgesinin engebeli yapısı bu makineleşmeye elverişli bir ortam sunmamıştır ve arazilerin genişleme olanağının yetersizliği, Karadeniz göçlerinin daha erken gerçekleşmesinde etkili olmuştur.¹⁸³ Ümraniye'de de şu an için ciddi bir Rize ve Trabzon nüfusunun yer aldığı görülmektedir. Göçlerinin çok eskilere dayanması nedeniyle genel olarak ticaret ve inşaat sektörlerinde çalışmaktadırlar. Rizeli görüşmecilerden olan Hikmet, Rizelilerin kente göç etme motivasyonları ile Rize'nin coğrafi yapısı arasındaki ilişkiyi şöyle aktarmaktadır:

“Eskiden Rizeliler ilk geldiğinde kalfalık falan yapıyorlardı. Bu neden kaynaklanıyor? Mesela Ekşioğlu gelmiş. O kadar varlık sahibi olmuş Kadıköy'de, Üsküdar'da. Neden? Onların orası yüksek olduğu için. Çay fazla olmaz orada. Sebze fazla olmaz. Kış çok yoğun olur. Rakım yüksek olduğu için kar çok yağar oraya. Bu insanın gelişimi çok zor olduğu için önce onlar gelmiş. O gelenler gelmiş Kadıköy'e. Kadıköy'de rıhtımda o rıhtımın olduğu yer eskiden kereste depolarıydı. Kerestecilik yaparlardı. Başka bir iş bilmezler. Kerestecilik yaparak kazandıklarıyla hep şey almışlar, toprak almışlar, toprak almışlar, yürümüşler gitmişler. Sonraki gelenler daha doğrusu gelen kesimin ağırlıklı olarak toprakları az Rize'de. Toprak az olduğu için bir de kardeşler arasında bölündüğü için daha da düşük gelir geçimini sağlayacak seviyeden aşağıya düştüğü için zorunlu olarak göç etmişler. Gelenlerin ilk baştaki göçü zorunlu olarak göçtüğü için de sonraki nesillerde onlara adapte olmuşlar, işin özü bu. Anadolu'daki her bölgede bu böyledir kesinlikle.”¹⁸⁴

¹⁸² A.e., s.33.

¹⁸³ Sinan Yıldırım, “Kente Yönelen Köylüler: Kırsal Yapının Dönüşümü, Göç ve Gecekondu”, **Tarih, Sınıflar ve Kent**, der. Besime Şen ve Ali Ekber Doğan, Ankara, Dipnot Yayınları, 2010, ss.427-429.

¹⁸⁴ Rizeliler Derneği yönetim kurulu üyesi Hikmet ile işyerinde yapılan görüşme. Tarih: 27.04.2023.

Hikmet'in de ifade ettiklerinden Doğu Karadeniz bölgesinden göç etme eyleminin kırdan kente göçün ilk örneklerini oluşturduğu görülmektedir. Ayrıca bir çalışmaya göre, İstanbul'da yaşayan Karadenizli göçmenlerin 1950 yılında İstanbul nüfusunun yaklaşık yüzde 12.5'ini oluşturmaktadır.¹⁸⁵ Hikmet de buna benzer şekilde halasının Rize'den İstanbul Emirgan'a 1944 yılında gelin olarak geldiğini ve çocuklarının hiç Rize'ye gitmediklerini ifade etmişti.¹⁸⁶

Ümraniye'ye göç eden aktörlerden bir diğeri olan Şilelilerin göç etme deneyimi de Şile ve Ümraniye arasındaki otoyolun inşa edilmesi ve Şile-Ümraniye arasındaki kısa bir mesafeye sahip olması gibi etkenlerinde varlığıyla 50'li yıllarda başlamıştır. Dolayısıyla 1950'li yıllardan itibaren muhacirlerin yanı sıra Şilelilerin de yoğun göçü ile bölge dinamiğinin yavaş yavaş değişmeye başladığı görülmektedir. Saha çalışması sırasında görüşmecilerden elde edilen veriler ve Ümraniye üzerine yapılan okumalar sonucunda Şile'den göç edenlerle de görüşme yapılmasına karar verilmiştir. Buna yönelik olarak Şileliler Derneği başkanı ile iletişime geçilmiştir. Başkanla yapılan görüşmeye göre Ümraniye'de yaklaşık 80 bin olarak ciddi bir Şileli nüfusu mevcut. Fakat Şilenin İstanbul'a bağlı bir ilçe statüsünde olması nedeniyle İstanbul doğumlu olarak görünmekte ve bu da tam sayıya ulaşmayı zorlaştırmaktadır.¹⁸⁷ Diğer Karadeniz illerinden ve Doğu bölgesinden göçler ise daha sonraki yıllarda ivme kazanmaya başlamıştır.

1960'lı yıllara kadar tarım ve hayvancılık alanında ağırlıklı olarak faaliyet gösterilen Ümraniye'de 60'lı yıllarda sınai üretim modeline geçilmesi planı doğrultusunda çalışma sektörlerindeki değişimden demografik yapının değişimine kadar birçok alanda dönüşüm süreci başlamıştır. Ahmet Mert'in döneminde, Süleyman Demirel ile olan yakın arkadaşlığının da etkisiyle bölgede sanayi alanında gelişmeler yaşanmaya başlanmış ve çeşitli fabrikalar kurulmuştur.¹⁸⁸ Bu gelişmeler bölgeye göç etme dinamiklerinde hızlanmanın önünü açmış ve dolaylı olarak da

¹⁸⁵ Oya Baydar, "1950 Sonrası Göç", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayımları, İstanbul, 1994, s.407. aktaran Sinan Yıldırım, "Köyden Kente Göçün Nedenleri ya da Göç Analizinde Tek Bir Tipoloji Yaratmak Mümkün müdür?" **Türkiye'de Köylülüğün Sosyal Tarihi (1945-1960)** içinde, İletişim Yayınları, İstanbul, 2021, s.107.

¹⁸⁶ Rize'liler Derneği yönetim kurulu üyesi Hikmet ile işyerinde yapılan görüşme.

¹⁸⁷ Şileliler Derneği Başkanı ile dernek ofisinde yapılan görüşme. Tarih:23.02.2023.

¹⁸⁸ Erder, **İstanbul'a Bir Kent Kondu: Ümraniye**, s.35.

inşaat faaliyetleri de canlanmıştır. Çeşitli sanayi sektörlerinin kurulması, Ümraniye’de işçi istihdamı yaratmıştır ve bölgenin nüfusu hızla artmaya başlamıştır. 1960’lı yıllardaki kentleşme sürecinin hızlanmasında inşaat sektöründe yaşanan gelişmelerde etkili olmuştur. 1965 yılında çıkan kat mülkiyeti kanunu ile Ümraniye’nin dahil olduğu çeşitli ilçelerde inşaat faaliyetlerinde bir canlanma ortaya çıkmış ve bu durum emek talebini de ortaya çıkarmıştır.¹⁸⁹ Dolayısıyla gecekondulu mahallelerinin oluşmaya başlaması 70’li yılları bulmaktadır. Fabrikaların, imalathanelerin ve organize sanayi bölgelerin inşa edilmeye başlandığı sınai hamleler, Ümraniye’de kır-kent saçaklanmaları şeklinde yerleşimlerin yaygınlaşmasında etkili olmuş ve gecekondulu mahalleleri ortaya çıkarmıştır.¹⁹⁰ Sanayileşmenin yaygın olduğu bölgelerde serpilmeye başlayan gecekondulaşma şekli, kent içinde hiyerarşik bir yerleşim modelini oluşturmaktadır.¹⁹¹ Ümraniye’de de gecekondulaşmanın 60’lı yıllardan sonra ortaya çıkışı ile barınma, ulaşım, su gibi çeşitli hizmetlerden yararlanma konusunda daha dezavantajlı bir konumda yer alan göçmenlere ev sahipliği yapmıştır. Bölgede inşa edilen sanayi odaklı yapılar, 1960’lara kadar tarım ve hayvancılıkla uğraşılan Ümraniye’de yeni iş kollarının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu iş kolları genellikle emek yoğun sektörlerde çalışan emekçilere istihdam sağlamıştır. Ümraniye’nin merkezinin kenarlarına doğru gelişmeye başlayan gecekondulaşma ile Kazım Karabekir ve Mustafa Kemal mahalleleri, enformel emek yoğun sektörlerde işçi sınıfına ev sahipliği yapmaya başlamıştır. İlçe merkezinde yoğun olarak Balkan göçmeni ve Doğu Karadenizli nüfus yer alırken gecekondulu bölgeleri ise yaşanan sanayileşme ile istihdam arzı oluşmasıyla farklı illerden göçmenlerden oluşan heterojen bir yerleşim alanı haline gelmiştir. 1960 yılından beri Ümraniye’de yaşayan Şileli CHP meclis üyesi Vedat Akçay, bölgede yeni iş sahalarının oluşumuna dair şunları belirtmektedir:

“Ümraniye’nin gelişimi burada kurulan fabrikalardan kaynaklandı. Nereden kaynaklandı? Bir buranın gelişmesinin en büyük sebebi bu sanayi var ya Ümraniye sanayinin

¹⁸⁹ Uğur vd. **Cumhuriyet Döneminde Ümraniye Şehirleşme, Toplum, Ekonomi ve Yönetim II**, s. 130.

¹⁹⁰ **A.e.**, s.34.

¹⁹¹ **A.e.**, s.35.

kurulmasının katkısı var. İkinci en büyük katkısı önce Netaş sonra Teletaş sonra boru fabrikası yani bunu tarih sıralaması olarak söylemiyorum. Netaş ve Teletaş'ın Ümraniye'de çok büyük katkıları var. Netaş'ın kuruluşu yanlış hatırlamıyorsam 68. O zamanlar şunu duyardık biz. Ümraniye'de Netaş eleman alacağı zaman Ümraniye'nin kahvelerine gidip ilkokul mezunu, lise mezunu kim varsa alıp imalat için özellikle işçiler alıyordu. Netaş özellikle inanılmaz bir kurum. Kurumsal bir yer. Maaşları da o dönemde çok çok iyi olan bir yer. Dolayısıyla Ümraniye'nin gelişmesinde en büyük katkıyı Netaş daha sonra boru fabrikası ve Teletaş çok sağladı. Ben Netaş'ta çalışırken herhangi bir beyaz eşya mağazasına gittiğimde senet yapmıyorlardı bize. Biliyor musunuz? Netaş'ta çalışıyorum dediğimde tamam gerek yok diyorlardı. Güvenilirliği fazlaydı.”¹⁹²

Muhacirlere yoğun olarak ev sahipliği yapan Ümraniye'ye sonrasında Karadeniz bölgesinden gelen göç dalgası ile çeşitli meslek grupları oluşmuş ve yapılan mesleklerin kuşaktan kuşağa belirli memleketler etrafında yoğunlaşmasının önu açılmıştır. Ümraniye bölgesinde toprak sahibi olan ve çoğunlukla tarımla uğraşan muhacirler, topraklarını bölgeye yerleşen Karadenizlilere satarak mülk sahibi ve toprak zengini olurken, Karadenizliler satın aldıkları arsalarda inşaat faaliyetlerini yürütmüşlerdir.¹⁹³ İlçenin kuruluşunda muhacirlerle birlikte Karadenizli nüfusunda önemli bir ağırlığı olduğu görülmektedir. İlçeyi kuran göçmenlerin geldiği bölgeler incelediğinde, Yeşilirmak havzası köyleri, Kelkit Vadisi köyleri, Orta, doğu ve Kuzey Doğu Anadolu bölgelerinden gelen göçmenlerin yoğunluğu dikkat çekmektedir.¹⁹⁴ Bu bölgelerden yoğun olarak gelen iller arasında Gümüşhane de yer almaktadır. Şinasi Öktem'in belediye başkanlığı yaptığı dönemde Kelkit belediyesi ile Ümraniye Belediyesi kardeş belediye olarak kabul edilmiştir.¹⁹⁵ Şinasi Öktem, belediye başkanı adayı olduğu dönemde Gümüşhaneli kimliği nedeniyle Ümraniye'de oldukça yoğun nüfusları olan Gümüşhanelilerden destek almıştır. Belediye başkanı olduğunda da birçok Gümüşhaneli hemşehrisinin belediyede istihdam edilmesini sağlamıştır. Gümüşhane ilinin 90'lı yılların başlarında Ümraniye Belediyesi'nde istihdam yoluyla oluşturduğu ağırlık, günümüzde etkisini yitirmiş

¹⁹² Ümraniye Belediyesi meclis üyesi Vedat Akçay ile işyerinde yapılan görüşme.

¹⁹³ Erder, *İstanbul'a Bir Kent Kondu: Ümraniye*, s.35.

¹⁹⁴ Uğur vd. *Cumhuriyet Döneminde Ümraniye Şehirleşme, Toplum, Ekonomi ve Yönetim II*, s.134.

¹⁹⁵ A.e.

olsa da Gümüşhanelilerin izleri halen belediyede mevcuttur. Gümüşhane ve Bayburt illeri, Ümraniye’de şu anda dernekçilik mekanizmasını güçlü kullanan iller arasında yer almaya devam etmektedir. 1960’lı yıllarda başlayan göçlerle Ümraniye nüfusunun ağırlığını Rize, Trabzon, Sinop, Kastamonu, Gümüşhane, Bayburt, Ordu, Giresun gibi iller oluşturmaya başlamıştır. Ümraniyelilere göre, bölgenin “istila” edilmesi Anadolu’dan yoksul nüfusun bölgeye yerleşmesiyle meydana gelmiştir.¹⁹⁶ Özellikle 80 sonrası Anadolu’dan bölgeye gelen nüfusun yoğunluğu artmış ve Kazım Karabekir gibi gecekondü bölgeleri oluşmaya başlamıştır. Gecekondü bölgelerinde yaşayan nüfusun büyük bir kısmı işçi olarak çalışmıştır.

3.3. Ümraniye’de Göç Süreçlerinin Yerel Siyasete Yansımaları

1950’li yılların başlarına kadar muhacir nüfusun ağırlıklı olarak bulunduğu Ümraniye, bu dönemden itibaren farklı bölgelerden göç almaya başlamıştır. İlk göç dalgasının Şile ve Karadeniz bölgesinden gelmeye başladığı görülmektedir. Demografik yapının değişim göstermeye başlamasıyla birlikte bu durum, Ümraniye’deki yönetim kadrolarındaki ağırlığı da etkilemiştir. Muhacir nüfusun yönetim kadrolarına olan hakimiyeti, bölgede Karadenizli nüfusunun artmasıyla değişmiş ve Rizeli Yıldırım ailesi bölgede etkinlik kazanmıştır.¹⁹⁷ Ümraniye’nin 50’li yıllarda nüfusunun artmasında, Yugoslavya’dan gelen nüfusun bir kısmının buraya yerleşmesi ve bölgenin şehir merkezine yakın, ucuz bir köy olmasının sağladığı imkanlar da etkili olmuştur.¹⁹⁸ Ümraniye, inşaat sektöründe çalışmak için Şile ve Karadeniz bölgelerinden göç almaya başlamıştır ve böylelikle bölgede işçi mahalleleri gelişim göstermiştir. Bu gelişmeyle birlikte, Ümraniye farklı bölgelerden yoğun göç almaya devam ederek nüfus yoğunluğunu artırmıştır. 29 Mart 1962 yılında çıkan karar ile Ümraniye’de bir belediyenin kurulmasına karar verilmiştir.¹⁹⁹

¹⁹⁶ Erder, *İstanbul’a Bir Kent Kondu: Ümraniye*, s.36.

¹⁹⁷ A.e., ss.35-36.

¹⁹⁸ Uğur vd. *Cumhuriyet Döneminde Ümraniye Şehirleşme, Toplum, Ekonomi ve Yönetim II*, s.54.

¹⁹⁹ “İstanbul’un Ümraniye köyünde belediye kurulması.” Tarih: 29.03.1962, Yer : 30-11-1-0 / 290 - 9 - 8, *Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri*.

63 yılındaki belediye başkanlığı seçimlerini Adalet Partisi'nden muhacirlerin adayı olan Ahmet Mert kazanmıştır.²⁰⁰ Ahmet Mert, ilk iki dönem Adalet Partisi'nden aday olarak 1963 ve 1968 seçimlerinde ve bağımsız aday olarak 1973 seçiminde belediye başkanı olarak seçilerek üç dönem belediye başkanlığı yapmıştır.²⁰¹ Ahmet Mert'in üçüncü adaylığa bağımsız olarak katılıp kazanmış olması, özellikle yerel siyasette partilerin değil, daha çok isimlerin yereldeki nüfuzlarının daha etkili olduğunu gösteren bir örnektir.

Seçimler	1963	1968	1973	1977
Partiler				
Adalet Partisi	38.04	46.97	6	37.9
Cumhuriyet Halk Partisi	17.6	0	17.6	37.4
Bağımsız	0.9	36.01	60.6	17.3
Güven Partisi	-	3.57	-	-
Millet Partisi	18.7	13.45		
Milli Selamet Partisi	-	-	-	5

Tablo 1: 1963-1977 Belediye Başkanlık Seçim Sonuçları, Cumhuriyet Döneminde Ümraniye, Şehirleşme, Toplum, Ekonomi ve Yönetim II, s.60.

Muhacir Ahmet Mert'in üç dönem belediye başkanlığının ardından seçilen belediye başkanının etnik kökeni farklılık göstermiştir. 1977 yılında yapılan yerel seçimlerde AP'den aday olan Karadeniz kökenli Aslan Yıldırım aldığı yüzde 37,9'luk oy oranı ile belediye başkanlığını kazanmıştır.²⁰² Bu değişim oldukça

²⁰⁰ Uğur vd. Cumhuriyet Döneminde Ümraniye Şehirleşme, Toplum, Ekonomi ve Yönetim II, s.40.

²⁰¹ A.e., s.60.

²⁰² A.e., s.40.

önemlidir. 1950’li yılların sonuna kadar bölgede Balkan göçmeni muhacirler, yoğun bir nüfusa sahip olmuştur. Yeni iş sahaları ile birlikte Karadeniz’den gelen nüfusun yoğunluğu ile Balkan göçmenlerinin siyasette temsilinde bir zayıflama olduğu görülmektedir. 1977 yılında Rizeli Aslan Yıldırım’ın belediye başkanlığını kazanması bunu doğrulamaktadır. AP’nin bu dönem almış olduğu oy oranı ile CHP’nin aldığı oy oranı arasında çok küçük bir fark vardır. 1977 yerel seçimlerinde İstanbul’daki ilçelerin büyük bir kısmını özellikle işçilere ev sahipliği yapan emek yoğun ilçelerde CHP kazanmıştır. Ümraniye de bu emek yoğun ilçelerden biri olduğu için sosyal demokrat söylemlere ağırlık veren CHP’ye önemli bir destek vermiş olsa da AP’nin Ümraniye’deki demografik yapıya göre çıkarmış olduğu Rizeli aday kazanmıştır. Bu durum yerel seçimler de hemşehriciliğin önemli bir etken olduğunu göstermektedir.

Bu dönemdeki bir diğer göç dalgasının ise Şile’den geldiği görülmektedir. Şilelilerin de ciddi bir nüfusa sahip olmaları, siyasetteki temsil mekanizmalarına hakim olmalarının önü açmıştır fakat son yıllarda siyasette Karadenizlilerin hakimiyetinin üst seviyelere çıkmış olması Şilelilerin de Balkan göçmenlerinde olduğu gibi temsil edilme mekanizmalarında daralmaya yol açmıştır. Bir diğer etken ise Ümraniye’ye 80 sonrasında ciddi bir iç göçle gelen nüfusun demografik yapıda yaratmış olduğu etkidir. Birçok ilden gelen göçmenler de artık Şileliler ve Balkan göçmenleri gibi siyasete eklenme talebi ile ortaya çıkmıştır. Şileli bir görüşmeci Şilelilerin zamanla siyasetteki konumlarında yaşanan değişimi şöyle aktarmıştır:

“Şöyle, Şilenin nüfusu 42 bin 2022 sonu Şilenin toplamı. Ama Ümraniye’de yaşayan bunun 2 katı Şileli var. Ümraniye’de 80’li yıllardan sonrasını hatırladığım için anlatacağım. Çok geçmişini biliyorum aslında da. Daha önceleri burada belediye yok. Belediye Üsküdar’da olduğu için bizim buradan Şileli meclis üyelerimiz varmış. Sonra Ümraniye ilçe olduktan sonra Şilelilerin baya bir ağırlığı vardı. Ki ben de bir tanesi onlardan. ANAP’ta siyaset yapıyordum o dönem. Doğruyol ilçe başkanımız Şileliydi. DSP’de Şileli arkadaşlarımız vardı. Meclis üyesi olan arkadaşlarımız vardı. Fakat sonra sonra siyasetteki bu dediğim gibi bizim çoğumuz iş insanı hep. Siyasetten çok beklentimiz yok. Devlet kapılarından bir beklentisi olan insanımız çok yok. O yüzden kendi işleri ile uğraştıkları için her geçen gün siyasetten biraz daha soğumalar oldu... Ümraniye’de şu an CHP’den bir tane

meclis üyemiz var. İktidar partisinde yok. Daha önceki yıllarda vardı ama. Belediye başkan yardımcımız, meclis üyemiz vardı. Son dönem Ak Parti'den olmadı. Talepte olmadı. Bir tane CHP'den meclis üyemiz var.”²⁰³

Şilelilerin yerel siyaset üzerindeki etkisi önceki dönemlerde de çok güçlü olmasa da şimdiye oranla temsil mekanizmalarına dahil olma kabiliyetleri daha fazladır. Siyasetle olan temaslarının daha az olmasının nedenini Şileli meclis üyesi Vedat Akçay, bu durumu “*Şileliler siyasete hep uzak kalmıştır. Birinci adam olmayı sevmezler.*” şeklinde açıklamayı tercih ediyor. Şilelilerin siyasete eklemlenme reflekslerin gelişmemiş olmasının en önemli sebeplerinden birisi, Ümraniye’ye göç etme dinamiklerinin farklı memleketlerden gelen göçmenlerin göç etme dinamikleriyle farklılaşmasıdır. İki grubunda göç ve göçmen olmaya olan bakış açıları birbirinden farklı olması kentte siyasete katılarak güvence mekanizması kurma konusundaki tavırlarında önemli bir belirleyicidir. Şileliler, göç sürecini yaşarken ilk olarak buldukları yeri tam olarak terk etmeyip bir süre Ümraniye ve Şile arasında gidip gelerek işlerini ve barınmalarını bir düzene oturtmaya çalışmaktadır. Bunda coğrafi olarak Şile’nin İstanbul sınırları içinde olmasının büyük bir etkisi vardır. Şile ve Ümraniye arasındaki mesafenin kısalığı nedeniyle Şileliler için Ümraniye’ye yerleşerek göçmenlik kimliği kazanmak çok da güçlü bir davranış kalıbı haline gelmemiştir. Şileli Vedat’ın Şileli hemşehrilerinin göçmenliğe olan bakış açıları ve siyasete katılım refleksleri arasındaki örüntüyü şöyle ifade etmektedir:

“Yani bugün Erzincanlı nüfusu. Diyelim ki Ümraniye’de 20 bin tane Erzincanlı varsa belki 20 bin tane Erzincanlının bin tanesi bir partiye veya birkaç partiye üyedir. Ama Şile’de 70-80 bin tane Şilelide 200 tanesini bulamazsınız o anlamda söylüyorum. Eskiye göre nüfus arttı. Şile’nin nüfusu arttı. Ümraniye’nin nüfusu arttı. Ona göre orantılısanız çok fazla artmadığını görürsünüz. Bu da maalesef şunu getiriyor. Biz bunun yıllardır mücadelesini veriyoruz. Hala da derneklerde veriliyor. Ya kardeşim Şileliler birlik olun a ya da b partisinden bir tane belediye başkan adayı çıkartın, meclis üyeleri çıkartın. İnsanlar size gelsinler, bunları verelim siyaseten geldiklerinde. Bu birliği maalesef sağlayamadık. Ama en büyük sebebi nedir biliyor musunuz? Biz gurbetçi değiliz. En büyük sebebi o. Yani biz

²⁰³ Şileliler Derneği başkanı Umut Tandoğan ile dernek ofisinde yapılan görüşme, tarih: 23.02.23

örneğin Sivas'a gittiğimizi düşün. Şu an burada 70-80 bin nüfusumuz var ya. Sivas'ta 10 bin Şileli olsun. O zaman gurbetçi oluyorsunuz. Gurbetçi olduğunuz zaman derneğiniz daha geniş olur. Daha büyük olur. O zaman birlik beraberlik daha fazla olur. Çünkü gurbetçisiniz. O yüzden fazla olur. O zamanda siyasete Sivas'taki Şilelilerden çok daha fazla kişi girer. Bizim siyasi anlamda dezavantajımızı söylüyorum ya da derneksel olarak söylüyorum. Şile yarım saat. Ben Ağvalıyım. Ağva bir saat. Bir saatte köyüme gidiyorum. Gurbetçi miyim? Değilim. Akşam yine evimde otururken hadi Ağva'daki evimize çay içmeye gidelim diyorum, gidiyorum. Hadi dönelim diyorum, dönüyoruz. Ama Erzincanlı nasıl gidecek? Çok önemli. Biz gurbetçi olsak Şileliler böyle olmaz. Bunun temel nedeni biz gurbetçi değiliz."²⁰⁴

Şileliler ve Balkan göçmenleri arasındaki ortak nokta Ümraniye'nin kuruluş süresince beraber olmalarıdır. Dolayısıyla Ümraniye'de yaşayan çoğu Şileli ve Balkan göçmeni, Ümraniye doğumlu olduğu için hemşehrilik bağı kurma motivasyonları sonraki göçlerle Anadolu'dan göç edenlere göre daha zayıf bir seviyedir. Bu durum, Şileliler ve Balkan göçmenlerinin hemşehrilik kimliği üzerinden siyasete katılımlarının çok ön plana alınmamasında önemli bir unsurdur. Burada Balkan göçmenlerinin Şilelilere göre daha güçlü bir hemşehrilik bağı kurmalarını teşvik eden motivasyondan da bahsedilmelidir. Balkan göçmenlerinin göç etme dinamikleri ele alındığında, göç edilen coğrafyanın uzakta yer almasının birbirlerini kollama ve dayanışma motivasyonlarını artıran bir tarafı olduğunu da söylemek gerekir. Bu da Şilelilere göre daha güçlü bir dayanışma ağı kurmalarını sağlamaktadır. Balkan göçmenlerinin Ümraniye'de zaman içerisinde siyasi temsil mekanizmasındaki konumlarının nasıl değiştiğine dair olarak Rumelili AKP meclis üyesi Emin Varlı ile konuşuldu. Emin, Balkan göçmenlerinin Ümraniye siyasetindeki temsilinde yaşadığı değişimi şöyle aktarmaktadır:

“Tabi bunu da göz ardı etmeden şunu da söyleyeyim. Ellili yıllarda eski Yugoslavya'dan gelen, göç edenler vardı ama tabii bildiğimiz 93 harbi ile adlandırılan 1877-1878 Rus Savaşları'ndan itibaren de Ümraniye yerleşimler olmuş. Cumhuriyet Döneminde de gelen Rumelililer var. Rumeli'nin çeşitli yerlerinden Bulgaristan'da olmak üzere. Tabi ilk zamanlar bu seksenli yılların doksanlı yıllara kadar Rumelililerin etkisi siyasetin üzerinde

²⁰⁴ Ümraniye Belediyesi meclis üyesi Vedat Akçay ile işyerinde yapılan görüşme.

çok hakim. Tabii seksenli yıllardan sonra Ümraniye çok büyümeye başlıyor. Aşama aşama tabii ilk yetmişlerde sonra doksanlardan sonra başka bir aşama oluyor. Seksenli yılların başına kadar Ümraniye bir belde belediye. Ümraniye’de de bizim bir Rumelili bir belediye başkanımız var. Sonra da 84 ile 89 arasında Ümraniye, Üsküdar’a bağlı. Yine bir Rumelili belediye başkanımız vardı. O da Cumhuriyet döneminde Ümraniye yerleşmiş. Özür dilerim Cumhuriyet döneminden de önce yerleşmiş. Yani 1912-1913’lü Balkan Savaşlarından sonra Ümraniye yerleşmiş bir babanın evladıydı. Ümraniye Üsküdar’a bağlı olduğu için Üsküdar belediye Başkanlığı yaptı ama Ümraniye’de oturuyordu burada rahmetli oldu vs. Geçmişe göre belediye başkanlığı çıkarılan yapıdan geldiğimiz nokta farklı bir yapı tabii.”²⁰⁵

1980 sonrasında Anadolu’dan gelen göçlerin etkisiyle Ümraniye siyasetinde etkili olan memleketlerde değişim yaşanmaya başlamıştır. Bu değişimin yaşanmasındaki diğer önemli bir unsur ise Balkan göçmenlerinin göç etme dinamikleri ve göçmenlik kimliğine olan bakış açılarında aranmalıdır. Balkan göçmeni meclis üyesi bu konu ile ilgili şunları dile getirmektedir:

“Siyasiler geldiklerinde şunu söylediğim çok oluyor. Şimdi çok kullanmıyorum ama. Bir ara demek ki o bilinç aşılınmış. Şey diyorum. Herkesin gidecek bir yeri var ama bizim gidecek yerimiz yok. Şimdi Ümraniye’de çok yoğun Sivaslı var. Artık bakıyorum. Gümüşhaneli tanıdıklarımız var. Birlikte çalıştığımız insanlar var. Yazı orada geçiyor. Evini yapmış. Hatta muhtar seçmeye oraya gidiyorlar. O da artık bir sorun. Bu siyasi bir sorun hakikaten. Burada yaşıyor ya da nerede yaşadığı belli olmadan oyunu istediği gibi kullanabiliyor. Çok demokratik bir seçimde olmuyor böylelikle. Çünkü burada yaşıyorsunuz, buradaki nimetlerden faydalaniyorsunuz ya da buraya verginizi veriyorsunuz ama söz sahibi değilsiniz. Bilmem anlatabildin mi? Bizim şimdi memlekette 3. 4. Kuşak akrabalarımız var ama bizim oraya gitmemiz için ya vize sorunuyla karşı karşıya kalıyoruz ya esince gidilemiyor vs. falan.”²⁰⁶

Balkan göçmenlerinin de yaşam düzenlerinin büyük bir kısmının burada kurulmuş olması, onları hemşehrilik yerine Ümraniye kimliğine daha fazla bağlamaktadır. Göçlerinin de çok eskilere dayanması nedeniyle sosyo-ekonomik açıdan daha avantajlı bir konumda yer almaları nedeniyle sınıf atlama ya da güvence

²⁰⁵ AKP’li meclis üyesi Emin Varlı ile dernek ofisinde yapılan görüşme. Tarih:15.06.2023.

²⁰⁶ AKP’li meclis üyesi Emin Varlı ile dernek ofisinde yapılan görüşme.

oluşturma reflekslerinin Anadolu'dan gelen göçlere göre daha zayıf olduğu görülmektedir. Anadolu'dan göç edenler içinse durum biraz daha farklıdır. Köydeki yaşamlarını bırakarak kentte bir hayat kurmaya çalıştıkları için hemşehrilerini kollama ve enformel ağlara bağlanma refleksleri daha güçlüdür. Bu durum siyasetle olan ilişkilerinin dinamiğine de yansımaktadır. Siyasette söz sahibi olmak, hemşehrilerini siyasette belirli konumlarda görmek, taşradan göç eden göçmenler için çok daha önemli bir anlam taşımaktadır. Çünkü bu bir anlamda kent içinde güvence mekanizmalarını genişletmenin ve güçlendirmenin önemli bir yoludur. Bu nedenle özellikle 80 sonrasında Ümraniye'nin Anadolu'dan göç almasında hızlı bir ivme alınmasıyla göçle gelen Ümraniye'nin yeni aktörleri, enformel ağlara eklemlenme ve hemşehriciliği siyasette kullanma konusunda daha fazla yetkinlik kazanmaya gayret etmişlerdir. Bu durum, Şilelilerin ve Balkan göçmenlerinin siyasetteki nüfuzlarının zayıflamasında bir diğer önemli etken olarak belirlemektedir. Bu gelişmeler, göçmenlerin kentte hemşehrilik ağı ile siyasete eklemlenmelerinin kentteki kaynak rekabetinin artmasıyla güç ilişkilerinin oluşmasıyla doğrudan alakalıdır.

Balkan göçmenleri, Şileliler ve Doğu Karadenizlilerin hem belediyede hem de partilerde izlerinin daha belirgin olduğu dönemi ilerleyen zamanda 1980 Darbesi takip etmiştir. Darbenin ardından Ümraniye Belediyesi'nin kapatılmasıyla belediye Üsküdar'a bağlanmıştır. Aradan geçen 7 yılın ardından 1987 yılında Ümraniye ilçe statüsü kazanmış ve ilçe statüsündeyken 1989 yılında yapılan yerel seçimde, ilk belediye başkanı SHP'den seçilen Gümüşhaneli Şinasi Öktem olmuştur. SHP, bu seçimde yüzde 34,1 oy alırken ikinci parti 17,6 ile DYP, üçüncü parti ise 17,4 ile RP olmuştur.²⁰⁷ Gümüşhaneli bir belediye başkanının görev alması, belediyedeki hemşehri gruplarının ağırlığını da değiştirmiştir. Belediyede üst kademelerdeki Gümüşhanelilerin yanı sıra Gümüşhaneli işçi sayısı da dikkat çekici bir seviyeye gelmiştir. Günümüzde Gümüşhaneli hemşehri grubunun etkisi belediyede pek de göze çarpmasa da Gümüşhanelilerin de kalıntıları halen bulunmaktadır. Belediyenin bir dönem yürütülmesinin ardından ise 94'te İslamcı bir parti olan RP, Ümraniye'de

²⁰⁷ 1989 Ümraniye Yerel Seçim Sonuçları, (Çevrimiçi) <https://rapory.tuik.gov.tr/18-10-2023-12:49:25-1663935475521158884190375177.html>, 18.10.2023

birinciliği kazanmıştır. 27 Mart 1994 yerel seçimlerinde RP, yüzde 39,2 SHP, yüzde 20,4 oranında oy elde etmiştir.²⁰⁸ Refah Partisi'nin adayı Mehmet Bingöl belediye başkanlığı seçimlerini kazanarak iki dönem belediye başkanlığı görevi yapmıştır. RP'nin beş yıllık dönemde oylarını yaklaşık iki kat artırdığı görülmektedir. Daha önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi RP'nin formel ve enformel ilişki ağlarını birbirine eklemleyerek oluşturduğu çalışmalar bu seçim sonuçlarının elde edilmesinde önemli bir etkidir. 2004-2019 yılları arasında ise AKP'den aday olan Hasan Can, üç dönem başkanlığı yürütmüştür. Hasan Can, AKP'ye geçmeden önce Milli Görüş kanadında siyasetini yürütmüştür. AKP'ye geçerek Milli Görüş geleneğinden gelen siyaset tarzını da üç dönem yapmış olduğu belediye başkanlığı döneminde devam ettirmiştir. 2019'da yapılan son yerel seçimlerin sonucunda da AKP'nin adayı olan Rizeli İsmet Yıldırım başkanlığı kazanmıştır. İsmet Yıldırım Milli Görüş'ten bağımsız olarak merkez sağ kanatta yer alan ANAP'ta siyasete başlamış ve sonrasında AKP'ye dahil olmuş bir siyasetçidir. Bu seçimde AKP ve MHP'nin ittifakı ile 215,857 seçmen AKP'ye oy vermiş, CHP ve İYİP ittifakı ise 148,391 seçmenden oy elde etmiştir.²⁰⁹ 1989-1994 yılları arasında sol bir geleneğe sahip olan SHP'li belediye yönetiminin ardından Ümraniye ilçesi 94 seçimlerinden beri sağ partiler tarafından yönetilmektedir. İlerleyen bölümlerde 89 ve 94 seçimlerinde etkili olan dinamikler ayrıntılı olarak incelenecektir.

3.4. Ümraniye'de Gecekondulaşma, Enformel Ağlar ve Siyaset: Enformel Mahalleler

Gecekondulaşma süreçlerini, iktisadi yapı, tarımsal gelişmeler, makineleşme, kentlerde artan istihdam, ulaşım ve iletişim kanallarının gelişmesi gibi birçok dinamik etkilemektedir. Kentin merkezi ilçelerinin çeperlerine doğru oluşan bu yapılaşma şekli, kentsel bölgelerde enformel ilişki ağlarının ortaya çıkmasında da

²⁰⁸ Bu veriler Tük'ten Alınmıştır. (Çevrimiçi) <https://rapory.tuik.gov.tr/18-10-2023-12:59:26-884577943200070782864963644.html>, 18.10.2023

²⁰⁹ Bu veriler Tük'ten Alınmıştır. (Çevrimiçi) <https://rapory.tuik.gov.tr/18-10-2023-13:27:35-18026453668209243861532360480.html>, 18.10.2023

etkili olmuştur. 1950’li yıllarda kentsel bölgelere hareket eden kırsal nüfus, kentlerin “çeper” adı verilen kenar mahallelerinde gecekondu tipi yapılaşmalara yerleşmiştir. Ümraniye’de gecekondulaşma süreci, yoğun olarak 1980 sonrasında yaşanmaya başlamış ve 90’lı yıllarda hızla artmıştır. Başlangıçta göçmenlerin inşa ederek barınma yeri oluşturmasıyla devam eden bu süreç gecekonduların ticarileşmesiyle devam etmiştir. Ümraniye’deki gecekondulaşma süreci, 1960’lı yıllarda bölgede inşa edilen sanayi kuruluşlarının yaratmış olduğu istihdam olanağı ile başlamış ve 80’li yıllarda tamamen görünürlük kazanmıştır. Ümraniye’deki gecekondu mahallelerinin oluşumu, hazine arazilerinin işgali ile gerçekleşmiştir. Bu arazilerin işgali ilk zamanlar toplu bir eylem olarak gerçekleşmiştir. Türkiye’de patronaj ağlarının yaygınlığının da etkisiyle de bu işgallere yönetimler tarafından müdahalede bulunulmamıştır. Kente göç eden bu göçmen kitlesi enformel iş sahalarında yaygınlığını korumuştur. Ümraniye’de de ilk gecekondu yapılarının tek katlı ve yapan-yaşayan ayrımı barındırmadığı görülürken zamanla gecekondu bölgelerinin rant alanları olarak görülmesi ve çıkan imar aflarıyla yapılaşma süreçlerinde değişimler yaşanmaya başlamıştır. Tek katlı gecekondu yapılarla birkaç kat daha çıkılarak yeni yapılara dönüştürülmüş ve yeni katlar göç edenlere kiralanmaya başlanmıştır. Dolayısıyla gecekondu bölgeleri ev sahiplerinin yanı sıra kiracı olarak bu bölgelerde oturan yeni bir gecekondu sınıfı da içinde barındırmaya başlamıştır. Şu an Ümraniye’de gecekondu bölgelerinin merkez mahallelere yakın olan mahallelerinde özellikle Ümraniye Devlet Hastanesine yakın olan bölgeleri apartmanlaşmış durumdadır. Bu bölgelerin çeperlerinde kalan yerlerde ise tek katlı gecekondu evleri halen yer almaktadır.

Kırdan kente göç ederek gecekondu bölgesine taşınanlar için kent içinde gecekondu kimliği anlamlı hale gelir. Gecekondu kimliği dışarıdan bakıldığında kırdan göç edenleri kentte bir araya getiren oldukça homojen bir anlama sahiptir. Gecekondu, dışarıdan homojen bir görünüme sahip olsa da gecekondu bölgelerindeki yerleşimlerde hemşehrilik, akrabalık, mezhep gibi faktörler yerleşim örüntülerinin oluşumunda etkili olmuştur. Bu nedenle yerleşim yerlerinin hemşehrilığe ve mezhebe göre gecekondu içinde ayrıştığı görülmektedir. Örneğin Kazım Karabekir mahallesinde Sünni ve Alevi göçmenlerin yerleşim yerleri farklılaşmaktadır. Bu

enformel güvence mekanizması kurmanın ilk aşamasını oluşturmaktadır. Etnik ağlar kurmak ve bu ağlara dahil olmak kentte dayanışma kurmak için önemli bir davranış şeklini oluşturmakta ve gecekondu bölgeleri, etnik farklılıklar dikkate alınarak ayrıştırıcı bir yerleşim modeli ile şekillenmektedir.²¹⁰ Sencer Ayata, gecekondu bölgelerindeki bu yerleşme refleksini “kümelenme” kavramı üzerinden açıklar ve gecekondu bölgelerindeki yerleşme dinamiklerinin hemşehrilik, akrabalık ve etnik farklılıklar doğrultusunda benzerliğe sahip olan kümelenmeler doğrultusunda gelişim gösterdiğini belirtmektedir.²¹¹ Göçmen olarak gelen nüfusun hemşehri ve mezhep gibi aidiyet biçimleri ile aynı mekanı paylaşma refleksi gösterdiği görülmektedir. Bu yolla da özellikle kentlerin gecekondu mahallelerinde enformel olarak oluşturulan ağlar, kentte hayata tutunmanın önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Aslında kırdan kente göç edenlerin köyde ortak değer doğrultusunda geliştirmiş oldukları komünal yaşam biçimlerini kentte de sürdürmeye çalıştıkları görülmektedir.²¹² Aslında bu bir nevi hiç bilinmeyen bir kentte kendi kimliğini, aidiyetlerini, kültürünü yaşatarak var olduğunu kanıtlama şeklidir. Gecekonduların heterojen bir kimlik kazanmasını etkileyen unsurlardan birisi, gecekondu bölgelerin zamanla ticari bir kaynağa dönüşmesidir. Gecekonduların kurucularının birçok haneyi gecekondu bölgelerine taşımasında enformel ilişki ağlarına öncelik verilmektedir. Yani gecekondu hanelerinin sayısının artmasında hemşehrilik, din, mezhep gibi enformel ağlar dikkate alınmakta ve gecekondu kurucuları enformel ağlar doğrultusunda göçmenlere barınma yeri sağlamaktadır. Bu durumda gecekondu mahallelerinde hemşehrilik ve mezhep gibi aidiyetlerle yerleşim yerlerinin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Ümraniye’de gecekondu bölgelerinin 80’li yıllarda ticarileşme sürecine girmesi ile kurucular ile gecekonduya yerleşmek isteyenler arasında hemşehrilik gibi enformel ilişki ağları bir zorunluluk olarak görülmemiştir.²¹³ Böylelikle gecekonduların ticarileşmesiyle heterojen bir kimlik kazanması birbiriyle ilişkilidir. Özellikle 80 sonrasında, Ümraniye’de gecekondulaşma süreçlerinin daha hızlı gerçekleşmeye başlamış ve yoğun göçler karşısında yetersiz altyapısı nedeniyle

²¹⁰ Ayşe Güneş-Ayata, “The Turkish Alevis”, **Innovation: The European Journal of Social Science Research**, Cilt: 5, No: 3, 1992, s.111.

²¹¹ Ayata, **Toplumsal Çevre Olarak Gecekondu ve Apartman**, ss.101- 107.

²¹² Kemal H. Karpat, **Türkiye’de Toplumsal Dönüşüm- Kırsal Göç, Gecekondu ve Kentleşme**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2016, s.61.

²¹³ Erder, **İstanbul’a Bir Kent Kondu: Ümraniye**, s.73.

gecekondu bölgelerine olan talepleri karşılamak için ticarileşme kaçınılmaz bir hale gelmiştir. Ümraniye Topağacı CHP mahalle başkanı Murat Köksal, gecekonduların ticarileşmeye başlamasıyla gecekonduların belirli kişiler üzerinden göç eden kişilere satılmaya başladığını söylemektedir. Ümraniye’de bu durum, Kürt Mehmet adlı bir kişinin üzerinden gecekonduların göç edenlere satılmasıyla başlamış. Satın alan kişilerin de daha sonraki zamanlarda farklı kişilere satmasıyla bir gecekonduda birçok kez el değiştirmesiyle bir gecekonduda piyasası ortaya çıkmıştır. Gecekonduların ticarileşmesinin önünü açan etmenler arasında kiralık konutların ortaya çıkması, bu bölgelerde “işgalci”, “yapıcı” ve “kullanıcı” olarak farklı toplumsal kesimlerin barınmaya başlaması ve gecekonduların yasallaşma sürecine eklenmesi yer almış ve böylelikle yeni bir konut piyasası oluşmuştur.²¹⁴ Gecekonduda mahallesi olan Topağacı Mahallesi’nde ikamet eden Murat Köksal, gecekondulaşmanın ivme kazandığı dönemde yaşananları şöyle aktarmaktadır:

“89’da SHP iktidara geldiğinde kırsal kesimdeki insanları sahiplenme olayı gündeme gelmişti ve halk kendi talepleri istekleri doğrultusunda kırsal mahalleleri şehrin kıyı köşelerinde Karabekir gibi Beykoz gibi Sultanbeyli, Sancaktepe, Pendik, Tuzla, Kartal bölgelerinde doğru akın etmeye başladı. Yani Anadolu’da insanların işsiz kalması, bu iş olanaklarının da İstanbul’da olması nedeniyle fabrika kenarlarına ya da akrabalarının olduğu ortamlara gelmek zorunda kaldı. Tabii o dönemde ben de siyasette uğraşıyordum. Çok iyi biliyorum. Bir gecede 300 tane 400 tane gecekondunun yapıldığını biliyorum. İşte sabah zabıta geldiğinde hangi birini yıkacak? O nedenle de sosyal politika sosyal devlet yapısı anlamında barınma hakkı nedeniyle tek göz oda yapılan yerler sadece barınma için ticari olmadığı için o dönem bir şey söylemediler. Hükümetinde politikasıydı bu yani. Sırf belediye başkanlarının değildi.”²¹⁵

Gecekonduda piyasası, kaçak yapılaşma ile daire sayısını arttıran ev sahipleri ve bölgede arsa işgalleri ile hakimiyet kuran arazi mafyaları üzerinden gerçekleştirilmiş ve bu bölgelere yeni göç edenler gecekonduları kiralayarak yerleşmişlerdir. Bu durum da göç eden kuşaklara göre kentin gecekonduda bölgelerinde de farklı sınıfların ortaya çıktığını göstermektedir.

²¹⁴ Sema Erder, “Ticarileşen Gecekonduda ve Kent Yöneticileri”, **İstanbul Bir Kervansaray (mı?)**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015, s.132.

²¹⁵ Murat Köksal ile Ümraniye’de yapılan görüşme. Tarih:20.05.2023.

Ümraniye'nin gecekondular bölgesi olan Kazım Karabekir, Dumlupınar, Hekimbaşı, Topağacı ve Elmalıkent öncesinde Kazım Karabekir olarak tek bir mahalleyken şu an beşe bölünmüş durumdadır. Bu bölünme yapılırken memleket bazlı bir ayrışma yapıldığı Topağacı CHP mahalle başkanı Ordulu Murat Köksal tarafından şöyle belirtilmektedir:

“Bu bölgede muhtarlık kendilerinden olmadığı için Tuncelili bir muhtar adayı vardı. Sürekli aynı kişi kazanıyordu. AKP iktidarı, buranın muhtarlığını alabilmek için mahalleyi dörde böldü. Etnik yapı olarak dörde böldü. Yani doğuluların olduğu yer. Karadenizlilerin olduğu yer. Sivas, Giresunluların olduğu yer. Bir de Maraş, Antep, Tokat ve Ordu'nun karışık olduğu bölge şeklinde böldü. Bu nedenle 4 mahalleye bölerek o zaman iki mahallenin muhtarlığını almıştı. Siyasal yapılanmasını bu gecekondular üzerinden yapmıştı. Çünkü AKP iktidarının Ümraniye'deki belediyenin daha çok oy potansiyeli bu beş mahalleden oluyor.”²¹⁶

Bu durum mahallede memleketlerin ağırlıklarına göre bir bölünme gerçekleştiğinde muhtarlıkların da hemşehriciliğe göre değiştiğini göstermektedir. Karabekir bölgesi bütün halindeyken heterojen bir yapıya sahip olduğu için muhtarlık seçimlerinde hemşehriciliğin etkisi daha zayıfken, bölgelerin memleketler dikkate alınarak bölünmesiyle hemşehriciliğe göre muhtarların seçimi somutluk kazanmıştır. Bu beş mahallede ağırlıklı olarak Sivas, Tokat, Gümüşhane, Ordu ve Giresun'dan gelen göçmenler yaşamaktadır. Alevi göçmenler ise daha çok Topağacı, Elmalıkent ve Dumlupınar'da yaşıyorlar. Görüşmecinin de bahsettiği gibi Karabekir bölgesinde Tuncelili bir aday 2004 yılında muhtar olarak seçilmiş. 2008 yılında mahalle bölünmelerinin gerçekleşmesinin ardından aynı kişi Alevilerin yoğun olarak yaşadığı Elmalıkent'ten muhtarlık görevini kazanmış ve halen muhtarlığa devam ediyor. Genel olarak ağırlıklı olan memleketler, diğer yeni kurulan mahallelerde muhtarlık seçimlerinde kendisini göstermektedir. Şu an Karabekir mahallesinde Sivaslı, Dumlupınar mahallesinde Gümüşhaneli, Topağacı mahallesinde Ordulu bir muhtar görev yapmaktadır. Yerleşim örüntülerinde halen memleketlere göre mahalleler içindeki ayrışma büyük bir etkiye sahiptir. Bu etki mahalle muhtarlığı seçimlerinde de etkisini büyük oranda hissettirmektedir. AKP mahalle bölünmelerini

²¹⁶ CHP Topağacı Mahalle Başkanı Hasan Aslan ile Ümraniye'de yapılan görüşme. Tarih:26.05.2023.

memleket ağırlıklarına göre gerçekleştirerek parti destekçisi olan muhtarların seçim kazanmasının önünü açmıştır. Hemşehricilik, mahalle muhtarlığı dışında partilerin mahalle başkanlıklarının belirlenmesinde de oldukça önemli bir unsur olarak görülmektedir. CHP Topağacı mahalle başkanı Murat, Ordulu ve birçok Ordulu hemşehri derneğinin yönetim kurullarında faaliyet yürütüyor. Ordulu kimliği, Topağacı bölgesinde farklı partili olan hemşehrileri ile rahatça diyalog kurarak parti propagandasını yapmasında etkili olmaktadır. Bu nedenle partiler için mahalle başkanlıklarını belirlemekten muhtarlığa kadar mahallelerin ağırlıklı olarak sahip olduğu demografik yapının göz önünde bulundurulması, önemli bir seçim stratejisi olma özelliğini bu bölgelerde yoğun olarak göstermektedir.

Mahalleler içerisindeki hemşehrilik ve mezhebe göre ayrışmadaki etken, göç etme dinamiğinin niteliği ile ilgilidir. İlk göç eden ailelerin çevrelerine kendi hemşehrilerinin göç etmesini desteklediği bir dayanışma söz konusudur. Ev bulmadan iş bulmaya kadar öncü ailelerin sağladığı hemşehrilik adı altındaki güvence mekanizmaları, göç dinamiğinin önemli bir kısmını oluşturur. Dumlupınar CHP mahalle başkanlığını yapan Hasan Aslan'ın bölgeye göç etme dinamiğinde hemşehrilik yerine mezhebin ön planda olduğu görülmektedir. Kendisi Çorum'un Alevi köyünden 31 yıl önce göç ederek bölgeye yerleşmiş. Köyünün sol eğilimli olması nedeniyle halen kontrol altında olduğunu söylemektedir. Gençliğinde iki kere polislik sınavına girmiş ama kazanamamış. Siyasi sebeplerden ve mezheplerinden dolayı köyünden hiç devlet memuru çıkmadığını söylüyor. Göç ettiği bölgede Çorumlu sayısı az olduğu için Alevilik mezhebini paylaştığı yerleşim sahiplerinin olduğu bölgeye taşınmış. Anne ve babadan CHP'li olduğunu söyleyen Hasan, mahalledeki yaşadığı bölgede ağırlıklı olarak CHP'li seçmenin olduğunu belirtmektedir. Alevi yerleşim yerlerinin CHP etrafında örgütlenme ağı kurması bu durumu etkilemektedir. Alevilerin CHP etrafında mobilize olmaları refleksi yeni bir durum değil. Aleviler, geçmişten beri geleneksel olarak sol partiler de örgütlenirken küçük şehirli Sünnilerde ise sağ partilere yönelme refleksi canlılığını korumaya devam etmekte ve böylelikle Alevi-Sünni çatışması da kendisine ideolojik bir zemin

bulmaktadır.²¹⁷ Aslında, kentlerde Alevi ve Sünni yerleşim yerlerinin ayrışmasını oluşturan dayanışmacı refleksin temelinde politik bir kutuplaşmanın yer aldığı görülmektedir. Bunu oluşturan zemin ise özellikle geçmiş yıllarda yoğun olarak yaşanan politik kamplaşmalar sonucunda Alevi ve Sünnilerin dinsel, politik ve mekansal olarak ayrışmalarıyla gelişmiştir.²¹⁸ Kendisinin de göç ettiği kentte aynı parti etrafında birleştiği kişilerle bir arada yaşamayı tercih ettiği görülmektedir. Göçmenlerin göç etme süreçlerinde hemşehriciliğe göre hareket etme reflekslerini şu şekilde belirtiyor:

“Hemşehricilik var. Genelde bizim burada Sivas, Tokat, Gümüşhane, Ordu ve Giresunluların bol olduğu bir bölge burası. Hemşehricilik çok büyük burada. Mesela Sivaslı gelmiş, kendi hemşehrilerini olduğu bölgeye getirmiş. O dönemde dayanışma buydu. Kendi köylüsünü akrabasını hemşehrisini aynı bölgeye getiriyordu. Şimdi burada Dumlupınar’da Tokat Sivas ağırlıklı. Sivaslılar bir bölgede, Tokatlılar bir bölgede. Gümüşhanelilerde bir bölgede. Böyle gidiyor. Ne zaman kentsel dönüşüm başlar, değişir.”²¹⁹

Hemşehricilik ve mezhepçilik, gecekonduların bölgelerinde hangi partiye destek olunacağı konusunda etkilidir. İlk göç eden ailelerin devamında kendi köylerinden getirdikleri hemşehrileri de köy de olduğu gibi kentte de aynı parti etrafında kitlesel bir destek oluşturmaktadır. Örneğin bölgedeki Gümüşhaneliler ve Ordulular’ın büyük bir kısmı AKP destekçisiyken farklı bir partiye yönelme konusunda seçmen oynaklığı oldukça zayıf bir seviyedir.²²⁰ Aynı şekilde, mahalle içindeki Alevi yerleşim yerlerinde yaşayan seçmenler de CHP’yi desteklemektedir ve bu seçmenlerin de farklı partilere yönelme davranışları oldukça zayıftır. Gecekonduların bölgelerindeki hemşehricilik ve mezhebe göre farklılaşma üzerine kurulan örüntülerle birlikte siyasal tercihler de bu doğrultuda farklı yönlere doğru kayarak gruplaşmalar oluşturmaktadır.²²¹

²¹⁷ Güneş-Ayata, **The Turkish Alevi**, s. 111.

²¹⁸ Metin Uçar, **Nerelisin Kimlerdensin: Mezhep, Cemaat ve Yurttaşlık Arasında Çorum**, Ankara, Dipnot Yayınları, 2009, ss.131-132.

²¹⁹ CHP Topağacı mahalle başkanı Hasan Aslan ile Dumlupınar’da yapılan görüşme.

²²⁰ Bu bilgi Gümüşhaneliler Derneği ve Ordulular Derneği başkanlarıyla yapılan görüşmelerde elde edilmiştir.

²²¹ Ayşe Güneş-Ayata, “Gecekondularda Kimlik Sorunu, Dayanışma Örüntüleri ve Hemşehricilik”, **Toplum ve Bilim**, 51-52, Güz 1990- Kış 1991, s.99. Güneş-Ayata’nın Ankara’da Erzurumluların

Gecekondu kurucuları ile bölgeye yerleşenler arasında kurulan ilişkilerin şekli de klientalist ilişki dinamiklerine sahip olmasıyla incelenmesi gereken bir diğer önemli konudur. Erder'in Ümraniye'de yapmış olduğu saha çalışmasına göre gecekondu mahallerinde görev yapan muhtarların büyük bir kısmının aynı zamanda gecekondunun kurucusu olduğu tespit edilmiştir.²²² Gecekondu bölgelerinin su, barınma, altyapı, eğitim gibi çeşitli hizmetler konusunda yaşadığı yetersizlik, özellikle gecekondu kurucularının çeşitli partilerle klientalist ilişkiler kurmalarındaki en önemli unsurlar birini oluşturmaktadır. Gecekondu mahallelerin hizmetlere ulaşabilmesinin yolu partiler ile kurulan ilişkilere dayanmaktadır.²²³ DP Döneminde gelişen patronaj yapısı, seçmenle parti arasında karşılıklı ödül ve hizmet mekanizmasının canlı tutulduğu niteliği ile günümüzde de seçmenden oy elde etmek amacıyla yaygın bir biçimde kullanılmaktadır. Bu mekanizmanın halen gecekondu bölgelerinde hizmet beklentisi ile devam ettirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Özellikle iktidar olan partiler ile kurulan ilişkiler, gecekonduluların beklentilerinin karşılanması açısından daha cazip olabilmektedir. Özellikle bu mahallelerde görev yapan muhtarların bağlı oldukları partiler yönetim süreçlerini elde ettiğinde mahalleye hizmet getirmenin daha da kolaylaştığı aksi durumda ise zorlaştığı görülmektedir.²²⁴ Bu durumda seçmen taleplerinin yerine getirilmesi için siyasi partilerle, siyasetçilerle klientalist ilişkiler kurmak oldukça önemli bir yer tutar. Ümraniye'de de gecekondunun yaygın olduğu Hekimbaşı, Karabekir, Dumlupınar gibi gecekondu bölgeleri AKP'nin şu an en fazla oy aldığı mahalleleri oluşturmaktadır. AKP'nin oy oranları bu mahallelerde yüzde 80'lere kadar ulaşmaktadır. Bölge sakinlerinin en büyük beklentilerinden biri de kentsel dönüşümle şu an sahip oldukları daire sayılarında yeni dairelere sahip olmaktır. AKP, yıllardır bölgede belediyeye hakim olsa da kentsel dönüşümle ilgili ilerlemeler

yoğun olarak yaşadığı bir gecekondu bölgesinde yapmış olduğu saha çalışmasına göre, gecekondu içinde yörelere göre gelişen farklılıklar siyasal örgütlenmelerde de farklı siyasi gruplaşmaların ortaya çıkmasında etkili olmaktadır.

²²² Erder, *İstanbul'a Bir Kent Kondu: Ümraniye*, s. 72.

²²³ A.e.

²²⁴ A.e.

oldukça yavaş ilerlemekte ve böylelikle AKP bölge sakinlerinin beklentilerini devamlı canlı tutarak oyları elinde tutmayı başarmaktadır.²²⁵

Kırdan kopuş, kentlerde yeni bir siyasete katılım şeklini ortaya çıkarmıştır. Özellikle gecekondu bölgeleri için siyasete katılım, kentte varlığını ispat edebilmenin en önemli yöntemlerinden biridir. Kent çeperlerinde konumlanan gecekondu mahalleleri için siyasete katılımında kültürel kodlar önemli bir yer oynamaktadır. Göç edilen bölgenin kültürel dinamiklerini kent hayatına taşımaya çalışan göçmenlerin ilk reflekslerin biri yaşadıkları yerde köy dernekleri kurmaktır. Hemşehrilik çatısı altında modern örgütlenme modellerinin oluşturulması, siyasal tercihlerinin örgütlü bir şekilde ifade edilmesinde zemin hazırlayıcı bir özelliğe sahiptir.²²⁶ Bu doğrultuda hemşehrilik, din, mezhep çatısı altında oluşturulan cemaatsel ağlar, kentte siyasete katılımın bir yöntemi haline gelmiştir. Bu siyasete katılım modeli, örgütlenme konusunda olumsuz etkiye sahip olabilmektedir. Dumlupınar mahalle başkanı Hasan, hemşehriciliğin güçlü olması nedeniyle bölgede birlikte çalışılacak insana ulaşmanın zor olduğunu ve en basit mahalle başkanlığı seçiminde bile herkesin kendi hemşehrisini görmek istemesinden dolayı ikiliklerin yaşandığını, istedikleri olmayınca da gelmek istemediklerini belirtmektedir.²²⁷ Bu durum hemşehricilik ve mezhepçilik üzerinden ilerleyen siyaset şeklinin kitleleri mobilize etme konusunda oldukça negatif bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Hemşehricilik ve mezhepçilik siyaseti, siyasete olan bakış açısının da aslında bireysel çıkarlar etrafında ilerletilmek istendiğini göstermektedir. Bu nedenle siyasetin hemşehricilik ve mezhepçilik gibi unsurlarla devam ettirilmek istenmesi, bireysel çıkarların talebini ve böylelikle de parti ile kayırmacı ilişki şekillerinin geliştirilmesini güçlendirmektedir. Bu durum karşısında, siyaset oldukça kırılabilir bir zeminde yer almaktadır. Özellikle gecekondu bölgelerindeki seçmenlerin ekonomik ve sosyal açıdan sermayelerinin oldukça kısıtlı olması, siyasete katılım şekillerini de sınırlamaktadır. RP Dönemiyle birlikte siyasetin hizmet kavramına indirgenmesi ve özellikle yoksul mahallerde de sosyal yardımlarla ödüllendirmenin yaygınlaşması,

²²⁵ 2024 Mart yerel seçimlerine yaklaşık bir ay kala İsmet Yıldırım, Topağacı bölgesindeki seçmenlerle bir araya geldi. Bölgede başlatılacak olan kentsel dönüşüm çalışmalarında ilk temelin 15 Mart'ta atılacağını duyurdu.

²²⁶ Karpat, **Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm- Kırsal Göç, Gecekondu ve Kentleşme**, s.159.

²²⁷ Dumlupınar mahalli başkanı ile Dumlupınar'da yapılan görüşme.

kent yoksullarını siyasetten koparmaktadır. Bu mahallelerin siyasete aktif katılımı, fikir beyan etme talepleri oldukça zayıf görünmektedir. Bölgedeki mahallelerin bir kısmı, İsmet Yıldırım'ın belediye başkanı olmasının ardından riskli bölge ilan edilmiştir. Buna karşı çıkan gecekondu sakinleri, dernekleşmeye giderek hukuki süreçlere katılmaya karar vermişlerdir. Hasan Aslan da derneğin kurulma sürecinde yer almış. Fakat bölgede bu konuda dayanışmanın çok zayıf olduğunu, yönetimde görev alacak kişileri bulmakta bile zorlandıklarını ve AKP'li mahallelilerin gelip derneğe üye olmadıklarını şöyle belirtiyor:

“Mesela bu 5 mahalle için kurulmuş bir dernektir. Bir tane Ak Partili gelip üye olmadı. Neden üye olmadın? Senin de yerin var. Benim de yerim var. Benim 300 metre yerim varsa senin bir dönüm yerin var. Seninki giderse benimki de gider. Ama yine de bize gelip üye olmadılar. Yerin gidiyor. Ama ben yerimi Cumhuriyet Halk Partisi bunu yapsa ben yine mücadelemi veririm. Neden? Yer benim. Ev benim namusumdur. Hangi parti olursa olsun ben yerim için mücadele veririm. Kendi evi için mücadele veremiyorlar. Şu anki dernek başkanımız Büyük Birlik partili. Neden? Onun da yeri var.”²²⁸

Bu durum, gecekondu bölgelerindeki yurttaşların kentteki örgütlenme kanallarına ne kadar katılabildikleri sorusunu da beraberinde getirmektedir. Aslında 1990'lı yıllarda Ümraniye'deki gecekondu bölgelerinde yaşanan su ve çöp sıkıntısı nedeniyle kadınların belediyeyi toplu olarak basmaları oldukça yaygındır. Erder'in Ümraniye üzerine saha çalışmasında gecekondu eylemcileri olarak bahsettiği bu kesimi genellikle kadınlar oluşturmakta ve enformel ve formel iletişim ağlarını çok iyi tanıyıp kimlerin sorunlara çözüm üreteceğini de bilmektedirler.²²⁹ Gecekondu bölgelerinin temel sorunlarına karşılık Erder'in bahsettiği gibi gelişmeler yaşansa da gecekondu bölgelerinde yaşanan sorunların çözümü için resmi bir örgütlenme ağı kurmak zayıf kalabilmektedir. Güneş-Ayata gecekondu bölgelerindeki örgütlenme örüntülerinin kendi içinde çelişki barındırdığından bahseder. Yani gecekonduyu ortak paylaşılan mahallelilerin yaşadıkları ortak sorunlar için (yol, su) bir araya kolaylıkla gelebildiği durumlara karşın gecekonduların kozmopolit yapısı nedeniyle gecekondu içinde de hemşehriliğe göre ayrışma ve gruplaşma refleksi de devamlı

²²⁸ Dumlupınar mahalli başkanı ile Dumlupınar'da yapılan görüşme.

²²⁹ Erder, **İstanbul'a Bir Kent Kondu: Ümraniye**, s.286.

tetiklenmektedir.²³⁰ Dolayısıyla gecekonduluların modern örgütlenme örüntülerinin oluşturulmasını zayıflatan ilk etken, hemşehrilik etrafında kurulan örgütlenme modeline siyasal örgütlenmenin de eklenmesidir. Heper de bu konuyla ilgili olarak gecekonduluların kentte örgütlendiklerini ama bu örgütlenme modelinin hemşehrilik, mezhepçilik gibi unsurlar ile bezendiğini ifade etmekte ve tam bir örgütlenmenin gecekondunun yıkımı gibi konularda oluşturulabildiğini eklemektedir.²³¹ Ümraniye örneğinde de Hasan'ın açıklamaları 2b için kurulan dernekte örgütlenmenin parti bazında ayrışmalar meydana getirdiğini göstermiştir. Dönemin siyasi ortamı da ortak hareket etmeyi önemli ölçüde etkilemektedir. Ayrıca hemşehrilik ve mezhep çatısı altında örgütlenmeler için şunu da eklemek gerekmektedir. Kent içinde hemşehrilik kimliği adı altında örgütlenme düşünüldüğünde ilk akla gelen bir memleket etrafında örgütlenen göçmenler olmaktadır. Fakat hemşehri örgütlenmeleri, bir memleket etrafında örgütlenmenin yanı sıra siyasetle de yakından temas halindedir. Kaynakların yetersiz olduğu gecekonduluların bölgelerinde siyasetçilerle iletişim halinde olmak ve siyasetçilerin kendi hemşehrilerinden olması hemşehri gruplarının kaynaklara ulaşmaları için oldukça önem taşır. Bu nedenle gruplar arasındaki rekabetçilik, çoğu zaman ortak hareket etmenin de önüne geçebilmektedir.

Diğer bir husus ise kentlerin çeperlerinde yer alan bu mahallelerin 90'lı yıllarda yaşadığı dönüşümün etkisidir. 80'li yıllarda başlayan neoliberalizasyon süreciyle birlikte siyasete katılımın yaşadığı dönüşüm önemli bir yer tutmaktadır. Sınıf siyasetine alan açan baskı gruplarının zayıflatılmasıyla birlikte kente yönelen kırsal kesim için kentlerdeki enformel ağlara bağlanmak ilk tercihlerden biri haline gelmiştir. Sünni Müslüman ağlar, kırsal bölgelerden göç edenler için kente tutunma, yukarı doğru sosyal hareketlilik gibi beklentiler için önemli bir başvuru noktası kimliği kazanmıştır ve böylelikle kentlerde siyasete katılımın şeklinde değişimler

²³⁰ Güneş- Ayata, *Gecekondularda Kimlik Sorunu, Dayanışma Örüntüleri ve Hemşehrilik*, s.89-101.

²³¹ Metin Heper, *Türkiye'de Kent Göçmeni ve Bürokratik Örgütler*, Ankara, Üçdal Neşriyat Yayıncılık, 1983, s.66.

ortaya çıkmıştır.²³² Topağacı mahalle başkanı Murat da bölgede 90'lı yıllarda güçlenen siyasal İslam'ın etkisiyle düşünce yapısının dönüştüğünü, bölgede merdiven altı cemaatsel yapılarının kurulduğu ve sayılarının giderek arttığını belirtmektedir. Kadınların da özellikle istihdam alanlarından uzak olduğunu, Kuran sohbetleri adı altında dar bir sosyal ortam dışında farklı ortamlarının olmadığını ve bu sohbetlerin siyasi propaganda ile iç içe yürütüldüğünü ifade etmektedir.²³³ Görülmektedir ki siyasal İslam'ın 90'lı yıllarda kent çeperlerinde güçlenmesi en çok da kadınları ve çocukları etkilemektedir.²³⁴ Ayrıca bölgede uzun yıllardır devam eden AKP belediyciliği nedeniyle bölgedeki kaynaklara sahip olma ve bu kaynakları dağıtma konusunda AKP daha güçlü bir pozisyonda yer almaktadır. Özellikle sınırlı sermaye sahibi olan seçmenler için bu gibi bölgelerde iktidara yakın bir tutum sergileme eğilimi göstermek, kaynaklara ulaşma konusunda tercih edilen önemli bir strateji haline de gelmektedir.²³⁵ Murat'ın saha sırasında seçmenlerle yaşadığı diyaloglar, çeşitli kaynaklara ulaşmanın devamlılığını sağlama motivasyonunun seçimde oldukça yoğun olduğunu göstermektedir. Bir partinin kaynaklar üzerinde hakimiyet kurma becerisi güçlüyse oyları mobilize etme ve farklı partilere oy vermenin kaynaklara ulaşmayı zorlaştıracığı algısı yaratmada başarı

²³² Ersin Kalaycıoğlu, "Religiosity and protest behaviour: the case of Turkey in comparative perspective", **Journal of Southern Europe and the Balkans**, Cilt:9, Sayı:3, Aralık 2007, ss. 276-291.

²³³ Topağacı Mahalle Başkanı Murat Köksal ile Ümraniye'de yapılan görüşme.

²³⁴ Beş gecekondu mahallesinde eğitim olanakları oldukça yetersiz bir seviyedir. Murat Köksal, bölgedeki okul sayısının az olduğunu belirtiyor. Bu mahallelerde, çocuk sayısı fazla olan haneler oldukça yüksek. Köksal, bölgede okul yapılması için devamlı talepte bulunduğunu ama taleplerine bir karşılık alamadığını belirtiyor. Okullaşma konusunda belediyenin sessiz kalmasını ise hükümet politikası olarak değerlendiriyor. Bu beş mahalle için sadece ilkokul ve ortaokul düzeyinde okul varken lise düzeyinde ise bir adet lise mevcuttur. Bu durum da ilkokul ve ortaokul eğitiminden sonra lise düzeyinde eğitim alma olanağını sınırlandırmaktadır. Buna karşılık ise Köksal, cemaatlere ait kaçak ve merdiven altı yapılara belediye tarafından izin verildiğini söylüyor. Köksal, bölge halkının ekonomik olarak kısıtlı imkanlara sahip olması nedeniyle çocuklarını farklı mahallelerdeki liselere gönderme gibi imkanlarının da olmadığını ifade ediyor. Bu nedenle mahalleler, eğitim imkanlarından yoksun olarak yetişen ciddi bir genç nüfusu da içinde barındırıyor.

²³⁵ Murat, mahalle başkanı olarak hem mahallesinde hem de çevre mahallelerde seçim çalışmalarına katılıyor. Murat'ın saha deneyimleri seçmenlerin oy tercihlerinin bilinmesine karşı oldukça endişeli bir tavır sergilediklerini ortaya koymaktadır. Saha çalışması sırasında karşılaştığı seçmenlerin bir kısmının "çocuğum çalışıyor, oy vermeye mecburum", "afişi ben almayayım, kapıma koy", ya da çalışan kişilerin iş çıkış saatlerinde de "afişi bize verme, müdürlerimiz görüyor" gibi söylemlerle karşılaştığını belirtmektedir. Bu durum Türkiye'de oy verme süreçlerinin yurttaş tarafından nasıl değerlendirildiği ve bir hak olarak görülüp görülmediği sorusunu da beraberinde getirmektedir.

sağlamakta ve partiler arası rekabet de ortadan kalkmaktadır.²³⁶ Dolayısıyla Murat'ın da saha deneyimlerinden Ümraniye'de AKP'nin kaynaklar üzerinde kurduğu hakimiyetin oldukça güçlü olduğu açıkça görülmektedir. Muhtarlık, hemşehri dernekleri ve parti mahalle büroları ile AKP, bölgedeki kontrolünü ve etkinliğini araçlar vasıtasıyla pekiştirmekte ve böylelikle seçmen bağlılığı daha da güçlenmektedir. Diğer etken de Türkiye'deki siyasetin yıllar içinde yaşadığı dönüşüm de aranabilir. Özellikle AKP Döneminde etkisini yükselten kitleleri siyasetten uzaklaştırma ve siyaseti "hizmet" ile ilişkilendiren politikalarda yaşanan yaygınlaşma etkilidir. Bir diğer unsur, yine bu dönemde kent yoksullarına yönelik uygulanan sosyal yardımların kitleleri mobilize etmede oldukça etkili olmasıdır. Bu gelişmenin ortaya çıkmasında son yıllarda Türkiye'de yükselişe geçen kutuplaşmanın etkisi de büyük gibi durmaktadır. Özellikle başkanlık modeline geçilmesiyle partilerin mücadele etme şekilleri de iki kutuplu bir model üzerinden ilerlemektedir. Bu sebeple bir partiyi desteklemeyi bırakan seçmen kolay kolay karşı kampa geçmemekte ve yine aynı "mahalle" içindeki bir partiye yönelmektedir. Bu siyasal ortamda, yaşanan sorunlara karşı dayanışma ortamını kurmak daha da zorlaşmaktadır. Siyasi kutuplaşmanın oy davranışlarındaki esnekliğe olan etkisi bir başka CHP üyesi ve hemşehri derneği başkanlığı yapan Uğur Demir tarafından şöyle ifade edilmektedir:

"Buna siyaset sosyolojisinde konsolidasyon deniliyor bilirsiniz. Bu keskin ayrışmayı yaratan tüm otoriter sistemlerin beslendiği damar burasıdır. Ayrıştırır. Yüzer gezer oy dedikleri o geçişken kesim. Yani analitik bakan meselelere sınıfsal şeyi olmayan bir angajmanı olmayan partilerin pratikteki uygulamalarına bakıp tercihlerini oraya buraya evrimleyen insanlar daha böyle şey. Şimdi sağ partiler, otoriter partiler kitleyi ayrıştırıyor. Geçişkenliği ortadan kaldırıyor. Yüzer gezer oy dedikleri oyları artık ne yüzüyor ne geziyor. Bir yere sabitleniyor. Zaten bu konsolidasyonu böyle sağlıyor."²³⁷

Ümraniye'de kentsel dönüşümün başlaması halen planlanma aşamasındadır. Bu nedenle bu mahallelerdeki geleneksel ilişki ağlarının etkisi ile oluşmuş olan yerleşim

²³⁶ Kerem Yıldırım, "Clientelism and dominant incumbent parties: party competition in an urban Turkish neighbourhood", **Democratization**, Cilt:27, No:1, 2020, s.92.

²³⁷ Uğur Demir ile Ümraniye'de yapılan görüşme.

örüntüleri hala canlılığını devam ettirmektedir. Hemşehricilik ve mezhep kimliği etrafında gelişen yerleşim modelleri, uzun yıllar kentsel dönüşüm konusunda ilerleme olmadığı için ilk zamanlardaki özelliklerini taşımaya devam etmektedir. Bu yerleşim şekillerinden de anlaşılacağı gibi hemşehricilik ve mezhepsel ağlar, belirli partiler etrafında kitlesel örgütlenmeyi tetiklemektedir. Bu durum, toplumsal bütünlüğün oluşmasını da engelleyerek ortak sorunlar etrafında birleşmeyi giderek zayıflatmaktadır. Mahallelerdeki yerleşim şekilleri yıllardır aynı şekilde devam etse de son yıllarda Türkiye'nin Suriye'den göç almasından bu mahalleler de etkilenmiştir. Bu nedenle taşradan göç edenlerle birlikte Suriyeli göçmenlerde bölgede son yıllarda görünürlük kazanmaya başlamıştır.

3.5. Yeni Formel Konut Sahalarındaki Sosyal Ağ Oluşturma Biçimi ve Siyaset: Tatlisu Mahallesi

37 mahallenin yer aldığı Ümraniye'de mahalleler arasındaki sosyo-ekonomik farklılıklar, partilerin seçim çalışmaları ve seçmenin oy verme davranışı üzerinde oldukça etkili olmaktadır. Ümraniye'nin eski mahallelerinde enformel ağlar, hemşehricilik ağları ve partilerle kurulan temaslar oldukça yoğunken ilçenin genişlemesiyle şekillenen yeni mahalleler bu ağlardan daha uzak bir yapıya sahiptir. Elmalıkent, Topağacı, Hekimbaşı, Kazım Karabekir gibi mahalleler enformel dayanışma ağları temelinde kurulan mahallelerdir. Bu mahallelerde dini, etnik ve hemşehricilik gibi ağlar yaygın olduğu için partilerin seçmenle temas kurma şeklinde de bu enformel ağlar önemli bir yer tutmaktadır. Dolayısıyla bu bölgelerde oy mobilizasyonunu sağlamanın yöntemlerinden biri de parti ile enformel ağları birbirine eklemeyerek seçim çalışmalarını yürütmekten geçiyor. Şu an bu mahallelerde AKP'nin oyu yüzde yetmiş civarlarındadır. Seçim zamanı bu mahallelerde hemşehri dernekleriyle buluşmalar gerçekleştirmek, köy derneklerini ziyaret etmek siyasetçiler tarafından sıkça tercih edilmektedir. Dernekler de bölgedeki seçmenin siyasetçilerle ve partilerle temasa geçmesinde aracı olma işlevine sahiptir. İlçenin diğer bir tarafında yer alan mahallelerde ise partilerin oy

mobilizasyonu daha farklı bir sürece sahiptir. Ümraniye'nin Ataşehir ilçesine yakın konumunda yer alan ve yeni yapılaşmalarıyla dikkat çeken mahallelerinde seçmen daha farklı bir tavır sergilemektedir. Bu mahallelerde AKP'nin oy oranı düşerken CHP'nin oy oranı da artmaktadır. CHP'li ilçe başkanı Mert Uyar'ın Ümraniye'de mahallelere göre aldıkları oy oranlarına ilişkin şunları paylaşmıştır:

“Ümraniye'nin Alemdağ Caddesi'nin bu şekilde düşündüğümüzde uzun bir çizgi olarak düşündüğümüzde bunun kuzey tarafı ve güney tarafı diyebiliriz. Yani denize doğru olan Marmara Denizi'ne doğru olan taraf güney, Karadeniz'e doğru olan taraf kuzey. Şu an Alemdağ caddesindesiniz. Kuzeyinde neler var? Hekimbaşı, Karabekir, Topağacı, Dumlupınar, İnkılap kısmen Elmalıkent, Atatürk Mahallesi bu mahallelerde daha az oy alıyoruz. İhlamur kuyu buralarda da az oyalıyoruz. Çünkü bunların hepsi Alemdağ Caddesi'nin kuzeyinde kalıyor. Aşağı doğru geldikçe oy oranımız artmaya başlıyor. Örneğin Esenevler Mahallesi, Tatlısu Mahallesi, Şerifali Mahallesi, Mehmet Akif Mahallesi, Madenler Mahallesi bunlar güneyde kalan mahalleler, denize daha yakın olan mahalleler. Ümraniye özelinde bahsediyorum. Sosyolojik olarak baktığımızda Tatlısu Mahallesinde siteleşmenin daha yoğun olduğunu, bina kalitesinin daha kaliteli olduğunu çevre düzenlemelerini daha düzgün olduğunu görüyoruz. Haliyle bu bölgede oturan insanlar da yani bunu söylemek tabii biraz şey oluyor. Yani sanki diğerlerini diğer vatandaşları daha şey görüyormuşuz gibi oluyor ama bu da bir gerçek okuryazarlık oranının daha yüksek olduğu üniversite mezunu veya benzeri. Bu bölgedeki insanların oy oranı partimizin oy oranından çok çok daha yüksek. Ama kuzey bölgesinde biraz daha ekonominin sıkıntılı olduğu, dar gelirli insanların yaşadığı gecekondular, ulaşmanın toprak zeminin sorunlu olduğu bölgelerde de düşük olduğunu aşırı düşük olduğunu görüyoruz. En az oy aldığımız yer İnkılap mahallesi %9.7. En çok oy aldığımız mahallelerde %65-70 aralığında Tatlısu, Şerifali Mahalleleri. Bu bölgelerde de yüksek oy oranımız var.”²³⁸

Mahalle yapılarındaki farklılık, klientalist ağların kurulma şeklini de etkilemektedir. Bu konuya örnek olması açısından CHP Tatlısu mahalle başkanı Yalçın Tekin'in deneyimleri önemlidir. Tatlısu Mahallesi, Ümraniye'nin son yıllarda gelişim gösteren ve genellikle site şeklinde yapılaşmaları ile dikkat çeken bir mahallesidir. Bu sebeple buradaki konutlara yerleşen seçmen profili, genellikle Ümraniye'nin farklı bir mahallesinden değil de daha çok farklı ilçelerden

²³⁸ CHP Ümraniye ilçe başkanı Mert Uyar ile ilçe başkanlığında yapılan görüşme. Tarih:05.07.2023.

gelmektedir. Bu durum, Tatlısu Mahallesi'nde olduğu gibi bu mahalleye ve Ataşehir'e komşu diğer mahalleler içinde geçerlidir. Dolayısıyla bu bölgedeki seçmen kitlesine ulaşma konusunda etnik veya dinsel ağların kullanımı oldukça zayıf bir durumdadır. Tatlısu ve çevre mahalleler, ağırlıklı olarak refah düzeyi daha yüksek ve CHP etrafında mobilize olmuş seçmenlere ev sahipliği yapıyor. Fakat bu seçmenlerin çoğunluğu CHP'ye oy verse de parti ile olan temasları oldukça zayıf. Site tipi yerleşim yerlerinde seçmene ulaşılacak enformel ağların eksikliği nedeniyle partiler bu gibi yerlerde farklı yöntemlere başvurmaktadır. Örneğin Tatlısu ve çevre mahallelerde site yöneticileriyle anlaşarak sitenin içinde bir toplantı hazırlanarak seçmenlere ulaşma stratejisine başvurulmaktadır. Özellikle kapı kapı dolaşarak seçmenlere ulaşma yöntemi bu gibi yerlerde pek de mümkün olmamaktadır.

Tatlısu gibi mahallelerde seçmenlere nasıl ulaşıldığını aydınlatması açısından Tatlısu'da CHP mahalle başkanlığı yapan Yalçın'ın deneyimleri önemlidir. Yalçın Ümraniye'ye 2000'li yılların başında gelmiş ve yaklaşık altı yıldır partide çalışıyor. Parti çalışmalarına başladıktan sonra Tatlısu Mahallesi'ndeki CHP delegelerinin ağırlıklı olarak Sivaslı olduğunu fark etmiş. Yalçın, site tipi yerleşim yerlerindeki seçmenlere ulaşma zorluğunu avantaja çevirip mahallenin demografik yapısıyla uyumlu, sahada çokça çalışmış olan kişilerden delege çıkartma mücadelesine giriştiğini ve kendi mahallesindeki Sivaslı hegemonyasını zayıflattığını anlatıyor.²³⁹

“Burada Berrak Sitesi 11 tane blok. 3 blok karşıda 9 blok bu tarafta. Benim avantajım daha fazla. Şuraya gelenin yüzde sekseni bana merhaba der. Benim de yapımı biliyorlar. Ben burada çok rahat üye yapıyorum. Üye yapıyorum ama müstakil binada oturanların o şansı yok. İşe gidiyorsun, geliyorsun, müstakil binada oturuyorsun. Öyle bir şey de yok, portföy de yok oralarda ama burası site olduğu için sitede daha farklı oluyor. Mesela elin daha güçlü oluyor. Ben burada mesela hepsinden sonra gelmeme rağmen parti içinde, mahalle içerisinde hepsinden daha güçlü ben oldum. Ama sitenin sayesinde. He o ilişkilerimde düzgün yani o ayrı bir şey. Sonuçta ilişkilere dayanıyor. Yani ben şurada oturuyorum, otururken çağırıyorum. Ondan sonra biliyorum Cumhuriyet Halk Partisi'ne oy verdiğini. Çıkar diyorum kimliğini fotoğrafını seni partiye üye yapıyorum diyorum. Zaten başkası da oyunu

²³⁹ CHP Tatlısu mahalle başkanı Yalçın Tekin ile Tatlısu'da yapılan görüşme. Tarih:31.08.2023.

alamaz yani ben birebir onu üye yaptıysam. Genel başkan gelse o şahsın oyunu alamaz yani.”²⁴⁰

Yalçın ile Ümraniye’de CHP ilçe kongresinde tanışıldı. Kürt kökenli olduğunu söyleyen Yalçın’ın ilk siyasete başladığı yer Kağıthane ve Şişli bölgesi olmuş. Daha sonra Ümraniye’ye taşınarak siyasi faaliyetlerine burada devam etmeye başlamış. Kongredeyken sonrasında bir görüşme yapılma talebini kabul etmesiyle birkaç gün sonra görüşme için Tatlısu Mahallesi’ne gidildi. Görüşme, Tatlısu’da sitelerin arasında küçük bir markette gerçekleştirildi. Burası site sakinlerinin site dışında vakit geçirip hal hatır sorabileceği sayılı yerlerden biridir. Bölgenin site ağırlıklı olması nedeniyle çoğu site sakini bu küçük marketi sıkça kullanmak durumunda kalıyor. Görüşme yapılırken de markete gelenlerin devamlı Yalçın’a selam vermelerinden Yalçın’ın tüm sitelerle yakın bir diyalogu olduğu anlaşılıyordu. Yalçın da Tatlısu’daki sosyal ağını markete girip çıkanlarla kurduğu diyaloglar aracılığıyla genişletmiş. Yalçın, partinin mahalle toplantılarını bu masada yaptıklarını anlatıyor. Yalçın ilçe kurultayı öncesi çalışmalarında, markete gelip gidenleri devamlı partiye üye yaparak Tatlısu’daki üye profilindeki Sivas ağırlığını zayıflatmış ve böylelikle kendi mahallelerinden ilçe kurultayına katılacak olan delegeleri değiştirmeyi başararak farklı memleketlerden oluşan bir yapı kurulmasının önünü açmış. Yalçın’ın diyalog kurduğu kişileri partiye üye yapmasını kolaylaştıran unsur hem bölgede iyi ilişkiler kurması hem de bölgenin ağırlıklı olarak CHP’ye destek veren seçmen kitlesini barındırmasıdır. Fakat bu kitle seçim zamanlarında CHP’ye destek vermenin dışında parti ile olan bağlantısı yok denecek kadar az. Parti, bu gibi mahallelerden yoğun oy aldığı için partiye üye kazandırma ihtiyacını hissetmemiş. Bu gibi mahallelerde, CHP için parti ve seçmen arasındaki ilişkinin kurulmasının temeli partiye üye çekme yöntemiyle gerçekleşmiyor. Özellikle refah düzeyinin yüksek olduğu ve beyaz yakalı meslek gruplarının ağırlıkta olduğu yerlerde parti ile seçmen arasındaki etkileşim seçim günü oy verilmesiyle kendisini göstermektedir. Bu grupların oy verdikleri partiyle etkileşim halinde olmamalarının sebeplerinden birisi etnik, hemşehrilik gibi enformel ağlara eklenmiş bir kimlik sahibi olmamalarından geçiyor. Bu gibi ağlar, önceki bölümde bahsedilen gecekond

²⁴⁰ CHP Tatlısu mahalle başkanı Yalçın Tekin ile Tatlısu’da yapılan görüşme.

mahallelerinde daha güçlü bir zemine sahip ve aynı zamanda bu ağların siyasetle temas edilmesini de pekiştiren bir etkisi de mevcuttur. Enformel konutların yoğun olduğu mahallelerde çeşitli ağlar aracılığıyla siyasetle ilişki kurmak, ekonomik açıdan daha kırılğan bir zeminde olan seçmen kitlesi için çok daha hayati bir önem taşımaktadır. Çünkü kentte yaşamı kolaylaştırarak tampon mekanizma işlevi gören enformel ağlara eklenen sınıfların iş ve konut piyasasına dahil olma, kentte sınıf atlama amaçları, bu ağların siyaset ile olan bağımlı kaçınılmaz bir boyuta taşımaktadır. Tatlısu ve benzeri mahallelerde ise siyasete temas etme ihtiyacı sahip olunan statü ve ekonomik olanaklar nedeniyle daha zayıf bir seviye de kalarak oy verme ile sınırlı kalıyor. Aslında bu iki mahalle yapısında da siyasete katılma ve siyasette söz hakkı sahibi olabilme gücünün zayıf olması benzerdir. Enformel mahalleler için siyasete katılımın amacı, bireysel veya belirli etnik ve hemşehri temelli grupların çıkarlarını korumaya dayanmaktadır. Etnik, dini ve hemşehri temelli ağların güçlü olduğu yerleşim yerlerinde özellikle muhtarlık seçimlerinde sandığa gitme eğilimi ve seçimlerde katılım oranları da yüksek olmaktadır.²⁴¹ Bu davranış eğiliminin ana motivasyonu ise siyasetin genel anlamda toplum tabanında klientalist ağlar ile seçmenlere çeşitli konularda mal ve kaynak sağlanması olarak algılandığını göstermektedir. Sitelerin yaygın olduğu mahallelerde ise yerel ağlar ile olan ilişkiler oldukça sınırlı ve bireysellik güçlü durumdadır. Yalçın'ın oturduğu mahallede CHP'ye yüksek oy çıkmasına rağmen parti üyesi sayısı bir o kadar azdır. Yalçın'da bu durumu fark ederek küçük bir markette geliştirdiği enformel ilişkiler ile partinin mahalledeki üye sayısını artırmış. Yalçın, mahalledeki üye sayısının artmasıyla oluşan yeni delege yapısını şöyle anlatıyor:

“37 mahalle içerisinde en örnek mahalle oldu Tatlısu Mahallesi gerçekten öyle. O bizim sırada oturan bayanlar hep bizim delegelerimizdi ve bir de ben şunu yaparken hem sahada çalışanlar emek verenler mücadele edenler özellikle bayanlar bu işi biz 4 kişi çekirdek kadro belirledik. Ondan sonra büyüte büyüte isim bazında isimleri değerlendirmek suretiyle 23 rakamına ulaştık. Ben şunu söyledim asla ve asla emek veren insanlar olacak dedim. Ve bunu da yaparken yine biz yöresel bölgesel mozaiği kendi mahallemiz içerisinde sağlamaya çalıştık. Ama bizim tabii Ümraniye'ye gücümüz yetmiyor. Biz kendi

²⁴¹ Ulaş Bayraktar, “Yerelin Seçimi, Çözümlemenin Yereli: Mersin Örneği”, **Toplum ve Bilim**, 2011, Sayı:121, ss.9-47.

mahallemizden sorumluyuz. Bizim mahallemizde delegasyon içerisinde Manısalı var, Karalı var, Rizeli var efendime söyleyeyim Sivashlı var, Vanlı var, Sinoplu var. Her yöreden her bölgeden insanları oluşturduk. Yani o yöresel bölgesel sentezi mozaiği sağlamaya çalıştik biz mahallemizde. Ama maalesef diğer mahallelerde yapılmıyor yani ben bunu görüyorum.”²⁴²

3.6. Ümraniye’deki 1989 ve 1994 Yerel Seçim Sonuçlarında Etkili Dinamikler

Ümraniye’de 1989 seçimlerinden önce uzun bir dönem merkez sağ ideolojinin hakimiyetini koruduğu görölmektedir. Ümraniye’nin 1987 yılında ilçe statüsü kazanmasının ardından Ümraniye, 1989’daki yerel yönetimler seçimine ilçe olarak katılmıştır. Gümüşhaneli Şınasi Öktem SHP’den, Balkan göçmeni olan Zaim Sancak DYP’den, Balıkesirli Hasan Can RP’den, Nurullah Kadirioğlu ANAP’tan, Bingöllü Haydar Taluk DSP’den aday olarak seçime katılmışlardır.²⁴³ Seçim sonuçlarına göre SHP en yüksek oyu almış ve Şınasi Öktem belediye başkanlığını kazanmıştır. Bu seçimde sosyal demokrat çizgide olan SHP’nin en yoğun oy aldığı bölgeler özellikle 80 sonrası yoğun göç alan Mustafa Kemal mahallesi ve Kazım Karabekir mahallesi olarak kozmopolit kimliğe daha yakın olan yerler olmuştur. Ümraniye’nin merkezi mahalleleri ise daha çok merkez sağda siyaset yapan DYP ve ANAP etrafında destek oluşturmuştur. Burada önemli bir nokta, DYP’den seçime katılan Zaim Sancak’ın Balkan göçmeni kimliğine sahip olması nedeniyle Balkan göçmenlerinin büyük bir kısmının hemşehrilerini desteklemesidir. Ümraniye’de AKP’den meclis üyesi olan Balkan göçmeni Emin Varlı, Balkan göçmenleri olarak 89 seçimlerinde merkez sağ bir partiye yönelmelerinin dinamiklerini göç etme dönemleri ile şöyle ilişkilendirmektedir:

²⁴² CHP Tatlısu Mahalle başkanı Yalçın Tekin ile Tatlısu’da yapılan görüşme.

²⁴³ Uğur vd., **Cumhuriyet Döneminde Ümraniye Şehirleşme, Toplum, Ekonomi ve Yönetim II**, s. 65-66.

“Zaim Sancak Doğruyol Partisi’nden aday oldu. Bu Rumelililer genelde sol eğilimli oluyor falan diyenler oluyor. Genel ağırlık 50’li göçlerden oluşur. 50’li göçlere baktığınızda da biz aile olarak da biliyoruz. Ben bir de hep hemhal oluyorum. Rumelililerle hemhal olan bir adamım. Aile ilişkilerim öyle hayatım öyle gidiyor. Bunların yüzde 90’ının üstünde hatta yüzde 99’u diyebilirim. 50’li göçlerle gelenler sağ ağırlıklıdır.”²⁴⁴

Emin Varlı, 50’li göçlerle Rumeli’den göç etmiş olan bir aileden gelmektedir. Ailesi 1959’da Ümraniye’ye ilk gelen Rumelililer arasında yer almaktadır. Ümraniye’de doğan Emin, dede mesleği olan inşaatçılık işleri ile uğraşiyor. 2012 yılından 2021 yılına kadar Ümraniye Rumelililer Derneği’nin başkanlığını yürütmüş. 2021’de AKP’den meclis üyesi seçilince görevi bırakmış. Şu an dernekte yönetim kurulunda görevlerini sürdürüyor. Ümraniye’deki Rumeliler olarak merkez sağ partilere yönelmelerinin sebebi olarak göç edilen bölgelerdeki rejimlerin etkili olduğunu şöyle aktarmaktadır:

“Biz de kalıntısı bile var. Çünkü biz öyle büyüdük. Yani ben babamda gördüğüm sola girilmez diyerek yetiştik. Çünkü Rumelililerdeki niye 50’li yıllarda böyle bir hassasiyet var? Adam çünkü komünizm ve solu görerek gelmiş. Adam görerek gelmiş. Bir nevi kaçmış yani. Oradaki düzenden buraya gelmiş. Ki eski Yugoslavya en iyi yüzüdür söyleyeyim ama sosyal demokrasi Arnavutluk daha beterdir.”²⁴⁵

Emin’in Balkan göçmenlerinin ideolojik tutumlarıyla ilgili söyledikleri Türkiye’de göçmen derneklerinin kurulmasıyla ve ideolojik söylemleriyle oldukça uyumlu bir görünüm sergilemektedir. Alexandre Toumarkine, Balkan ve Kafkas göçmen derneklerini incelediği çalışmasında, Türkiye’de kurulan dernek yapılarının komünizmle mücadele eden ve Türk kimliğini önceleyen bir niteliğe sahip olduğunu ve dolayısıyla göçmenlik kimliğine anti-komünist bir siyasi tutumunda eklemlendiğini belirtmektedir.²⁴⁶ Emin’de görüşme sırasında Rumeli kimliğini devletçilikle, devlete bağlılıkla ve Türk kimliğini yaşatmakla ilişkilendirmekteydi. Aslında onun göçmen kimliğine olan bu bakış açısı, çatısı altında toplandıkları

²⁴⁴ Emin Varlı ile dernek ofisinde yapılan görüşme.

²⁴⁵ Emin Varlı ile dernek ofisinde yapılan görüşme.

²⁴⁶ Alexandre Toumarkine, “Kafkas ve Balkan Göçmen Dernekleri: Sivil Toplum ve Milliyetçilik”, **Türkiye’de Sivil Toplum ve Milliyetçilik**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s.426.

derneklerinin de resmi bakış açısını temsil etmekteydi.²⁴⁷ Ümraniye'ye 50'li yıllarda gelen Rumeli göçmenlerinin göç süreçlerinin DP Döneminde gerçekleşmesi, göçmenlerin merkez sağ partilere olan aidiyetini geliştirmiş ve ilerleyen süreçte de oy verme davranışlarını temellendirmiştir. Emin, o dönem gelen ailelerin belli yaşlardaki çocuklarının isimlerinin Adnan olduğunu, her ailede Adnan ismine özellikle yer verildiğini söylüyor.²⁴⁸ Ümraniye'deki Balkan göçmenlerinin merkez sağda mobilize olmaları aslında Ümraniye'nin belde belediyesi olmasından bu yana devam eden bir refleks haline gelmiş durumdadır. 89 seçimlerinde ise ANAP ve DYP olarak iki merkez sağ parti Ümraniye'de ayrı belediye başkan adayları ile seçime girmiştir. Emin, özellikle DYP'nin büyük şehirlerde zayıf olduğunu, ANAP kadar hakimiyet kazanamadığını belirtiyor. Ümraniye'de ise DYP'nin SHP'den sonra ikinci parti olarak yoğun oy almasında Balkan göçmeni olan hemşehrisinin aday olmasının büyük bir etken olduğunu dile getirmektedir. O dönem Ümraniye'deki çoğu Balkan göçmeni hemşehrileri Zaim Sancak'ın partisine destek vermiş ve SHP'den sonra merkez sağ parti olarak DYP öne çıkmıştır.

“Ben Doğruyol Partisi'ne verdim. Ki Doğruyol Partisi'nin İstanbul'da esamesi hiçbir zaman okunmamıştı. Çoban Sülü lakabı vardır ya. Anadolu'da çok güçlüdür. İstanbul'da Doğruyol Partisi'nden Süleyman Demirel hiçbir zaman aktif olamadı. Oy oranını yakalayamadı. Kenarından geçemedi. Bu kitleye hitap edemedi.”²⁴⁹

Boratav'ın kır ve kentteki toplumsal sınıfların 1991 seçimlerinde hangi partilerin etrafında mobilize olduğunu incelediği çalışmasında, ANAP'ın en yüksek oyu kentlerden aldığı ve kent içinde de en yoğun desteği de orta ve büyük burjuvazi sınıfından gördüğü sonucuna ulaşılırken DYP'nin ise en yüksek oyu kırsal

²⁴⁷ Emin, Balkan göçmenliği ve Türk milliyetçiliği kavramlarının hep bir arada olduğunu ifade ediyor. Dernek olarak da Türk kimliğini yaşatmaya önem verdiklerini dile getiriyor. Derneği ziyaret eden partilerin de bu hassasiyette olmalarını beklediklerini söylüyor. Emin'in ve dolayısıyla da derneğin ortak olan bu tutumu, dernekleri ziyaret eden partilerinde derneğin sahip olduğu ideolojiye yakın olmasının istendiğini göstermektedir. Yani Balkan göçmenleri derneklerinin hem hemşehrilik çatısı altında birleşme hem de Türklük kimliğini öncelikle hareket eden ideolojik bir tarafı da temsil etme gayreti içinde olduğu görülmektedir.

²⁴⁸ Emin Varlı ile dernek ofisinde yapılan görüşme.

²⁴⁹ Emin Varlı ile dernek ofisinde yapılan görüşme.

bölgelerde ağırlıklı olarak kapitalist çiftçilerden aldığı tespit edilmiştir.²⁵⁰ İki merkez sağ partinin seçmen tabanlarının kır ve kent ağırlıklı olarak farklılık göstermesine neden olan gelişme, ANAP'ın neoliberalizm zemininde uyguladığı tarım politikalarının kırsal bölgelerde tarımsal faaliyetlerle uğraşan kesimlerde yaratmış olduğu tepkidir. İki merkez sağ partinin taban kitlesindeki farklılaşmayı farklı çalışmalarda ele almıştır. Mert, özellikle 90'lı yıllardaki RP Döneminin ardından iki merkez sağ parti arasındaki farklılıkların somutluk kazandığını belirterek DYP seçmenini milliyetçi-muhafazakar taşralı seçmenle, ANAP seçmenini ise kentli kimliğe sahip seçmenle özdeşleştirmektedir.²⁵¹ Diğer bir çalışmaya göre de 1980 Darbesi sonrası Türkiye'de liberalleşme sürecinin temsilcisi bir parti olarak ortaya çıkan ANAP, kentli kesimlerin desteğini alırken neoliberalizm sürecinde daha devletçi bir söylem geliştiren DYP, kırsal bölgelerde daha yoğun seçmen desteği yakalamıştır.²⁵² 1989 seçimlerinde de İstanbul'un çoğu ilçesinde ANAP, DYP'den daha yüksek oy alırken Ümraniye'nin de dahil olduğu birkaç ilçede DYP daha yüksek oy alabilmiştir. Ümraniye'de ANAP, 14.1 DYP ise 17.7 oy almıştır.²⁵³ Bu bölgede DYP'nin yüksek oy almasında Ümraniye'de oldukça fazla nüfusa sahip olan Balkan göçmenlerinin hemşehrilerini desteklemeleri etkili olmuştur. O dönem DYP'den Zaim Sancak'la beraber RP'den de Hasan Can başkan adaylığı olmuş. Hasan Can Balıkesirli muhacir kökenli bir aileden geldiği için Emin'e Balkan göçmenlerinin seçimlerde RP'ye oy verip vermediği soruldu. Emin, Hasan Can'ın siyasi hayatı boyunca Balkan göçmenliği kimliğini kullanarak siyaset yapmadığını Milli Görüş kimliği ile siyasette yer aldığını, o nedenle 89 seçimlerinde de oy verilmediğini belirtti. Balkan göçmeni kimliğine açıkça vurgu yaparak seçimlere giden kişinin ise Zaim Sancak olduğunu dile getirdi.²⁵⁴ SHP'li belediye başkan adaylığı Şinasi Öktem'in Gümüşhaneli kimliği de hemşehrilerinden destek almasında etkili olmuş. Ümraniye, yoğun bir Gümüşhaneli nüfusu içinde barındırıyor. Ümraniye,

²⁵⁰ Korkut Boratav, **İstanbul ve Anadolu'dan Sınıf Profilleri**, Ankara, İmge Kitabevi, 2020, ss.157-159.

²⁵¹ Nuray Mert, "Seçimlerden Önce Merkez Sağ", **Birikim**, 1999, Sayı:120, ss.36-41.

²⁵² Simten Coşar, Aylin Özman, "Centre-right politics in Turkey after the November 2002 general election: neo-liberalism with a Muslim face", **Contemporary Politics**, Cilt:10, Sayı:1, Mart 2004, ss.58-62.

²⁵³ Veriler Tük'ten alınmıştır. Erişim tarihi:29.12.2023.

²⁵⁴ Emin Varlı ile dernek ofisinde yapılan görüşme.

İstanbul'da Kağıthane'yle beraber Gümüşhane'den yoğun göç alan ilçeler arasında yer almaktadır. Uzun yıllar dernek başkanlığı yapan Gümüşhaneli Kenan Öztürk, 89 seçimlerinde hemşehrileri olan Şinasi Öktem'e destek olduklarını ifade ediyor.²⁵⁵ Öktem'in de Karadenizli olmasının da etkisiyle o dönemde Ümraniye'de kanaat önderi olarak görülen Karadenizliler de Öktem'e destek kazandırmıştır. Görüşmecilerden Rizeli Hikmet, Öktem'in kazanmasında Karadenizlilerin etkinliğini şöyle aktarmaktadır:

“Şinasi Öktem Döneminde de Karadenizliler vardı. Arkasındaki güç, Karadenizliler, Şinasi Öktem'de Karadenizli sonuçta yani Gümüşhaneli. Arkasındaki güç, ekip de bizim buradaki Rizeli abilerimizdir. Onların sayesinde kazandı seçimi. Bizim abilerimiz mesela meclis üyesiydi hepsi o dönemlerde falan. Onlar olmasa onu da kazanamazdı. Sonuçta onlar da geliyor geçmişten gelen buranın yerlisi gibi olmuş insanlar. O zaman tabii bir tek bu mahalle olduğu için bu alan olduğu için Çakmak köprüsünün ötesi olmadığı için 92'de yapıldı Çakmak köprüsü falan. Ondan öncesi yoktu. Orada tek tük evler olurdu. Gecekondu falan ben 95'te geldiğimde şu son durakta Shell vardı şimdi yıkıldı. Shell'in ötesinde Damperli kamyon tamircilerinden başka bir şey yoktu.”²⁵⁶

Emin de Gümüşhaneli bir inşaat ustasıyla aralarında geçen diyalogu anlatarak Gümüşhanelilerin ciddi bir oy desteğinde bulunduğunu şöyle ifade etmektedir:

“2002 seçimlerinde Gümüşhaneli bir ustamız vardı. Seçimlerden konuşurken onun Şinasi'ye oy verdiğini öğrendim. Dedi ki ben Şinasi'ye oy verdim. Nasıl sen Şinasi'ye oy verdin? Çok şaşırmıştım. Şaşıрма sebebini söyleyeyim. Biz merkez sağa yakınız. Merkez sağa yakın olmamıza rağmen Şinasi çünkü çok uç bir adamdı. Merkezde olan bir adamda değildi. Sol uçta bir adam. Benim konuştuğum ustada sağ uçta bir adam. Refah kanadını temsil eden bir adam. Hala da öyledir mesela. Duyunca çok şaşırmıştım. Nasıl olur ya sen oy verirsin? Benim hemşehrim dedi. Aynen bu cümleyi hiç unutmuyorum. Hemşehricilik bu işte. Ben merkezde olmama rağmen oy vermedim.”²⁵⁷

²⁵⁵ Kenan Öztürk ile işyerinde yapılan görüşme. Tarih:18.04.2024.

²⁵⁶ Rizeliler Derneği yönetim kurulu üyesi Hikmet ile işyerinde yapılan görüşme.

²⁵⁷ Meclis üyesi Emin Varlı ile dernek ofisinde yapılan görüşme.

Emin, 94 yerel seçimlerinde RP'ye oy vermiş. RP'ye oy verme durumunu “Denize düşen yılana sarılır.” diyerek açıklamaktadır.²⁵⁸ Kendisi inşaat işleri ile uğraşiyor. 89 seçimlerinde Balkan göçmeni bir aday çıkarmaları nedeniyle seçim sonrası belediye tarafından baskı gördüklerini ifade ediyor. SHP Dönemi boyunca inşaat faaliyetleri durma noktasına gelmiş. Ayrıca o dönemde yaşanan altyapı, çöp sorunları nedeniyle RP'ye yönelmek zorunda kalmış. Fakat Balkan göçmenleri olarak RP'nin ideolojik tutumuna pek de yakın olmadıklarını ve Ümraniye'deki Balkan göçmenleri olarak asıl desteğin AKP'nin kurulmasıyla güçlendiğini belirtmektedir.

O dönemde, Ümraniye'deki sol siyaset daha çok Mustafa Kemal ve Kazım Karabekir mahallelerinde canlılığını korumaktaydı. Bu mahalleler, Anadolu'dan gelen düzensiz göçler nedeniyle gecekodu tipi yerleşmelerden oluşmaktaydı ve göçmenler genellikle işçi olarak çalışma sektörüne dahil olmuşlardı. Özellikle Anadolu'dan gelen göçmenler merkez mahallelerin etrafındaki çeperlerde yaşamaktaydı. SHP'nin o dönem aldığı desteğin büyük bir kısmını bu kırsal mahallelerdeki seçmenler oluşturmaktaydı. SHP'nin çoğunlukla gecekodu tipi yerleşim yerlerinden oy kazanmasında etkili unsurlardan biri, partinin politikaların bu mahallelerde yaşayan sınıfların sorunlarına cevap sunmasından kaynaklanmaktadır. O dönemde Beykoz'da aktif siyasetle ilgilenen Topağacı mahalle başkanı Murat Köksal'ın seçim deneyimleri, SHP'nin kırsal ağırlıklı mahallelerde başarı yakalamasında etkili olan dinamikleri gözler önüne sermektedir. Murat, Ümraniye'deki siyasi yaşamından önce uzun yıllar Beykoz'da yerel siyasetin içerisinde yer almış. İlk olarak Beykoz'da işçi kültürü üzerine kurulmuş olan bir

²⁵⁸ Meclis üyesi Emin Varlı işe dernek ofisinde yapılan görüşme.

*Saha sırasında görüşme yapılan AKP'li siyasetçileri üç kanata ayrıldı. Birinci kanadı AKP'den önce Milli Görüş geleneğini deneyimlemiş ve AKP'nin kurulmasıyla partiye dahil olmuş kanat oluşturuyor. Bu kanadın partiye olan bağlılığı ve siyaset yapma şekilleri oldukça güçlü. Diğer kanat ise daha önce parti deneyimi olmamış, gençlik kollarında siyasete başlamış kişilerden oluşmaktadır. Üçüncü kanadı ise daha önce siyasetle ilgilenmemiş, yerelde belirli bir sermayeye sahip olan ve siyasete ticari işlerini kolaylaştıracak bir araç olarak bakan kesim oluşturuyor. Emin Varlı'da bu üçüncü kanadın içinde yer almaktadır. Kendisi Ümraniye'de yerel bazda bir müteahhit olarak çalışıyor. İnşaat sektöründeki sermaye grupları, özellikle yerel siyaset alanında siyaseti işlerini büyütme, kaynaklarını genişletme aracı olarak yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Türkiye'de özellikle son yıllarda birçok partide yaygın olarak gerçekleşen bu siyasete katılım şekli, farklı sermaye sınıflarında yer alanlara sınıf atlama imkanı tanımaktadır. Emin Varlı da AKP belediye meclis üyesi olarak hem yereldeki inşaat işlerinin süreçlerini kolaylaştırmakta hem de Balkan göçmenlerini mecliste temsil etmektedir.

dernekte başkanlık yapmış. Sonrasında Beykoz SHP Gençlik Kollarında başkanlık görevine başlamış. Nurettin Sözen'in belediye başkanı adaylığı sürecinde kırsal mahallelerdeki saha çalışmalarında ona eşlik edişini şöyle anlatmaktadır:

“Nurettin Sözen benim yanıma gelmişti. Nurettin Sözen’le tanışıyoruz. Ben onu kırsal mahallelere götürdüm, kahvelere götürdüm. Ama kim olduğunu söylemedim. Sadece biz dedim bu kahvelerdeki kültürü, yaşamı, sosyal etkinlikleri dillendirirsek, bu sorunları dillendirirsek bu belediyeyi alırız dedim. Bir hafta çalıştık. Sonra Erdal İnönü’ye gittik birlikte. Dedik biz büyükşehir belediye başkanlığını kabul ediyoruz ve kazanıyoruz dedik. Şaşırdı bize. Öyle başladık. 89’da diğer belediyelerde öyle oldu. Bizim projelerimiz doğrultusunda oldu. Hatta 5 yıl önceydi. Yerel yönetimler şeyine katılmıştı Nurettin Sözen. Sordular. 89’da nasıl kazandınız? Beykoz’dan Murat Köksal diye bir başkanım vardı. O beni kazandırdı. Projelerini anlattı. Ayağa kalktım. Oradaydım ben de. Bana dedi ki o gün doğru söyledin sen hala doğruyu söylüyorsun diye. Siz halka doğruyu söylerseniz kazanırsınız.”²⁵⁹

O dönem SHP, kentlerdeki emek yoğun bölgelerde daha dinamik bir parti olarak kendisini göstermiştir. Ümraniye gibi emek yoğun sektörlerin ağırlıkta olduğu ve dolayısıyla ciddi bir işçi nüfusunu da içinde barındıran ilçelerde büyük bir destek yakalamıştır. Kağıthane bölgesinde SHP’nin kuruculuğunda yer almış olan ve son 20 yıldır Ümraniye’de siyasetle ilgilenen Tatlısu mahalle başkanı CHP’li Yalçın Tekin, SHP’nin oy aldığı bölge dinamiklerini şöyle anlatmaktadır:

“Zaten geçmişte bakın ben size enteresan bir şey söyleyeyim. Ben 1958 doğumluyum. Ben İstanbul’un iki ilçesinde siyaset yaptım. Kâğıthane’de yaptım. Bilmiyorum. Biliyor musunuz Kağıthane’yi? Bir de Ümraniye’ye taşındım daha sonra fakat ben uzun yıllar Kâğıthane’de siyaset yaptım. Yani 30 yaşından beri 27-28 yaşından beri siyasetin içerisinde aktifim. Ki Kağıthane bir tarafında Sarıyer bir tarafında Beşiktaş bir tarafında Şişli, Şişli Beşiktaş Sarıyer üçgeninin içerisinde. Şişli’de Cumhuriyet Halk Partisi iktidar, Sarıyer’de Cumhuriyet Halk Partisi iktidar, Beşiktaş’ta Cumhuriyet Halk Partisi iktidar. Kâğıthane’de bu bahsettiğim 3 ilçeye göre daha varoş diye tabir ettiğim, işçi kesiminin daha yoğun olduğu bir ilçe. AK Parti iktidar yani aynen Ümraniye gibi kozmopolit bir yapısı var. Dar gelirli insanların yaşadığı bir ilçe. Şu an orası da öyle fakat 89 seçimlerinde, şu anda İstanbul’da oyların en yüksek olduğu ilçe Beşiktaş, Şişli ondan sonra Kadıköy Bakırköy fakat en yüksek

²⁵⁹ Murat Köksal ile Ümraniye’de yapılan görüşme.

%80-%85 Beşiktaş'tır yani. Beşiktaş'ta Cumhuriyet Halk Partisi belirgin değildi. Sağ partiler daha güçlüydü Beşiktaş gibi bir ilçede. Kâğıthane'de seçim çantada keklikti tam tersiydi. Yani varoşlarda biz Kâğıthane'de ve popülaritesi yüksek olsun diye 89 seçimlerinde Fatma Girik'i koydular Şişli'ye. Alınsın diye. Popülaritesinden dolayı. Riskli görüyorlardı. Oysa bugün tam tersi Şişli'de çok güçlüyüz. Şişli'de kül tablasını koysanız CHP kazanır. Yani o zaman tam tersiydi. Yani işçi kesimini, emekçi kesimi, emeği, artı değeri işçi böyle emekçileri savunan insanların daha yoğun olduğu yerlerde sol partiler güçlüydü. Şimdi tam tersi oldu.”²⁶⁰

Yalçın'ın Kağıthane ve çevre ilçeleri üzerinden anlatmaya çalıştığı durumu, Ümraniye meclis üyelerinden Trabzonlu Metin Bekiroğlu şöyle açıklamaktadır:

“Sosyal demokrasi daha önce varoşlardan oy alıyordu. Ama şimdi varoşlardan oy alamıyoruz. Ümraniye'de mesela Ümraniye'yi baz alırsak Ümraniye'de Mustafa Kemal 1 Mayıs Mahallesi Kazım Karabekir Mahallesi 89'da biz oralardan oy aldık. Ama 89'dan sonra biz oralardan oy alamıyoruz. Oy aldığımız yerler hep beyaz yakalılardan olduğu yerler. Lüks sitelerin olduğu yerlerden alıyoruz. Onun araştırmasını yapmadık. O da bizim bir hatamız. Varoşlar bize oy veriyordu. Niye vermiyor şimdi? Şimdi Kazım Karabekir etrafındaki 6 mahalleyi hesap edersek orada yüzde 75 Ak Parti'ye oy çıkıyor.”²⁶¹

Metin'in babası uzun yıllar Trabzon'da CHP ilçe başkanlığı görevi yapmış. Metin'de aile geleneği olarak 70'li yılların başında gençlik kollarında görev almaya başlamış. 70'li yıllardan bu yana partinin dönüşümüne tanıklık ediyor. SHP'nin kadın ve gençlik kollarıyla çok diri ve canlı bir parti olduğunu söylüyor.²⁶² 1980'li yıllarda merkez sol partiler olarak kurulan Halkçı Parti ve Sosyal Demokrasi Partisi'nin birleşmesiyle oluşan SHP, parti çalışmalarını yürüttüğü 1985 ve 1995 arası dönemde sosyal demokrat vurgu ile siyasette önemli bir aktör olmuştur. SHP'nin bu dönemde belirli bir toplumsal tabandan karşılık bulmasında dönemin siyasal ve ekonomik yapısı elverişli bir zemin yaratmıştır. 1980 Darbesiyle birlikte demokratik kurumların pasifleştirildiği, siyasete katılım modellerinin daraltıldığı yeni bir ortamda sosyal demokrasi vurgusuyla ilerletilen politikalar toplumsal tabanda bir karşılık yakalamıştır. ANAP Dönemi boyunca uygulanan neoliberal

²⁶⁰ Yalçın Tekin ile Tatlısu mahallesinde yapılan görüşme.

²⁶¹ Ümraniye Belediyesi meclis üyesi Metin Bekiroğlu ile Ümraniye'de yapılan görüşme. Tarih:14.09.23.

²⁶² Ümraniye Belediyesi meclis üyesi Metin Bekiroğlu ile Ümraniye'de yapılan görüşme.

iktisadi politikalar en çok da kentlerdeki yoksul ve emekçi sınıfları derinden etkilemesi nedeniyle yurttaş tabanında sosyal demokrasinin bir çıkış noktası olarak görüldüğü bir zemin gelişmiştir. 1989 yerel seçimlerine gidilen süreçte SHP, seçim çalışmalarını yürütürken neoliberal ekonomi politikalarından en çok etkilenen kent yoksullarının oylarını alabilmeyi amaçlamış ve “*Limon gibi sıkılmak istemiyorsanız, oylar SHP’ye.*” sloganı ile ANAP hükümetinin kent yoksullara çözüm sunamadığı bir ortamda oy tabanını güçlendirmeyi başarmıştır.²⁶³ SHP, sosyal demokrat devlet modeline vurgu yaptığı parti programında gelir adaletsizliklerinin çözülmesi, memur ve emeklilerin maaşları, işçi sınıfı hakları ve adil bir gelir sisteminin oluşturulması gibi konulara parmak basarak toplumsal eşitliğin sağlanmasını amaçlayan bir parti olduğunu vurgulamıştır.²⁶⁴ Böylelikle en çok da neoliberal politikaların tesis ettiği gelir adaletsizliği, yoksulluk, sınıfsal hakların gaspı gibi konulardan rahatsızlık duyan toplumsal sınıflardan destek almıştır. Bu toplumsal sınıfları da kentsel bölgelerde yoğun olarak kent yoksulları ve işçi sınıfının konumlandığı çeper ilçeler barındırmaktadır. Ümraniye’de de Mustafa Kemal²⁶⁵ ve Kazım Karabekir Mahalleleri de sosyal demokrasinin güçlü olduğu bölgeleri oluşturmaktaydı. Şileli meclis üyesi Vedat Akçay, Ümraniye’deki sol siyasi kimliğin gelişim yerleriyle ilgili şu bilgileri paylaşıyor:

“Mustafa Kemal, 1 Mayıs Mahallesi’ydi aslında geçmişte. 1 Mayıs Mahallesi’nin nasıl kurulduğunu bilen insanlardan bir tanesiyim. Yaşımız gereği o dönemi biliyoruz. Sol siyasetin kökeni, temeli orada başladı aslında. Daha sonra şeye doğru kaydı bu. Kazım Karabekir, Hekimbaşı o bölgelere doğru kaydı.”²⁶⁶

Görüşmecilerden CHP Ümraniye ilçe başkanlığı görevini yürüten Mert Uyar ile de Ümraniye’deki sol dinamikler üzerine konuşuldu. Mert, İstanbul’da doğmuş. Babası da öncesinde Ümraniye ilçe başkanlığı görevinde bulunduğu için Mert’in

²⁶³ Derya Kömürcü, **Türkiye’de Sosyal Demokrasi Arayışı- SODEP ve SHP Deneyimleri**, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2010, s.269.

²⁶⁴ Derya Kömürcü, “Geçmişle Gelecek Arasında Bir Alternatif Arayışı: Sosyaldemokrat Halkçı Parti”, **Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2009, ss.5-15.

²⁶⁵ Mustafa Kemal Mahallesi 12 Eylül 1980 Darbesine kadar 1 Mayıs Mahallesi olarak adlandırılırken darbe sonrasında ismi değiştirilerek Mustafa Kemal adını almıştır.

²⁶⁶ Ümraniye Belediyesi meclis üyesi Şileli Vedat Akçay ile işyerinde yapılan görüşme.

siyasetle tanışması aileden başlıyor. Ümraniye’de 90’lı yıllardaki sol görüşün durumunu şöyle anlatıyor:

“1 Mayıs Mahallesi diyorlar biliyorsunuz. O zamanki adı 1 Mayıs mahallesi idi. Sonradan orayı Mustafa Kemal Mahallesi’ne çevirdiler. Sonra Mustafa Kemal Mahallesi’ni ikiye böldüler. Site mahallesi oldu. Mustafa Kemal Mahallesi olan kısmı Ataşehir’de kaldı. Sonra Site Mahallesi’ni bir daha böldüler. Yenişehir Mahallesi oldu. Finanskent oldu. Site Mahallesi oldu. Böyle böyle gittiler yani. Hatta bizim o zamanlar Ümraniye’de bir tabir vardı. 1 Mayıs’tan aşağısı diye bir lakap kullanılırdı. 1 Mayıs’tan aşağısı demek şu: Hani şu Alemdağ Caddesinden aşağı gittiğinizde İstiklal Mahallesi’nden başlayarak Yenişehir Mahallesi, Mustafa Kemal Mahallesi Ataşehir’e kadar böyle hep yokuş aşağı gidersiniz. Dolayısıyla öyle aşağıya diye bir tabir vardır. O zamanlar Ümraniye’de sol ve sağ çatışmaları oluyordu. Ama sol sosyal demokrasi daha güçlüydü yani o dönemde.”²⁶⁷

90’lı yılların ortalarına doğru Türkiye’deki sosyal demokrasinin zayıfladığı ve daha radikal partilere yönelme davranışlarının gelişim kazandığı görülmektedir. Gelişim gösteren bu siyasi tavır ilçelerin gelişim örüntülerini de derinden etkilemiştir. Günümüzdeki seçim davranış şekillerinin oluşumunda 1980 Darbesi’nden sonra uygulamaya geçen politikaların güç kazanmasıyla kentlerde yarattığı tahribat önemli bir yer tutmaktadır. Bunu Ümraniye’deki sol kimliğin daha güçlü olduğu ve bu yönüyle simgesel bir nitelik kazanmış olan 1 Mayıs Mahallesi üzerinden okumak mümkün görünüyor. Şükrü Aslan’ın 1 Mayıs Mahallesi üzerine 2000’li yılların başında yapmış olduğu çalışmada, mahalledeki yapının değişiminde etkili iki temel sorunsal olarak Şinasi Öktem’in başkan olduğu dönemde mahalledeki imar faaliyetlerini esnetmesine ve 80 sonrasında darbecilerin sol siyaseti tasfiye etme çabalarıyla apolitik bir yurttaş yaratma çabalarına dikkat çekilmiştir.²⁶⁸ Çalışmada, Öktem’in başkanlık yaptığı dönemde tek katlı evlerin hızla apartmanlaşmaya başlamasıyla dayanışma ağlarının yerini zamanla çıkar ilişkilerine bırakarak mahallede farklılaşmanın başladığı ifade edilmektedir.²⁶⁹ CHP ilçe başkanı Mert de yapılan görüşmede Öktem’in yapılaşmaya karşı tutumunu şöyle ifade etmektedir:

²⁶⁷ CHP Ümraniye ilçe başkanı Mert Uyar ile ilçe başkanlığında yapılan görüşme.

²⁶⁸ Şükrü Aslan, **1 Mayıs Mahallesi-1980 Öncesi Toplumsal Mücadeleler ve Kent**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2019, s.89.

²⁶⁹ A.e.

“Aslında Şinasi Bey’in yaptığı o dönemki en önemli şeylerden bir tanesi de yani önemli derken hani doğru yaptığı ya da yanlış yaptığı anlamında tartışmak istemiyorum ama söylemek istemiyorum. Mesela Karabekir Mahalle bölgesini ve o 1 Mayıs Mahalle bölgesindeki yapılaşmaya ve konutlara işgali üzerinden izin verdi. Yani gidin yapın ne yapıyorsanız yapın şeklinde. Özellikle bu Karabekir Mahallesi tarafında. Yani şu anda tabii orası da dörde bölündü. Elmalıkent, Karabekir, Topağacı, Dumlupınar falan oldu ama o bölgedeki yapılaşmaların hazine arazilerinin üzerine ya da işte 2b arazisi o zaman 2b ile tabir edilmiyordu. O arazilerin üzerine de yapılaşma izni veren bir belediyeçilik anlayışı vardı. Gittiler oraları işgal ettiler, çevirdiler. Hala da uğraşıyorlar yani hala düzeltemediler. Şinasi Bey’in de böyle bir şeyi vardı. Doğru ya da yanlış olarak tartışmıyorum sadece o günkü politik düşüncesi.”²⁷⁰

Öktem’in gecekondulaşma bölgelerine yönelik olan bu tutumunda oy kaybetmeme anlayışının önemli bir payı vardır. Türkiye’de imar afları, gecekondulaşmaya yönelik izinler özellikle yerel seçim dönemlerine yakın gündeme gelen konular arasındadır. O dönemki SHP’li belediye başkanının izlediği bu politika, Ümraniye’deki seçmen tabanını da oldukça değiştiren bir etki barındırıyor. Özellikle 1 Mayıs Mahallesi’nin ilk kurulduğu dönemlerdeki gecekondulaşma biçimi, diğer gecekondulaşma mahallelerine göre farklı bir yerde durur. Mahallenin oluşum dinamiğini belirleyen unsur, kent içinde farklı bölgelerden siyasal bağlar ile mahalleye yerleşme biçiminin güçlü olmasıdır.²⁷¹ Öktem dönemindeki yapılaşmalarda ise siyasal ağların etkisinin zayıf olması sol görüşün hakimiyetini baskılayan bir gelişmedir. Göç eden seçmen tabanının muhafazakarlık temelinde dayanışmacı ağlara eklemlenmesi, mahallelerdeki sol politik kimliği de eritmektedir. 94 seçimlerine gidilirken sosyal demokrasinin zayıflamasına etki eden unsurların arasında emek yoğun sektörlerde yaşanan zayıflama dolayısıyla kent içinde yaşanan göçler ve 90’lı yıllarda kırsal bölgelerden gelen yeni yerleşim sahiplerinin ağırlık kazanması önemli bir yere sahiptir. Özellikle Ümraniye’deki göç hareketliliğinin 90’lı yıllarda artmasıyla yeni gelen kırsal nüfus, daha milliyetçi-muhafazakar görüş tabanında kentte siyasete tutunmaya başlamıştır. Görüşmecilerden Şile Derneği Başkanı Umut Tandoğan, SHP’nin başarı yakaladığı dönemdeki Ümraniye’nin yapısını şöyle aktarmaktadır:

²⁷⁰ CHP Ümraniye ilçe başkanı Mert Uyar ile ilçe başkanlığında yapılan görüşme.

²⁷¹ Aslan, **1 Mayıs Mahallesi-1980 Öncesi Toplumsal Mücadeleler ve Kent**, s.115.

“O yıllarda daha sosyal demokrat görüşlü, sol görüşlü var. Neden? Bir Mustafa Kemal Mahallesi, eski mahalledir. Kazım Karabekir, İnkılap o bölgeler daha kozmopolit. Sonraki göçler arttıkça göçler geldikçe işte Dudullu, Esenşehir, İstiklal, Namık Kemal. Mesela ben ortaokul üçte geldim. İstiklal Ortaokulunda okudum. O zaman üst kısımlar çok bakirdi. Mustafa Kemal Mahallesi diriydi. Alt taraf solcular, üst taraf sağcıların yaşadığı bir merci.”²⁷²

Umut, SHP’den RP’ye geçişteki etmeni göçe dayandırmaktadır. Ümraniye belediyesinde CHP belediye meclis üyesi olarak görev yapan Mahir Kaya da bölge dinamiklerinde yaşanan değişimi çalışma sektörlerini ön plana koyarak hem kent içi göç hem de 90’lı yıllarda yaşanan iç göçler üzerinden şöyle aktarmaktadır:

“Ümraniye bir de konjonktürel bir değişiklik oldu. Ümraniye birazcık daha önceleri emek yoğun bir merkezdi. Belki işte Netaş, Teletaş onun yanında buranın hatta olduğu Canovate diye bir Telekom şirketi vardı PCB üreten. Yani burada bir miktar daha Ümraniye genel olarak üretim merkezi biraz daha fabrika atölyelerin daha yoğun olduğu. Aslında şu an baktığımız ilçemizde olan sanayi siteleri birazcık daha o zamandan sonra palazlandılar. Yine varlardı ama sonradan palazlandılar. Fakat esas Ümraniye’nin emek yoğun kesimi, bu elektronik üretimi yapan Telekom üzerine olan bu merkez mahallesi Alemdağ Caddesi’nin üzerindeydi yani ve buna bağlı olarak bütün bu fabrikalarda çalışan işçiler de Ümraniye’de yaşıyorlardı. Yani burada ilçemizde veya çeperlerinde yaşıyorlardı. O dönemki göç biraz farklı bu emek yoğun kesimi bu fabrikaların kapatılması buradan açıkçası bizim birazcık oy deposu Ümraniye sol ve sosyalist partilerin oy deposu niteliğine sahipken biraz bu demografik değişim bunun azalmasına yol açtı. Yani sadece bir sonraki bir dönem görevde kalıp da yer değişikliği parti değişikliği yönetim değişikliği olması, biraz oy veren kitlenin değişimiyle bakmak lazım.”²⁷³

Mahir, Ümraniye’deki emek yoğun sektörlerde yaşanan daralma ile işçi sınıfının dağılarak farklı bölgelere göç etmeye başlamasıyla beraber bölge dinamiklerinin değişime uğradığını ifade etmektedir. Aynı zamanda 90’lı yıllarda Anadolu’dan gelen göçmenler ise kentte farklı güvence mekanizmalarına eklemlenme ile karşı karşıya kaldı. Bölgedeki emek yoğun sektörlerin kapanma

²⁷² Şileliler Derneği başkanı Umut Tandoğan ile dernek ofisinde yapılan görüşme.

²⁷³ CHP Ümraniye meclis üyesi Mahir Kaya ile Canpark AVM’de yapılan görüşme.

süreciyle birlikte 90'lı yıllarda Ümraniye'ye göçle gelen yeni göçmenler, formel iş sahaları yerine enformel iş sahalarında çalışma sektörüne dahil olmuşlardır. Özellikle 90'lı yıllarda Ümraniye'de de oldukça yaygın bir şekilde gerçekleşmiş olan sanayi sitelerinin sayısında yaşanan artışla birlikte göç eden kesimler, organize sanayi sitelerindeki emek talebini karşıladılar. Aynı zamanda bölgedeki formel iş sahalarının daralmasının bir sonucu olarak örgütlü işçi sınıfı, gelişen bu enformel sektörlere eklendi ve örgütlü emek güvencesizlik nedeniyle parçalanmaya başladı. 1980 sonrasında hükümet politikalarına bakıldığında organize sanayi bölgelerinin sayısını artmasına öncelik verilmiş ve özellikle 90'lı yıllarda organize sanayilerin sayısında ciddi bir sıçrama yaşanmıştır.²⁷⁴ Ümraniye'de de organize sanayi sitelerinde 90'lı yıllarda yaşanan genişleme, çalışma şekillerinde ve işçi örgütlenmelerinde büyük bir dönüşümü de beraberinde getirdi. 94 yerel seçimlerinde RP'ye destek olan sınıfsal kesimler arasında bu bölgelerde çalışanlarda yer almıştır. RP'li başkan partiye olan destekle ilgili şunları dile getiriyor:

“Şimdi tabii küçük esnaf o zamanki iktidarlar tarafından hep istismar edildi. Teşvikler verilmedi. Yardımlar edilmedi. Hep onlar oy deposu gibi görüldü. Sonradan Refah Partisi kurulunca ve fikirlerini ortaya atınca sanayiye olan sanayiye şu kadar destek yapacağız. Şu kadar üretimi büyüteceğiz. Üreticilere elimizden gelen yardımı yapacağız anlayışı gelince bu sefer Refah Partisi'ne bu küçük esnaftan bir hayli destek geldi.”²⁷⁵

Ümraniye'de yer alan Dudullu Organize Sanayi Bölgesi içinde İMES, DES ve KADOSAN gibi birçok sanayi sitesini barındırmaktadır. Haliç'te yer alan ve sanayisizleşme hamleleri nedeniyle Ümraniye'ye taşınan sitelerden biri olan İMES, o dönemki hükümetin teşvikleri ile 76 yılında inşa edilmeye başlanmış ve 1986 yılında kullanıma açılmıştır.²⁷⁶ RP'li başkan, İMES'in kurulma süreciyle ilgili 70'li yıllara ait anısını şöyle paylaşmaktadır:

“Refah Partisi 1994'te iktidar olduğu zaman ilk yaptığı şeylerden biri organize sanayi bölgelerini kurmak oldu. Küçük sanayiye teşvik etmek oldu. Mesela İstanbul'da

²⁷⁴ Gülalp, **Kimlikler Siyaseti**, s.47.

²⁷⁵ Eski RP'li başkan ile ofisinde yapılan görüşme.

²⁷⁶ Uğur vd. **Cumhuriyet Döneminde Ümraniye Şehirleşme, Toplum, Ekonomi ve Yönetim II**, s.201.

Ümraniye’de Dudullu organize sanayi içinde bulunduğumuz bu çevrede İmes diye bir yer vardı. İmes, Erbakan Hoca tarafından planlanmış ve temeli atılmış sanayi sitesi. O zaman ben de Üsküdar Milli Selamet Partisi ilçe başkanıyım. Tabi o açılışa mecburen bizde geldik. Erbakan hocada yanımızda. O zaman tabi buralar çok boş araziydi. Temel atma merasimine katılanların içerisinde farklı görüşlere mensup insanlar da vardı. Erbakan’ı bir taraftan dinliyorlar bir taraftan merasime gelmişler bir taraftan da arkadan dedikodu ediyorlar. Ya burası dağ başı. Dağ başında sanayi sitesi mi olur? Bu da Erbakan’ın hayali temellerinden bir temel diye aleyhte bir propaganda yapıyorlardı. Şimdi İmes şehrin merkezinde. Yetmedi daha büyük sanayiler kurulmaya başladı.”²⁷⁷

Dudullu Organize Sanayi bölgesi 1983’te faaliyetlerine başlamış ve 1995’te resmi olarak organize sanayi bölgesi olarak kabul edilmiştir.²⁷⁸ RP’li başkanla görüşme yapılmak için Dudullu Organize Sanayi bölgesinde yer alan ve metal üretimiyle ilgilenen bir imalat şirketine gidildi. Başkan, mühendislik eğitimi almış ve sanayi bölgesindeki üretim atölyelerinden birine sahiplik yapıyor. Kendisi küçük ve orta ölçekli atölye tipi imalat sanayilerin çıkarlarına yönelik politikaları gündeme getiren Milli Nizam Partisi’nde siyasete başlamış. Ardından Milli Selamet Partisi, RP ve FP gibi aynı ideolojik görüşten gelen ve Anadolu sermayesine desteği öne çıkaran partilerde siyasete devam etmiş. Başkanın bu partilerde siyasete eklenmesindeki en önemli motivasyonlardan birisi, iş sahibi olduğu imalat sanayi sektörünün çıkarlarına yönelik teşviklerin bu partilerde dile getirilmesi olmaktadır. Milli Görüş Hareketi olarak ortaya çıkan bu dinamizm, Anadolu sermayesini temsil eden sermaye gruplarından kentlere göç eden ve kendilerine dikey sosyal hareketlilik kazandıracak ağlara eklenmeye çalışan kent yoksullarına kadar çok farklı sosyo-ekonomik grupları içinde barındıran bir İslami hareket olarak ortaya çıktı.²⁷⁹ İstanbul burjuvazisi karşısında İslami hareket etrafında örgütlenen İslam sermayesinin kentsel alanlarda gücünü pekiştiren ve böylelikle İslami düşüncenin de yayılmasını kolaylaştıran gelişmeler bu süreci besledi. Bunlardan biri 80’li yıllarda yeni ekonomi modeli geçilmesi diğeri ise 1950’li yıllarda başlayan göç hareketleri ile

²⁷⁷ Eski RP’li başkan ile ofisinde yapılan görüşme.

²⁷⁸ Bölge Tarihi, (Çevrimiçi) <https://www.idosb.org.tr/bolge-tarihi/> erişim tarihi:11.03.2024.

²⁷⁹ İrfan Özet, **Fatih- Başakşehir Muhafazakar Mahallede İktidar ve Dönüşen Habitus**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2020, s.54-55.

kentlerde kurulan kökene dayalı dayanışmacı ağların gelişimidir.²⁸⁰ Ekonomik ve siyasal temsil edilme talebiyle başlayan bu harekette 70’li yılların sonuna doğru yaşanan krizin ardından Anadolu sermayesinin gelişiminin önünü açacak ekonomik dönüşümlerin yaşanmaya başlamasıyla formelden enformele doğru bir kayma yaşandı ve küçük-orta ölçekli firmaların kendilerini geliştirebilecekleri bir alan oluştu. Kentlerde organize sanayi bölgelerinde yaşanan artış ve yeni göç dalgaları ile kentlere yönelen kırsal nüfusun bu bölgelerde istihdam edilmesi, işçi sınıfı ve sermaye arasındaki ilişki kalıplarının dönüşümünde önemli kırılma noktalarından biridir. Bunun nedeni ise küçük ve orta ölçekli firmaların örgütlenme yapısında aranmalıdır. Bu işletmeler, ağ tipi örgütlenme modeli sahiptir ve bu örgütlenme modeli ağırlıklı olarak enformel ilişkiler etrafında gelişim göstererek aktif güvene²⁸¹ dayanan ilişki kalıplarını öne çıkarmaktadır.²⁸²

Bir diğer önemli nokta ise 90’lı yıllarda gelen kırsal nüfusun kent çeperlerinde güvence mekanizmalarına eklenmelerinde siyasal İslamcı yapıların önemli bir aktör olarak ortaya çıkmasıdır. Bu güvenlik mekanizmalarına dahil olmayı tetikleyen en önemli motivasyon ise yoksullukla mücadele etmektir. Ümraniye de köyden kente geçim şartları nedeniyle göç eden yoksul nüfusun yoğun olduğu bir ilçe yapısına sahip. Dolayısıyla sahip olduğu seçmen profili enformel ağlara kolayca tutunma refleksini de taşıyarak kente göç etmiştir. CHP ilçe başkanı Mert de RP’nin yüksek oy almasında etkili olan nedeni açıklarken “*Yoksulluğu iyi yönetti Refah Partisi.*”²⁸³ cümlesini kullanıyor. Enformel piyasaya eklenen yoksullara cemaat, partili aktivistler, hemşehricilik gibi hem enformel hem de formel yapıların sağladığı yardımlarla karşılıklı güvene dayalı ilişki ağı gelişim kazanmaktadır. Bu gelişmeler, sermaye ve işçi sınıfı arasındaki çelişkiyi tampon mekanizma niteliğine sahip

²⁸⁰ A.e.

²⁸¹ Oğuz Işık, M. Melih Pınarcıoğlu, **Nöbetleşe Yoksulluk- Sultanbeyli Örneği**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2020.

*Oğuz Işık ve Melih Pınarcıoğlu, Nöbetleşe Yoksulluk adlı çalışmalarında toplumsal ilişkilerde pasif güven ve aktif güven olarak iki olgudan bahseder. Pasif güven, formel bir zemine oturan kurumsal bir niteliğe sahiptir. Aktif güven ise enformel ilişkiler içinde oluşur. Özellikle bir ülkede kurumsallaşmanın yetersiz olması pasif güveni zayıflatırken aktif güvenin güçlenmesini tetiklemektedir. Böylelikle toplumun enformel güvence mekanizmalarına yönelme refleksi gelişmekte ve aktif güvene dayalı ilişki ağları gelişim kazanmaktadır.

²⁸² Oğuz Işık, M. Melih Pınarcıoğlu, **Nöbetleşe Yoksulluk- Sultanbeyli Örneği**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2020, s.61-62.

²⁸³ CHP ilçe başkanı Mert Uyar ile ilçe başkanlığında yapılan görüşme.

faaliyetler aracılığıyla baskılamış ve yeni piyasa rejimine entegre edilen yoğun bir nüfus ortaya çıkarmıştır. Özellikle Milli Görüş Hareketi için işçi ve iş veren arasındaki ilişkinin temeli İslam ahlakı ile tanımlanmış ve bu süreçte sendikalara düşen sorumluluk yerine İslami ilkelere göre şekillenen bir çalışma ortamı dizayn edilmeye çalışılmıştır.²⁸⁴ Yaratılmak istenen bu yeni işçi sınıfı ve İslami sermaye arasındaki ilişki de rasyonel bir temele dayanmadığı gibi oldukça enformel ve karşılıklı güven ilişkileri odaklıdır.²⁸⁵ Oluşturulmaya çalışılan yeni çalışma dinamiklerini en çok besleyen alanlardan birisi de kentlerdeki organize sanayi siteleridir. Öngel'in Gebze'de yapmış olduğu saha çalışması da taşeronlaşma ve cemaatsel ağlara eklemleme arasında yakın bir ilişki olduğunu ve işçiler için sendika gibi sınıfsal yapılar yerine çeşitli dini cemaatsel ağlarla güvence kurmaya çalışıldığını göstermektedir.²⁸⁶ Bu gibi gelişmeler işçi ve sermaye arasındaki çelişkiyi ortadan kaldırarak sınıfsal çıkarların korunmasının önünde büyük bir engel teşkil etmektedir. Sınıfsal çıkarlara yapılan vurgunun zayıflaması, en çok da sosyal demokrasi kavramının toplumsal tabanda belirsizleşmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla 90'lı yıllarda emeğin kentlerde çözülmeye başlaması, taşeronlaşmada yaşanan artış ve İslamcı kanalların kentsel ağlara entegre olmasıyla emek ve siyaset arasındaki ilişkinin de yapısı değişmiştir. Böylece bu dönüşüm, sağ partilerin oy mobilizasyonuna katkı sağlamıştır.

Ayrıca Ümraniye, İstanbul'daki kırsal nüfusun ağırlıkta olduğu ilçelerden biri olma özelliğini taşıyor. Bu niteliği, RP'nin çalışma dinamiği ile rahatça örtüşmekteydi. Nüfusun çoğunluğunun işçi olarak yaşadığı bu ilçede, RP organize ettiği parti çalışma faaliyetleri ile seçmenleri partiye çekmeyi başardı. Zaten RP'nin ağırlıklı olarak seçmen tabanını İstanbul'daki kırsal haneler oluşturmaktaydı. Partide görev alan aktivistler Ümraniye'de yaptığı hane ziyaretlerinde, dini sohbetler aracılığıyla parti propagandasını yaparak seçmen mobilizasyonunu sağladı.

²⁸⁴ Jenny White, "Milli Görüş", **Islamic Movements of Europe** içinde, ed. Frank Peter ve Rafael Ortega, I.B. Tauris, London, 2014, s.17.

²⁸⁵ Konu ile ilgili ayrıntılı bilgiye ulaşmak için bkz. Yasin Durak, **Emeğin Tevekkülü: Konya'da işçi-işveren ilişkileri ve Dindarlık**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2018.

²⁸⁶ Serkan Öngel, "Esnek ve Muhafazakar: Bir Sanayi Şehrinde İşçi Sınıfı Oluşumu", **Yeni Türkiye'ye Varan Yol- Neoliberal Hegemonyanın İnşası** içinde, der. İsmet Akça, Ahmet Bekmen, Barış Alp Özden, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s.289.

Ümraniye üzerine yapılan görüşmelerde de çoğu görüşmeci, 90'lı yıllarda RP ile ilgili ilk akıllarına gelen şeyin sabahın ilk saatlerinden akşama kadar hanelere yapılan ziyaretler olduğunu belirtmişti. Görüşmecilerden Kastamonulular Derneği yönetim kurulu üyesi Özkan Avcı'nın RP'nin Ümraniye'de yeni yeni ortaya çıkışı ile ilgili anlattıkları, partinin kısa bir zaman içinde seçmen tabanını nasıl güçlendirdiğini yansıtması açısından oldukça dikkat çekicidir:

“Refah’ı ilk başlatan ev ziyaretleri, aile ziyaretleri, birebir temaslar, ani ziyaretler. O şekilde mesela cenazelere toplu katılır. İmamlar vasıtasıyla dualar etmeleri. Ben çok iyi hatırlıyorum o dönemleri. O zaman popüler oldular. Ümraniye'de Mehmet Bingöl’ü biz İMES’te tornacı olarak bilirdik. Yani yolda görsek selam vermezdik. Ama birden hızlı bir giriş yaparak bütün cenazelere, düğünlere böyle şeylere gelirdi. Çevresini de böyle kalabalık tuttu. Eskiden yoktu öyle bir şey.”²⁸⁷

RP, Ümraniye gibi kırsal ilçelerdeki başarısının da parti çalışmalarının mahalleli insanlarla birlikte yürütülmesi oldukça etkilidir. Görüşmecilerden CHP’li Uğur Demir, RP ve devamında AKP’nin Anadolu’dan göç eden kırsal nüfusunun kentte yaşadığı kimlik krizine cevap veren partiler olarak kurgulanmasının taban desteğinde büyük bir yeri olduğunu şöyle açıklamaktadır:

“Şimdi bu insanlar köylerden kente göç edince nerelere geldiler? Şehrin çeperlerine geldiler. Ümraniye'ye geldiler. Efendim Çekmeköy’e geldiler falan. Şimdi buralara gelen o köylülerin kimliği ve kişiliği çok tartışmalı. Kadınlar, gecekondulara sığındılar. AK Parti, o kadınlara sahip çıktı. Onlar mesela Anadolu’da ben bilirim, kadınlar, toplum içindeki şeyleri çok görecelidir. Yani en azından sokakta, bağda, bahçede çalışır ama Anadolu'da onların kimlik ve kişilikleri çok şey değildir. Buraya geldiler. AK Parti onlara gitti. Onları aldı, parti görevlisi yaptı. Onların eline cep telefonu verdi. Mahalle temsilcisi yaptı. Apartman görevlisi yaptı. Sonra onları topladı, otobüslerle, İstanbul’un değişik yerlerini, hatta dünyayı gezdirdi. Muhtarları falan. Onların böyle partiye şey gibi yapışmasını sağladı. Şimdi bu tabii kırsaldaki insanların, doğal olarak tercih etmeleri lazım gelen siyasal kurumlar nedir? Sol sosyalist, sosyal demokrat partiler olması lazımken tam bir paradoks olarak AK Partili muhafazakar, sağcı bir partiye yaklaştılar. Çünkü orada şey buldular, kimlik buldular. Kişilik buldular. O şehrin iktisadi sosyal sorunlarına karşı içine düştükleri zafiyetlerine AK Parti

²⁸⁷ Özkan Avcı ile Ümraniye AKP ilçe başkanlığında yapılan görüşme. Tarih: 08.09.2023.

sahip çıktı. Böyle olunca Ak Parti'yle gönül bağı oluştu. Bir aidiyet duygusu oluştu. Ve ben hep iddia ediyorum. AK Parti'yi iktidara Anadolu'dan göç ettirilen ve şehrin çeperlerine serpiştirilen o kadınlar iktidara taşıdı. Onu iktidarda onlar tuttu. Ha tabii öyle olunca bu tür bölgelerde AK Parti oylarını konsolide ediyor ve onları bir biçimde oradan koparmak mümkün olmuyor.”²⁸⁸

Bu geçişe etki eden unsurlardan bir diğeri de 90'lı yıllarda Türkiye'deki merkez sağ ve merkez sol partilerin seçmenlerin taleplerine cevap verememesi nedeniyle ortaya çıkan hegemonya krizinde aranmalıdır. ANAP'ın yoksul kesimlerini yıpratın politikalarına ek olarak SHP-DYP koalisyonunun neoliberal politikaları uygulamayı sürdürmesiyle ortaya çıkan organik krizle 90'lı yılların başlarındaki seçmen davranışı, merkezi partilerden daha radikal partilere doğru kaymış ve parlamentodaki merkezi partilerin hegemonyası, 90'lı yıllarda İslamcı ve milliyetçi partilerin oylarının artması ile sönümlenmeye başlamıştır.²⁸⁹ 89 yerel seçimlerinde özellikle büyük şehirlerdeki belediyeleri kazanarak büyük bir başarı elde eden SHP'nin 80'li yılların sonlarına doğru söylemlerinde yapmış olduğu dönüşümler, merkez sol etrafında örgütlenen kitleleri zayıflatmıştır.²⁹⁰ Merkez sol siyasetin işçiler, emekçiler ve kent yoksulları için alternatif olabilecek çözümler üretme kanallarının zayıflaması ile bu kesimler radikal İslamcı partilere yönelmeye başlamıştır. Bu kesimlerin büyük bir çoğunluğunu kent yoksulları oluşturmuştur. Ayrıca SHP'nin 89 seçimlerinde yerelde kazandığı başarıyı yerel yönetim süreçlerinde yakalayamaması nedeniyle oy kaybı yaşanmış ve yerel yönetimlere vurgu yaparak seçim çalışması yürüten RP'nin oy mobilizasyonu sağlamasını kolaylaştırmıştır.²⁹¹ Şileli CHP meclis üyesi Vedat Akçay, SHP Döneminde yaşanan

²⁸⁸ CHP'li Uğur Demir ile Ümraniye'de yapılan görüşme.

²⁸⁹ Cihan Tuğal, **Pasif Devrim-İslami Muhalefetin Düzenle Bütünleşmesi**, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2019, s.54.

²⁹⁰ Derya Kömürcü, **Geçmişle Gelecek Arasında Bir Alternatif Arayışı: Sosyal Demokrat Halkçı Parti**, s.21.

²⁹¹ 27 Mart yerel seçimlerine gidilirken çoğu partinin seçim vaatleri arasında “İstanbul'u çöp yığınlarından kurtaracağız.” söyleminin büyük bir önem kazandığı görülmüştür. Bu söylemin gelişmesinde hiç kuşkusuz 28 Nisan 1993 yılında Ümraniye Hekimbaşı çöplüğünde meydana gelen çöp patlamasının etkisi büyüktür. Bu sadece Ümraniye halkını etkilemekle kalmamış, uzun yıllar hem siyasetçiler hem de yurttaşlar tarafından dile getirilmeye devam etmiştir. 27 Mart 1994 seçimleri öncesinde belediye başkanı adaylarının seçim vaatleri arasında çöp, yol ve altyapı gibi konular üst sıralarda yer almıştır.

işçi grevleri ve İSKİ skandalının partinin oy kaybetmesinde etkili olduğunu belirtmektedir:

“Bir İSKİ yolsuzluğu²⁹² çıktı ve İSKİ yolsuzluğu bizim partimizde seçimlerde bizim büyük darbe almamıza sebep oldu. Sadece İstanbul Belediyesi’nde değil birçok yerlerde de mutlaka bir etkisi oldu. Bir de dediğim gibi işçilerimiz maalesef bize destek olmadılar yani greve çıktılar. İşçilerimiz tabii sendikalı olduğu için söylüyorum çıkmak zorundaydılar dolayısıyla o bize darbe vurdu. İstanbul’un çöpleri, Ümraniye’deki çöplük, İSKİ skandalı dolayısıyla bizde büyük bir darbe olarak, oy almamak olarak geri döndü bize.”²⁹³

Ümraniye’de 89 seçimlerinde 34,1’lik oy oranını yakalayan SHP, 94 seçimlerinde 20,4 oranında oy alabilmiştir. RP ise oylarını yükseltmiş ve 39,2 oranında oy elde etmiştir.²⁹⁴ Yukarıda bu değişime etki eden farklı unsurlardan bahsedildi. Ümraniye solun kalesi olarak ifade edilen emek yoğun ilçeler arasında yer alırken 80’li yıllarda başlayan neoliberal dönüşüm emek yoğun yapıyı zayıflatmaya başlamıştır. Bölgedeki emek yoğun işletmelerin kapatılması, enformel iş kanallarının önünün açılması, taşeronlaşmada yaşanan artış emekçi kesimin örgütlülüğünü zayıflatarak sosyal demokrasiye yönelme reflekslerini baltalamıştır. 90’lı yıllarda sanayi sitelerinde yaşanan artışla İslamcı sermayenin gelişimi eş güdümlü olarak gerçekleşmiş ve İslami referanslarla bezenmiş yeni bir sermaye-emekçi ilişkisi dizayn edilmiştir. Özellikle kent çeperlerinde siyasal İslamcılığın güçlenmeye başlaması, yoksul kesimlerin siyaset ile olan ilişkilerini de yeni bir kalıbın içine yerleştirdi. Klientalist ağlar, bu siyasal İslamcı aktivistler ile kentlerde geniş bir alana yayıldı. Bu sürece İSKİ skandalı ve çöplük patlaması olaylarının eklenmesiyle de RP’ye seçmen desteği kazanacağı elverişli bir boşluk doğdu ve seçimlerde ciddi bir seçmen desteği elde edildi. 94’ten beri de Ümraniye gibi birçok ilçede sağ partiler belediyeleri yönetmeye devam etmektedir.

²⁹² İSKİ genel müdürü olarak görev yapan Ergun Göknel, yapılan ihalelerde rüşvet ve yolsuzluk suçundan yargılandı. 1993 yılında ortaya çıkan rüşvet ve yolsuzluk iddiaları, SHP’nin başarı yakaladığı 89 seçimlerinden sonra oy kaybetmesine yol açan önemli gelişmelerden biri olmuştur.

²⁹³ CHP meclis üyesi Vedat Akçay ile şirketinde yapılan görüşme.

²⁹⁴ Bu veriler Tük’ten alınmıştır. Erişim tarihi:08.01.2024.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÜMRANIYE'DEKİ HEMŞEHRİ DERNEKLERİ VE

KLİENTALİST AĞLAR

4.1.Göç Süreçleri, Memleket Bazında Konut Piyasasına Eklemlenme ve Toplumsal Tabakalaşmalar

İstanbul'da sonradan göç alarak nüfusunu artıran ve ağırlıklı olarak göçmen nüfusa ev sahipliği yapan ilçeler, kendi içlerinde bir toplumsal tabakalaşma ve dışlama pratiği geliştirmeye açıktır. Ümraniye'de de özellikle Anadolu'dan göçlerin yaygınlığı ve bu göçlerin 1950'li yıllardan bu yana farklı süreçlerde gerçekleşmiş olması, ilçe içerisinde hem kökene göre bir ayrışma meydana getirmiş hem de merkez mahallelerin etrafında da çeper adı verilen genellikle gecekondu ile kendisini gösteren yeni mahalleler ortaya çıkması toplumsal tabakalaşmanın da derinleşmesini pekiştirmiştir. Bu gelişme, kentsel kaynaklar için rekabet eden aktör sayısını artırdığı için hem kökene dayalı dayanışma motivasyonunu güçlendirmiş hem de merkez ve çeper mahalleler arasında dışlama eğiliminin güçlü olduğu yeni bir ayrışmayı tetiklemiştir. Ümraniye'nin merkez mahallesi olan Atatürk Mahallesi'nde Balkan göçmenleri, Rizeliler ve Trabzonluların ağırlıklı konumlandığı görülmektedir. Çeper mahalleler olarak ifade edilen gecekondu bölgesinde ise Gümüşhane, Sivas, Ordu, Giresun ve Tokat illeri ağırlık kazanmaktadır. Gümüşhaneliler ağırlıklı olarak Karabekir Mahallesi ve İstiklal Mahallesinde, Sivaslılar İnkılap Mahallesinde, Ordulular Topağacı Mahallesinde ikamet etmektedir. Kastamonulular ise ağırlıklı olarak Dudullu bölgesinde ve Parseller Mahallesinde yaşamaktadırlar. Hatta Ümraniye'de yer alan genel Kas-der şubesi de Dudullu'da yer almaktadır. Şileliler ise ağırlıklı olarak Namık Kemal ve İstiklal Mahallelerinde ikamet ediyor. Bu farklılaşmaların yaşanmasında etkili olan dinamik, göç etme dönemlerinden kaynaklanmaktadır. Göç etme süreçlerinin farklılaşması, kentte konut ve iş piyasasına eklemlenmeyi de derinden etkilemektedir. Rizeliler ve Trabzonlular genellikle esnaflık ve inşaat işlerinde konumlanırken Ordulular genellikle belediyeye

bağlı iş kollarında çalışmaktadırlar. Rizeliler, bundan önceki dönemlerde fırıncılık, dolmuşçuluk, minibüsçülük gibi işleri de kendi tekellerinde yürütürken şimdilerde fırıncılık işlerinin Adıyamanlılara, dolmuş ve minibüs sektörlerinin ise Siirt ve Bingöl'e kaydığı görülmektedir. Şileler ise Ümraniye'ye ilk göç ettikleri dönemlerde marangozluk ve mobilya döşemeciliği gibi işlerde ustalaşmışlardır. Bunun da sebebi göç ettikleri Şile bölgesinde ağaç kesim işlerinin önemli bir gelir kaynağı olarak belirmesidir. Ayrıca büyük bir kısmı da tornacılık işi ile ilgilenmektedir. Bu sektöre girmelerinde etkili olan şey ise tornacılık iş koluna Ümraniye'de Şileli hemşehri grubunun hakim olmasıdır. Bu sayede uzun yıllar, Şile'den göç etmiş olan hemşehrilerinin tornacılık sektöründe iş piyasasına dahil olmalarının önü açılmıştır. Şu an çoğu Şilelinin göçlerinin de eskiye dayanması nedeniyle formel sahalarda iş insanı ağırlıkları yüksektir. Gümüşhaneliler de ağırlıklı olarak inşaat sektörünün çeşitli dallarında iş gücü oluşturmaktadır.

Balkan göçmenleri ve Doğu Karadenizliler, Ümraniye'ye ilk yerleşenler arasında olduğu için merkez mahalleler içinde formel konut piyasasına dahil olmuşlardır. Diğer bölgelerden gelen göç dalgaları sonrasında ise 1970'li yıllarda oluşmaya başlayan ve özellikle 80'lerde ivme kazanan gecekondulaşma süreci başlamış ve enformel bir konut piyasası ortaya çıkmıştır. Bu oluşum, iki taraf arasında da bir gerilimin yaşanmasına neden olmuştur. Ümraniye'deki toplumsal tabakalaşma pratiklerinin oluşumu, farklı sosyal gruplar arasındaki güç ilişkileriyle yakından ilişkilidir. Farklı sosyal grupların kentte yeni aktörler olarak belirmesiyle eski gruplar hiyerarşik yapı içinde merkezde konumlanmakta ve böylelikle yeni sosyal gruplara karşı dışlama pratikleri geliştirilmektedir.²⁹⁵ Bu dışlama motivasyonunu oluşturan en önemli unsurlardan biri, ekonomik güce sahip olmaktır. Bu sebeple ekonomik olarak hiyerarşinin tepesinde bulunan sosyal gruplar için kentte ortaya çıkan yeni sosyal gruplar bir tehdit olarak algılanır. Kentte siyasi ve ekonomik olarak belirli sosyal grupların tekelindeki güç, yeni dayanışmacı ağlar için de kentte sınıf atlama ve refah düzeyini genişletmek için önemli bir potansiyeldir. Bu sebeple Ümraniye'de de göçle gelişim kazanan yeni sosyal gruplar için enformel konutların oluşmaya başlaması, iki taraf için de yeni bir kimliğin gelişiminin

²⁹⁵ Özet, **Fatih- Başakşehir Muhafazakar Mahallede İktidar ve Dönüşen Habitus**, s. 140.

temellerini de oluşturmuştur. Yani gecekondulu olmak ya da olmamak, artık toplumsal statünün bir göstergesi olan yeni bir kimlik olarak belirlemekte ve grupların kendilerini toplumda hangi konumda gördüklerini ifade etmelerinin bir yöntemi haline gelmektedir.²⁹⁶ Dolayısıyla yaşanan göçler, kentlerde aynı ilçe içerisinde de toplumsal tabakalaşma yaratmaktadır ve bu durum, konuttan iş edinmeye kadar birçok alanı kapsamaktadır. Bu konuya açıklık getirmesi açısından Balkan göçmeni Emin Varlı'nın gecekonduculuk ve Rumelilik arasında kurduğu ilişki önemlidir:

“Biraz önce sorduğün soruyla ilgili şunu söyleyebilirim. Rumelililer’de şöyle bir özellik var. Yani tabii Ümraniye’yi biliyorsun. 2b’ye açık bir bölge ve çok gecekondulu olan bir bölge. Hatta negatif bir şey. Bununla ilgili şunu söyleyebilirim mesela. Rumelililer devletle olan irtibatları çok daha şey olduğu için hani devlet mahıydı 2b ile ilgili ya da hazine arazisine yerleşmiş birini gecekondulu olarak bulamazsınız yani göremezsiniz öyle yani. Ümraniye’nin çeşitli bölgelerinde biliyorsunuz. Kazım Karabekir, Hekimbaşı vesaire bunlar hala tapu sorunları olan yerlerdir. Yani biraz önce sorduğunuz soruya bir soru ilave ederek tabii böyle bir gerçekliğe kavuşmuş olabiliriz. Yani bunlar negatif durumlar tabii. Ama Rumeli’nin o şeylerde çok şeyi yoktur. Çok itinalı davranırlar. O yüzden de öyle bir durumları yoktur, onu söyleyebilirim.”²⁹⁷

Emin’in gecekondulu ve Rumelilik arasında kurduğu ayrışmanın temelini neye dayandırdığını öğrenmek adına bu anlatımı sonrasında, “Göç süreçlerinin farklı dönemlerde gerçekleşmesinin bu duruma etkisi nedir?” şeklinde bir soru soruldu. Emin, kesin bir şekilde bu farklılığı göçlerin farklı zamanlarda gerçekleşmesine dayandırmamaktadır. Emin, Rumelili olmayı devlete bağlılıkla özdeşleştirerek “*Devlet elinden su içilmez, çok itinalıdırlar.*”²⁹⁸ şeklinde ifade etmekte ve gecekondulaşmaya iktisadi-siyasi süreçler ve yoksulluk üzerinden bakmak yerine bu durumu, kimlikleri ile ilişkilendirmeyi tercih etmektedir. Emin için gecekondulu, daha çok “düzen karşıtlığı” ile ilişkilendirilmektedir. Sema Erder’in Ümraniye ile ilgili çalışmasında Rumelililerden sonra Ümraniye’ye yerleşen Doğu Karadenizliler ile herhangi bir gerginliğin yaşanmadığına fakat gecekondulaşmanın ortaya çıkışı ile

²⁹⁶Sema Erder, “Ticarileşen Gecekondulu ve Kent Yöneticileri”, **İstanbul Bir Kervansaray (mı?)** içinde, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015, 140.

²⁹⁷ Emin Varlı ile dernek ofisinde yapılan görüşme.

²⁹⁸ Emin Varlı ile dernek ofisinde yapılan görüşme.

formel ve enformel konut sahaları arasında kentsel bir gerilimin geliştiğine değinilmektedir.²⁹⁹ Emin de çocukluğunun Rizeli ve Trabzonlularla geçtiğini ve bir arada yaşadıklarını ifade etmektedir.³⁰⁰ Aslında asıl tepkisinin de gecekondu bölgesine yerleşen sosyal gruplara karşı olduğu anlaşılmaktadır. Rizeliler Derneği başkanı Ekrem Soysal da geçmişte Balkan göçmenleri ile Rize ve Trabzonluların çok ciddi ailevi münasebetleri olduğunu ifade etmişti.³⁰¹

Gecekondu olma ve gecekonduya bakış açısını irdelendiğinde, bu olgunun zamana ve ortaya çıkan yeni dinamiklere göre oldukça değiştiği görülmektedir. 1980’li yıllara kadar kentli-köylü ayrışması bir kutuplaşma doğurmazken 80 sonrasında toplumsal hareketlilikler ve gruplaşmalar yeni bir gerilimi ortaya çıkarmıştır.³⁰² Gecekondular, ilk oluşum zamanlarında “yoksulluk” ile ilişkilendirilmeye daha açıkken zamanla gecekonduların ticarileşmesiyle gecekondu sadece yoksullukla değil aynı zamanda “rantçılık” ve “gaspçılık” ile de ilişkilendirilmeye başlanmıştır.³⁰³ Bu duruma neden olan gelişme ise 70’li yıllardaki iktisadi kriz sonucunda enformel ve formel yapıların iç içe geçmesiyle gecekondu bölgelerinin de kendi için de hem yoksul kesimi hem de bu enformel konut piyasası ile zenginleşen yeni bir kesimi içinde barındırmaya başlamasıdır.³⁰⁴ Fakat bu konu ile ilgili Kıray’ın 1970 öncesine dayanan saha gözlemi, gecekonduların ticarileşme zamanlaması açısından ilginçtir. Saha gözlemi yapılan gecekondu bölgesindeki konut sahiplerinin yüzde 45’inin evleri satın aldıklarını geri kalanların ise konut inşa ettiklerini ortaya çıkarırken konut inşa edenlerin de büyük bir kısmının toprakları başka birilerinden satın aldığı dolayısıyla gecekondu ticarileşmesinin 70’lerden önce de olduğu gözlemlenmiştir.³⁰⁵

Toprak çevirerek konut inşa etmeyle başlayan gecekondulaşma süreçlerini zamanla gecekondu ticareti takip etmiş ve kentleşme süreçlerinin hızlanmasıyla

²⁹⁹ Erder, **İstanbul’a Bir Kent Kondu: Ümraniye**.

³⁰⁰ Emin Varlı ile dernek ofisinde yapılan görüşme.

³⁰¹ Rizeliler Derneği Başkanı Okan Bal ile işyerinde yapılan görüşme. Tarih:02.03.23.

³⁰² Sema Erder, “Nerelisin Hemşehrim?”, **İstanbul- Küresel ile Yerel Arasında**, İstanbul, Metis Yayıncılık, 2018, s.193.

³⁰³ Erder, **Ticarileşen Gecekondu ve Kent Yöneticileri**, s.138-143.

³⁰⁴ Işık, Pınarcıoğlu, **Nöbetleşe Yoksulluk- Sultanbeyli Örneği**, s.65.

³⁰⁵ Mübeccel Kıray, “Gecekondular”, **Türkiye’de Gecekondu Seminerine verilen bildiri**, Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası, 1970.

gelişen gecekondulaşma faaliyeti, kent içinde yeni kimlikler ve yeni sınıflar inşa ederek sınıfsal bir tabakalaşma yaratmıştır. Gecekondu olma, yoksulluk çağrıştıran ve meşru görülmeyle yanı sıra toplumsal farklılaşma reflekslerini geliştirmektedir. Gecekondu olmamak, önemli bir toplumsal statü göstergesi haline geldiği için toplumsal tabakalaşmayı da derinleştirmektedir. Bu durum, göçlerle gelişim gösteren ilçelerde göç etme dinamiklerinin yapısının da toplumsal farklılaşmaya davetiye çıkardığını ve heterojen bir toplum modelini inşa ettiğini göstermektedir. Balkan göçmenlerinin İstanbul'da çeşitli yerlere olan göçlerinin devlet kontrolü güdümünde ilerlemesi ile Anadolu'dan gelen göçmenlerin kentteki boş alanlara gecekondu inşa ederek yerleşmesi, birbirinden oldukça farklı göç etme süreçleridir. Bu süreçlerin farklı şekillerde gerçekleşmesi, toplumda farklılaşma reflekslerini de geliştirmiştir. Emin'in de Balkan göçmenlerinin gecekondu yerleşim bölgeleriyle irtibatlarının olmadığını ifade etmesi, farklılaşma refleksi gösterilmesine bir örnek sunmaktadır. Bu bakış açısı, farklı motivasyonlarla gerçekleşen göç etme eyleminin aktörlerinin kente sosyal ve ekonomik olarak adapte olma süreçlerini de farklı bir şekilde deneyimlediklerini göstermektedir. Sosyal entegrasyonla birlikte iş ve konut piyasasına eklemlenme süreçleri, Balkan göçmenleri ile Anadolu'nun kırsal bölgelerden göç edenler için farklı şekillerde gerçekleşmektedir. Bir diğer yanı sıra gecekonduların enformel konut piyasasına eklemlenmesi ile kendi içinde zenginleşen ve yoksullaşan toplumsal tabakalar ortaya çıkarmasıdır. Bu gelişmeler, toplumda farklı sınıflar arasındaki ilişkiyi de dönüştürmekte ve toplumda çözülmeye neden olmaktadır. Dolayısıyla güven ve birlik duygusunun olmadığı toplumlarda, enformel ağlara eklemlenmek veya klientalist ağlara yönelmek giderek güç kazanmaktadır. Bu durum da klientalist ağlarla donatılmış olan sistemin devamlı ilerlemesinin önünü açmaktadır. Aşağıda iki farklı göçmenin Ümraniye'deki iş piyasasına dahil olma süreçleri analiz edilerek kentlerde farklı toplumsal sınıfların nasıl ortaya çıktığı, göçmen profillerinin iş piyasasına eklemlenme de nasıl farklı süreçler deneyimledikleri gösterilmiştir.

4.2.Göç Etme Dinamikleri ve İş Piyasasına Eklemlenme: Emin ve Kenan Örneği

Kentleşme süreçlerinin ortaya çıkardığı toplumsal tabakalaşma, konut piyasasına eklemleme gibi iş piyasasına eklemleme konusunda da bir ayrışma meydana getirmektedir. Bu toplumsal tabakalaşma, hemşehrilik ve mezhep gibi cemaatsel yapılar üzerinden ilerlemekte ve hatta aynı hemşehri grubu veya aynı mezhep içinde de kendisini göstermektedir. İstanbul’da bazı meslekler incelendiğinde belirli memleketler etrafında yaygınlık kazandığı görülmektedir. Bunun temeli ise göç edilen bölgelerdeki akrabalık, hemşehrilik gibi enformel ilişki ağları aracılığıyla aynı meslek dalı içerisinde örgütlenme modeli oluşturmaktan gelmektedir. Ümraniye’deki saha çalışmasında da görüşülen dernek üyelerine hangi mesleklerle uğraştıkları soruldu. Rumelililer, genellikle İstanbul’un çeşitli yerlerinde dondurmacı ve tatlıcı olarak faaliyet göstermektedirler. Meclis üyesi Emin ise baba mesleği olarak inşaatçılık işleri ile uğraşmaktadır. Emin, Rumelililerin inşaatçılık işleri ile pek uğraşmadıklarını belirtiyor. Ailesinin inşaatçılık faaliyetleri ile uğraşmasında etkili olan şey ise Ümraniye’de 60’lı yıllarda tuğla imalatı için bir fabrikanın kurulması olmuş. O süreci şöyle anlatmaktadır:

“Rumeli’den gelenlerde de şöyle bir şey olmuş. Mesela bizim akrabalarımız, dayımlar ilk geldiklerinde briket kesmişler. Burada çarşıda altmışlı yıllarda biriket kesip satmışlar. Çok örnek bir dönüşüm. Bizimkiler ilk briket imal etmeye başlamış, sonra satış yeri açmışlar. Artık briket yerini tuğlaya bırakıyor. Nüfusun büyümesiyle oluyor bunların hepsi. Sonra tuğla çimento demir satarak geliyorlar. Sonra benim babam kendi mesleği de öyle olduğu için burada inşaat yaparak çalışıyor.”³⁰⁶

Emin’in ailesi tuğla fabrikasındaki faaliyetleri ile başladıkları işlerini büyütürken inşaat şirketi kurmuşlar. Emin, bu süreçte ilk yaptıkları işleri zamanla Anadolu’dan gelen göçmenlerin yapmaya başladığını şöyle ifade etmektedir:

“Dayımlardan örnek vererek söylüyorum. İlk briket kesiyorlar sonra inşaat malzemesi satmaya başlıyorlar. İşte o inşaat malzemesini satarken işyeri de kullanıyor. Briket yaparken zaten briketi kendi kesiyor kendi yapıyor briketi bir makinede. Onları kendileri yüklüyorlar. Sonra kamyon alıyorlar, kamyonla da nakliyecilik yapıyorlar. Sonra yanlarında çalışanlar oluyor. Tuğlayı yükleyen yanlarında çalışan Anadolu’dan gelenler oluyor. Sonraları işte

³⁰⁶ Emin Varlı ile dernek ofisinde yapılan görüşme.

Doğu'dan gelen hemşerilerimiz de orada çalışarak gittiler. Sonra onlar ev sahibi olmaya başladılar falan bu kısır döngü devam ederek gidiyor.”³⁰⁷

Emin'in ailesinin uğraştığı sektörde zamanla gelişim kazanmasının sonucunda, yaptıkları eski işler, kente yeni göç eden kuşaklara aktarılmıştır. Göç eden farklı kuşaklar arasındaki bu ilişkiyi Işık ve Pınarcıoğlu, *nöbetleşe yoksulluk* olarak adlandırmışlardır.³⁰⁸ Nöbetleşe yoksulluk, kentte yeni göç edenler ile kentte daha ayrıcalıklı konumda bulunanlar arasında oluşan karşılıklı ve yoksul kesimler üzerinden ayrıcalıklı kesimlerin daha da zenginleşmesinin önünü açan bir ilişki şeklindedir.³⁰⁹ Dolayısıyla bu ilişki oldukça hiyerarşik ve enformel öncelleyen niteliği ile klientalist ağların gelişimini pekiştirme ihtimali çok kuvvetlidir. Bu ilişki ağı hemşehrlik gibi cemaatsel yapılar üzerinden gerçekleşebileceği gibi farklı memleket grupları arasında da gelişim gösterebilmektedir. Emin'in ailesi ve çoğu Balkan göçmeni 1950'li yıllarda Ümraniye'ye göç etmiştir. Bu göçlerin zincirleme göç niteliği zayıftır. Yani 1950'li yıllarda yaşanan göç sürecinin ardını takip eden yıllarda devamlı bir göç alınmamıştır. Dolayısıyla Emin'in ailesi yaptıkları işleri yeni kuşak göçmenlere aktarırken kendi hemşehrilerinden değil, Ümraniye'ye yeni gelen farklı memleketlere aktarmak durumunda kalmışlardır. Çünkü ilk kuşaklardan sonra burada doğup yetişen kişilerin çoğu formel istihdam süreçlerine dahil olma şansı elde etmiştir.

Nöbetleşe yoksulluk ilişki ağının hemşehrlik etrafında gelişimine zemin hazırlayan unsurlardan biri, göç süreçlerinin zincirleme şeklinde devam etmesidir. Zincirleme göçlerle gelenler genel olarak aynı toplumsal sınıf içinde yer almaktadırlar.³¹⁰ Fakat şunu da söylemek gerekir ki ağırlıklı olarak kırsal bölgelerden göç eden bu sınıf, kent içindeki iş ve konut piyasasına eklenilerek zamanla sınıfsal olarak saçaklanarak farklı sınıfsal gruplara da eklenilebilmeyi başaranları da içinde barındırmıştır. Böylece kentlere yönelen yoksul kırsal nüfusunun oluşturduğu enformel dayanışmacı ağlar zamanla içinde farklı toplumsal sınıfları da barındırmaya

³⁰⁷ Emin Varlı ile dernek ofisinde yapılan görüşme.

³⁰⁸ Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Işık ve Pınarcıoğlu (2020)

³⁰⁹ Işık, Pınarcıoğlu, *Nöbetleşe Yoksulluk- Sultanbeyli Örneği*, s.155.

³¹⁰ Erder, *Nerelisin Hemşehrim?*, s.196.

başlamıştır. Peki zamanla birbirinden farklılaşarak toplumsal tabakalaşmanın oluşumunu pekiştiren bu sınıfların halen aynı dayanışmacı ağlar içinde olmalarının sebebi nedir? Bu, sadece hemşehrilik, etnik köken veya mezhep temelinde göç eden ihtiyaç sahipleri için kurulan bir mekanizmadan çok daha fazlasıdır. Bu aynı zamanda kente önceden göç edenler ile yeni göç edenler arasında hemşehrilik, mezhep veya etnik köken bağlamında kurulan ekonomik bir ittifaktır. Bu durum, zamanla kentlerde etnik kökene, mezhebe, hemşehriliğe göre şekillenecek olan hiyerarşik bir toplum yapısını oluşturduğu için oldukça önemlidir.

Ümraniye'ye göç eden göçmenlerin ağırlıklı olarak zincirleme göçlerle geldiği görülmektedir. Bu göç türü, ilk göç eden ailelerin akrabalarını ve hemşehrilerini bulunduğu yere getirmeleriyle meydana gelmektedir. Bu durum Ümraniye'deki yerleşim yerlerinin de kendi içinde memleketlere göre yığılmalar oluşturmalarına zemin hazırlamıştır. Bir diğer sonucu da göç edilen yerdeki akraba ya da hemşehrilerin yer aldığı iş sektörlerine eklemlenmeyi ortaya çıkarmasıdır. Ümraniye'de belli başlı işler belirli memleketlerin elinde sürdürülmektedir. Örneğin Gümüşhaneliler, Ümraniye'de en çok inşaat sektöründeki dallarda faaliyet göstermektedir. Konu ile ilgili Gümüşhaneliler Derneği başkanı Kenan Öztürk şunları söylemektedir:

“Gümüşhaneliler genel olarak inşaat sektöründe yani işte ustalık, kalfalık, müteahhitlik alanında, onun dışında otomotiv sektöründe tamirhaneler, onun dışında mobilya sektöründe alan alan değişiyor. Tabii ki ama en çok ağırlıklı olan geçmişten gelen inşaat sektörüdür. İnşaatla zaten her alanda var, ustasından müteahhidine kadar hepsi var.”³¹¹

Kenan, 1972 yılında Ümraniye'ye göç etmiş. Göç etme motivasyonunu, memleketindeki iş ve istihdam yetersizlikleri olarak ifade ediyor. Çıraklık, kalfalık ve ustalık gibi bir meslek öğrenmek için ilk inşaat sektöründe çalışmaya başlamış. Sonrasında da belirli bir sermaye birikimi elde ederek inşaat şirketini kurmuş ve şu an müteahhitlikle uğraşiyor. Ümraniye'nin merkez mahallelerinde dolaşırken dikkatle bakıldığında onun elinden çıkmış olan apartmanlara rast geliniyor. Görüşme de kendi yapmış olduğu bir binanın alt katında yer alan inşaat ofisinde

³¹¹ Gümüşhaneliler Derneği başkanı Kenan Öztürk ile işyerinde yapılan görüşme.

gerçekleştirildi. Kenan'ın inşaat şirketindeki çoğu çalışanı Gümüşhaneli. Bu durum da belirli iş kollarının ağırlıklı olarak belirli memleketler etrafında sürdürülmesinin önünü açmaktadır. Hemşehri gruplarının aynı iş sektörlerinde bir araya gelmeleri Üçüncü Dünya ülkelerinde oldukça ön planda olan bir olgudur.³¹² Kenan, inşaat sektöründe gerekli olan iş kollarına göç etmiş olan hemşehrilerini yerleştirerek kent hayatına tutunmalarına destek sağlıyor. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, hemşehri gruplarının da içinde sınıfsal farklılıkları barındırmasıdır. Sınıfsal farklılıkların oluşmasında etkili olan dinamikler ise kente göç edenlerin bir kısmının zenginleşerek sınıf atlayabilmesi ve bir kısmının sınıf atlamak için enformel sektörlerde iş piyasasına katkı sunmaya devam etmesidir. Özellikle Sünni cemaat içinde yer alan kişiler, kentte kurulan dayanışmacı ağlar içinde işleri büyütme ve zenginleşme açısından daha avantajlı bir konumda yer almışlardır.³¹³ Bu durum kente göç eden Sünni ve Alevi göçmenlerin kentlerdeki sınıfsal farklılıklarının derecesi üzerinden okunabilir. Sünni cemaat, kentlerde farklı mesleklere kayma ve zenginleşerek yükselme konusunda Alevi cemaate göre daha heterojen bir yapıya sahip olduğu için Sünniler arasındaki sınıfsal farklılıklar çok daha keskin ve derindir.³¹⁴ Bunun nedeni ise Sünni cemaat içinde bulunanların kentte yükselme şanslarının Alevilere göre daha yüksek olmasından gelmektedir. Bu gelişmeler hem hemşehri grupları içinde hem de mezhepsel cemaat içerisinde çeşitli toplumsal sınıfların ortaya çıkmasına ve sınıfsal farklılığın derinleşmesine zemin hazırlamaktadır. Dolayısıyla bir toplumda meydana gelen sınıfsal ayrışmalar, sanayileşmenin gerçekleşmesiyle meydana gelen bir sonuç olmak yerine bu sınıfsal

³¹² Joseph Gugler, 'Employment in the City', Alan Gilbert ve Joseph Gugler (eds.) **Cities, Poverty and Development**, Oxford University Press, London, 1984 aktaran Sencer Ayata, "Toplumsal Çevre Olarak Gecekondu ve Apartman", **Toplum ve Bilim**, 46/47 Yaz 1989- Güz 1989, s. 104.

³¹³ Görüşme yapılan Dumlupınar mahalle başkanı Hasan Aslan'ın konu ile ilgili açıklamaları bu durumu aydınlatması açısından bir örnek sunuyor. Hasan, Alevi bir köyden göç etmiş ve Alevi mezhebine sahip olduğu için iki kere girdiği polislik sınavını kazanamadığını ifade etmişti. Köyünden de devlet memuru çıkmadığını söylemişti. Bu gelişmeler kentsel ortamdaki toplumsal farklılaşmayı da yansıtmaktadır. Sünni cemaat daha kolay sınıf atlayabilirken Alevilerde ise bu durum daha yavaş ilerlemektedir. Dolayısıyla Aleviler içindeki toplumsal farklılaşmalar Sünniler içindeki farklılaşmaya göre daha yavaş gerçekleşmektedir.

³¹⁴ Alan Duben, "İstanbul'da Sınıf ve Cemaat" içinde **Kent, Aile, Tarih**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2021, ss.34-35.

ayrışmaların gelişmesi ve pekişmesi, o toplumdaki toplumsal ve kültürel özelliklerin ortaya çıkardığı bir unsurdur.³¹⁵

Işık ve Pınarcıoğlu, dayanışmacı ağların yapısını 80 öncesi ve 80 sonrası olarak ikiye ayırmaktadır. Bu ayrımı, 80’li yıllarla başlatmalarının nedeni ise 80 öncesindeki dayanışmacı ağları, sınıfsal farklılıkların gelişimine zemin hazırlamazken 80 sonrası nöbetleşe yoksulluk olarak ifade edilen dayanışmacı ağlar, toplumdaki bütünlüğü bozarken kent yoksullarının da kendi içinde bölünmesine yol açarak kentte hayatta kalmaya çalışanlara toplumda yükselme umudu vermiş olmasıdır.³¹⁶ Kenan ve hemşehrileri arasındaki dayanışma ağı da kendi içinde toplumsal tabakalaşma ve enformel istihdam kanalları ile yükselebilmek şansı olarak iki çelişkili olguyu içinde barındırmaktadır. Kenan, ilk göç ettiğinde inşaat sektörüne enformel olarak eklenmiş ve bu süreci başarılı bir şekilde devam ettirerek sınıf atlamayı başarmıştır. Kenan’ın Gümüşhaneli kimliğinin Sünni kimliği ile eklenmesi, kentte hayata tutunarak işlerini büyütmesini kolaylaştırmıştır.³¹⁷ Dolayısıyla Kenan’ın sahip olduğu Sünni kimliği, onun kentte statüsünü yükseltmesinde etkilidir. Turner, statü ve etnisite kavramlarını ele alırken statü farklılıklarının oluşumunda etnisitenin önemli bir yer işgal ettiğini ve dolayısıyla da toplumsal tabakalaşmanın oluşmasında etkili bir aktör olduğunu belirtir.³¹⁸ Statü ve etnisite arasında toplumsal tabakalaşmayı oluşturan bu ilişkiyi Türkiye’de Sünni ve Alevi ayrımı üzerinden değerlendirmek mümkündür. Devletin resmi ideolojisinin Sünnilik ile eklenmesi, Sünniler için sınıfsal hareketlilik konusunda elverişli bir zemin oluştururken Aleviler bu hareketliliği kısmen yakalama şansı elde edebilmiştir. Bu durum Alevi-Sünni çatışması ile daha da pekişmiş ve kamusal alanda farklı oluşumlar etrafında örgütlenmeye kadar genişlemiştir. Kentsel

³¹⁵ A.e., s.30.

³¹⁶ Işık, Pınarcıoğlu, **Nöbetleşe Yoksulluk- Sultanbeyli Örneği**, ss.155-156.

³¹⁷ Kenan yıllardır Ümraniye’deki Gümüşhaneliler Derneği’nin başkanlığını yürütüyor. Ümraniye’deki Gümüşhaneliler Sünni mezhebine sahip. Kenan yıllar önce Gümüşhaneliler Federasyonu başkanlığı görevini devraldığında Kartal’da yer alan Gümüşhaneli Alevi köylerinin derneklerinin bu federasyona dahil edilmediğini fark etmiş. Bunun üzerine Gümüşhaneli Alevi köylerini de dernek federasyonuna dahil etmiş. Kenan’ın anlattığı bu örnek aslında aynı hemşehrilik çatısı altında bile olsalar Alevi ve Sünni mezheplerinin kentlerde eşit olanaklarla ilerlemediğini göstermektedir. Dolayısıyla kentte enformel ağlar aracılığıyla yükselmeye çalışan hemşehri gruplarının mezheplere göre ayrıştığı ve kentte aynı derecede temsil edilmediği de görülmektedir. Bu durum kentte en çok da iş piyasasında ve siyasal temsil mekanizmasında kendisini hissettirmektedir.

³¹⁸ Bryan S. Turner, **Statü**, Doruk Yayıncılık, Ankara, 2000, s.73.

bölgelerde açıkça görülen bu farklılaşma, iş istihdamını da etkilemiştir. Alevilerin genellikle kentsel bölgelerde maaşlı iş sahalarında çalışmaları, aynı mezhebi paylaştıkları kişilere iş verme statüsünü yakalayamamalarına neden olmuş ve dolayısıyla da Alevi mezhebi içinde iç dikey hareketlilik oldukça zayıf kalmıştır.³¹⁹

Kenan sahip olduğu konumu ile hemşehrilerine iş verme statüsüne sahiptir. İnşaat şirketinde çalıştırdığı hemşehrileri için de Kenan, kentte belirli bir sermayeye ulaşarak zenginleşmek için önemli bir örnek olarak duruyor. İnşaatla yer alan çeşitli iş kollarında çalışmaya başlayarak zamanla belirli bir hüner elde edip ustalık kazanabiliyorlar. Bu gelişme de zamanla işlerinde yükselmelerine katkıda bulunuyor. Yani daha önce göç etmiş kişilerin yanında onların işgücünü karşılayarak çalışanlar için bu gibi örnekler kentte sınıfsal olarak yükselme imkanı olarak görülmekte ve yeterli sermayelerinin olmaması da bu sistemin ucuz işgücü ile sürdürülmesinin önünü açmaktadır.³²⁰ Ayrıca Kenan, hemşehrilerinin bu sisteme entegre olmasını sağlayan önemli bir aktör. Kenan belirli bir sermayeye sahip ve yapmış olduğu dernek başkanlığı ile birçok hemşehrisi ile devamlı iletişim halindedir. Bu sebeple Kenan, hemşehrilerinin çeşitli ihtiyaçlarının karşılayabilmekte ve enformel sektörlerde çalışan hemşehrilerinin kentte yoksullukla mücadele etmelerini de kolaylaştırmaktadır.³²¹ Böylelikle sermaye ile çalışan arasındaki enformel bağlantı ağı, ucuz işgücü ile istihdama katılanları devamlı sistem içinde tutabilmekte ve zamanla da birçok hemşehrinin kentte yükselebilmesine olanak tanımaktadır. Hemşehrilik, bu döngünün devam ettirilmesinde ve kolaylaşmasında önemli bir motivasyon kaynağı olarak durmaktadır.³²² Özellikle bu şekilde hemşehrilik ağları,

³¹⁹ Güneş-Ayata, **The Turkish Alevi**, s.112.

³²⁰ Işık, Pınarcıoğlu, **Nöbetleşe Yoksulluk- Sultanbeyli Örneği** , ss.75-76.

³²¹ Gümüşhaneliler Derneği, diğer derneklerden farklı olarak kadınlar için hafta içi halk eğitim merkezinden gelen bir eğitmeni ile el işi kursu organize ediyor. Kadınlar için bu gibi kurs faaliyetleri sosyalleşme ortamı sağlıyor. Ve aynı zamanda kurdukları sosyal ağ ile bunu ekonomik bir kazanıma da çevirebiliyorlar. Örneğin Gümüşhane'den getirdikleri yöresel ürünleri İstanbul'da satarak para kazanmaya çalışıyorlar. Bu konuda derneğin de büyük katkısı olduğu ve dernek sayesinde çevrelerinin genişleyerek daha fazla müşteriye ulaşma imkanı buldukları gözlenmiştir. Hemşehrilik ağı sayesinde hastanede daha kolay randevu alınabildiği ve çocukları olan hemşehrilerinin Gümüşhaneli bir dersane yönetici vasıtasıyla çocuklarını dershaneye daha uygun bir fiyata kayıt ettirebildiği ifade edildi. Yani hemşehri dayanışma ağı, kent içinde yoksullukla mücadele eden kesimlerin yoksulluktan yoğun etkilenmelerinin önünde önemli bir dayanışma ağı olarak belirlemektedir.

³²² Kırdan kente göç edenlerin kente kurduğu dayanışma ağı, kentlerde yoksullukla mücadele edebilmeyi kolaylaştırmaktadır. Fakat bir diğer önemli şey ise göç etme dinamikleri ile ilgilidir. Türkiye'de şu an parçalanmamış olan küçük toprak sahibi kentli nüfus azımsanmayacak kadar

mezhepsel ve dini ağlar oluşturarak yoksullukla mücadele etme refleksi sayesinde ilk göç edenler ve sonradan göç edenler arasında birbirlerinin çıkarlarını besleyen karşılıklı bir ilişki gelişmiştir ve bu tip dayanışma şekli, 80’li yıllarla refah devletinin çözümlenmesinin ardından enformel alan açılmasıyla kentlerde oldukça etkili bir mücadele modeli oluşturmuştur.³²³ Hemşehrilik ve mezhep gibi aynı cemaat içinde gruplaşmaları ortaya çıkaran kimliksel olgular, iş istihdamı örneğinde olduğu gibi kamusal alandaki çeşitli ilişki kalıplarını şekillendirmeye devam etmektedir. Bu ilişki kalıplarının bu tip enformel bağların temelinde oluşması da aynı cemaat içerisindeki ilişkilerin hiyerarşik ve paternalist bir nitelik kazanmasında etkilidir. Dolayısıyla çalışan ve işveren arasındaki bağlantının da enformel bağlar nedeniyle sınıfsal bir temele oturması engellenmiş olacaktır. Kenan ve çalışanları arasındaki ilişki oldukça enformel ve karşılıklı yükümlülükleri içinde barındıran bir yapıya sahiptir. Kenan, yanında çalıştırdığı kişilerin çoğunlukla hemşehrilerinden olmasının nedeni açıklarken dini referanslardan yararlanarak “*Hemşehricilik, aynı zamanda akrabalıktır. Dinimiz de bize akrabana yardım et diye buyurmuştur.*”³²⁴ şeklinde ifade ederek hemşehriciliği meşru bir zemine oturtmaya çalışıyor. İş verme süreçlerine yardım etme gözüyle bakılması da aslında bu karşılıklı ilişkinin oldukça eşitsiz bir yapıya sahip olduğunu gösteriyor. Ayrıca Kenan’ın bu açıklamaları hemşehrilik ağına nasıl yaklaşıldığını aydınlatması açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Duben, akrabalık ilişkileri ile kurulan toplumsal ilişkileri incelediği çalışmasında, akrabalık kavramını incelerken hem gerçek akrabalığı hem de kurgusal akrabalığı, akrabalık olarak ele alır ve bu ilişki kalıbının çeşitli ortamlara göre esneklik kazanma potansiyeline sahip olduğunu belirtir.³²⁵ Kenan’ın hemşehriliği aynı zamanda akrabalık olarak görmesi de bu ilişki ağına kurgusal bir akrabalık

fazladır. Bu nüfus kırsal kentte geçirirken yazları fındık, çay, kayısı gibi ürünleri toplamak için köylere göç etmektedir. Kırdan kente göç edenlerin kırsal bölgelerde sahip olduğu toprak, yazları aile emeği kullanılarak yoksulluktan büyük ölçüde etkilenmesini kıran bir mekanizmadır. Çünkü göç eden kitleler küçük mülkiyetleri sayesinde özellikle yaz aylarında topraklarından ürün elde edebilmektedir. Bu ürünün bir kısmını satarak gelir elde ederken bir kısmını da kış için kente getirerek temel ihtiyaçlarının belli bir miktarını karşılayabilmektedir. Bu mekanizma, kırdan kente göç ederek enformel iş piyasasına eklenen kişilerin bu piyasa içinde hayatta kalmalarında ve sistemin devam ettirilmesinde oldukça etkili bir güvence sunmaktadır.

³²³ Işık, Pınarcıoğlu, **Nöbetleşe Yoksulluk- Sultanbeyli Örneği**, ss.77-78.

³²⁴ Kenan Öztürk ile işyerinde yapılan görüşme.

³²⁵ Alan Duben, “Türkiye’de Kentlerinde Aile ve Akrabalığın Önemi” **Kent, Aile, Tarih**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2021, s.92.

niteliği kazandırdığını göstermektedir. Duben, toplumdaki enformel sosyal kuralları oluşturan “akrabalık kodu” ile ele aldığı davranış kalıplarının ahlaki yükümlülüğünün diğer formel ilişki kalıplarından fazla olduğunu ve bu ilişki kalıbında yükümlülükleri yerine getirme reflekslerinin daha güçlü olduğunu dile getirmektedir.³²⁶ Dolayısıyla Kenan ve yanında çalıştırdığı hemşehrileri arasındaki enformel bağın ortaya çıkardığı yükümlülükler en çok da alt sınıfta yer alan çalışanlarını etkilemektedir. Bu durum da emek ve sermaye arasındaki çelişkiyi belirsizleştirerek enformel ağlara dayalı sistemin devamlılığını pekiştirmektedir.

Yukarıda Balkan göçmenleri ve Gümüşhaneliler üzerinden aktarılan iş piyasasına eklemleme örneklerinin arasındaki önemli bir farka değinmek gerekiyor. Emin, şu anki inşaat işlerinde pek de Balkan göçmeni çalışan istihdam etmezken Kenan, halen enformel işler için kendi hemşehrilerini istihdam edebilmektedir. Balkan göçmenlerinin göç etme süreçleri çok eskiye dayandığı için şu an çoğu Balkan göçmeni formel istihdam kanallarına dahil olabilmıştır. Kenan ise 70’li yıllarda göç etmiş olsa da çoğu hemşehrisinin gecekondu mahallerinde iş ve konut piyasasına eklemmesi nedeniyle enformel istihdam olanaklarını hemşehrileri üzerinden gerçekleştirebilmektedir. Belki ilerleyen süreçte, göç eden ailelerin diğer kuşaklarının formel istihdam olanaklarını yakalaması, Kenan’ın da istihdam ettiği işçi profiline dönüşümünde etkili olacaktır. Böylelikle Kenan’ın hemşehrilik kanalıyla oluşturduğu dayanışmacı ağ, yerini kente yeni göç eden farklı gruplara bırakacaktır. Emin ve Kenan üzerinden aktarılmaya çalışılan iş piyasasına eklemleme süreçleri, onlar gibi farklı göç dinamiklerine sahip olan kentteki çoğu göçmenin durumunu da açık bir şekilde yansıtmaktadır.

Bir diğer önemli konu ise Emin ve Kenan’ın kentte sınıf atlama süreçlerini nasıl gerçekleştirdikleridir. İkisi de Ümraniye’de inşaat faaliyetleri ile uğraşan orta sınıf burjuvaziyi temsil etmekte. Fakat ikisinin aynı konumlara gelme süreçleri birbirlerinden oldukça farklıdır. Emin, Ümraniye’de doğmuş ve Balkan göçmeni bir ailenin çocuğu iken Kenan, tarım kökenli bir aileden gelmiş ve Ümraniye’ye de 70’li yıllarda göç etmiştir. Emin, ailesinin temelden kalfalık vb. işlere başlayarak kurduğu

³²⁶ A.e., ss.92-93.

küçük ölçekli inşaat faaliyetlerini büyüterek inşaat şirketini kurarak müteahhit olmuştur. Ayrıca üniversite okuma şansını da elde edebilmiştir. Kenan ise hiçbir sermayeye sahip olmadan inşaat işlerini öğrenerek başladığı süreçte zamanla yaptığı işin başına geçerek müteahhit olmuş ve iş veren konumuna ulaşmıştır. Bu süreçte üniversite eğitimi de almamıştır. Kendisi üniversite eğitimi almazken kendisinden sonra gelen kuşağı oluşturan çocukları ise üniversite eğitimi almış ve nitelikli işgücü istihdamına katılmışlardır. Bu iki sınıf atlama örneğinde Kenan'ın izlediği süreç, kent piyasasına tabandan eklemlenen yoksul kırsal göçmenin dikey sosyal hareketliliğini yansıtmaktadır ve bu duruma katkı sunan gelişme ise o dönemdeki kentsel rantlardaki bolluktur.³²⁷ Emin'in dikey sosyal hareketlilik süreci ise Balkanlardan göç etmiş ve Ümraniye'de zamanla işlerini büyüterek küçük ölçekli iş veren konumuna ulaşmış bir aileden başlıyor. Emin'de ailesinden devraldığı küçük ölçekli inşaat işlerini geliştirerek orta sınıf burjuvazi olarak statüsünü oluşturmuştur. İki farklı göç etme şeklinin aktörleri olan Emin ve Kenan'ın iş ve konut piyasasına dahil olma süreçlerinde yaşadıkları sınıfsal hareketlilikler, göç etme motivasyonları ve sahip olunan sermaye gibi etmenler doğrultusunda birbirinden farklılık göstermektedir. Erder, kentlerde iş ve konut piyasasına eklemlenme süreçlerinin göç etme dinamiğinden oldukça etkilendiğini ve her göçmenin kentte bu süreçlere dahil olmalarının eşit bir zeminde başlamadığını ifade etmektedir.³²⁸

Kentlerde ağırlıklı olarak iç göçlerle oluşan ve genellikle sosyo-ekonomik olarak daha alt bir sınıfta yer alan bölgeler, genellikle yoksullukla ilişkilendirilir ve yoksullukla mücadele eden bu kesimlerin sağ partilere yönelme davranışları anlamlandırılmaya çalışır. Ümraniye de sosyo-ekonomik olarak alt sınıfların yoğun olarak yerleşimine ev sahipliği yapmaktadır. Genel olarak seçimlerdeki oy ağırlığı ise sağ partilere kaymaktadır. Bunun en önemli sebeplerinden birisi de Ümraniye'de konut ve iş piyasası sektörlerinde kayırmacı ağların oldukça yaygınlığıdır. Sağ partilere kayma eğiliminde gelişmeye yoksulluk üzerinden değil de 1980 sonrası enformel piyasaların formel piyasaların içine eklemlenmesi sonucu ortaya çıkan yeni dayanışmacı ve kayırmacı ağlar üzerinden bakmak daha yerinde olacaktır. Kente göç

³²⁷ Korkut Boratav, **Kent ve Anadolu'dan Sınıf Profilleri**, İmge Kitabevi, Ankara, 2020, s.53.

³²⁸ Sema Erder, "Yeni Kentliler ve Kentin Yeni Yoksulları", **Toplum ve Bilim**, Sayı: 66, Bahar 1995, s.117.

eden grupların yoksullukla ne derecede mücadele ettikleri ve bu konuda ne kadar başarılı oldukları oldukça önemli bir konudur. Kıray, sanayileşmenin gelişimi ile kentlere göç eden kırsal nüfusun kentle ne kadar bütünleşebildiklerini sorguladığı çalışmasında, özellikle Batılı ülkelerde marjinal ve kentten kopuk gettolaşmış gruplar oluşurken Türkiye’de ise göçmen grupların kentlerde çeşitli enformel iş kollarına eklenerek tam olmasa da kısmen bütünleşebileceği bir ortamın ortaya çıktığını belirtmektedir.³²⁹ Yeni piyasanın orta çıkışı, kırdan göç alan bölgelerde oluşan farklı sınıfsal gruplar arasında yeni bir ittifakın gelişiminin önünü açtı. Hemşehrilik ve etnisite aracılığıyla kentlerde oluşturulan yeni dayanışmacı kimlikler, kente adapte olma sürecini kolaylaştırarak göç edenleri iş piyasalarına dahil etmiş ve kısmen de olsa hem kuşak içinde hem de sonraki kuşakların sınıf atlayabilme olanağı yakalamalarını sağlamıştır. Bu enformel piyasa içerisinde oldukça yoğun olarak gelişen dayanışmacı ağlar, kentsel bölgelerde çeşitli ekonomik krizlere karşı da tampon bir mekanizma işlevi gördü. Bu ağlar, kimi zaman hemşehrilik kimi zaman etnik köken kimi zaman da mezhep üzerinden ilerledi. Bu ağlar arasındaki mezhep, etnik köken gibi farklılıklar da kentlerde yükselbilme şansının önemli bir parçası olduğu için kente göç edenler arasında da eşitsiz bir güç dağılımı meydana getirdi. Bu sebeple kentlere göç edenler için dayanışmacı ağlara eklenmek ve kendi etnik kökeni, mezhebi doğrultusunda cemaatleşme eğilimi göstermek de giderek güç kazandı. Dayanışmacı ağ içindeki üst sınıf bu sistemde işlerini devam ettirecek emek gücünü elde ederken alt sınıfta yer alanlar da kentlerde hem iş piyasasına katıldı hem de enformel ağlar ile yoksulluğu görece daha zayıf yaşadı. Özellikle bu hiyerarşik yapı, Sünni cemaatte daha derin bir oluşuma sahiptir. Alevilerin kimlikleri nedeniyle kentte yükselmelerinin daha zor olması, heterojenliği engelleyerek yatay bir örgütlenmeye daha yakın bir dayanışma kurulmasına neden olmuştur. Etnik köken, hemşehrilik ve mezhep gibi dayanışmacı ağlar arasındaki ve aynı ağ içindeki hiyerarşi, kentlerde de cemaatleşmiş topluluklar ortaya çıkardı. Bunların en görünürlük kazandığı alanlara iş ve konut piyasası olduğu kadar siyasi güç alanını da dahil etmek gereklidir. Bu gelişmeler yeni bir toplumsal yapının da gelişimine zemin

³²⁹ Mübeccel Kıray, “Toplumsal Değişme ve Kentleşmede Düşük Gelirliler”, Kentleşme Sürecinde Bütünleşme Sorunları ve Çözümler Seminerine verilen bildiri, **Türkiye Geliştirme Araştırmaları Vakfı ve Türk Sosyal Bilimler Derneği**, 1981, ss.167-176.

hazırladı. Çeşitli ağlar aracılığıyla kurulan cemaatsel dayanışma ağları, toplumsal bütünlüğün oluşmasını engelleyerek parçalı bir toplum yapısını pekiştirmeye başladı.³³⁰ Dolayısıyla, kentlere göç eden göçmen gruplarını kentlerdeki kaynaklar için mücadele eden homojen bir grup olarak değerlendirmem gerekir. Göç eden gruplar kendi içinde memlekete, etnisiteye, mezhebe göre farklılaşmakta ve bu farklılıklara göre de iş, konut, meslek, siyaset gibi çeşitli alanlardaki kaynaklardan pay elde etme gücü de değişim göstermektedir. Kaynakların çeşitli dayanışmacı ağlar etrafındaki eşitsiz dağılımı da kentin aktörleri arasındaki rekabetçiliği her geçen gün artırmaktadır.

4.3.Göç Dalgaları ve Siyasete Eklemlenme Süreçleri: Metin Bekiroğlu ve Yasin Güral Örnekleri

İç göç dalgaları, iş ve konut piyasasına dahil olma süreçlerine benzer şekilde kentlerde siyasete eklemlenme süreçlerinde yeni aktörler ve dayanışmacı örgütlenme modellerinin inşa edilmesinde etkili olmuştur. Ve bu süreçler birbirlerinden farklı alanlar gibi görünse de aslında oldukça iç içe geçmiş ve iş ve konut piyasasındaki hakimiyet ve güç, siyasete dahil olma süreçlerini de yakından etkilemiştir. Göçmen gruplarının elde etmiş olduğu ekonomik sermaye, onların özellikle yerel siyasette de baskın güç oluşturmalarının önünü açmıştır. Dolayısıyla da göç etme dönemleri, siyasette güç oluşturmaları ile oldukça yakından ilgilidir. Kente göç eden grupların kent siyasetinde güç kazanma refleksleri, kentte güvence mekanizması kurmalarının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Siyaset içinde bu güvence mekanizmasının kurulması hemşehrilik ağları ile yoğun bir şekilde bağlantılıdır. Bu durum da kentlerde yeni bir siyaset anlayışının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Hemşehrilik ve mezhep etrafında kentlerde toplumsal tabakalaşmayı pekiştiren dayanışmacı ağlar, siyaset içerisinde de tabakalaşmalar ortaya çıkarmıştır ve bu tabakalaşmalar memleketler etrafında gelişen güç ilişkilerini meydana getirmiştir. Hemşehrilik ve mezhepsel ağ aracılığıyla gelişen toplumsal tabakalaşmanın oluşumu, statü

³³⁰ Işık, Pınarcıoğlu, **Nöbetleşe Yoksulluk- Sultanbeyli Örneği**, ss.335-336.

kavramıyla da yakından ilişkilidir. Hemşehri ve mezhep grupları için kendi topluluk üyelerinin belirli bir statü sahibi olması önceliklidir. Çünkü toplumsal statüsü yüksek topluluk üyelerine sahip olmak, klientalist ağlar aracılığıyla çeşitli konularda diğer üyelere de bir kazanım sağlamaktadır. Böylelikle belirli grupların iş ve konut piyasasında olduğu gibi siyasete eklemlenme konusunda da statüsü yüksek üyelere sahip olmak, çeşitli alanlarda güçlü hemşehri veya mezhep gruplarının hakimiyet kazanmalarının önünü açmaktadır. Bu gelişme sadece hemşehri veya mezhep gruplarını etkilemekle kalmamakta toplumda da hiyerarşik bir yapılanmanın oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Yani statü, “*toplumsal tabakalaşma, politik tekelcilik, kültürel yeniden üretim ve toplumsal dışlama mekanizmaları aracılığıyla toplum içindeki değişik güç formlarının oluşturulması, korunması ve dağıtılmasıyla ilgilidir.*”³³¹ Dolayısıyla iş piyasasında ve konut piyasasında olduğu gibi siyasete eklemlenme süreçleri, toplumsal güç ilişkilerinden bağımsız değildir. Bu sebeple yereldeki hemşehrilik ağlarının yapısı ve siyasetle kurulan ilişki ele alınırken konuya toplumsal güç ilişkileri çerçevesinden bakılmasının daha uygun olacağı düşünülmüştür. Bu güç ilişkilerinin gelişmesine zemin hazırlayan unsur ise sınıflar arasındaki geçirgenliği sağlayan sermayedir. Bourdieu, sermaye kavramını ele alırken bunu iktisadi süreçler ile kısıtlamayı kültürel, toplumsal ve simgesel olarak çeşitli sermaye sınıfları olduğunu ifade ederek sermaye kavramını daha geniş bir anlamıyla ele almıştır. Toplumdaki aktörler arasındaki sermayenin eşitsiz dağılımı, sahip olunan kaynaklar aracılığıyla toplumsal hiyerarşi içerisindeki konumun yükselmesi için güç ilişkilerini geliştirmektedir.³³² Kentsel bölgelere göç eden topluluklar, bu güç ilişkileri içinde sermayelerini genişletmek amacıyla kurmuş oldukları dayanışmacı ağlar üzerinden kentte varlığını somutlaştırmaya ve sürdürmeye çalışır. Dayanışmacı ağların ilk kurulduğu süreçte ana motivasyon kaynakları, dayanışma ve güven duygusunu pekiştirmek olabilir. Fakat zamanla kentte farklı toplumsal sınıflarla ve farklı statülere sahip kimliklerle iç içe yaşamak, dayanışmaya farklı hedeflerinde dahil edilmesinin önünü açmıştır. Bu dayanışmacı ağ örüntülerinden en yaygın olanlarından biri de kentlerde hemşehrilik kimliği ile

³³¹ Turner, **Statü**, s.17.

³³² Anne Jourdain, Sidonie Naulin, **Pierre Bourdieu'nün Kuramı ve Sosyolojik Kullanımları**, Çev. Öykü Elitez, İstanbul, İletişim Yayınları, 2020, s.125.

örgütlenme modeli kurmaktır. Hemşehrilik ağı kentte siyasete eklemlenme, belirli iş kollarında yoğunlaşma ve konut sahibi olma gibi alanlarda oldukça etkisini göstermektedir. Hemşehrilik kimliği ile kentte bir habitus oluşturmak, sermaye oluşturma anlamı da taşımaktadır. Güvence mekanizması sunan hemşehrilik ağı, ortak bir kimlik olan hemşehrilik kimliği ile aynı zamanda toplumsal ve sembolik sermaye niteliğine de sahiptir.

Kent siyasetinde hemşehrilik baskın bir konuma geldiğini göstermesi açısından Köksal ve Kara'nın İstanbul Belediye Meclis üyeleri ile yapmış oldukları saha çalışması önemlidir. 1977, 1984 ve 1989 yıllarında mecliste görev yapan meclis üyelerinin mesleklerini ve memleketlerini inceledikleri çalışmada, 77'den 89'a doğru geldiğinde İstanbul doğumlu olan meclis üyesi sayısında ciddi bir düşüş yaşandığı görülürken, Doğu ve İç Anadolu bölgelerinde doğmuş olan meclis üye sayısının giderek arttığı gözlemlenmiştir. Karadeniz bölgesi doğumlu meclis üyesi sayısı da 77 yılına göre düşüş yaşamıştır. Bu düşüşün çok fazla olmamasıyla birlikte sebebi ise 89'a doğru Doğu ve İç Anadolu'dan gelen göçmenlerinde siyasette yeni aktörler olarak belirmesidir.³³³ Ayrıca çalışmaya göre, 77 yılında ağırlıklı olarak esnaf örgütlenmesine ev sahipliği yapan meclisin yapısının zamanla değişerek göç edenlerin seçkin tabakasının mecliste ağırlık kazandığı ve böylelikle etnik köken ve hemşehrilik kent siyasetinde güç kazandığı görülmektedir.³³⁴ Özellikle büyük kentlerde ve yoğun göç almış ilçelerde, yerel yönetim seçimlerine gidilen süreçte ilçenin veya ilin demografik yapısı dikkate alınmaktadır. Partiler, seçim süreçlerinde meclis üyelerini belirlerken o bölgedeki hemşehri gruplarıyla diyaloga geçmekte ve böylelikle hemşehri gruplarının desteğini almaya çalışmaktadır. Dolayısıyla kentte, yerel yönetimlerdeki temsil mekanizmalarında hemşehrilik büyük bir role sahiptir.

Kentte siyasete eklemlenme ve göç etme süreçleri arasındaki ilişkinin dinamikleri incelediğinde bu dinamikler çeşitlendirilebilir. Bu dinamiklerden birincisi, Türkiye'de 1950'li yıllarda başlayan iç göç hareketinin ilk aktörleri olmaktır. İkincisi, birinci etkenle bağlantılı olan kentteki çeşitli sermayeleri elde

³³³ Sema Köksal, Nihal Kara, "1980 Sonrası Yerel Siyasetin Örgütlenmesi", **Toplum ve Bilim**, 48/49, Kış- Bahar 1990, ss.117-128.

³³⁴ A.e.

edebilme kapasitesi ile ilgilidir. Yani ekonomik güçte yaşanan gelişmeler, yönetimde ve siyasette söz sahibi olma gücünü beslemekte ve siyasi olarak güçlü konumda olmak zenginleşmenin de önünü açmaktadır.³³⁵ Dolayısıyla siyasetin zaman ve geniş bir maddi olanak isteyen bir alan olması, her toplumsal sınıfının dahil olmasının önünü kapatırken siyasetle uğraşmak, sermaye gruplarının ayrıcalığına dönüşmektedir.³³⁶ Özellikle Doğu Karadeniz bölgesinden göç edenler bu iki etken doğrultusunda kentte ekonomik sermaye elde etmeyi başarmış ve dolayısıyla kentteki yerel siyaset üzerinde de söz hakkı kazanmışlardır. Üçüncüsü ise göç edilen dönemden bağımsız olarak göç veren kentlerin hangi sosyal sınıflarından geldikleri ile ilgilidir. Yani kırsal bölgelerden göç etme motivasyonlarının temel aktörünü, ekonomik şartlarını iyileştirmek için göç eden kırsal kesim oluştursa da aynı zamanda bu kırsal kentlerin “seçkin”lerini oluşturan sınıflarda bu göç süreçlerine dahil olabilmektedir.³³⁷ Bu “seçkin” sınıfı oluşturan dinamikler kendi içinde farklılaşmaktadır. Eğitim düzeyi, sahip olunan meslek, ailenin sosyal statüsü “seçkin” olmayı belirleyen etmenler arasında sıralanabilir. Örneğin, görüşme yapılanlar arasında yer alan CHP’li Metin Bekiroğlu hem Ümraniye Belediyesinde hem de İstanbul Büyükşehir Belediyesinde meclis üyesi yapıyor. Metin, Trabzonlu ve 86 yılından beri Ümraniye’de ikamet ediyor. Babası Trabzon’da uzun yıllar CHP ilçe başkanlığı görevi yapmış. Dededen ve babadan CHP’li olduğunu ve Trabzon’da parti faaliyetleri ile ilgilenmelerinin bir aile geleneği olduğunu ifade ediyor. Metin’de 70’li yıllarda, 18 yaşında iken CHP Gençlik Kollarında siyasete başlamış ve halen siyasetle bağı devam ediyor.³³⁸ Metin’in kentte siyasete eklenmesini kolaylaştıran unsurlardan birisi, memleketi Trabzon’da siyasetle yakından ilgilenen ve yerel siyasette önemli bir güç olan taşra eşrafından bir ailenin içinden gelmesidir. Dolayısıyla da Metin’in Trabzon’dan göç etme motivasyonu ile ekonomik nedenlerle göç eden yoksul kırsal kimliğin motivasyonu birbirinden farklılık göstermektedir. Bu nedenle göç edilen kentlerdeki toplumsal statü, gelinen kentlerde siyasete dahil olma

³³⁵ Kemal Kartal, **Kentleşme ve İnsan**, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1978, No:175, ss.133-134.

³³⁶ Sevinç Doğan, **Mahalledeki AKP-Parti İşleyişi, Taban Mobilizasyonu ve Siyasal Yabancılaşma**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019, ss.102-103.

³³⁷ Sema Erder, Nihal İncioğlu, “İstanbul’da Yerel Politika ve Büyükşehir Yönetimi”, **Türkiye’de Yerel Politikanın Yükselişi**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013, s.76.

³³⁸ CHP meclis üyesi Metin Bekiroğlu ile Ümraniye’de yapılan görüşme.

konusunda oldukça etkili bir unsur olarak şekillenmektedir.³³⁹ Türkiye’de partilerin sosyal ağlarını inceleyen Uysal ve Toprak’ın çalışmasına göre, parti yönetimlerinde görev alanların sınıfsal pozisyonlarını belirleyen dinamikler, ekonomik ve örgütsel olarak benzerlik olarak dikkat çekmektedir ve bu ilişki ağları, farklı sosyal sınıflara kapalı ve benzer sınıfların birbirini desteklediği bir örüntüye sahiptir.³⁴⁰

Bir diğer unsur ise, kaynak eşitsizliklerinin olduğu bir sistemde toplumsal tabanın hemşehrilik veya mezhep grupları çatısı altında oluşturduğu kayırmacı ağların siyasete eklemlenmede kolaylaştırıcı bir etki sağlamasıdır. Yerel siyaset üzerinden bu durum, hem hemşehri derneklerinde faaliyet gösteren hem de bir siyasi partide görev alan kişiler üzerinden sürdürülmektedir. Ümraniye belediye meclisi bu duruma örnek olacak meclis üyelerini içinde barındırmaktadır. Örneğin görüşme yapılan meclis üyelerinden AKP’li Yasin Güral³⁴¹, on sekiz yaşında AKP Gençlik Kollarında siyasete başlamış ve yoğun çalışmaları ile ilerleyen süreçte il yönetim kurulunda da görevlerini sürdürmüştür. Yasin, meclis üyeliğinin dışında Ümraniye’de İfader adlı yardım ve düşünce kuruluşunun da başkanlığını yapmaktaydı. Bu faaliyetlerine ek olarak Kastamonulular Derneği’nde de başkan vekilliği görevini sürdürmekteydi. Uzun yıllar hem parti hem de çeşitli dernek faaliyetleri ile iç içe olması, Yasin’in yerel siyasette geniş bir ilişki ağı kurmasının da önünü açmış. Bu sebeple Ümraniye’de tüm Kastamonuluları temsil etmesi açısından önemli bir aktör konumunda yer alıyor. Dolayısıyla parti ve hemşehrilik kanalı, Yasin’e ciddi bir oy potansiyeli sağlayacak olan sosyal sermaye kazandırmıştır. Ümraniye’de görüşme yapılan an AKP’li siyasetçiler hem ekonomik sermaye hem de sosyal sermaye açısından donanım kazanmış kişilerdi. AKP, yerelerde parti çalışmalarına katılacak

³³⁹ Trabzonlu Metin Bekiroğlu üzerinden anlatılan bu örnek Trabzon’dan bağımsız olarak farklı kentler içinde geçerliliğini korumaktadır. Özellikle taşra eşrafı olan bir aileden gelmek, kentte siyasete eklemlenebilmenin önemli bir unsuru olarak belirlemektedir.

³⁴⁰ Ayşen Uysal, Oğuz Toprak, **Particiler- Türkiye’de Partiler ve Sosyal Ağların İnşası**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2023, s.54.

³⁴¹ Yasin Güral, meclisteki ve hemşehri derneklerindeki faaliyetlerinin yanı sıra bir yardımlaşma ve düşünce derneğinin de başkanlığını yürütüyor. Bu sebeple güçlü bir sosyal sermayeye sahip. 2024 yerel seçimleri öncesinde Yeniden Refah Partisi’nden gelen belediye başkanlığı adaylığı teklifi ile AKP’den istifa ederek YRP’ye geçti ve seçim çalışmalarına başladı. 2024 yerel seçim sonuçlarına göre YRP, İstanbul’daki ilçeler arasında en yüksek oyu Ümraniye’den aldı. Seçim süreci boyunca YRP, sahada en aktif olan partiler arasındaydı. Belediye başkan adayı olan Yasin’in Kastamonulu olması ve Ümraniye’nin yoğun bir Kastamonu nüfusuna sahip olması, sahada tanınan bir kimliğe sahip olması gibi etkenler diğer ilçelere göre daha yüksek oy kazanmasında etkili oldu.

kişileri belirlerken, ilçenin demografik yapısına göre belirli hemşehri gruplarından kişileri ve sosyal çevresi geniş hemşehri grubu önderlerini partiye dahil ederek hemşehriler ve parti arasındaki ilişkiyi sürdürülebilir kılmayı hedeflemekteydi.³⁴² Partiler, meclis üyesi gibi aktörleri belirlerken adayların sosyal ve ekonomik sermayelerini de bir kriter olarak göz önünde bulundurmaktadır. Ümraniye Belediyesi'nin sitesinde meclis üyeleriyle ilgili verilen bilgiler incelendiğinde de çoğu meclis üyesinin inşaat, emlakçılık ve ticaret gibi sektörlerde yoğunlaşarak ekonomik sermayelerini oluşturdukları ve hemşehri derneklerine üyeliklerinin bulunduğu görülmüştür. Sitede özellikle her meclis üyesinin aslen nereli olduklarına yer verilmeye çalışılmıştır.

4.3.1. Göç Dalgaları ve Siyasi Görüşe Göre Ayrışan İlçeler: Beykozlu ve Ümraniyeli Ordulular Örneği

Türkiye'de iç göç hareketliliği sonucunda kent çeperlerindeki yerleşim modelleri hemşehrilik ağları aracılığıyla oluşmuştur. Ümraniye'de de hemşehrilik etrafında homojenleşmiş yerleşme dizilimleri, yavaş yavaş etkisini yitirmeye başlamış olsa da halen kendini göstermektedir. Göçmenler için kendi hemşehrilerin yoğun olduğu ilçelere, mahallelere yerleşmek kentte güvence mekanizması kurulmasında önemli bir refleks olarak belirmektedir. Ümraniye'deki saha çalışması sırasında, Ordulularla yapılmış olan görüşmelerde bu göç etme refleksinin sadece hemşehrilik bağıyla sınırlı olmayıp aynı zamanda siyasi yönelimle de yakından ilişkili olduğu görülmüştür. Bunun temeli, kente yönelen köylerin de siyasi görüş benzerliği etrafında farklılaşmasından kaynaklanıyor. Görüşmecilerin Ordu'daki iki köy üzerinden anlattıkları bu yerleşim şekli, Türkiye'de çoğu köyde hakimiyetini korumaktadır. Bunun oluşumunun kökeni ise klientalizm literatüründe de çokça bahsedilen geçimlik kır ekonomisinin olduğu bölgelerde oluşan patron-müşteri ilişkilerine dayanmaktadır. Türkiye'nin 1940'lı yıllarda kırsal bölgelerde kapitalist

³⁴² Konu ile ilgili Kağıthane ilçesinde AKP'nin yapılanma stratejileri için bkz. Sevinç Doğan, **Mahalledeki AKP-Parti İşleyişi, Taban Mobilizasyonu ve Siyasal Yabancılaşma**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019, ss.103-108.

üretim biçimine kayması, patron-müşteri ilişkilerinde de değişimi beraberinde getirmiştir. Kapitalist ekonomi modelinin gelişim kazanmasıyla patron ve müşteri arasındaki ilişki de siyasal taraf belirginlik kazanmaya başlamıştır.³⁴³ Dolayısıyla parti odaklı bir patronajın ortaya çıkmasıyla kırsal bölgelerde belirli bir partiye yönelmek, kaynaklardan faydalanabilmek için güçlü bir motivasyondur. Köyün siyasetle uğraşan belirli bir sermayeye sahip olan seçkinleri, parti ile köylü arasında aracılık yapan aktörler konumunda yer alarak kaynak tahsisinde etkili olmaktadır. Sonuç olarak da Türkiye köylerinde belirli bir partiye kanalize olma refleksi oldukça güçlüdür. Bu durum, kentlere göç edenlerin de aynı bölgeden gelmesinden kaynaklı olarak köyde desteklenen partiye kentlerde de yönelmeyi beraberinde getirmektedir. Ordulular Derneği'nde yönetim kurulu üyesi olan Okan Balcı'nın Ordu'nun iki farklı siyasi görüşe sahip köyden gelen göçmenlerinin bugünkü siyasi yönelimlerine dair açıklaması şöyledir:

“Şimdi bakın. Onu bilmek için nereden geldiğini bilmek için önce memlekete geri dönmek lazım. Şimdi diyelim ki Ümraniye'ye geldik. Ümraniye'ye gelen kesim genelde zaten memleketin bir kesimidir. Yani yakın köyler işte. Bir tanesi gelmiştir 1972'de, o oradan telefon etmiştir gel buradan yer alalım. O oradan gelmiştir. Gelmiştir öyle çoğu almışlardır burada zaten oradan gelen kesim sağcı kesim olduğu için onlar hep bir yere toplanmıştır. E bu da bize burada genelde yetişen nesli de o aynı çizgide ilerlediği için onlar AK Partili olmuştur. Örneğin Beykoz'a gidelim. Şimdi oradan gelen kesim kök kesimi orada da sol partiyi desteklemiştir. Onlar zaten öyle gelmiştir. Oraya gelen de hani bu taraftan bu tarafa geçen tek tük kişi olabilir. Onlar da belki zamanla asimile olmuştur düşünceler anlamında, görüş anlamında değişiklik olmuştur. Ama deseniz ki ikisi de Ordulu mu? Ordulu ama biri sağ partiye oy veriyor, biri sol partiye oy veriyor. Tamamen oradan gelen gelenekle alakalı. Bu tarafa mesela bizim memleketin belirli bir kısmı geçmişte Beykoz'a yerleşmişti. Beykoz'a yerleşen kesim sol partiyi desteklemiştir. Ümraniye'ye yerleşen kesim sağ partiyi desteklemiştir. Bunlar orada da öyleydi ama.”³⁴⁴

Göçle beraber iki farklı ilçede oluşan yerleşimlerin günümüzde de oy verme tercihleri benzerlik göstermektedir. Sağ partilere destek veren köylü göçmenlerin

³⁴³ Güneş-Ayata, **CHP: Örgüt ve İdeoloji**, ss.23-61.

³⁴⁴ Ordulular Derneğinde yönetim kurulu üyesi Okan Balcı ile Ümraniye Belediyesi'nde yapılan görüşme. Tarih: 22.02.23.

ağırlıkta olduğu Ümraniye’de Orduluların çoğunluğu AKP destekçisiyken sol eğilime sahip olan köylü göçmenlerin yerleştiği Beykoz’da ağırlıklı olarak CHP destekçisi mevcuttur. Bu gelişme, oy verme davranışlarının oluşumunda ailesel ve hemşehrilik bağları adı altında gelişen normların güçlü olduğunu göstermektedir. Görüşme yapılan Ordulular Derneği başkanı Cihan da Ümraniyeli Orduluların kolaylıkla farklı bir partiye yönelmediğini ve sağ görüşlü olduklarını ifade etmişti.³⁴⁵ İki ilçede uzun yıllardır Orduluların temas ettiği partilerin aynı olması, klientalist ağların belirli bir parti etrafında gelişmesine zemin hazırlamıştır. Ayrıca Okan, ilçeye farklı görüşte bir partili göç etse de zamanla asimile olup çoğunluğun desteklediği partiye yönelmek durumunda kalacağını belirtmişti.³⁴⁶ Bunun gerçekleşme nedeni ise kaynak rekabetinin olduğu bir ortamda belirli bir topluluğun ağırlıklı olarak bir otoriteyle kurduğu temasın dışında kalmak, gruba tahsis edilecek olan kaynaklardan da mahrum kalmak anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Ordulu seçmenlerin farklı partilere yönelme davranışı geliştirmeleri de daha sınırlı bir seviye kalmaktadır.

4.4.Ümraniye’de Hemşehrilik ve Hemşehri Dernekleri

Ümraniye, sahip olduğu kozmopolit niteliğiyle hemşehri grupları, cemaat ağları, spor kulüpleri, bölgede uzun yıllar siyasete yön vermede etkili kanaat önderleri ve çeşitli yardım dernekleri ve vakıflarıyla çok farklı grupları bünyesinde barındırmaktadır. Bu farklı çıkar gruplarının ortaklaşmış olduğu alan ise yerel siyasetteki temsil mekanizmalarına eklemlenmektir. Bu sebeple hem siyasi parti oluşumlarıyla hem de yerel belediyeyle olan temasları oldukça yoğun bir seviyede devam ediyor. Bu oluşumlar arasında ilçede yoğunluğuyla dikkat çekenlerden birisi de hemşehri gruplarının oluşturmuş olduğu derneklerdir. Ümraniye, 1950’li yıllarda Türkiye’nin kentsel alanlarında büyük bir değişim yaşatan iç göç hareketliliğinden etkilenen ilçeler arasındadır. Bu yerleşim yerinin nüfusta yaşanan artışlarla kentleşmeye başlamasında, iç göçler önemli bir yer tutar. İlçenin nüfusunun büyük

³⁴⁵ Ordulular Derneği Başkanı Cihan Demirsoy ile işyerinde yapılan görüşme. Tarih:22.02.2023.

³⁴⁶ Ordulular Derneği yönetim kurulu üyesi Okan Balcı ile Ümraniye Belediyesi’nde yapılan görüşme.

bir kısmı, Anadolu'dan ekonomik nedenlerden dolayı göç eden hanelerden oluşmaktadır. Bu durum, ilçedeki dayanışma modellerinin yapısını da etkileyerek hemşehri derneklerinin yoğun olarak faaliyet gösterdiği bir ilçe olmasına zemin hazırlamıştır. Elde edilen bilgilere göre, şu an Ümraniye'de 354 tane hemşehri derneği bulunmaktadır.³⁴⁷ Bu derneklerin büyük bir kısmını köy dernekleri oluşturmaktadır. İl bazında olan hemşehri derneği sayısı ise 30'dur. Hemşehri gruplarının ilçeye göç etme dönemleri, iş, konut ve siyaset gibi kentsel kaynaklara sahip olma derecelerini oldukça derinden etkilemektedir. Dolayısıyla hemşehri grupları arasındaki rekabetin de oldukça güçlü bir seviyede olduğunu söylemek gerekir. İlçedeki hemşehri grupları incelendiğinde, Karadenizli hemşehri gruplarının oldukça aktif ve güçlü olduğu görülmektedir. Karadenizli hemşehri grupları arasında da yerel siyasette hakimiyeti Rizeliler korumaktadır. Gümüşhaneli ve Bayburtlu hemşehri grupları da Gümüşhaneli Şinasi Öktem'in belediye başkanı olduğu dönemdeki kadar güçlü olmasalar da diğer hemşehri gruplarıyla rekabet edecek kadar aktif bir dernekçilik faaliyetini yürütmektedirler. Karadenizli gruplarla birlikte özellikle 90'lı yıllarda göç hareketliliğini daha yoğun deneyimleyen Doğulu hemşehri grupları da yerel kaynak rekabeti konusunda önemli aktörler arasındadır.

Kente hemşehrilik ağının kuruluşu ele alındığında, kırdan kente göç olgusunun hemşehrilik kimliğinin kent hayatı içinde anlam bulmasında etkili olduğu görülmektedir. Aynı memleketten kente göç eden kişileri kent hayatı içinde birbirine bağlayan ve dayanışma oluşturmaya zemin hazırlayan unsur, hemşehrilik çatısı altında enformel ağlar kurulmasıdır. Kente göç etmiş yeni bir göçmen için hiç bilmediği bir kentte kendisinin var olduğunu gösterecek şey, hemşehrilik kimliğine sahip olabilmesidir. Hemşehrilik kimliğine dayalı olarak kurulmuş olan ilişkiler, enformellikten formelliğe kadar farklı dinamikler etrafında gelişebilmektedir.³⁴⁸ Kentlerde hemşehrilik çatısı altında kurulan yeni aidiyet biçiminin ilk olarak kentin çeperlerindeki mahallelerde gelişim kazandığı görülmektedir. Ümraniye'nin yoğun bir göç dinamiğine sahip statüsüyle hemşehrilik etrafında örgütlenme ve dayanışma

³⁴⁷ Bu sayı İçişleri Bakanlığının istatistiksel verilerinden alınmıştır.

³⁴⁸ Ayça Kurtoğlu, "Mekansal Bir Olgular Olarak Hemşehrilik ve Bir Hemşehrilik Mekanı Olarak Dernekler", **European Journal of Turkish Studies**, 2/2005, URL : <http://ejts.revues.org/index375.html>, s. 7.

örüntüleri geliştirildiği bir yer olma niteliği taşır. Özellikle 80 sonrasında enformel konut piyasasında yaşanan canlanma ile bölgedeki gecekonduların sayılarının hızla artmasıyla birlikte hemşehrilik, akrabalık gibi enformel ilişki ağlarının gelişimi bu gibi mahallelerde giderek güç kazanmıştır. Özellikle göç etme tipinin zincirleme bir niteliğe sahip olması, dayanışma ağlarının kurulmasında önemli bir motivasyon kaynağıdır. Böylelikle kente yeni göç eden aileler, öncü ailelerle geliştirdikleri enformel ilişkiler sayesinde göç edilen bölgede ev bulma ve iş bulma gibi konularda dayanışma ağına rahatlıkla ulaşmışlardır. Özellikle gecekonduların bölgelerinde etkisini çokça hissettiren memleketlere göre gruplaşmaların olduğu yerleşme dinamikleri, ilk göç eden kişilerin sonradan göç eden hemşehrilerine öncü olduğunu açıkça göstermektedir. Hemşehriler arasında kurulan bu dayanışma ağı, formellikten uzak bir şekilde karşılıklı güvenle kurulmaktadır.³⁴⁹ Böylelikle kente göç eden kişilerin kente yabancılaşma hissetmelerinin önüne geçilerek hemşehrileriyle aidiyet kurması amaçlanır. Bu sebeple hemşehrilik kimliği, aynı kültüre sahip hemşehrileri bir araya getirerek hemşehri gruplarının sosyalleşmelerine destek olmasıyla kentte bir tampon mekanizma işlevi kurmuştur.

Göç etme eğiliminin ivme kazanmasıyla kentlerdeki hemşehri gruplarının nüfusunun artış göstermesi ile hemşehrilik dayanışma modelinin dernekleşme sürecine girmesi birbiriyle ilişkilidir. Göç etmenin ivme kazanması sonucunda hemşehri gruplarının farklı bölgelerde konumlanmaları ve ekonomik olarak yükselme şansı elde eden göçmenlerin kent içinde daha merkezi ilçelere yerleşmeleri, hemşehri gruplarının dernekleşmelerine zemin hazırlamıştır.³⁵⁰ Aynı coğrafya etrafında bir araya gelen hemşehrilerin oluşturduğu hayali cemaat dernek veya vakıf gibi çeşitli örgütlenme modellerinin çatısı altında bir araya geldiğinde, bu hayali cemaat gerçek bir cemaat yapısını oluşturmaktadır.³⁵¹ Hemşehrilik kimliği etrafında dayanışma kuran toplulukların hemşehrilik derneği adı altında bir araya

³⁴⁹ A.e., s. 8.

³⁵⁰ Ulaş Bayraktar, "Formelleşen Hemşehri Dayanışma Ağları: İstanbul'daki Hemşehri Dernekleri", **Toplumbilim Dergisi**, 17, 2003, ss.107-118.

³⁵¹ Ayça Kurtoğlu, "Siyasal Örgütler ve Sivil Toplum Örgütleri Bağlamında Hemşehrilik ve Kollamacılık", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt:67, No: 1, 2012, ss.150-151.

gelmesi, hemşehrilik kimliğinin formel bir zemin üzerinde inşa edilmesinin önünü açmaktadır.³⁵²

Hemşehri gruplarının dernek statüsü kazanması, hem daha çok hemşehrinin derneklere ulaşmasını kolaylaştırırken hem de yardımlaşma ve dayanışma ağının da kentte genişlemesinde etkilidir. Hemşehrilik derneklerinin kurulma amaçları, kendi hemşehrilerine yönelik olarak sosyal yardımlaşma ve dayanışma faaliyetleri sağlamak ve kendi memleketlerinin kültürel özelliklerini kentsel alanlarda da yaşatmaya çalışmak olarak ifade edilebilir. Şu an Ümraniye'deki hemşehri derneklerinin faaliyetlerine bakıldığında, hemşehrilere iş bulma, öğrencilere burs sağlama, ihtiyaç sahiplerine yardım etme gibi faaliyetlerinin halen devam ettiği görülmektedir. Ümraniye Kastamonular Derneği'nde yönetim kurulunda yer alan Niyazi Kiraz, derneklerinin faaliyetleriyle ilgili şunları ifade etmektedir:

“Her şeyden önce bir dayanışma platformu ve sosyallik adına büyük kazanımlar sağlıyor. Kişinin çevresi genişliyor. Bürokrasiyi tanıyor. Hem maddi hem manevi bizim bölgemizin iş insanları ile bürokrasiyi ile tanıyor. Öğrencilerimize burs veriyoruz. Ramazan'da mağdur ailelere erzak ve kumanya yardımı yapıyoruz. Ondan sonra bir kan lazım olana kan grubu herkesin belli, gruptan ulaşarak kısa sürede kan ihtiyacı olanların kanını karşılıyor. İhtiyaç sahiplerine de karınca kararınca elimizden geldiğince ufak tefek imkanlar sunmaya çalışıyoruz. Birkaç öğrenciye de burs veriyoruz.”³⁵³

Niyazi'nin bahsettiği faaliyetlere benzer şekilde Rizeliler Derneği'nde yönetimde yer alan Hikmet Yücel'de Rize'den gelen öğrencilerin barınma ihtiyaçlarını gidermek için birkaç öğrenci evlerinin olduğunu ve hemşehrileri olan öğrencilere burs sağladıklarını dile getirmişti.³⁵⁴ Burada değinilmesi gereken konulardan biri, her hemşehri grubunun temel faaliyetlerinde benzerlikler bulunsa da hemşehrilerine sosyo-ekonomik konularda destek olma konusundaki ağırlıkları birbirinden farklılık göstermektedir. Buna etki eden unsur ise hemşehri grupları arasındaki ekonomik gelişmişliğin farklılık göstermesidir. Örneğin Ümraniye'deki

³⁵² Kurtoğlu, **Mekansal Bir Olgusu Olarak Hemşehrilik ve Bir Hemşehrilik Mekanı Olarak Dernekler**, s.8.

³⁵³ Ümraniye Kastamonular Derneği yönetim kurulu üyesi Niyazi Kiraz ile Ümraniye'de yapılan görüşme. Tarih:06.12.2022.

³⁵⁴ Ümraniye Rizeliler Derneği yönetim kurulu üyesi Hikmet Yücel ile işyerinde yapılan görüşme.

Rizeliler Derneği, hemşehrilerine sosyo-ekonomik konularda destek olma konusunda pek de faal değil. Hemşehrileri genellikle ticaret ve esnaflık gibi alanlarda faaliyet gösterdiği için ekonomik düzeyi zayıf hemşehrilere pek sahip olmadıklarını dile getiriyorlar. Bu da onlara hemşehrilik ağlarını ticaret, siyaset gibi alanlarda daha aktif kullanmalarını sağlayan önemli bir güç sağlıyor.

Özellikle 80 sonrasının ekonomi-politiği, güvence mekanizmalarını dönüştürerek devleti güvence mekanizması oluşturma konumundan çıkarmış ve bunun yerine çeşitli dayanışma ağlarının faaliyetleri artmıştır. Hemşehri derneklerinin kentsel bölgelerde sayıca çok olmasında, ekonomi politikaları doğrultusunda yaşanan ekonomik eşitsizlikler ve sınıfsal örgütlenme modellerinin güvenlik sorunu olarak görülmesi nedeniyle dikey örgütlenme modellerinin kurulmasını ön gören hukuki altyapının oluşturulması temel etmenler olarak ortaya çıkmaktadır.³⁵⁵ Özellikle 80 sonrasının ekonomi-politiği etnik köken, din, mezhep temelli ağlar aracılığıyla kentte yükselebilmenin önemli bir kaynak olarak görülmesini tetiklemiştir. Ümraniye, sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı konumda olan hanelerin çokça yer aldığı bir ilçe olmasından dolayı derneklerin yardım faaliyetleri devam etmektedir. Fakat hemşehri derneklerinin kurulduğu ilk dönemdeki temel amaçları olarak beliren bu yardımlaşma ve dayanışma faaliyetlerine zaman içinde farklı motivasyonlar da eklenmiştir.

4.4.1. Hemşehri Derneklerinin Kazandığı Yeni Motivasyonlar

Kente göç eden göçmenler için hemşehrilik etrafında kurulan ilişki ağları, kent hayatına tutunmak için önemli bir motivasyon kaynağıdır. İlk göç eden nesillerin hemşehrilik ağları kurmalarının temelini göç eden bireyler için ev ve iş bulma gibi motivasyonlar etrafında birleşmek olduğu görülmektedir. Zamanla hemşehrilik etrafında kurulan ilişki ağlarının göç eden kişilere çeşitli konularda yardım etmenin dışında siyasetle olan ilişki geliştirme tarafı çeşitli kaynaklardan faydalanmak için

³⁵⁵ Kurtoğlu, **Siyasal Örgütler ve Sivil Toplum Örgütleri Bağlamında Hemşehrilik ve Kollamacılık**, ss.151-152.

daha ağırlık kazanmıştır. Bu yeni motivasyonlar, hemşehriiler arasındaki yardımlaşma ağına siyasete katılım, siyasal temsil ve statü kazanma gibi amaçları da dahil etmiştir. Bu kısım oldukça önemlidir. Çünkü bu motivasyonlar özellikle kentsel bölgelerdeki ilişki örüntülerinin dönüşmesinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla bu enformel ilişki ağlarına sadece dayanışmacı bir ilişki perspektifinden bakmak yerine kentsel alanlarda kurulan ilişki örüntüleri içinde oldukça hiyerarşik güç ilişkileri niteliğine sahip olduğunu da dikkate almak gerekir.³⁵⁶ Özellikle günümüzde hemşehrilik kimliği bu motivasyonlar sayesinde güç ilişkileriyle daha çok gündeme gelmektedir. Bu hiyerarşik ilişki ağları, özel alanla birlikte kamusal alanda da kendisine geniş bir yer bulmakta ve “siyasal kayırmacılık”, “etniklik” ve “erkek egemen siyasal yaşam” gibi çeşitli konularla da ilgilidir.³⁵⁷ Bu hiyerarşik güç ilişkilerinden birini oluşturan hemşehrilik ağları da kentsel alanlara yeni hemşehrilik gruplarının dahil olmasıyla rekabetçi bir düzlemde varlığını korumaya çalışmaktadır. Ümraniye’deki yerel siyasette, hemşehri gruplarının yaşanan göçler sonucunda baskınlığının artması veya azalması hemşehri grupları arasındaki rekabetçilik için en temel örneklerden birini oluşturmaktadır. Nüfusun artmasıyla birlikte farklı hemşehri gruplarının da bölgeye gelmesiyle birlikte siyasette rekabet ortamı güçlenmeye başlamıştır. Bu rekabetçi ortamın en çok da yerel seçim dönemlerinde canlandığı görülmektedir. Yerel seçim dönemlerinde her hemşehri grubunun partilerden talebi, kendi hemşehrilerinin belediyede ve partilerde temsil edilmesidir. Siyasette temsilin belirli hemşehri grupları etrafında güçlenmesi ticari güç dengelerini de değiştirebileceği için birçok alanı etkilemektedir. Bu güç dengelerindeki değişimler, hemşehri grupları arasındaki gerilimi de artırmaktadır. AKP’li meclis üyesi Yasin Güral, hemşehri lobileri arasındaki güç ilişkilerini şöyle anlatıyor:

“Hümanist duygularla bakarsam hemşehricilik anlamsızlaşır. İnsan merkezli olaya baktığınızda bir insanın Malatyalı olmasıyla Kastamonulu olması arasında bir fark olmamalıdır. Ama işte herkes bu manada milliyetçilik damarları üzerinden mikro milliyetçilik damarları üzerinden meseleye baktığında eşittir adaletsizlik doğuyor. Siz Malatyalısınız bildiğim kadarıyla değil mi? Siz Malatyalıları kayırıyorsunuz. Ben

³⁵⁶ Sema Erder, “Kökene Dayanan Dayanışma İlişkileri ve Kentte Ortak Yaşama”, **İstanbul Bir Kervansaray (mı?)**, der. Nesrin Uçar, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015, s.25.

³⁵⁷ A.e.

Kastamonuluları kayırmaya başlıyorum. Rizeli birisi Rizelileri kayırmaya başlıyor. Dolayısıyla hemşehri lobisinin içerisinde, etki eden güç lobisinin içerisinde sizin hemşehri grubunuz yoksa siz bir sıfır yenik başlıyorsunuz maça. Adaletsiz bir durumla karşılaşıyorsunuz. Bu dezavantajlı. Avantajları nedir? Liyakatli ehliyetli bilgi sahibi hemşehrilerinin lobi gücü sayesinde hem devlet bürokrasisinde hem siyasi temsilde hem ticari temsilde istediği pozisyona taşır hale getiriyor.”³⁵⁸

Yasin’in açıklamaları özellikle kentte farklı hemşehri gruplarının bir araya gelmesiyle daha da görünürlük kazanıyor. Siyaset ve hemşehri grupları arasındaki ilişkide her iki tarafın elde edeceği kazanç farklılaşmaktadır. Siyasetçiler için hemşehri derneklerinin yoğun bir oy potansiyeline sahip olmaları, dernekler ile olan ilişkileri önemli bir boyuta ulaştırmaktadır. Dernekler içinse siyasette kendi hemşehrilerinin temsil edilmesinin önünün açılması ve kentte birçok alandaki kaynak rekabetinde güç kazanmaları için önemlidir. Yasin, görüşmenin devamında partilerin hemşehri gruplarıyla bağlantı kurmasında etkili olan dinamikleri anlatıyor. Yasin’in anlatımından siyasetin seçmenden oy elde etmek için kullanılan bir araca indirildiği görülmekte ve bir siyasetçi gözünden oy kazanmanın mekanik bir görev olarak tanımlandığını göstermekteydi:

“Zarureten olmak zorundalar. Bu isteğe bağlı bir durum değil. Çünkü hemşehri gruplarını dikkate almazsanız, hemşehri derneklerini dikkate almazsanız arazide istediğiniz sonucu alamazsınız. Yaptığınız işi oya dönüştüremezsiniz. Belediyede iş yapıyorsanız oya dönüştürmekle yükümlüsünüz. Oya dönüştürmediğiniz hiçbir iş siyaseten size getiri değildir. Elbet aziz milletimizin hizmetine sunulmuştur. Bu milletimizin vicdanında takdir bulmuştur veya bulmamıştır. Ama siyasetçi ikinci derecede birinci noktada yaşam konforu adına hizmeti götürür. İkinci derecede de yani amaç olarak bunu oya dönüştürmesi lazımdır. O manada hemşehri grupları etkilidir. Sizin diyaloglarınız iyiye yaptığınız hizmetleri sizin adınıza o hemşehri grupları anlatır.”³⁵⁹

Yasin’in anlatıma benzer şekilde AKP ilçe başkanı Birol Aydın, derneklerle kurulan ilişkinin oy odaklı özelliğine dikkat çekmekteydi:

³⁵⁸ AKP’li meclis üyesi Yasin Güral ile belediyede yapılan görüşme. 20.12.2023.

³⁵⁹ AKP’li meclis üyesi Yasin Güral ile belediyede yapılan görüşme.

“Şöyle biz zaten her dönemde aslında bu derneklerle içli dışlı olmamız lazım. Siyasetçiler de öyledir ama tabii seçimler yaklaşıncaya seçim atmosferinde biraz daha fazla ilişkiler artıyor. Nihayetinde siyasetin sermayesi insandır. İnsana ulaşmak için de dernekler aslında önemli bir güçtür. Çünkü derneğe gittiğiniz zaman işte bir irtibat kurduğunuz zaman sokakta kaç kişiyle rastlaşırsınız tanımadığınız? Ama derneğe gittiğiniz zaman toplu halde 300 kişi ile 500 kişi ile aynı anda muhabbet etme imkanınız var. Öyle büyük dernekler var. Özellikle seçim sürecinde bunu planlı bir şekilde bizim seçim koordinasyon merkezlerimiz vardır. Seçim koordinasyon merkezlerimiz vasıtasıyla bu derneklerle irtibata geçilir. Onlarla görüşür, onlardan randevu alınır. Onlar hemşerilerini o dernek merkezinde veya başka bir yerde toplar. Siyasetçi de gider, orada projelerini anlatır. Belediye başkanı ise belediye başkanı adayıyla daha doğrusu, belediye başkanı olduğu zaman ne yapacak onu anlatır. Milletvekili adayıyla projesi nedir, milletvekili adayı oldu kendimi tanıtır. Onun için seçim atmosferinde dernekler de bunu bildiği için o gücü kullanmaya çalışır. Yani işte bizden adam alırsanız, bizden meclis üyesi yaparsanız size destek veririz gibi, derneklerde bunu kullanmaya çalışır tabii. Derneklerin ihtiyaçlarını da yerel yönetimler mümkün olduğu kadar karşılamaya çalışıyor Ümraniye’de. Eskiden beri 20-25 yıldır aynı şekilde bu devam ediyor.”³⁶⁰

4.4.2. Belediye, Parti ve Dernekler Arasındaki İlişki Ağı ve Kayırmacılık

Ümraniye’de hemşehri dernekleri ve belediye arasındaki ilişkiler yerel ve genel seçim dönemlerinde daha yoğun olmak kaydıyla devamlılığa sahiptir. İlçe bünyesinde Hasan Can’ın belediye başkanlığı döneminde kurulmuş olan İl Dernekler Platformu, ilçede yer alan il bazındaki hemşehri derneklerinin her ay belirli bir gün de bir araya gelmelerine olanak sağlamaktadır. Bu buluşma günlerine bazı zamanlar belediyeden görevlilerin veya belediye başkanının da katıldığı oluyor. Hemşehri dernekleriyle yapılan görüşmelerde genel olarak derneklerin hemşehriler ile belediye arasında çeşitli konulardaki talepler için aracı bir kurum şeklinde hareket ettiği ifade edilmişti. Özellikle hemşehriler için belediyede görev yapan hemşehrilerine ulaşmak,

³⁶⁰ Ümraniye AKP ilçe başkanı Birol Aydın ile ofisinde yapılan görüşme. Tarih:25.05.2023.

belediyeyle ilgili işlerinin daha hızlı çözümlenmesi için çokça tercih edilen bir yöntemdir. Belediye ve dernek arasındaki temas genellikle seçim dönemlerine yakın zamanlarda artmakta ve derneklere yapılan yardımlar da yoğunlaşmaktadır. Örneğin Ordulular Derneği'nde yönetim kurulu üyesi olan Okan, belediyenin derneklere yardımcı olduğu bir alanı şöyle açıklamaktadır:

“Şimdi Ümraniye Belediyesi şu ana kadar derneklere yardımlar yaptı. Bu ne yardımdı? Bazen bazı derneklerin işte lokalleri kendilerine ait olmuyor. Ümraniye’de zaten sayılı derneğin kendine ait yeri vardır. Bu gibi derneklere bazen sürekli değil belediye başkanı kira yardımında bulunuyor. En temel konu kira yardımındır.”³⁶¹

Okan, ayrıca parti ilçe teşkilatları, belediyeler aracılığıyla da hemşehrilere yardım ulaştırıldığını ekliyor. Okan'ın açıklamaları, dernekle kurulan ilişkilerde belediyeye sahip olan partinin daha da avantajlı bir konumda olduğunu kanıtlar niteliktedir. Böylelikle AKP’li belediye, seçimlerle kazandığını nüfuzunu çeşitli yardımlar aracılığıyla dernekler üzerinde korumaya devam etmektedir.

“Genelde iş talebinde bulunurlar. Örneğin bir işi varsa onun hızlandırılması talebinde bulunurlar. Gelir buraya işte kentsel dönüşümü nasıl yaparım şeklinde bir talepte bulunurlar bu şekilde. Yardıma ihtiyacı olan yardımım hızlı çıksın ihtiyacım var şeklinde talepte bulunur. Yani herkesin olduğu kesime göre talebi farklıdır. Örneğin bir inşaat firmasının sahibi aynı memleketlidir. İmar müdürü aynı memleketlidir. Şimdi der ki benim ruhsatı hızlı çıkar bir inşaata erken başlayayım. Böyle talepler olur. Her kesimin ayrı kendine göre talepleri vardır aslında. Bunlar kesimden kesime kişinin dernek üyelerinin veya o hemşehrilerinin buldukları konuma göre değişir. İnşaat firması tutup da bana yardım yapın diye gelmez. He o da birisini yollar. Ona yardım yapın der.”³⁶²

Okan, Ümraniye Belediyesinde imar müdürlüğünde memur olarak çalışıyor. Hemşehrilerinin belediyeden taleplerini kendi iş alanındaki deneyimlerinden yola çıkarak açıkladı. Okan'ın ifadeleri, patron-müşteri ilişkilerinin yapısının her aktörün sosyal statüsüne göre değişken bir niteliğe sahip olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla farklı aktörler arasında oluşan klientalist ağların yapısı, yoğunluk,

³⁶¹ Ordulular Derneği yönetim kurulu üyesi Okan Balcı ile belediyede yapılan görüşme.

³⁶² Ordulular Derneği yönetim kurulu üyesi Okan Balcı ile belediyede yapılan görüşme.

devamlılık ve rekabet gibi özellikler açısından değişkenlik göstermekte ve bu ilişkilerin dikey örgütlenme dereceleri ve maddi kazanımları birbirinden ayrılmaktadır.³⁶³

Hemşehri derneklerinin belediyelerde ve partilerde hemşehrilerinin olmasına önem vermesindeki temel unsur, bu alanlarda bulunan hemşehrilerinin aracılığıyla işlerinin hızlanması veya çözümlenmesidir. Türkiye’de tanıdıklar vasıtasıyla bürokratik işlerin yapılması talebi oldukça yaygın bir eylemdir. Bunun nedeni ise kamu kurumlarında işlemlerin yavaş ilerlemesi ve kayırmacılığın yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Klientalist ağlara eklenmeyi başarmış grupların bu gibi kurumlarda işlerini yürütebilmesi daha zahmetsiz olduğu için toplum tabanında tanıdık birini aracı yapmak sıkça başvurulan durumlardan biridir. Belediyelerin kamusal hizmet sunmaktan çok belediyeyi alan partiyle yakın ilişkilere göre uygulamalara geçen bir yerel otorite olarak görülmesi bunu algıyı giderek güçlendirmektedir. Belediyelerdeki kayırmacı ağlarla ilgili olarak Şileliler Derneği başkanı Umut ile konuşuldu. Umut’un siyasal geçmişi ANAP’a dayanıyor. Siyasi tutumu merkez sağ ideoloji etrafında şekillenmiş ve uzun yıllar ANAP’ta siyasi faaliyetlerini yürütmüş. Kayırmacılığın Türkiye yerel siyasetini nasıl etkilediğine dair Umut’un düşünceleri şöyledir:

“Ama belli bir şeyden sonra kadrolaşma başlıyor. İşte bana necilik başlıyor. Nasıl olsa seçiliyoruz gidiyor. Benim izlenimim o. Ben Anavatan Partisi’nin içindeydim o zaman siyaset yapıyordum. Belediyeler yıktı. İzliyorum şimdi Ak Parti’de de aynı şeyler oluyor. Ak Parti’yi de götürecek olan belediyelerdir. Belediyelerde yapılan yanlışlardır. Kayırmacılıklardır. Kendi taraftarları gittiğinde her şey yapılabilir. Ama farklı görüşten bir insan gittiğinde işi görülüyor. Bu da etki tepki meselesi işte. Bu da kar topu gibi yuvarlana yuvarlana karşısına farklı bir kitle çıkıyor. Karşı tarafı sürekli tahrik ediyor. Ben şimdi Ümraniye’de bakıyorum. Her seçimde CHP ile Ak Parti’de belediye açısından baktığımda makas daralarak gidiyor. Bir seçimde 200 bin fark atmış öbür seçimde 150 bine düşmüş. Öbür seçimde 100 bine düşmüş öbür seçimde 36 bine düşmüş. Neden makas daralıyor? Neden 200 bin fark devam etmiyor? İktidar hep yıpranır zaten bu hep böyledir.”³⁶⁴

³⁶³ Lande, “Political Clientelism in Political Studies: Retrospect and Prospects, s. 440.

³⁶⁴ Şileliler Derneği başkanı Umut Tandoğan ile dernek ofisinde yapılan görüşme.

Belediyelerin rasyonel işleyiş mekanizmasını tam olarak işletememesi, Türkiye’de sıkça rastlanan sorunlardan birini oluşturmaktadır. Bunun da en önemli sebebi, belediyeçilik faaliyetlerinin yereldeki sorunlara çözüm bulma motivasyonu ile değil siyasi oy devşirme kaygısıyla yürütülmesidir. Dolayısıyla belediye ile seçmen arasında yürütülen ilişkiler, siyasetten bağımsız olmamakta ve yapılan hizmetler siyasi destek karşısında sunulmaya açık bir zeminde yürütülmektedir. Bu durum, yerel siyasette farklı bir siyasi görüşe sahip olan çeşitli aktörleri etkilemektedir. Bu aktörlerden biri olan hemşehri dernekleri yerel belediyelerin bu işleyiş mekanizmasından nasıl etkilenmektedir? Öncelikle hemşehri derneklerinin yerel siyasette ilişki kurduğu iki temel aktör belediye ve partidir. Partiler için derneklerle ilişki kurmanın avantajı, bu kurumların birçok seçmene ulaşmayı kolaylaştırmasıdır. Özellikle seçim dönemlerinde siyasetçiler teker teker seçmenle iletişim kurmaya çalışmaktansa hemşehri derneği gibi alanları tercih ederek daha fazla seçmene ulaşma potansiyeli yakalamaktadır. Dernekler de özellikle yerel seçim dönemlerinde kendi hemşehrilerinden kişilerin belediye meclis üyesi aday olarak çıkarılması gibi konularda partilerden talepte bulunmaktadır. Belediye ve parti gibi oluşumlarda hemşehrilerinin konumlanması hemşehri derneklerinin önem verdiği konulardan birini oluşturmaktadır. Çünkü bu mevkilerde yer alan hemşehrileri sayesinde çeşitli kurumlarla ilişki kurmaları ve taleplerinin gerçekleşmesi kolaylaşmaktadır. Dolayısıyla çeşitli partilerde hemşehrilerinin görev almalarını teşvik ederek iletişim kanallarını daha geniş tutma stratejisi izlemeyi tercih etmektedirler. Bu her partiye eşit bir tavır sergilendiği anlamına gelebilir. Literatürde de hemşehri derneklerinin partiler üstü bir oluşuma sahip olduğu ifade edilir.³⁶⁵ Fakat Rizeliler Derneği başkanlığı yapan Ekrem Soysal’ın ifadeleri, hemşehri derneklerinin her partiye eşit bir tutum içinde olmadığını kanıtlar nitelikteydi:

“Her ilin dernek yapılanmasında bir siyasi görüş olmasa da oradaki insanların bir siyasi görüşü var. Onlar hangi kitleden ağırlıklı oluşmuşsa. Örnek veriyorum. Bizim Rizeli hemşehrilerimiz genelde siyasette ağırlıklı Ak Parti’ye gönül vermiş insanlar. Ha diğer

³⁶⁵ Birol Çaymaz, “İstanbul’da Niğdeli Hemşehri Dernekleri”, **European Journal of Turkish Studies**, 2/2005, URL: <http://journals.openedition.org/ejts/410>; DOI: <https://doi.org/10.4000/ejts.410> Erişim Tarihi:03.07.2024.

partilere gönül vermiş insanlar da var. Dolayısıyla biz o yoğunluğa göre iletişimi sağlıyoruz. Ha ama bu da bir gerçek. İktidar partisi kim? AK Parti. İktidar partisine yakın olmayı herkes ister. Niye? Sonuçta güç orada. Veya sizin elde etmek istediğiniz bir şey varsa onu en iyi talep edebileceğiniz yer ora. Sonuçta iktidar orada. İktidarın imkanından yararlanmak istiyorsanız veya talebiniz gerçekleşecek ise iktidar partisiyle bunu gerçekleştirirsiniz. Öncelikle ben görüyorum ki bütün hemşehri dernekleri iktidar partisine öncelikle yakın olmak isterler. İstemek zorundalar.”³⁶⁶

Ekrem’in ifadelerine benzer şekilde Sivashlılar Derneği başkanı Ahmet de şunları dile getiriyor:

“AK Parti daha çok ilgileniyor. Şimdi bakın iktidar AK Parti. Güç de AK Parti’de. Dolayısıyla kurum kuruluşları da en çok memnun eden, ziyaret eden, beşeri ilişkilerini sürdüren dolayısıyla AK Parti. Bugün tersini düşünün. CHP iktidar olsa CHP tek başına olsa CHP bu kadar oy potansiyeli belediyeleri şunlara bunlara gücü olsa aynısını o da yapacak. Şimdi büyükşehirde de İBB çok daha fazla destek oluyor derneklere çünkü niye? Güç onda.”³⁶⁷

CHP ilçe başkanı Mert’in de ilçedeki olası bir parti değişikliğine dair açıklamaları, partinin derneğe karşısında alacağı tutum ile değişimin de beraberinde geleceğini şöyle göstermektedir:

“Bugün gelinen noktada bu köy dernekleri ya da yöre dernekleri iktidar paralelinde çalıştığı ya da çalıştırıldığı için bilinçli ya da bilinçsiz buna paralel hareket ettiği için olacak olan olay nedir? Örneğin olası bir iktidar değişikliğinde bu dernekler ne yapacaklar değil mi? Şimdi iktidara gelindiğinde bu derneğin kapısında diyelim ki bugün Cumhuriyet Halk Partisi son seçimde iktidar olsaydı falanca derneği AKP’li bir derneği çağırıyorsa o derneğin ihtiyaçlarını giderir miydi, gidermez miydi? Bence onu da dernek başkanları düşünsün. Herhâlde muhtemelen bir yönetim değişikliği olurdu muhtemelen dernekte. Ya zaten biz artık onlardan bıkmıştık. Biz CHP’liyiz deyip hemen dönerlerdi. Biz de Cumhuriyet Halk Partisi olarak bunu kabul ederdik. Vatandaşımızın tercihine saygı duyarak yola devam ederdik. Dolayısıyla dezavantaj gibi görülüyor doğru ama aynı zamanda da avantaja da

³⁶⁶ Rizeliler Derneği başkanı Ekrem Soysal ile işyerinde yapılan görüşme. Tarih:02.03.2023.

³⁶⁷ Sivashlılar Derneği başkanı Ahmet ile işyerinde yapılan görüşme.

çevrilebilir. Çünkü toplum artık çok hızlı yer değiştirebiliyor ve herkesin her türlü beklentisi her an cevap buluyor.”³⁶⁸

Ekrem, Ahmet ve Mert’in yerel otoriteler ve parti arasında kurmuş olduğu bu denklemini, hami-müşteri ilişkisine uyarlamak mümkündür. Patron rolündeki parti ve yerel yönetim gibi otorite aktörleri ile müşteri konumundaki dernekler arasındaki ilişki oldukça klientalist bir yapıya sahiptir. Derneklerin çeşitli kaynaklara ulaşmasının rolü yerel otoriteler ile kurdukları ilişkilerin gücüne bağlıdır. Ümraniye’de de durum tam olarak bunu yansıtmaktaydı. Çoğu hemşehri derneği kaynak taleplerine cevap bulmak için yerel otorite olan AKP ve yerel belediye ile temaslarını daha dinamik tutma gayreti içindeydi. Ayrıca yereldeki klientalist yapı, kaynaklara rahatça ulaşmak için AKP’li otoritelere yakın bir tavır sergilemekle sınırlı değildi. AKP için ilçedeki hemşehri derneklerinin yönetim kadrolarının ve başkanlarının da yerel otoriteye uygun bir imaja sahip olması önemliydi. İlerleyen bölümde, derneklerin yerel otoriteyle sıcak ilişkiler kurmasının yanı sıra derneklerinin partinin hegemonyasını kamusal alanda sağlayan aktörler haline geldiği yeni imajına değinilecektir. Bu imajın da en önemli aktörleri, parti ve hemşehriler arasında aracılık faaliyete girişen partili dernek başkanlarıdır.

4.4.3. Siyasal Bir Aktör Olarak Hemşehri Derneği Başkanlığı ve Aracılık

Hemşehri derneklerinin kurulma süreçlerine bakıldığında, temel motivasyon kaynaklarının büyük kentlerde hemşehrilik çatısı altında bir araya gelerek yardımlaşma ve kültürel yaşam şekillerini devam ettirmektir. Hemşehrilik kimliğini yaşatmak için kurulmuş olan bu yapılar, sivil toplum kuruluşu olarak kabul edilmektedir. STK olarak ifade edilen derneklerin göç etme dinamikleri dikkate alındığında temel faaliyetleri, göçmen gruplarının kentte hayatını idame ettirmeleri için ekonomik ve sosyal anlamda tampon mekanizma işlevi gören eylemlerdir.

³⁶⁸ CHP Ümraniye ilçe başkanı Mert Uyar ile ilçede yapılan görüşme.

Bunun yanı sıra dernekler, ilçedeki parti örgütleri, belediye'deki çeşitli kurumsal aktörler ve diğer derneklerle de yakından temas halinde olduğunu görülmektedir. Bu aktörlerle kurulan ilişkiler, dernekler için yeni motivasyon kaynakları üretmekte ve bu motivasyon kaynakları da güç ilişkileriyle oldukça iç içe bir görünüme sahiptir. Hemşehri dernekleri ve siyaset ilişkisindeki motivasyonlar karşılıklıdır. Dernekler için bu motivasyon, hemşehrilerinin partilerde, bürokraside yer almasıyla partiler içinse derneklerin toplu bir oy potansiyeline sahip olması çekicidir. Hatta bu güç ilişkileri sadece dernekler arasında oluşmakla kalmayıp dernek içinde de etkisini göstermektedir. Ümraniye'deki saha çalışması sırasında da dernekler yapılan görüşmelerde çok sık dile getirilen şeylerden biri, dernek başkanlığı gibi görevlerde yer almanın siyasete atılmada bir basamak olarak görüldüğüydü. Buna örnek sunan Ümraniye'de hemşehri derneği başkanlarından Kastamonulu Sezgin Özdemir, hemşehri derneği başkanlığıyla siyasete atılmış ve şu an AKP ilçe teşkilatında yönetim kurulu üyesi olarak görev almaktadır.³⁶⁹ Kastamonulu sayısı Ümraniye'de oldukça fazla ve güçlü bir dernekçilik faaliyeti yürütüyorlar. Sezgin'in AKP ilçe teşkilatında üst bir mevkide olmasını sağlayan etmen de arkasında kalabalık bir hemşehri grubunu barındırmasıdır. AKP'nin yerelerde sağladığı başarının en önemli parçalarından birini de bu gibi örnekler oluşturmaktadır. Bu örnekte karşılıklı bir kazanç söz konusudur. Sezgin, bu denklemde dernek başkanlığı sayesinde bir partinin ilçesinde görev alarak sosyal sermayesini güçlendirmektedir. Parti içinse arkasında ciddi bir nüfusu barındıran yereldeki aktörleri partiye eklemek, oy mobilizasyonu için oldukça önemli bir etmendir. Bir derneğin işleyiş mekanizması düşünüldüğünde, temel unsurlardan birisi özellikle yerel seçim dönemlerinde çeşitli partilerle müzakereler yürüterek hemşehri gruplarının çıkarlarına yönelik kazanımlar elde etmektir. Derneklerin toplu bir oy potansiyeline sahip olması da seçim

³⁶⁹ Sezgin Özdemir'in hem bir AKP'li siyasetçi hem de dernek başkanıdır. İlk olarak hemşehrilik üzerine sorulan soruların ardından siyaset ve hemşehrilik bağlantısını irdelemek için sorular sorulduğunda Sezgin, "siyasetçi kimliğimle mi yoksa hemşehri derneği başkanı kimliğimle mi yanıtlayacağım?" diye devamlı sorma gereksinimi duydu. Soruların yapısına göre kimi soruları hemşehri derneği başkanı kimliği ile kimi soruları da partili kimliği ile cevapladı. Sezgin, bu görevleri dışında ayrıca TÜRKİŞ'e bağlı bir sendikada başkanlık yapıyor. Sezgin'e partili kimliği ile işçilerin haklarını nasıl koruduğu sorulduğunda her kurumdaki görevinin birbirinden bağımsız olduğunu belirtiyor. Fakat görüşme sırasında dernek başkanı olarak Millet ittifakında yer alan partilere bile mesafeli bir tavırda olduğu anlaşılıyordu. Sezgin'in Cumhuriyet ittifakında yer almayan partilere karşı tutumuna ilerleyen bölümde değinilecektir.

dönemlerinde derneklerin önemli bir oy kaynağı olarak görülmelerinin önünü açmaktadır. Sezgin, dernek ve parti arasındaki yakın temasın her iki taraf içinde olumlu yanlarını şöyle açıklamaktadır:

“Bütün oluşumların altyapısı insandır. İnsan üyelikleri çok olan bir yerde görev yaparsan orada kazan kazan politikası vardır. Derneğin de kazanımı olur, partinin de kazanımı olur. İkisinde de çıkarlar insan üzerinedir. Siyaset ne kadar üyesi olan bir dernek olursa üye kazanımı konusunda insana ulaşım konusunda siyasetin menfaati olur. Derneğin ne menfaati olur? Siyasete geldiği zaman siyasette bütün STK’lardan, derneklerden mozaik olan bütün ülkenin illerinden insanlar olur.”³⁷⁰

Parti ve dernek arasında kurulan bu ilişkinin karşılıklı faydasını bu aktörle sınırlandırmamak gerekir. Sezgin, partide görev alarak kazanmış olduğu bu yeni statüsü sayesinde, belediyedeki çeşitli araçlara ihtiyaç duymadan direkt belediye başkanıyla iletişime geçebildiğini ve bu konuda elinin güçlü olduğunu belirtmektedir.³⁷¹ Dernek başkanlığı vasıtasıyla hemşehrileri ile kurduğu ilişkinin örüntüsünü şöyle ifade etmektedir:

“Hemşehri dernek başkanı olmak, bütün kamu dairelerinde olan veya bir yerde görev alanlar derneğin üyesidir zaten. Dernek başkanı, derneğin üyesine çok rahat ulaşır. O derneğin üyesi tek kamuda değil, atıyorum sen bir yerde müdürsün benim derneğimiz üyesisin. Senin yarın hastan olmayacak mı? Cenazen olmayacak mı? Yarın senin köyünde bir eksiğin olmayacak mı? Sen napıyorsun? Bir yerde müdürsün senin alanın orası. Ama dernek başkanı buradadır. Her alana eli uzanır. Senin alanına benim hemşerimin işi düştüğü zaman seni arıyorum. Senin işin düşünce bunu arıyorum. Bunun bir işi düşünce bunu arıyorum. Çünkü bütün oluşumların merkezidir yani hemşehri olarak.”³⁷²

Sezgin’in hemşehrileriyle kurduğu bu ilişki kalıbını sadece hemşehrilik kimliği çatısı altında düşünmemek gerek. Partili kimliği sayesinde ulaşılması zor olan kanallara da ulaşabilmekte ve bu kanallara hemşehrilerini yönlendirebilmektedir. Sezgin’in sahip olduğu sosyal sermaye, hemşehri kimliği ile ulaşılamayan alanlara

³⁷⁰ Sezgin Özdemir ile AKP İlçe teşkilatında yapılan görüşme.

³⁷¹ Sezgin Özdemir ile AKP İlçe teşkilatında yapılan görüşme.

³⁷² Sezgin Özdemir ile AKP İlçe teşkilatında yapılan görüşme.

partili kimliği ile ulaşmasını sağlamaktadır. Aslında burada dolaylı bir ödüllendirme mekanizması bulunmaktadır. Sezgin'in siyasette aktif görev ile ödüllendirilmesi dolaylı olarak hemşehrilerini de ödüllendirmenin yolunu açacağı için toplumsal tabanda birbirine bağlı karmaşık bir ağ örülmüş olur. Bu ağın da rekabet eden diğer partiler tarafından bozulması ya da ağın içine dahil olunması daha da zor olmaktadır. Sezgin, partideki sahip olduğu görev sayesinde hemşehrileri ile parti arasındaki aracı görevini yürütmektedir. Ordulular Derneği başkanlığını yürüten Cihan Demirsoy'da AKP'ye üye bir başkan olarak hemşehrileri ve AKP arasındaki iletişim kanalı yürütmekteydi. Cihan, Elmalıkent'te emlakçılık faaliyetleri yürütüyor. Elmalıkent ve çevre mahallelerde Ordulu sayısı bir hayli fazlaydı. Ayrıca bu bölgeler ağırlıklı olarak imar ve kentsel dönüşüm problemleriyle karşı karşıya olan mahalleler olma özelliğini taşıyordu. Cihan, partinin bölgede yapacağı faaliyetler konusunda hem kendi hemşehrilerini hem de emlakçılık sayesinde bölgede kurduğu sosyal ağı, aracı göreviyle bilgilendiriyordu. Bunları yaparken de sosyal medya kanallarını oldukça yoğun bir şekilde kullanmaktaydı. Dolayısıyla Cihan dernek başkanlığını yürütürken aynı zamanda partinin bir aktivisti olarak da sosyal ağlara eklenmekteydi. AKP, yerel siyasette çeşitli pozisyonlara dahil ettiği araçlar sayesinde seçmen ağını daha da genişletme stratejisini yaygın bir biçimde kullanmaktadır. Araçlar olarak dernek başkanlığı yapan çeşitli STK'lardan birilerinin parti bünyesine dahil edilmesi, yoğun nüfuslu sosyal ağlar ile kayırmacı ilişki örüntüleri oluşturarak düşük bütçeyle kalabalık grupları partiye eklemeyi kolaylaştırabilmektedir.³⁷³ Şileliler Derneği başkanı Umut, derneklerin siyasete katılımında kullanılmasına dair şunları söylüyor:

“Kullanılıyor ve etkili. Bir dernek başkanı dediğiniz kişi, bir STK başkanıysa zaten az çok ağzı laf yapan. Nasıl diyim? Daha birikimli kişilerdir yani boş bir adamı dernek başkanı yapmazlar yani. Öyle olunca da tabii ki muhatap alınıyorsun. Arkanda bir kitlen var. O kitleyi yanına çekebilmek için de dernek başkanını veya dernek yönetiminden birini meclis üyesi adayı yapmaya çalışıyorlar. Haklı olarak. İşte burada hemşericilik çıkıyor ön plana. O da hemşirelerine gidip partisel bakmıyor diyor ki ben işte şu partiden adayım, beni

³⁷³ Yi-Ting Wang, Kiril Kolev, “Ethnic Group Inequality, Partisan Networks, and Political Clientelism”, **Political Research Quarterly**, Cilt:72, No:2, 2019, s.332.

destekleyin diyor. Bu etkili oluyor mu? Oluyor. Farklı partilerden olmasına rağmen hemşerim diye destek veriliyor mu? Veriliyor.”³⁷⁴

Hemşehri dernekleri, üyeleri için siyasete atılma, sosyal sermayesini güçlendirme motivasyonlarına ek olarak özellikle de yerel siyasette benzer ekonomik çıkarlara yönelik olarak hemşehri derneği içinde lobi kurulması motivasyonuna da sahiptir. Aynı ekonomik çıkarlar etrafında kurulan bu ağ, yerelde desteklenecek olan adayında kim olacağını şekillendirmektedir. Yerel belediyelerin desteklenmesi aşamasında sermaye ve parti arasında kurulan ilişki, sermayeye sağlanan teşvikler, rantlar seçim dönemlerinde partilere oy desteği olarak yansımaktadır.³⁷⁵ Bu sermayenin boyutunu yereldeki küçük sermayelerden daha büyük yatırım projelerine ev sahipliği yapan büyük sermayelere kadar genişletmek mümkündür. Ümraniye’de de bu sermaye gruplarının hemşehrilik çatısı altında belirli bir parti etrafında kurmuş olduğu lobicilik faaliyetleri, dernek içinde yeni motivasyon kaynağı olarak belirmektedir. Belediyeden alacakları teşvik karşılığında belirli bir parti etrafında gruplaşan hemşehriler, destek bulmak için dernekteki tüm üyelerden partiye destek olmasını isteyebilmektedir. Bu lobicilik faaliyetlerinin de belediye ile en çok etkileşim halinde olan Doğu Karadenizli müteahhit gruplarında oldukça güçlü olduğu görülmektedir. Şu anki belediye başkanının da hem Rizeli olması hem de Kiptaş’ta görev almış biri olması, Doğu Karadenizli müteahhit grupları ile kayırmacı ağlar geliştirilmesi ihtimalini güçlendirmektedir. Topağacı mahalle başkanı Murat, Rize ve Trabzon hemşehri gruplarının siyaset ile kurduğu ilişkinin ekonomik çıkarlar temelinde oluştuğunu şöyle ifade etmektedir:

“Bence siyasetle hiçbir dernek ilişki kurmuyor. Sadece siyasete girmiş olan 8-10 kişi var. Bunların kurmuş olduğu lobiler var. Bu lobiler ekonomik güç dengeleri üzerinden benim arkamda durun deyip kendine rant elde ediyor. Yoksa ekonomik güç anlamda düşünsek ben kendimi söyleyeyim. Ben şimdi Ümraniye’de herhangi bir yere aday olsam bizim tüm Ordulu, Mesudiye’li dernekler bana destek verir. Tokatlılar verir. Sivashlılar verir. Niye çünkü

³⁷⁴ Şileliler Derneği başkanı Umut Tandoğan ile dernekte yapılan görüşme.

³⁷⁵ Artvinliler Derneği başkanı ile yapılan görüşme sırasında başkan, Ümraniye’de büyük bir inşaat firmasına ait olan rezidansın yapım aşamasında belediyeden onay alınması için inşaat firmasının Ümraniye Belediyesi’nin yeni binasını ücretsiz olarak inşa etmesi karşılığında belediyeden kat izni almayı başardığını ifade etmiştir. Artvinliler Derneği başkanı Doğan Ünsal ile dernekte yapılan görüşme. Tarih: 20.05.2023.

ben onların içerisindeyim. Spor kulüpleri verir. Hepsini tanıyorum. Spor kulübü yöneticiliği de yaptım. İşte hemşehri derneği yöneticiliği, il dernekleri yöneticiliği tüm etkinliklerin içerisinde olduğum için önemli olan sizin oluşturduğunuz lobi değil, halkla oluşturduğunuz lobi. Ama burada genelde Trabzonlulardan 3-5 kişi bir araya geliyor, Rizelilerden 3-5 kişi bir araya geliyor. Ekonomik gücü olan işte. Belediyeyi aldıkları zaman kim ona daha çok imar verecek, iskan verecek, inşaat verecek ya da rant sağlayacak onu kurgulayıp ona göre çalışma yürütüyorlar.”³⁷⁶

Murat’ın açıklamaları, ekonomik çıkarların maksimize edilmesi için hemşehrilik gibi ağların bir araç olarak kullanıldığını göstermektedir. Dolayısıyla hemşehrilik çatısı altında hemşehri desteğinin dolaylı olarak ana hedefi ekonomik faaliyetlerini kolaylaştıracak kişilerle kayırmacı ağlar kurmaktır. Bu ağlarda da kimlerle kayırmacı ağların gerçekleşeceği ekonomik olarak güç sahibi olan hemşehriler tarafından belirlenmektedir. Hemşehrilik grupları içindeki ekonomik çıkar temelli lobilerin bu tavırları, klientalizmin yapısını aydınlatması açısından önemlidir. Piattoni, karşılıklı ve gönüllülük esaslı geliştiği ifade edilen klientalizmin kendi içerisinde bir çelişki oluşturduğu ifade eder. O, klientalizmin genel olarak gönüllülük ve sadakat bağının olduğu karşılıklı ilişkiler olarak ele alınmasının temel motivasyon kaynağını gizlediğini ve klientalist ağların ekonomik çıkarlar etrafında gelişen bir niteliğe sahip olduğunu düşünmektedir.³⁷⁷ Hemşehrilik temelli dayanışma örüntüleri de klientalist ağlar olarak incelendiğinde, ilk dönemler dayanışmanın ve birlik duygusunun baskın olduğu bir kalıba sahip olduğu görülür. Zamanla kentteki ekonomik ilişkilere dahil olunmasıyla bu dayanışma ağının araçsallaştırıldığı ve siyasi yönelimlerde de hemşehrilik kimliği ile hareket etmenin motivasyonunu ekonomik ilişkiler kurarak kazanç elde etmenin aldığı görülmektedir. Murat’ın Rize ve Trabzon üzerinden örnek verdiği bu durum her hemşehrilik lobisindeki ekonomik ilişkiler için geçerli olsa da Rize ve Trabzon’un dikkat çekme nedeni kentteki rantsal işlere daha meyilli iş sahalarında faaliyet göstermeleridir.³⁷⁸

³⁷⁶ Topağacı CHP mahalle başkanı Murat Köksal ile Ümraniye’de yapılan görüşme.

³⁷⁷ Piattoni, **Clientelism in Historical and Comparative Perspective**, s. 11.

³⁷⁸ İlerleyen bölümlerde Rize ve Trabzon lobisi ve siyaset ilişkileri daha ayrıntılı ele alınacaktır.

4.4.4. Ümraniye’de Hemşehri Derneklerinin Siyasallaşması

Hemşehri derneklerinin seçim dönemlerinde partiler ile yakın temas halinde olduğu kabul edilen bir gerçektir. Özellikle yerel seçim dönemleri, parti ve dernek arasında kurulan ilişkilerin en yoğun olduğu dönemlerdir. Hemşehri derneklerinin yerel seçim dönemlerindeki en önemli motivasyonlarından biri kurulacak olan yeni belediye meclisinde hemşehrilerinin de yer almasıdır. Ümraniye’de hem yerel hem de genel seçim dönemlerinde hemşehri derneklerini ziyaret ederek oy kazanma refleksi çoğu siyasetçi tarafından göz önünde bulundurulmaktadır. Hemşehri derneklerinin siyaset ile olan ilişkileri yerel seçim dönemlerinin de dışına çıkmakta ve genel siyasetin seyri derneklerinin de yapısını oldukça etkileyebilmektedir. Ümraniye’deki saha çalışması sırasında görüşme yapılan dernek başkanlarının çoğunluğunun parti üyeliği vardı ve kimileri de partilerde aktif görev almaktaydılar. Derneklerin oluşmasına zemin hazırlayan kaynak hemşehrilik çatısı altında toplanmak olduğu için genellikle derneklerin partiler üstü oluşumlar olduğunu düşünülür. Çaymaz, dernek ve siyaset arasındaki ilişkiye yönelik çalışmasında, dernek başkanlarıyla yapmış olduğu görüşmelerde başkanların partili olduğunu ama başkanlarının siyasi eğilimleri ne olursa olsun her partiye derneklerinde yer verdikleri partiler üstü bir oluşumun olduğunu görmüştür.³⁷⁹ Ümraniye’deki yapılan görüşmelerde ise çoğu görüşmeci derneklerin partiler üstü olması gerektiğini söylese de sahada hemşehri derneklerinin iktidar partisinin nüfuzu altında olduğu görülmekteydi. Dernek başkanlarının çoğunluğu AKP üyesiydi ve bir kısmı aktif olarak partide görev yapmaktaydı. AKP’de aktif siyasetle uğraşan dernek başkanı Sezgin Özdemir’in dernekte siyasi kimliğini kullanıp kullanmadığını sorgulamak adına bu konu konuşulmuştu. Sezgin, kesin bir şekilde Kastamonulular Derneği’nde siyaseti dahil etmediğini ifade etmişti. Fakat konuşmanın ilerleyen kısımlarındaki açıklamaları hem derneklerinin yapısının değiştiğini hem de siyasi çıkarların hemşehrilik kimliği karşısında üstünlüğünü kanıtlar nitelikteydi. Sezgin, bir genel seçim dönemi dernek olarak aldıkları kararı şöyle anlatmaktadır.

³⁷⁹ Çaymaz, *İstanbul’da Niğdeli Hemşehri Dernekleri*, *European Journal of Turkish Studies*, 2005, URL: <http://journals.openedition.org/ejts/410>.

“Ben diyorum kapımı açmam. Bu adamı aday yaparsan yanıma gel diyorum. O kadar gücüm var. Ben kapattım. Bizim kas-der genel merkezimiz aday göstermeyen hiçbir partiye kapı açmayacağız dedi. Bazıları açtı ama ben açmadım. CHP’ye ben randevu vermedim. Millet ittifakına randevu vermedim ben dernek olarak. Niye? Adayın yoktu ki bana ne niye geliyorsun? Cumhuriyet ittifakında 4 tane 5 tane adayımız vardı. Her bölgede. Seçildi veya seçilmedi. Sen bana değer vermişsin. Sıralamada yer vermişsin ama sen hiç vermedin. Niye Kastamonululara geliyorsun diyorum? Ben biraz deli dernekçiyimdir. Ben kovarım.”³⁸⁰

Ümraniye’de genel ve yerel seçim dönemlerinde çoğu siyasetçi hemşehri derneklerinde seçim propagandası yapmaya çalışır. Çünkü derneğin birçok üyeyi bir araya getirmesi nedeniyle bu gibi yerleri seçim dönemlerinde tercih etmek, daha fazla kişiye ulaşmayı kolaylaştırmaktadır. Ümraniye’de çoğu il ve köy derneği, seçim dönemleri dışında kapalı olsa da seçim dönemleri dernek başkanlarının tüm üyeleri toplamasıyla bu mekanlar kullanılmaktadır. Sezgin, yapılan görüşme sırasında partili kimliğini dernekte kullanmadığını söylese de yukarıdaki açıklamaları bunu doğrulamamaktadır. Sezgin, görüşme sırasında dernekte ve yönetim kurulunda birçok partiden üyesinin olduğunu dile getirmişti. Dolayısıyla seçim dönemlerinde farklı partilerden yapılacak olan ziyaretler, o partileri destekleyen üyelerinin siyasetçileri dinleme şansı bulmasını sağlayacakken bu durumun önü tıkanmış oluyor. Aslında Sezgin, Kastamonulu aday siyasetçi çıkarmadıkları nedenini kullanarak bunu meşru bir zemine oturtmaya çalışıyor. Sezgin’in dernek üzerinden uygulamış olduğu bu yaptırım, diğer yandan hemşehri derneklerinin siyasi çıkar temelli faaliyetlerinin de oldukça güçlü seviyelerde olduğunu göstermektedir. Bunun da en önemli sebeplerinden biri dernek faaliyetlerinin partili dernek başkanlarının yönetiminde ilerlemesidir. Sezgin’in sahip olduğu aracı rolü hibrit aracı olarak nitelendirilir ve bu aracılık tipinde başkan hem bir siyasi parti temsilcisi hem de başkanlığı yürüttüğü kurumun temsilcisi rolündedir.³⁸¹ Bunu besleyen unsurlardan biri de diğer hemşehri grupları ile kurulmuş olan rekabetçi ortamdır. Kimi hemşehri gruplarının siyaset üzerindeki kurduğu güçlü lobicilik, diğer derneklerin rekabet

³⁸⁰ Kastamonulular Derneği başkanı Sezgin Özdemir ile AKP ilçe teşkilatında yapılan görüşme.

³⁸¹ Alisha C. Holland, Brian Palmer-Rubin, “Beyond the Machine: Clientelist Brokers and Interest Organizations in Latin America”, **Comparative Political Studies**, Cilt:48, No:9, 2015, s.1202.

etme duygusunu pekiştirmekte ve bu durum Sezgin'in de anlattığı gibi partilere karşı tutum oluşturulmasını tetiklemektedir.

Derneklerde partili başkanların yer almasıyla ilgili olarak Sivaslılar Derneği'nde başkanlık yapan Ahmet ile de konuşuldu. Ahmet, AKP destekçisi ve aynı zamanda partiye üyeliği bulunuyor. Derneklerde partilerde aktif siyaset yapan başkanların yer almasının etkilerini anlatırken derneğin başkanlığını yapmadan önce dernekteki mevcut durumla ilgili şunları aktarmaktadır:

“Çok kötü etkiliyor. Şimdi tabii ki siyasi görüşüm var. Ben bunu toplantılarda aslında yaptığım programlarda hep siyaseti öne çıkarır, tek onu görürsem üyeler tarafından tepki alırım. Hatta Birol Aydın, ondan çok söz ettik ya. O belediye başkan yardımcısıyken ona da dedim, o zaman ben başkan değildim. Hep AK Parti, AK Parti, AK Parti dedim. İnanın, dedim. Yapmış olduğunuz şu programlar dedim bize oy kazandırmıyor, oy kaybettiriyor dedim. Adam sövüp, gidiyor. Ne lan bu? AK Parti, AK Parti, AK Parti tek parti. Gelenler de hep bizim seçmenimiz, tamam mı? (Seçmenler AKP'li).”³⁸²

Ahmet, görüşme sırasında partili olsa da bunu dernek içinde yansıtmadan işleri yürüttüğünü dile getiriyor. Fakat derneğin partilerle kurmuş olduğu ilişkinin boyutunun tespit edilmeye çalışıldığı diyalogda, ağırlıklı olarak AKP'ye yönelik programlar yaptıklarını ifade etmişti. Özellikle muhalif partilerin görüşlerine tepkili olduğu için objektif davranma eğilimini biraz değiştirdiğini şöyle aktarmaktadır:

“Doğru bir şey değil. Ben mesela AK Parti'de siyaset yapıyordum. Dernek başkanı olduktan sonra biraz yavaşlattım. Mümkün mertebe seçim zamanı resimlere çıkmadım. Mümkün mertebe paylaşmadım. Seçim süresinde de hiç paylaşmayacaktım. Muhalefete, Millet İttifakı'na, altılı masaya çok irrite oldum. Çok kızdım. O yüzden dayanamayıp biraz siyaset yaptım, doğrudur. AK Parti üyesiyim. Ama bunu çok belli etmiyorum zaten. Bütün dernek başkanlarının bir üyeliği veya düşüncesi vardır. Yok diyenler yalan konuşur.”³⁸³

Ahmet, konuşma boyunca her partiye eşit bir tutumda olduğunu ifade etmiş olsa da durum aslında böyle değildi. Derneğin AKP ile kurduğu iletişim kanalı oldukça

³⁸² Sivaslılar Derneği başkanı Ahmet ile işyerinde yapılan görüşme.

³⁸³ Sivaslılar Derneği başkanı Ahmet ile işyerinde yapılan görüşme.

güçlüyken ilçedeki CHP ile kurulan iletişim yok denecek kadar azdı. Bu duruma neden olan etmenlerden biri, Sivaslılar Derneği yönetiminde AKP’de aktif siyasetle uğraşan üyeler yer alırken CHP’de görev alan üyeler yer almamaktaydı. STK’ların iktidarın aygıtı olarak faaliyet gösteren yapılar olarak kurgulanması, hemşehri derneklerinin de faaliyetlerinin dönüşüme uğramasının önünü açmıştır. Yardımlaşma ve dini temelli çeşitli kuruluşların iktidarın güdümünde hareket etmesiyle partinin ideolojisi geniş alanlara yayılmakta ve toplumsal tabanda hegemonya kurulması kolaylaşmaktadır. Hemşehri dernekleri de diğer STK’larda olduğu gibi bu durumdan oldukça etkilenmiş duruyor. Dernek başkanları ve yöneticileri üzerinde yerel iktidarın uygulamış olduğu baskı, derneklerin de iktidarın ideolojisini yaymaya çalışan aktörler olarak konumlandırılmaya çalışıldığını göstermektedir. Hemşehri derneklerinin ne kadar siyasileştigiine dair örnek sunması açısından 2017 Anayasa değişikliği referandumu sürecinde parti ve belediyenin derneklerden göstermesini istediği tutum önemlidir. Şileliler Derneği başkanı Umut Tandoğan, seçim döneminde derneklerden beklenen tavrı şu şekilde ifade etmektedir:

“2017 referandumunda belediye ve iktidar partisi bizim derneklere evet dövizini astırmak istediler. İşte Şileliler evet diyor. Sivaslılar evet diyor. Ben o zaman karşı çıktım bu işe. Bugün olsa yine karşı çıkarım. Hayır diyen taraf da gelse karşı çıkarım. Çünkü bizim STK’larımızda her görüşten insan var. Yönetimimizde var. Üyelerimizde var. Ben dernek başkanı olarak onların görüşlerine ipotek koyamam. İtiraz ettim böyle yanıflarlarda isteniyor maalesef. Ama 28 il derneğinin içinde 2 dernek itiraz ettik. Diğerlerinin hepsi astı. Bu da derneklerin ne kadar, STK’ların ne kadar siyasileştigini anlatıyor zaten yani.”³⁸⁴

Umut’un bahsetmiş olduğu diğer dernek Ümraniye Artvinliler Derneği’ydi. Artvinliler Derneği’nin çoğunluğunu muhalif görüşe sahip üyeler oluşturuyor. Dernek başkanı Doğan Ünsal, sosyal demokrat görüşe sahip. Artvinliler Derneği olarak muhalif bir çizgide ilerlemelerinden dolayı belediyeye aralarının iyi olmadığını dile getiriyor. Örneğin her yıl Ümraniye’de yaklaşık bir ay boyunca yöresel ürünlerin satıldığı stantlar kuruluyor. Stantların düzenlemesiyle de her ilin derneği ilgileniyor. Bu yılki düzenlenen organizasyonda Artvin ile birlikte birkaç il

³⁸⁴ Şileliler Derneği başkanı Umut Tandoğan ile dernek ofisinde yapılan görüşme.

dahil edilmemiş. Belediye bu ve buna benzer yaptırımlar ile farklı görüşlerdeki dernekleri elimine etmeye çalışmaktadır. Özellikle derneklerin siyasileşmesi süreci sadece tek tarafla sınırlı kalmıyor. Bu gelişme farklı görüşlere sahip olanların daha ağırlıkta yer aldığı derneklerinde de giderek siyasileşmelerini pekiştiriyor. Muhalif kanatta olan bir dernek başkanıyla da görüşme yapılmasının aydınlatıcı olacağı kanısıyla Doğan ile de görüşme yapıldı. Doğan, derneklerin yaşadığı siyasileşmenin durumunu şöyle ifade etmektedir:

“Derneklerimiz, sivil toplum kuruluşları yöneticileri ne yazık ki son 15-20 yıldır bu konuda iradesiz kaldılar. Siyasi partilerin taraf emirlerine girdiler. Taraf emrine girmekle yetmeyip de bunu il dernekler platformu olarak yaşayan insanlardan bir tanesi özellikle benim. Benim siyasi görüşüm vardır. O sadece şahsıma bağlar ama bu görüşümden dolayı platform içerisinde çok ciddi kutuplaşmalar yaptılar. Baskılar uyguladılar hatta ve hatta bizim derneğimize karşı alternatif dernekler kurdurttular siyasiler. Gücümüzü zayıflatma adına. Bu siyasiler için de yanlış. Yapmamaları gerekir. Sivil toplum kuruluşu yöneticilerinin de bu tarz şeylerden uzak durması lazım. Siyaseti de milletimiz için, halkımız için, ülkemiz için, çocuklarımız için yapıyoruz, yapmalıyız.”³⁸⁵

Bu tavır sadece anlatılan yaptırımla da kalmamış ve ilçede yeni bir Artvinliler Derneği daha kurulmuş. Bu dernek ise Doğan’ın başkanlığında olan dernekle taban tabana zıt bir tarafta yer alarak yerelde AKP ile yakın bir diyalog kurmaktadır. Derneklerin siyasileşmesi ve farklı görüşte derneklerin kurulması konusunda ilgili Rumelililer Derneği’nde yönetim kurulu üyesi olan AKP’li meclis üyesi Emin Varlı’yla da konuşuldu. Emin de Artvinliler Derneği’ne yönelik bu tutumun farkında olduğunu ve yanlış bir strateji olduğunu şöyle belirtiyor:³⁸⁶

“Artvin Derneği, orada bir ayıp oluyorsa Doğan’a oluyor. Belediye başkanı bunu fark ediyor mu? Orada bir Artvin Derneği var. Öbür Artvin Derneği’ni tercih ediyorlar mesela. O

³⁸⁵ Artvinliler Derneği Başkanı Doğan Ünsal ile Artvinliler Derneği’nde yapılan görüşme.

³⁸⁶ Emin, Artvinliler Derneği ile ilgili meydana gelen durum konuşulurken kendisinin de deneyimlediği başka bir olayı anlatıyor. Ümraniye’de bir Bosna Derneği’nin kurulduğunu ve derneğin kurulmasının bireysel çıkarlar doğrultusunda meydana geldiğini belirtiyor. Kurulan derneğin sosyal medyada arkalarında çok üye barındırdıklarını göstermeye çalışarak yerelde güç elde etmeye çalıştığını söylüyor. Emin’in anlattıklarından yola çıkarak siyasete atılmak, yükselmek, sosyal sermaye oluşturabilmek gibi bireysel amaçlar için dernek kurmanın oldukça yaygın bir yöntem olarak kullanıldığı görülmektedir.

yüzden siyasi ayrım oluyor. Diğer Artvin Derneği AKP'ye yakın. Çok demokratik değil. Siyaset iki tane dernek üretebilir size rakip olabilmek için.”³⁸⁷

Emin'e AKP'li olan derneğin güçlü olup olmadığı soruldu. Emin, derneğin güçlü olmadığı gibi asıl motivasyonun da siyasilere yakın görünmek olduğunu belirtiyor.³⁸⁸ Diğer derneklerle de yapılan görüşmelerde, dernek faaliyetleri yürütmenin en önemli motivasyonlarından birinin bireysel çıkarlar olduğu sıkça dile getirilmişti. Aslında bu söylem, 2000'li yıllarda hemşehri dernek sayılarında yaşanan artışta etkili olan dinamikleri göstermesi açısından oldukça önemlidir. Dernek başkanlığı yapmak, yerel siyasette siyasi otoriteler ile yakın temas kurulması için formel bir zemin sağlamaktadır. Çoğu dernek başkanı da bu sayede sosyal sermayelerini genişleterek dernekleri yükselme yeri olarak sıkça kullanmaktadır. Ekonomik ve sosyal anlamda statülerini yükseltmek için de ilk reflekslerden biri yereldeki iktidar partiye yakın bir tutum içerisine girmektir.

“Bunlar işte bireysel daha doğrusu şöyle, son 20 yıldır sivil toplum kuruluşları yöneticilerinin yüzde yetmişi siyasi, siyaseten bir yere gelmek için ekonomik olarak bazı beklentilerinin karşılanması için bu kurumları, bu sivil toplum kuruluşlarını ne yazık ki hep basamak olarak kullandılar. Kullanmaya da devam ediyorlar. Biz şöyle bakıyoruz. Diyoruz ki: Kesinlikle. Hepimizin siyasi görüşü vardır. Biz kendi görüşlerimizle vatan, millet, bayrak olarak hepimiz birbirimize saygı duyacağız. Asla kinci olmayacağız. Kamu ve devletimize de bila bedel isteyerek gönüllü olarak verebileceğimiz ne varsa bunu vereceğiz. Yani bu kimliklerle, bu kartvizitlerle işte yerel yönetimlerimizi, belediyelerimizi, kamu kurum ve kuruluşlarımızı siyasi ve ticari olarak ne kadar kullanabiliriz şeklinde düşünmeyeceğiz. Bu sayı çok çoğaldı STK'larda.”³⁸⁹

Doğan'ın bu açıklamaları, hemşehri derneklerinin nasıl bir değişim yaşadığını göstermesi açısından önemlidir. Derneklerin temel motivasyon kaynağı kente göç eden hemşehrileriyle dayanışma kurmak olsa da bu yapının giderek farklılaştığı gözlemlenmektedir. Sivil toplum kuruluşu olarak şekillenen bu yapıların ana hedefleri, çeşitli sermayeler kazanarak kamusal alandaki varlığını güçlendirmek

³⁸⁷ AKP'li meclis üyesi Emin Varlı ile dernek ofisinde yapılan görüşme.

³⁸⁸ AKP'li meclis üyesi Emin Varlı ile dernek ofisinde yapılan görüşme.

³⁸⁹ Artvinliler Derneği başkanı Doğan Ünsal ile Artvinliler Derneği'nde yapılan görüşme.

haline gelmektedir.³⁹⁰ Bu durum, siyasi iktidarın kamusal alana ne kadar hakim olduğu sorusuna cevap olmaktadır. İktidarın çeşitli aktörlerinin kamusal alan içindeki kurmuş olduğu kontrol pratikleri sayesinde güç ilişkilerinde öne çıkmanın yolu iktidara yakın bir tavır sergilemekten geçmektedir. AKP, kamusal alanda kurmuş olduğu bu baskı ile hegemonyasını güçlendirmeyi başarmaktadır. Çünkü çeşitli kaynaklara eşitçe ulaşabilmesi gereken yurttaşın konumu bu denklemde oldukça farklı bir yerde durur. Doğan'ın Ümraniye'de iktidara yakın farklı bir dernek başkanının ödüllendirilmesine dair verdiği bilgiler bu konuda aydınlatıcıdır:

“Bolu dernek başkanı Fatih Gürbüz Bey bize İl Dernekler Platformu'na 2012'de katıldı. 2014 seçimlerinde meclis üyesi oldu, AK Parti meclis üyesi oldu. Bir dönem sonra hem meclis üyesi oldu hem başkan yardımcısı oldu. H.C'nin gideceği kesinleşti. Yerine İ.Y'nin geleceği kesinleşti. Fatih'i Ümraniye Kızılay Şube Başkanı olarak atadılar. Şimdi Ümraniye Kızılay şube başkanlığı yapıyor, meclis üyeliği yok yani. Bu şu oluyor tabii şu anda. Oy potansiyeli olarak baktığımız zaman Kızılay Şube Başkanı. Kızılay'ın da bir sürü üyesi var. Bunlar AK Parti için gerçek bir potansiyel, oy potansiyeli.”³⁹¹

Doğan'ın partili bir dernek başkanının kamusal bir kuruma atanmasına dair vermiş olduğu örnek, parti patronajının motivasyonunu anlamak açısından dikkat çekicidir. Bu atamanın partili kimliği sayesinde atanmış olan başkan ve çevresindeki hemşehri grubu için ödüllendirme niteliğine sahip olmasının yanı sıra kamusal alandaki kontrolü sağlama işlevi olduğunu da belirtmek gerekir. Parti patronajı sonucunda gerçekleşen atamalar, partilerin politikalarının uygulanma alanını genişleterek siyasi kontrolün pekişmesinin önünü açar.³⁹² Ümraniye'de de çoğu dernek başkanı ve dernek yönetim kurulu üyesi AKP'ye yakın bir tavır sergilemektedir. Ordulular Derneği Başkanı Cihan Demirsoy ile yapılan görüşme, bu tutumun dernekler tarafından oldukça olağan karşılandığını göstermişti. Cihan Demirsoy ile görüşme yapmak için Elmalıkent'te yer alan emlak ofisine gidildi. Cihan, Ordu'da doğmuş ve 1979 yılında ailesiyle İstanbul'a göç etmiş. İlk Kâğıthane'ye sonrasında tanıdıklar akrabalar vasıtasıyla Ümraniye'ye yerleştiklerini

³⁹⁰ Özet, **Fatih- Başakşehir Muhafazakar Mahallede İktidar ve Dönüşen Habitus**, ss.139-140.

³⁹¹ Artvinliler Derneği Başkanı Doğan Ünsal ile Artvinliler Derneği'nde yapılan görüşme.

³⁹² Jan-Hinrik Meyer-Sahling, “Capturing the State: Party Patronage in Hungary”, **Party Patronage and Party Government in European Democracies**, Oxford: Oxford University Press,2012, s. 24-25.

anlatıyor. İlk olarak köy derneğinde başladığı dernekçilik faaliyetlerine şimdilerde il derneği başkanı olarak yaklaşık 20 yıldır devam etmektedir. Cihan, AKP'ye üye bir dernek başkanı ve dernek-siyaset arasındaki ilişkinin durumu sorulduğunda derneklerdeki siyasileşmeyi şöyle açıklamaktadır:

“Aslında hemşeri derneklerinin daha önce de söylediğim gibi siyasi bir taraf olmamaları gerekiyor. Her tarafı kucaklamaları gerekiyor. Açıkçası herkesi desteklemeleri gerekiyor. Önünü açmaları gerekiyor. Ama maalesef öyle değil. Yerel yönetimler hangi partidense maalesef dernek yöneticileri o partiden olmak zorunda kalıyor.”³⁹³

Cihan'ın bu anlatımı sonrasında “Sizin belediyeyle aynı partiden olmanız ne gibi kolaylıklar sağlıyor?” şeklinde bir soru soruldu. Cihan'ın vermiş olduğu cevap Türkiye'de patronaj ve klientalizmin yerel siyasetteki etkisinin oldukça fazla olduğu şöyle göstermektedir:

“Sosyal yardım üyelerimizden birinin ihtiyacı varsa çok kolay diyalog sağlayabiliyoruz belediye ile. Ama öbür türlü olanlar sağlayamıyor maalesef. Ben mesela gitsem bir ihtiyaç olsa, belediye başkan yardımcısı karşısında otururum. Ama öbür türlü olsa oturamam.(Farklı partili olmayı kastediyor.) Çok basit söylüyorum. Ben bir telefonla cenaze arabası alabilirim ama öbür partiden olsa alamam. Alamam demiyorum ama çok zorlanırım.”³⁹⁴

Cihan'ın AKP'li bir dernek başkanı olması, onun belediye olan ilişkilerini yürütmesinde oldukça kolaylaştırıcı bir etki sağlıyor. Ayrıca Cihan hemşehrileriyle AKP'li belediye arasında aracı konumundadır. Emlakçılık işiyle uğraştığı için belediyenin kentsel dönüşüme girecek olan mahallelerle ilgili planlarını sosyal medya vasıtasıyla bölge sakinlerine duyuruyor. Cihan'a belediyenin CHP gibi farklı bir partiye geçmesi durumunda nasıl hareket edilebileceğiyle ilgili bir soru soruldu. Cihan, parti değişikliği olması durumunda dernekte de yönetim kurulu ve başkanın kazanan partili olanlardan seçileceğini söylüyor. Hatta bu durumu “*Biz gideriz, barınamayız zaten.*” şeklinde açıklıyor. Cihan, parti değişimi olduğunda olacaklar konusunda oldukça emin. Onun bu yaklaşımı, Türkiye'de toplum tabanında kamusal

³⁹³ Ordulular Derneği başkanı Cihan Demirsoy ile emlak ofisinde yapılan görüşme.

³⁹⁴ Ordulular Derneği başkanı Cihan Demirsoy ile emlak ofisinde yapılan görüşme.

alandaki yer alabilmek ve çeşitli kaynaklardan yararlanabilmek konusunda iktidarın ideolojisine yakın olunmasının bir zorunluluk olarak görüldüğünü de göstermektedir. Ayrıca bir ülkede klientalizmin pekişmiş seviyelerde olması, her partinin yerel ağlara hakim olan partili kanaat önderlerini çeşitli konumlara getirme motivasyonunu giderek artırmaktadır. Yerelde hakimiyet kurma stratejisi, çeşitli ağlara partiyi eklemeyerek gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Böylelikle Ümraniye’de yerel iktidara hakim olan AKP, bu stratejiyle diğer partilere göre kamusal alanda daha avantajlı bir konumda yer almaktadır. İktidar olan partinin yerelde dernekler üzerinde kurmuş olduğu nüfuz, seçim dönemlerinde partiye kazanım sağlayabilmektedir. Partili olan başkanlar ve yönetim kurulu üyeleri sayesinde seçim propagandası yapılması kolaylaşmakta ve dernek gibi alanlarda birçok seçmene ulaşma imkanı da genişlemektedir. Topağacı CHP mahalle başkanı Murat da Cihan’ın parti değişimi sonrası derneklere yaşanacaklarını kanıtlar nitelikte dernek yönetimleri ve başkanları üzerinde nasıl hakimiyet kurulduğunu şöyle anlatmaktadır:

“90’den sonra daha doğrusu AKP iktidarından sonra hemşehri dernekleri diye bir şey kalmadı. Kişiyi özel ya da siyasete özel dernekler oluşmaya başladı. Mesela x dernek eğer siyaseten seni desteklemiyorsa üyeleri seni desteklemiyorsa hemen karşısına alternatif bir dernek kurdurtarak dernek partiyi destekliyor adı altında etkinlikler yürüttüler. Yani 100 tane dernek varsa bir anda 500 dernek daha oldu. Ve bu dernekler siyaseten kurulan dernekler. Zaten başkanları AK Parti’nin yöneticileri ya da AK Parti’de, belediyede yöneticiler. Ya da siyaseten mahallede yöneticilik yapanları getirdiler. Eğer derneğin varsa belediyeden bir şey talep ediyorsan sana diyor ki derneğin başkanlığını, yöneticiliğini bize devredeceksin. Bizim adamlarımıza vereceksin biz size yardım ederiz. Onun ötesinde mümkün değil.”³⁹⁵

Murat’ın bu anlatımı sosyal demokrat görüşe sahip olduğunu belirten Doğan’ın başkanlık yaptığı Artvinliler Derneği’nin karşısında AKP’yi destekleyen bir dernek kurulması olayını doğrulamaktadır. Dolayısıyla partiler arasındaki rekabet ve güç yarışı, dernekler vasıtasıyla yerel siyasette oldukça gergin bir zeminde ilerlemektedir. Murat’ın söylediği “Eğer derneğin varsa belediyeden bir şey talep ediyorsan sana diyor ki derneğin başkanlığını yöneticiliğini bize devredeceksin.” cümlesi de yerel siyasette hakim olan partinin çeşitli olanakları dernekler üzerinden bir ödüllendirme

³⁹⁵ Topağacı CHP mahalle başkanı Murat Köksal ile Ümraniye’de yapılan görüşme.

ve ceza verme mekanizmasıyla sürdürdüğünü göstermektedir. Bunun yapılmasındaki temel motivasyonlardan biri de dernekler üzerinden elde edilen nüfuz sayesinde dernekler vasıtasıyla birçok seçmene ulaşabilmek ve farklı partilerin iletişim kanallarını tıkayarak seçim propagandası yapılmasına engel olmaktır. Murat'ın yaşadığı deneyimlerden aktardıkları farklı partilerin iktidar partisi karşısında hemşehri derneklerindeki seçmen topluluklarına ulaşma da geri planda kaldıklarını şöyle göstermektedir:

“Ben mesela oradaki derneklerin tamamını tanıyorum. Hepsine gittim hepsiyle görüşmelerin oldu. Ben de 17 tane dernekte yöneticilik yapıyorum. Bu görüşmelerimde şunu gördüm. Siyaseten gittiğimde de gördüm. Mesela siyasi iktidarın belediyesi, partisi, derneği veya kurumu geldiği zaman ne kadar üyesi varsa getiriyor oraya ve takip ediyor. Diğer siyasi partiden birisi geldiği zaman ne kadar insan varsa dernekten çıkartıp sadece çaycının bırakıldığını bile biliyorum. Çünkü burada şöyle bir şey var. İktidar ve belediye özellikle belediye, dernek başkanlarına veya dernekten birkaç kişiye ekonomik anlamda ya iş veriyor ya maaş veriyor. Ya da buralara bir katkı sunuyor. Katkı sunarken de hiçbir siyasi görüşe izin vermeyeceksiniz, toplantıya katılmayacaksınız diye bir nevi tehdit ediyor.”³⁹⁶

4.5.Rize ve Trabzon Lobisi ve Siyaset

Siyasi rekabetin genellikle partiler etrafında meydana geldiği düşünülür. Her ne kadar partiler de bu siyasi rekabetin içerisinde olsalar da memleket grupları arasında siyasi gücü elde etme rekabeti de bir o kadar ön plandadır. Hemşehri grupları, iş ve konut piyasasında olduğu gibi siyasette de örgütlenme refleksleri geliştirmişlerdir. Kentsel bölgelerde hemşehri gruplarının siyasetle kurmuş olduğu temas, kentte güç kazanmak için önemli bir örgütlenme modeli olarak görülmektedir. Siyaset, çeşitli etnik ilişkilerinin örgütlenmesini sağlayan bir araç olarak belirli bir etnik grubun çıkarlarını korumak için katılım gösterilen bir alan haline gelebilmektedir.³⁹⁷ Kentte yer alan hemşehri gruplarının siyasete eklemlenme süreçleri de göç ile oldukça

³⁹⁶ Topağacı CHP mahalle başkanı Murat Köksal ile Ümraniye’de yapılan görüşme.

³⁹⁷ Ayça Kurtoğlu, **Hemşehrilik ve Şehirde Siyaset- Keçiören Örneği**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s.60.

bağlantılıdır. Çok eski göçmen grupları, kentteki siyasete katılma ve hemşehrilerini de siyasetin içerisine yerleştirme konusunda daha avantajlı bir konumda yer almaktadırlar. Kentsel rantları elinde bulunduran grupların, siyasete de yön verebilme güçleri birbiri ile yakından ilişkilidir.

Ümraniye'deki göç süreçleri, yerelde hangi hemşehri gruplarının baskın olacağını da belirlemiştir. Muhacirlerle birlikte Ümraniye'nin kuruluşunda yer alan Rizeliler, şu an Ümraniye nüfusunda Sivaslılardan sonra ikinci sırada yer almaktadırlar. Göçlerinin çok eskilere dayanması nedeniyle kentsel rantlardan pay elde edebilmeyi başarmışlardır. Genellikle inşaat sektöründe konumlanmaları, yerel siyasetle yakından ilişki kurmalarında da etkili olmuştur. Ümraniye Belediyesinde belediye başkan yardımcılığı yapan AKP'li Necati Alaçam, Rizelilerin siyasette güçlenmesinde etkili olan unsurları şöyle belirtmektedir:

“Nüfus zaten Rizeli. İkinci olduğu için daha doğrusu Rizeliler ikinciliği birincilikten ikinciliğe kaybettiler. Üstelik Rizeliler buraya 1930 yıllarında gelmişler. Ümraniye'nin kuruluşu muhacir köyü Arnavut var 1900'lü yıllardan sonra Rizeliler burayı kurdu ve ilk defa Rizeliler belediye başkanlığını alıyor Aslan Yıldırım'la küçük dönem hariç. Sivaslı'lar sonraki göçlerle birinci oldu. Rizeliler ikinci oldu. Dolayısıyla Rizeliler, kendi hakları Ümraniye ölçeğinde görebiliyorlar bu anlamda. Karadeniz Bölgesi nüfus fazlalığı ve tarım arazilerinin eksikliğinden dolayı erken dönem göç edenler diyelim. Bizim Doğu, Güneydoğu altmışlarda yetmişlerde. Oralar 20'ler 30'lar 40'larda. Dolayısıyla İstanbul'daki rantın da doğal olarak toprak rantını da Karadenizliler yemiş oldu.”³⁹⁸

AKP'li belediye başkanının görüşlerine benzer şekilde, AKP ilçe başkanı Birol da siyasette belirli bir konuma ulaşma da göç etme döneminin ve uğraşılan iş kollarının önemine vurgu yapmaktadır:

“Özellikle Doğu Karadeniz insanı mesela Trabzon Rize gibi o yörede tabii coğrafi olarak da sıkıntı olduğu için eskiden göç etmiş, gelmişler, yerleşmişler. Tabii bu insanlar bir de ticaret yapıyorlar. Özellikle bazı sektörler bunların elinde olunca da maddi olarak da güçler tabii onun da etkisi var. Ama dediğim gibi evvelden gelmişler. İster istemez de bu

³⁹⁸ AKP'li belediye başkan yardımcısı Necati Alaçam ile belediyede yapılan görüşme. Tarih:22.02.2023.

işlerle önceden başlamışlar. Onun bir etkisi var ama eskisi kadar şey yok artık. Anadolu insanı da bu anlamda daha da siyasetin içerisinde diyebiliriz.”³⁹⁹

Ümraniye belediye meclisinde görev alan kişilerin doğum yerleri incelendiğinde Karadeniz bölgesi doğumluların mecliste ağırlık kazandığı görülmektedir. Karadeniz bölgesini ise Doğu Anadolu ve ardından İç Anadolu bölgesi takip etmektedir. Karadeniz bölgesinde de en fazla meclis üyesine sahip olan birinci il Rize iken ikincisi Trabzon’dur.⁴⁰⁰ Ümraniye, Karadenizli nüfus bakımından oldukça yoğun bir ilçedir. Belediye meclis üyeliklerinin de belirlenme aşamasında ilçenin demografik yapısının göz önünde bulundurulmasına dikkat edilmektedir. Fakat özellikle Rize ve Trabzon’un meclis üyesi sayısı, diğer Karadeniz illerinden daha fazladır. Meclis üyelerinin meslekleri ise genellikle inşaat ve ticaret sektörlerinde ağırlığını korumaktadır. Dolayısıyla siyasette etkin olmayı sağlayan unsur, belirli bir ekonomik sermayeye de sahip olmaktan geçmektedir. Sivaslı AKP meclis üyesi Hakan Günday, Doğu Karadeniz bölgesinin siyasetteki nüfuzunda ekonominin ve siyasete katılmalarının eskiye dayanmasının etkili olduğunu şöyle değerlendirmektedir:

“İklimleri ile alakalı olabilir. Hareketliliği seviyor o insanlar. Her yerde olmayı seviyorlar. Ekonomik durumları çok iyi. Siyaset yapmak için ekonomik durum da etkili çünkü ekonominiz yoksa siyaset yapmanız zorlaşıyor. Adamların ekonomik durumu iyi. Bürokratik anlamda da çok bürokratları var yani tek başına bir etken değil. Bunların hepsini ayrı ayrı birleştirdiğiniz zaman Bayburt da oradan etkileniyor. Gümüşhane mesela şeyi vardır, bürokrasisi vardır. Ümraniye’de Bayburtlu çok azdır ama o demografik yapıya göre bulunduğu statü fazladır mesela...Milletle alakalı ilgiyle alakalı. İç Anadolu bölgesinin adamı siyasete biraz daha şey duruyor uzak duruyor. Ama Karadeniz adamı siyasete daha yakın duruyor. Bu belki ileride değişebilir ama zamanla değişecek bir şey birdenbire değişebilecek bir şey değil. Onların geçmişten gelen bir geleneği var. Sen daha yeni yeni bu geleneği elde etmeye çalışıyorsun bir zaman gelir başka bir bölge yapabilir bu işi.”⁴⁰¹

³⁹⁹ AKP ilçe başkanı Birol Aydın ile ofisinde yapılan görüşme.

⁴⁰⁰ Meclis üyelerinin doğum yeri bilgilerine ulaşılmada Ümraniye Belediyesi’nin resmi sitesinden yararlanılmıştır.

⁴⁰¹ AKP’li meclis üyesi Hakan Günday ile şirketinde yapılan görüşme. Tarih:11.01.2023.

Hakan'ın “*bir zaman gelir başka bir bölge yapabilir bu işi.*” cümlesi de Trabzon ve Rize'nin siyasetteki nüfuzlarında etkili olan bir başka özelliği açıklaması açısından önemlidir. Özellikle ticaret ve inşaat faaliyetleri ile ön planda olan bu hemşehri grupları için siyaset bir iş olarak görülmektedir. Dolayısıyla bu hemşehri gruplarının her partide bir hemşehrisinin konumlanması, farklı partilerle işleri kolaylaştırmak adına ilişkiler geliştirmelerini oldukça kolaylaştırmaktadır. Saha çalışması sırasında da birçok görüşmeci özellikle bu konuya değinerek Doğu Karadenizli hemşehri gruplarının aynı aile, akraba içinde de farklı partilere yönelerek siyasetlerini yürüttüklerini ifade etmişti. Bu durum da parti faaliyetlerinin klientalizm ile oldukça iç içe olduğunu göstermektedir. Örneğin Kastamonulular Derneği yönetim kurulunda yer alan Özkan Avcı, Doğu Karadenizlilerin siyasete eklenme biçimlerini şöyle ifade etmektedir:

“Onlar her zaman önce. Adamlar siyaseti biliyorlar. Siyasetin kitabını yazmışlar. Bütün her yerde var. Mesela Rize ve Trabzon'da bir de Artvin'de. Bizim Kastamonu'da öyle değil. Biz AK partiliysek hepimiz AK Partili oluyoruz. Ama Trabzon'da, Rize'de öyle değil. Bir kardeş AK Parti'ye gider, bir kardeş CHP'ye gider, bir kardeş İYİ Parti'ye geçer. Bu şekilde oldukları için onlar etkinler.”⁴⁰²

Özkan'ın ifade ettiği durum, siyasetin işleri kolaylaştırmak için yapıldığı bir uğraş olarak görülmesinin oldukça güçlü olduğunu göstermektedir. Doğu Karadeniz bölgesinin ağırlıklı olarak inşaat ve ticaret kollarında ağırlık kazanması, çevrelerinde farklı partili kişilere olan ihtiyacı daha da artırmaktadır. Bu durum da kendi memleketleri etrafında lobi kurma reflekslerini daha da pekiştirmektedir. Örneğin, AKP'li bir ilçede işleri AKP'li siyasetçi olan akrabasıyla çözerken farklı parti yönetiminde olan bir ilçede de o partili tanıdığını devreye sokarak işleri yürütmek oldukça yoğun olarak gerçekleşen bir eylemdir. Dolayısıyla belediye gibi aktörle kurulan ilişkilerde başarıyı yakalamanın yolu çeşitli tanıdıklar aracılığıyla işleri yürütmekten geçmektedir. Bu durum da hemşehri grupları ve partiler arasındaki ilişkilerin klientalist bir niteliğe sahip olduğunu göstermektedir. Özkan'ın da bahsettiği gibi farklı partilerde tanıdıkları olan hemşehri grupları, bu özellikleri

⁴⁰² Kastamonulular Derneği yönetim kurulu üyesi Özkan Avcı ile Ümraniye'de yapılan görüşme.

sayesinde özellikle yerel siyaset ortamında daha da güçlü bir aktör olma şansını yakalamaktadır. Ordulular Derneğinde yönetim kurulu üyesi olan Okan Balcı da Doğu Karadenizlilerin siyasette hakim olmasını şöyle değerlendirmektedir:

“Siyasetin içerisinde ne kadar çok olursanız o kadar çok insanız bir yere gelir. Bunlar şimdi Rizeliler siyasetin içerisinde çok fazla. Trabzonlular da çok fazla. E çok fazla olunca ne oluyor? Bir tanesi bir yere geliyor. Bir de liderlik önderlik etme duyguları ağır baskın olduğu için kurumlarda da hemşericilik duyguları çok baskın olduğu için onlar biraz daha hızlı ilerliyor. Doğru mudur tartışılır? He ona bakarsanız şimdi göçmen anlamında Gaziosmanpaşa, Bağcılar işte Büyükçekmece buralar göçmen semtlerimizdir. Yani Arnavut olsun Boşnak olsun Rumeli olsun. E buradaki belediye başkanlarının çoğu da göçmendir. Ama bu kadar göze batıyor mu? O kadar batmıyor. Ama gelin görün ki işte Üsküdar Trabzonlu, Ümraniye Rizeli, Çekmeköy Rizeli, gelin Şile’ye Sakaryalıyım, diyor ama o da Trabzon asıllı, işte Maltepe’nin adayı Trabzonluydu.”⁴⁰³

4.5.1. Hemşehri Gruplarının Doğu Karadeniz Siyasetine Bakış Açıları

Hemşehri gruplarının kentsel bölgelerde bir araya gelerek cemaatleşme eğilimi göstermesinin ilk motivasyonu kentte dayanışma ve yardımlaşma ortamını kurmaktır. Kentler, yardımlaşma ve dayanışma faaliyetlerinin yanı sıra farklı hemşehri grupları, mezhep grupları gibi çeşitli aktörleri içinde barındırmaktadır. Dolayısıyla kentlerdeki farklı kimliklerle etkileşime girilmesiyle zamanla bu aktörler arasındaki ilişkiler de güç ilişkilerine dönüşmeye başlamıştır. Hem yerel siyaset hem de genel siyasete bakıldığında, bu güç ilişkilerinde yarışı en önde götüren hemşehri gruplarının Doğu Karadeniz ağırlığı göze çarpmaktadır. Bunun sebebi olarak da en başta yukarıda da belirtildiği gibi ekonomik güç gelmektedir. Ekonomik olarak güçlü olan hemşehri grupları, zamanla siyaset ve bürokrasi de temsil edilme gücünü elde etmektedir. Son

⁴⁰³ Ordulular Derneği yönetim kurulu üyesi Okan Balcı ile Ümraniye Belediyesinde yapılan görüşme.

yıllarda yerel belediyelerdeki çeşitli aktörlerden bürokrasideki bakanlara kadar Rize ve Trabzon lobisinin etkili olduğu görülmektedir.⁴⁰⁴

Ümraniye Sivaslılar Derneği'nde başkanlık yapan Ahmet Çevik, Doğu Karadeniz lobisinin hakimiyetini Ümraniye üzerinden şöyle ifade etmektedir:

“Türkiye Cumhuriyeti cumhurbaşkanımızın Rizeli olması hasebiyle vakti zamanından beri Karadeniz bölgesi özellikle Trabzon, Rize iş anlamında iş dünyasında çok çok ilerde olan kişiler. Memleketine faydalı faydasız olanlar ayrıdır. Beş parmağın beşi aynı olmaz. Tabi ki biz bunları seviyoruz, memleketimize faydası olan herkesi seviyoruz ama burada mikro milliyetçilik oluyor. Hatta ve hatta mikro milliyetçilik olmasa bile ben bir Sivaslı olarak ben bir Kastamonulu olarak ben Erzincanlı olarak Edirneli olarak Karşılı olarak neden Ümraniye’de belediye başkanı Rizeli? Yardımcısı Rizeli, danışmanı Rizeli veya Trabzonlu. Zaten Karadeniz’in bütün olanakları bitmiyor. Neden hep bunlar olsun? Neden? Bu memleketi Karadenizliler mi Lazlar mı yönetiyor? Bu sefer bu karşıdan karşı diğer illerin bakışında bir dedikoduya bir yanlışa gidiyor. Ben de biraz önceki konuşmamda dedim ya sadece Sivaslı veya bir ilden olmasına bende karşıyım. Hakkaniyetli dağılması lazım.”⁴⁰⁵

Ahmet’in de ifade ettiği gibi Doğu Karadeniz bölgesinin siyaset üzerinde kurmuş olduğu hakimiyet, sadece siyaset ile sınırlı değil. Bürokrasiden çeşitli iş sahalarına kadar sahip olunan ekonomik gücün de vasıtasıyla, hemşehri lobileri her alandaki nüfuzunu güçlendirmektedir. Her alanda kurmuş oldukları nüfuz aracılığıyla hemşehrilerinin çeşitli pozisyonlara eklemlenebilmesinde hemşehrilik ağları etkili bir şekilde kullanılmaktadır. Kentte hemşehrilik çatısı altında oluşturulan kimlik hem bir farklılaşma hem de kendi içinde gruplaşma meydana getirmektedir. Çeşitli grupların “biz” ve “onlar” şeklinde kendilerini ifade etmeleriyle gelişen ağlar, hiyerarşik olarak şekillenmekte ve böylece kaynakların güç ve statü olarak daha iyi bir pozisyonda olan gruplarca tekelleştirilmesi mümkün olmaktadır.⁴⁰⁶ Ahmet’in “*Karadeniz’in bütün olanakları bitmiyor. Neden hep bunlar olsun?*” şeklinde ifadesi, kaynakların

⁴⁰⁴ Bürokrasi alanında yapılan atamalarda Doğu Karadeniz kimliğinin son yıllarda oldukça güçlü olduğu görülmektedir. 2023 genel seçimlerinden sonra oluşturulan yeni kabinede görev alan bakanların memleketleri incelendiğinde ilk sırada Konya yer alırken Batman ve Bingöl illerinin de olduğu görülmektedir.

⁴⁰⁵ Ümraniye Sivaslılar Derneği Başkanı Ahmet Çevik ile iş yerinde yapılan görüşme.

⁴⁰⁶ Yi-Ting Wang, Kiril Kolev, “Ethnic Group Inequality, Partisan Networks, and Political Clientelism”, **Political Research Quarterly**, Cilt: 72, No:2, 2019, ss.330-331.

hemşehrilik ağları etrafında eşitsiz dağılımının farklı gruplar tarafından rahatsızlıkla karşılandığını belirtmekteydi. Ahmet'in başka bir ilçe üzerinden anlattığı şu örnek, bu durumun toplumsal tabanda yarattığı rahatsızlığın karar mercileri tarafından da bilindiğini göstermektedir:

“Baktığın zaman bir belediyeye, belediye başkanı Karadeniz, Rize, Trabzon, müdürü çalışanı şoförü koruması hepsi. Tabi ki olması gerekenler var ama çok fazla olunca bu yanlış. Ben bu yanlış neye göre söylüyorum? Bunun da yayınlanmasında bir sıkıntı yok bu arada. Bir ilçenin 36 tane müdüründen 32 tanesi Rize, Trabzon. Belediye başkanı Rizeli, yardımcıları birçoğu Rizeli, 36 tane müdürlükten yaklaşık 30-32 tanesi Rize, Trabzonlu. Bunu duyan sayın cumhurbaşkanımız bir gecede müdürlerin tamamen alınması ve farklı illere dağıtılması gibi talimat veriyor. Bu demek ki dikkat çekiyor. Yanlış bir strateji. Yanlış bir uygulama. Ki cumhurbaşkanımız da bunu diyor ama ülke menfaatine gelince o müdürlükler müdürlükten alınıyor, müdür maaşı alıyor ama müdürlük yapamıyor. Bu da ülkemize, belediyemize bir zarar. Bu anlamda da bunlar tabi ki ülke sevdamızdan ülkemizi sevmemizden dolayı mikro milliyetçilik yapıldığını düşünüyorum. Ve yanlış bir uygulama olduğunu düşünüyorum. Bu nedenle de karşıyım.”⁴⁰⁷

Bu konuyla ilgili Kastamonulular yönetim kurulunda yer alan Özkan Avcı'nın yaşadığı anı da Doğu Karadeniz lobiciliğinin hemşehri dernekleri arasında en başta gelen konulardan biri olduğunu göstermekteydi. Özkan, Kastamonu Tosyalı. Babası, Demirel Döneminde Tosya belediye başkanlığı görevi yapmış. Kendisi de siyasete AP'nin gençlik kollarında başlamış ve 80 Darbesi sonrasında DYP'de siyasete devam etmiş. 95 yılında da tamamıyla siyasi partilerle ilişkisini kestiğini söylüyor.⁴⁰⁸ Özkan, 2023 Mayıs ayındaki Cumhurbaşkanlığı seçiminden önce Recep Tayyip Erdoğan'ın Haliç Kongre Merkezi'nde hemşehri derneklerine yönelik düzenlediği etkinlikte cumhurbaşkanıyla Doğu Karadeniz üzerine yaptığı konuşmayı şöyle anlatıyor:

⁴⁰⁷ Sivaslılar Derneği başkanı Ahmet Çevik ile iş yerinde yapılan görüşme.

⁴⁰⁸ Özkan hiçbir siyasi partiye üye değil. Fakat Özkan ile yapılmış olan görüşme AKP'nin Ümraniye ilçe başkanlığında gerçekleştirildi. Görüşme sırasında devamlı birilerinin gelip selam vermesinden ve Özkan'ın herkese isimleriyle hitap etmesinden buraya çok sık geldiği ve partiyle bir bağı olduğu anlaşılmaktaydı. Özkan'a diğer partilerle olan teması sorulduğunda da diğer partilileri dernek ziyaretlerinde gördüğünü ama ismen tanıyacak kadar bağlantısının olmadığını belirtmişti.

“Biz onu defalarca il başkanlarına da söylüyoruz, ilçe başkanlarına da. Geçen Tayyip Bey geldiğinde de Haliç Kongre Merkezinde ben Tayyip Bey’e birebir de söyledim. Bu Karadeniz Bölgesi hegemonyasını yıkalım. Dağıtalım. Sen de Karadenizlisin, dedi bana. Ben Batı Karadenizliyim, dedim. Doğu Karadeniz’den değilim. Böyle şey yaptık. İnşallah düzeltereğiz ama bu şeylerde de biraz dengelendi. Genel seçimde biraz şeyler dengelenmeye başladı yani. Mesela İstanbul’da üç tane dört tane Kastamonulu aday koydu. Daha önce hiç aday bulamazken bir tane aday bulamazken bu sene dört tane koydu, üçü kazandı. Üç tane milletvekilimiz oldu.”⁴⁰⁹

Gümüşhaneliler Derneği başkanı Kenan da Doğu Karadeniz hakimiyetiyle ilgili şunları dile getiriyor:

“Tabii ki bürokraside Trabzon hakim, siyasette de Rize ama bunlar tabii ki çok yanlış şeyler çok büyük haksızlıklar var. E yani şu anda birçok kurum ve kuruluşta alakası olmayan insanlar müdür olmuş, daire başkanı olmuş. Alakası yok. İki soru sorsam ona cevap veremez ama sadece bilmem birinin yandaşıdır, hemşerisidir. Bundan kurtulamadığı zaman ülkemizde ayakta güçlü kalamaz şimdi bu bütün bürokraside ve siyasette belediyeler de dahil ben inanıyorum ki çalışanların yüzde elliden fazlası gereksiz siyasi kadrolar çok. Siyasi kadro çok. Bu bütün partili belediyeler de var. Bütün bürokraside var. Yani onu oraya almış. Siyasi kaygısı yüzünden almış onu oraya. Oysaki bir hizmeti yok. Anlatırdım mi şimdi? Ümraniye belediyesinde kadroya cumhurbaşkanımız kadroya alınsın diye kanun çıkardı. Naptılar? Burada 6 aylığı kadroya aldılar ama 15 seneliği kadroya almadılar. Neye göre hangi kritere göre yaptın sen bunu? Her vicdani kriter zaten vicdan olsa bunu yapmazsın. 15 senedir çalışmanı sen almıyorsun ama öbür tarafta 3 aylık, 6 aylık sen almışsın. Niye? Ha o bizim uşaktır. Anlatırdım mi? Yani çok büyük haksızlıklar var.”⁴¹⁰

Şileliler Derneği başkanı Umut Tandoğan da siyasetteki Rize ve Trabzon ağırlığıyla ilgili şunları ifade ediyor:

“İyi karşılanmıyor. Şöyle dernekler arasında rekabet olmuyor da. Böyle bir serzeniş var. Neden hep Rize ve Trabzon? Nereye giderseniz gidin Rizeli ve Trabzonlu var. Adamlar bunu meslek haline getirmişler. Şöyle söyleyeyim, onu da açıklayayım. 5 kardeşler. 5 kardeşin bir tanesi Ak Parti’de, bir tanesi CHP’de, bir tanesi MHP’de, bir tanesi İyi Parti’de.

⁴⁰⁹ Özkan Avcı ile Ümraniye AKP ilçe başkanlığında yapılan görüşme.

⁴¹⁰ Gümüşhaneliler Derneği başkanı Kenan Öztürk ile iş yerinde yapılan görüşme.

Fark etmiyor, hangisi iktidar olursa olsun oradan yürüyorlar. Bu konuda tutucular. Çünkü işlerini öyle görüyorlar. Siyasetten nemalanan bir grup Rize ve Trabzon. Bunu Türkiye’de yaşayan herkes söylüyor. Bir STK olarak da söylüyoruz. Ben yüzlerine de söylüyorum arkalarından değil. Çok Rizeli Trabzonlu arkadaşım var. O farklı bir şey. Ama koyu bir AK Partili, Trabzonlu Ekrem İmamoğlu’na oy verdi, sırf Trabzonlu diye. Verdiler. Yani Trabzonluların çoğu Ekrem İmamoğlu’na oy verdi. Hemşerim diye verdiler. Ak Partililer verdi. En canlı örneği.”⁴¹¹

Umut’un ifadelerinden kentteki ekonomik ilişkilerin siyaset ile iç içe olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla hemşehrilik çatısı altında örgütlenme motivasyonu, sadece siyasetle ilgili olmadığı gibi ekonomik çıkarların oldukça ön planda olduğu bir ayrışma biçimini de temsil etmektedir.⁴¹² Bu durum da partilerle geliştirilen patronaj ve klientalizm temelli siyasi katılımın aslında oldukça kırılabilir ve değişebilir olduğunu gözler önüne sermektedir. Ordu’nun yerel gazetesinde yer alan bir haber, Rize ve Trabzon’un siyasetteki hakimiyetinin diğer hemşehri grupları tarafından nasıl görüldüğü göstermesi açısından dikkat çekicidir.

⁴¹¹ Şileliler Derneği başkanı Umut Tandoğan ile dernekte yapılan görüşme.

⁴¹² Güneş-Ayata, **CHP- Örgüt ve İdeoloji**, s.52.

Şekil 1: Ordu Mesudiye Gazetesi, Eylül 2023, s.14.

4.6. Partilerde Hemşehrilik Ağları: Ümraniye AKP İlçe Teşkilatı ve CHP İlçe Örgütü Örnekleri

Partilerin yerelerde çeşitli sosyal ağlara eklenmeleri, oy mobilizasyonunun sağlanması açısından önemlidir. Yerelerde faaliyet gösteren çeşitli dernekler, vakıflar ve cemaatsel yapılanmalar, büyük bir oy tabanına sahip olmalarından dolayı partilerin diyalog geliştirmeyi tercih ettiği sosyal ağları oluşturmaktadır. Bu başlıkta ele alınacak sosyal ağ, hemşehrilik ağları ve mezhepsel ağlar ile sınırlı tutulacak ve AKP ve CHP'nin Ümraniye'de üye yapılanmalarına bakarak hangi hemşehrilik ağlarında ağırlıklarını koruduklarına değinilecektir. Partiler içinde hemşehrilik kanalıyla üye olma ve partinin çeşitli kademelerinde görev alma gibi durumlar oldukça yaygın bir şekilde gerçekleşmektedir. Bunun da en önemli motivasyon kaynağını partilerin delege yapılarını kontrol etme refleksi oluşturmaktadır. Siyasi partiler, il ve ilçelerde yapılan kongrelerde, delege yapısının merkezin istediği şekilde gerçekleşmesi için parti üyeliklerini bir araç olarak kullanmaya

çalışmaktadır.⁴¹³ Bu durum, partilerin üyelik yapılarının ve yönetimde görev alan kadroların da belirli gruplar etrafında ağırlık kazanmasına neden olmaktadır. Yakın ilişkiler kurulan bu gruplardan biri de hiç kuşkusuz hemşehrilik ve mezhepsel ağlar sayesinde oluşturulan yapılardır. Kentlerde memlekete ve mezhebe göre farklı partilerde örgütlenme geliştirilmesine zemin hazırlayan bu örgütlenme biçimi hem dayanışma hem de güç mücadeleleri amacı taşımaktadır.

Ümraniye'deki AKP ilçe teşkilatı incelendiğinde, yönetim kadrosunda Sivaslıların ağırlığının hakim olduğu görülmektedir. Son iki ilçe başkanının memleketlerinin Sivaslı olması, yönetim kadrosunun da ağırlıklı olarak Sivaslılardan oluşmasında önemli bir unsurdur. Yönetim kurulunda faaliyet gösteren Sivaslılar, aynı zamanda Ümraniye Sivaslılar Derneğinde de faaliyet gösteriyor. Saha sırasında AKP ilçe teşkilatına ulaşılmasını kolaylaştıran aktörlerden biri de Sivaslılar Derneği başkanıydı. Derneğin yönetiminde görev alan ve isimlerini paylaştığı kişiler AKP'de aktif görev alarak çalışmalarını yürütmekteydi. Bununla birlikte Rizeli ve Trabzonlular AKP içerisinde yine ağırlığını korumaktaydı. AKP'nin tabanını oluşturan üye profilleri ise belirli hemşehri gruplarının ağırlığına sahip değil. Bunun nedeni ise partinin ilçede üye sayılarını devamlı artırmaya çalışması kabul edilebilir. Fakat üye tabanı geniş olsa da partinin ağırlıklı olarak üye profilini Sünni yurttaşlar oluşturmaktadır.

Ümraniye CHP örgütünde ise ağırlığını koruyan iller Sivas, Erzincan, Tokat, Tunceli ve Malatya idi. Üyelikler bu iller içerisinde homojenlik göstermiyor. Bu iller içerisinde Alevilik mezhebinin ağırlığını koruduğu bölgelerden olan üyeler, parti içerisinde ağırlığını korumaktaydı. Örneğin Ümraniye'deki Sünni Sivaslılar ağırlıklı olarak sağ kökenli partilerde konumlanırken Alevi Sivaslılar CHP etrafında mobilize olmaktadır. AKP'nin üyelik konusundaki genel stratejisi, üye sayısını artırarak parti ile olan aidiyeti güçlendirmeye dayanıyor. Kapı kapı dolaşarak, ev ziyaretleri yaparak ve kalabalık meydanlardaki stantları üye yapmak için kullanarak ilçedeki üye sayısını artırmaya çalışıyor. Belediyenin de AKP'ye ait olması ve parti üyeliğinin çeşitli alanlara açılan bir kapı olarak görülmesinin de etkisiyle AKP bölgedeki üye sayısını oldukça artırmış durumda. Şu an güncel verilere göre yaklaşık

⁴¹³ Uysal, Topak, **Particiler-Türkiye'de Partiler ve Sosyal Ağların İnşası**, ss.125-145.

113 bin üyeye sahip. CHP’de ise parti üyeliği konusu daha farklı bir zeminde ilerlemektedir. Parti, üye sayısını artırarak parti ile aidiyet kurma stratejisini izlemeyi yoğun bir şekilde tercih etmiyor. Bunun da en önemli nedeni, ilçe kongresinde seçilecek olan kadroların belirlenmesinde tanıdık delegelerin olmasına dikkat edilmesidir. Şu an CHP’nin Ümraniye’de yaklaşık 11 bin üyeye sahip olması, Ümraniye’de partinin seçmenlere temasını da zayıflatıyor. Görüşmecilerden Tatlısu mahalle başkanı Yalçın Tekin, CHP’nin üyelik mekanizmasıyla ilgili şunları belirtmektedir:

“Şimdi ise yörecilik, bölgesellik, mezhepçilik efendim hemşericilik daha etnik kökencilik daha ağır basıyor. Dolayısıyla üyelerle ilgili küçük olsun bizim olsun zihniyeti yani herkese dernekler var her yörenin her bölgenin dernekleri var o derneklerde örgütleniyor üye yapıyor derneklerde insanlar. Dolayısıyla atıyorum Tatlısu mahallesinde 15-16 bin seçmen var. 200 tane dernek üyesi 200 kişilik bir yöre burada delegasyonda etkili oluyor. Diğerleri oy veriyor sadece. Üyelik falan insanların pek umurunda değil. İnsanlar seçim zamanı oy veriyor. Cumhuriyet Halk Partisi’nin burada oyları yüzde 75 ama üyelik bilinci yok vatandaşta. Derneklerde örgütleniyorlar. 200 kişilik Sivas grubu, mahalleye hakim oluyor delegasyonuna. Dolayısıyla böyle yapıyor yani ha küçük olsun benim olsun zihniyetiyle de parti hiçbir yere gidemez, hiçbir yere varamaz. Bugün bir partinin kitle partisi olabilmesi için yöresel bölgesel sentezin mozaikini parti içerisinde sağlanması lazım. Artı parti içinde demokrasi mekanizmasının işlemesi lazım. Ön seçim yapılması lazım. Parti içi demokrasi olması lazım. Kim ilçe başkanıyla il başkanıyla daha iyi ilişkiler içerisinde ise bir yerlere geliyor insanlar yani atamalarla.”⁴¹⁴

Yalçın ile 2023’ün temmuz ayında Ümraniye’de yapılan ilçe kongresinde tanışılmıştı. İlçe kongresi, hemşehricilik ağlarının delege seçimlerinde etkisini göstermesi açısından verimli bir araştırma sahası sundu. CHP’nin neredeyse tüm kongrelerinde olduğu gibi seçim, değişimciler ve genel merkezçiler arasındaki mücadeleyle sınırlı bir havada gerçekleşti. Yalçın, genel merkezçilerin listesindeydi. Fakat değişimden yana olduğunu ve il kongresinde değişimcileri destekleyeceğini belirtmişti. Yalçın’ın listede yer almasını kolaylaştıran unsur ise Tatlısu Mahallesi’nde parti üyeliğini genişleterek güçlü bir sosyal ağ kurmasına

⁴¹⁴ CHP Tatlısu mahalle başkanı Yalçın Tekin ile Tatlısu’da yapılan görüşme.

dayanıyor.⁴¹⁵ Bu, her mahalle için geçerli bir durum değil. Üyeliklerin belirli memleketler etrafında yoğunlaşması, delege yapısının değişimini zorlaştırmaktadır. Partilerde belirli hemşehri gruplarının ağırlık kazanması parti içi hizipleşmeleri de ortaya çıkarmaktadır. Delegelerin belirlenmesinden ilçe yönetiminin belirlenmesine kadar parti içindeki hiziplerin rekabeti etkisini göstermektedir.

Genel olarak Türkiye siyasetine bakıldığında Alevilerin sosyal demokrat partilerde mobilize olduğu görülürken Sünnilerin muhafazakar tutumlarına karşılık bulunduğu sağ partilere yöneldiği görülmektedir. Alevilerin CHP’de örgütlenmeleri yeni bir durum değil. Tarih boyunca da devletin resmi ideolojisinin Sünnilik ile bağlantılı bir yapıya sahip olması, Alevilerin kendi içinde dayanışmacı ağlar kurma reflekslerini güçlendirmiştir. Özellikle dönem dönem sağ partilerin laikliğe karşı geliştirdiği söylemler, Sünni çoğunluk tarafından dışlanma endişesini de ortaya çıkardığı için sol partilerde mobilize olmak, Aleviler için bir güvence mekanizması kurma anlamı da taşımaktadır. Dolayısıyla dayanışma ve güvence kurma örüntüleri, ağırlıklı olarak sol partilere yakın olmalarında önemli bir unsurdur.

⁴¹⁵ Ümraniye bölümünde Yalçın’ın saha çalışması stratejisine ayrıntılı yer verilmiştir.

SONUÇ

Yerel siyasette kurulan ilişki ağlarını incelemek, yurttaşların siyasi süreçlere nasıl katıldığını göstermesi açısından önemlidir. Oluşan sosyal ilişki ağlarının niteliği hem mikro siyaset hem de makro siyasetin yapısını aydınlatmaktadır. Yerel siyasetteki kayırmacı ağları tespit edebilmek için araştırmanın kavramsal çerçevesi klientalizm ve patronaj olarak belirlenmiştir. Tarımsal toplumlarda köylü ve toprak ağası arasında gelişen geleneksel klientalist ağlar zaman içerisinde partiler ve seçmen arasında gelişerek dönüşmeye başlamıştır. Özellikle kırdan kente göç olgusunun ortaya çıkmasıyla partiler ve kırsal göçmen arasındaki ilişki kentlerde de gelişim kazanmaya başlamıştır. Bu ilişki ağının günümüze kadar pekişerek farklı nitelikler kazandığı görülmektedir. Özellikle kırdan kente göç olgusu, farklı toplumsal gruplar arasında kaynak rekabetini giderek güçlendirmiş ve kentsel ilişkilerin karmaşık yapısı nedeniyle klientalist ilişkileri devam ettirecek yeni aktörler gelişmeye başlamıştır. Böylelikle siyasete ve ekonomik ilişkilere dahil olmayı kolaylaştıracak yeni ilişki kalıplarının ortaya çıktığı görülmektedir. Klientalist ağlar, seçmen ve partiler arasında oy elde etme kaygısına ek olarak partilerin işleyiş mekanizmasında da değişimler yaratmıştır. Parti patronajı ile partiler kimi zaman seçmene değil de parti üyelerinin taleplerine karşılık üretmiş ve böylelikle partinin gücünü pekiştirmeyi hedeflemiştir. Partili üyelerin çeşitli kamusal alanlara eklemlenmesiyle sosyal ilişki ağlarına dahil olma stratejisi izlenmiştir. Bu çalışmada da sosyal ağlardan biri olan hemşehrilik ağlarının siyaset, iş ve konut piyasasındaki etkileri analiz edilmiştir.

Araştırma için seçilen Ümraniye ilçesi de farklı göç dinamiklerine ev sahipliği yapan ve dolayısıyla çeşitli dayanışmacı ilişki ağlarının mevcut olduğu bir özelliğe sahiptir. Ümraniye’de hemşehri dernekleri ve yerel siyaset arasındaki ilişkileri analiz etmek amacıyla hemşehri dernekleri, partiler ve belediyedeki aktörleri kapsayan bir saha çalışması gerçekleştirildi. Bu çalışmada, yerel siyasette hemşehriciliğin etkisinin ve partiler ve belediye ile dernekler arasındaki klientalist ilişkilerin boyutunun incelenmesi hedeflendi. Bu hedef doğrultusunda, Ümraniye’nin demografik yapısı dikkate alınarak görüşme yapılacak olan dernekler belirlendi. Derneklerle birlikte yerel siyasetteki ilişkileri derinlemesine gözlemlemek amacıyla

ilçede en çok oyu alan ilk iki parti olarak AKP ve CHP ile de görüşüldü. Ayrıca belediye ile ilişkileri tespit etmek amacıyla belediyede görev yapan belediye meclis üyeleri, belediye başkan yardımcısı ve eski dönem belediye başkanları gibi çeşitli aktörlerle de görüşme yapıldı. Sahadan elde edilen veriler ışığında Ümraniye'nin kuruculuğunda aktif rol oynayan Balkan göçmenleri ve Şileliler ile de görüşme yapılmasıyla sahada görüşme yapılan aktörler genişlemiş oldu. Kasım 2022 ve Eylül 2023 tarihleri arasında yapılan görüşmelerde toplamda 33 kişi ile yarı yapılandırılmış mülakat gerçekleştirilerek saha çalışması sonuçlandı.

Türkiye'de kırsal bölgelerden kentsel bölgelere göç hareketi, kentteki yerleşim dinamikleri, siyasete katılım şekilleri, konut ve iş piyasasına eklenme gibi süreçleri derinden etkilemiştir. Ümraniye'deki farklı göç dinamikleri, iş ve konut piyasası ve siyasete eklenme süreçlerinde hemşehri gruplarını farklı şekillerde etkilemiştir. İlk olarak 1950'lerde Balkan göçmenlerine ev sahipliği yapan ilçeye zamanla farklı hemşehri grupları da dahil olmuştur. Şileliler ve Doğu Karadenizlilerin de ilk göç edenler arasında yer alması nedeniyle Ümraniye'nin kurucuları arasında gelmekte. Bu üç farklı hemşehri grubunun siyasete katılım dinamikleri göç etme niteliklerinin farklılığı nedeniyle değişkenlik göstermektedir. 70'li yılların sonlarına kadar Ümraniye'nin yerel siyasetinde Balkan göçmenlerinin ağırlığını korurken sonraki süreçte Rizelilerin siyasette ağırlık kazanmaya başladığı görülür. Sonrasında Doğu Anadolu, İç Anadolu ve Karadeniz'den farklı grupların göçüyle Ümraniye'deki dayanışmacı ağların güç ilişkileriyle örüldüğü yeni ilişki kalıpları ortaya çıkmıştır. Yeni göç dalgalarıyla Balkan göçmenleri ve Şilelilerin yereldeki siyasi ağırlıklarının daraldığı görülmektedir. Bunun en önemli nedeninin ise göç etme dinamiklerinin farklılığından kaynaklandığı tespit edilmiştir. Şilelilerin coğrafi olarak Ümraniye'ye yakın bir konumda olmaları ve Balkan göçmenlerinin göçlerinin çok eskilere dayanması, hemşehrilik motivasyonu ile siyasette yer edinme çabalarını törpüleyen bir etkiye sahiptir. Fakat Balkan göçmenlerinin gurbette olma duygusunu daha güçlü hissetmesi kendi içlerindeki bağlılık duygusunu da pekiştirmektedir. Doğu Karadenizliler ise ilk göç eden kırsal kesimler arasında olduğu için kentsel rantları elde etme imkanı yakalamış ve bu hem siyasette hem de konut piyasasında hakimiyet kazanmalarının önünü açmıştır. Daha sonraki yıllarda

Doğu Anadolu gibi bölgelerden gelen göç dalgalarıyla farklı hemşehri grupları da güç ilişkilerine dahil olsa da Doğu Karadenizlilerin temsillerinin çok da sarsıldığı söylenemez. Bu duruma ekonomik ve sosyal sermaye etki etse de şu an Türkiye'deki iktidar partisi ve bürokrasi de kurdukları hegemonya da etki etmektedir.

Ümraniye'deki yerel seçimlerde parti tercihleri de göç etme motivasyonlarıyla oldukça iç içedir. Ümraniye bölümündeki 89 ve 94 yerel seçimleri analiz edilmiş ve oy verme süreçlerindeki değişimleri etkileyen dinamiklerin ne olduğu sorusuna cevap bulunmuştur. 89 seçimleriyle bir dönem SHP'nin kazanmasının ardından 94'teki yerel seçimi Milli Görüşçü RP kazanmıştır. 89'da SHP'nin kazanmasını sağlayan etkenlerden birini seçmen profili ve Ümraniye'deki iş sahaları oluşturmaktadır. Ağırlıklı olarak işçi sınıfına ev sahipliği yapan bir ilçe olması ve bölgenin emek yoğun üretim merkezleri açısından zengin olması, bölgedeki kent yoksullarının SHP etrafında mobilize olmasında önemli bir etkendir. Rizeli kanaat önderlerinin de o dönemdeki destekleriyle merkez mahalleden de destek alınabilmiştir. Balkan göçmenlerinin oy verme davranışının ise göç etme motivasyonlarıyla bağlantılı olduğu tespit edilmiş ve ağırlıklı olarak DP Döneminde Ümraniye'ye yerleşmeye başlamaları merkez sağ partilere daha ılımlı bir tavır oluşturmalarına zemin hazırlamıştır. 94 seçimlerine gidilirken yaşanan birtakım gelişmeler ise bölge dinamiklerini değiştirmiş ve oy verme eğilimleri ağırlıklı olarak RP'ye kaymıştır. Öncelikle Şinasi Öktem'in belediye başkanlığı döneminde verilen imar izinlerinin sonucunda göçlerde yaşanan artış, bölgenin demografik yapısında değişimi başlatmıştır. Neoliberal politikaların etkisiyle emek-yoğun sektörlerde yaşanan daralma, işçilerin farklı yerlere göç etmesini tetikleyerek emekçi sınıfları bölgeden uzaklaştırmıştır. Ayrıca organize sanayi bölgelerinin Ümraniye'ye giderek yerleşmesi, yeni göç eden kırsal nüfus için istihdam sağlarken işçi ve sermaye arasındaki ilişki kalıplarını da dönüştürmüştür. Bu sanayi bölgeleri, küçük sermaye gruplarının çıkarlarına yönelik olarak RP etrafında mobilize olmuşlardır. 80 sonrasında sosyal refah devleti uygulamalarının daralması özellikle geçekodu bölgelerinde yeni göç etmiş kırsal ailelerin siyasal İslam etrafında kurulan dayanışmacı ağlara eklenmesini kolaylaştırmıştır. Sonuç itibariyle Ümraniye'nin ağırlıklı nüfusunu oluşturan kırsal kesim, RP'nin çalışma modeli için oldukça

uyumlu bir zemine sahipti. Bu gelişmelere yerel belediyelerin yeterli hizmeti sağlayamaması ve İSKİ skandalı da eklenince 94 seçimleri RP'nin birinciliği ile sonuçlanmıştır.

Ümraniye bölümünün ardından yerel siyasetteki klientalizmin tespiti için hemşehri dernekleri üzerinde durulmuştur. Ümraniye genel anlamda göçlerle oluşmuş bir ilçe olmasından dolayı çok sayıda hemşehri derneğini de içinde barındırmaktadır. Araştırma sürecinin de ana unsurunu hemşehri dernekleri ve yerel siyaset arasındaki klientalist ağları sorgulamak oluşturmaktadır. Bu sayede hem Ümraniye hem de dolaylı olarak genel siyasette klientalist ağların yapısının nasıl dönüştüğü ve 2000'li yıllarda nasıl şekillendiği öğrenildi. Hemşehri dernekleri literatürü incelendiğinde derneklerin temel kurulma motivasyonunun kentte aidiyet kurmak ve dayanışmayı sağlamak olduğu sıkça ifade edilir. Ümraniye'de de bu motivasyonun dernekler açısından halen devam ettiği görülmektedir. Fakat dernekten derneğe kurulan dayanışmacı ağların şekli değişebilmektedir. Örneğin Rizeliler Derneği için iş ağlarını geliştirmek gibi unsurlar hemşehrilerine sosyal yardım sağlama gibi faaliyetlere göre çok daha ön planda kalmaktadır. Bunu belirleyen ise hemşehri gruplarının genel olarak sahip oldukları ekonomik olanaklar olmaktadır. Rizelilerin kurucular arasında yer aldığı ve belli bir ekonomik güce zaman içerisinde ulaşmış olmaları, hemşehrilik faaliyetlerinin siyaset ve ekonomi gibi alanlarda işlerini kolaylaştıracak ağları kurmaya kaymasında etkili olmaktadır. Fakat genel olarak görüşme yapılan hemşehri dernekleri, yerel siyasette temsil edilme talebine sahipti. Özellikle yerel seçim dönemlerinde belediyede görev alacak çeşitli aktörlerin hemşehrileri arasından seçilmesi, temel taleplerini oluşturmaktaydı. Saha sırasındaki gözlemlere göre ilçedeki temsiliyette yer almada güçlü dernekçilik faaliyetleri yürütmek ve ekonomik ve siyasal açıdan güçlü bir konumda olmak önemli bir avantaj sağlamaktadır. Ümraniye'de seçim dönemlerinde hemşehri dernekleri, siyasetçiler tarafından ziyaret edilmekte ve çok sayıda seçmene ulaşma stratejisi izlenmektedir. Dolayısıyla dernekler, üyeler ve partiler arasında bir aracı rolü görerek yurttaş ve partileri bir araya getirmektedir. Bu durum, Türkiye'de uzun yıllar sıkça uygulanan bir faaliyettir. Fakat dernek başkanları ve üyeler ile yapılan görüşmeler, 2000'li yıllarda derneklerin motivasyonlarının ve yapılarının oldukça

değiştiğini kanıtlar nitelikteydi. Dernekler, genel yapıları itibariyle çeşitli partilere destek veren hemşehrilerini içinde barındıran oluşumlardır. Önemli olan unsur, hemşehrilerinin siyasette temsillerinin sağlanmasıdır. Dolayısıyla her partiye eşit bir konumda yer almaktadırlar. Ümraniye’de saha sırasında dernek başkanlarının çoğunluğunun AKP üyesi olduğu ve bir kısmının da aktif siyasetle ilgilendiği görülmekteydi. Dernek başkanları kendi siyasi düşüncelerini dernek içinde yansıtmadıklarını ilk başta belirseler de görüşmeler derinleştikçe siyasi görüşlerine göre karar aldıkları görülmüştür. Partide aktif görev alan dernek başkanları, iktidar partisi için yerelde aracı olma işlevi gördükleri için AKP yerel ağlar ile iç içeydi. Yerel yönetimin de AKP’nin elinde olması, derneklerin partinin güdümünde hareket etmesinin önünü açmaktaydı. Bu gelişme, AKP’nin yerel siyasette çeşitli sosyal ağlar ile parti patronajı odaklı bir ilişki kurduğunu göstermektedir. Hemşehri dernekleri, birçok üyeyi içinde barındırdığı için bu gibi kurumlarda partili başkanların yer alması kamusal alanın kontrol edilmesini kolaylaştırıcı bir etkiye sahiptir. Kamusal alanda kontrolün yanı sıra parti patronajı ödüllendirme stratejisi de taşımaktadır. Özellikle dernek başkanları için dernek faaliyetleri siyasete atılma gibi konularda araç olma işlevine sahiptir. Bu nedenle yerel siyasete hakim olan partiye öncelik vererek dernek faaliyetlerini yürütmek hem başkan hem de diğer üyeler için kaynaklardan faydalanmanın önemli bir yöntemi olarak görülmektedir.

Ümraniye’de gerçekleştirilmiş olan saha çalışmasının sonucu değerlendirildiğinde, Türkiye’de parti ve yurttaş arasında gelişen ilişkilerin kayırmacı bir zemine sahip olduğu görülmektedir. Bu çalışma, kaynaklardan yararlanabilmenin yolunun kayırmacı ağlara eklenmesiyle gerçekleştiğini göstermesinin yanı sıra Türkiye’de siyasete katılım ve yurttaşlık algısının nasıl şekillendiğini de tespit etmesi açısından önemlidir. Siyasetin oy verme karşılığında belirli kaynaklardan yararlanmanın yöntemi olarak görüldüğü bir zeminde, hak temelli bir yurttaşlık anlayışı gelişemez ve bireysel önceliklere yönelmek her geçen daha da güçlenir. Partiler de bu sistemde yurttaşın taleplerine yönelik politikalar geliştirme işlevini yitirerek kayırma odaklı hareket eden siyasi kurumlar haline gelmektedir.

KAYNAKÇA

- Aksel, Atilla: “Ümraniye İlçesi”, **İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995.
- Ark-Yıldırım, Ceren: “Political Parties and Grassroots Clientelist Strategies in Urban Turkey: One Neighbourhood at a Time”, **South European Society and Politics**, 2017, ss.473-490.
- Aslan, Şükrü: **1 Mayıs Mahallesi-1980 Öncesi Toplumsal Mücadeleler ve Kent**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019.
- Auyero, Javier: “The Logic of Clientelism in Argentina: An Ethnographic Account”, **Latin American Research Review**, Cilt:35, No: 3, 2000, ss.55-81.
- Ayata, Sencer: “Patronage, Party and State: The Politicization of Islam Turkey”, **Middle East Journal**, Cilt.50, No:1, 1996, ss. 40- 56.
- Ayata, Sencer: “Toplumsal Çevre Olarak Gecekondular ve Apartman”, **Toplum ve Bilim**, 46/47, Yaz 1989-Güz 1989, ss.101-127.
- Baydar, Oya: “1950 Sonrası Göç”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1994.
- Ulaş Bayraktar, “Formelleşen Hemşehri Dayanışma Ağları: İstanbul’daki Hemşehri Dernekleri”, **Toplumbilim Dergisi**, 17, 2003, ss.107-118.
- Bayraktar, Ulaş: “Yerelin Seçimi, Çözümlemenin Yereli: Mersin Örneği”,

- Toplum ve Bilim**, 2011, Sayı:121, ss.9-47.
- Biezen, Ingrid van,
Petr Kopecky: “The Cartel Party and The State: Party- State Linkages in European Democracies”, **Party Politics**, Cilt:20, No:2, 2014, ss. 170-182.
- Biezen, Ingrid van,
Petr Kopecky: “The State and The Parties: Public Funding, Public Regulation and Rent-seeking in Contemporary Democracies”, **Party Politics**, Cilt.13, No.2, 2007, ss.235-254.
- Bodemann, Michal: “Class rule as patronage: Kinship, local ruling cliques and the state in rural sardinia”, **The Journal of Peasant Studies**, 9/2, 1982, ss.147-175.
- Boratav, Korkut: **İstanbul ve Anadolu’dan Sınıf Profilleri**, Ankara, İmge Kitabevi, 2020.
- Brown, Wendy: “Dağılan Demokrasi: Neoliberalizmin Yeniden İnşa Ettiği Devlet ve Özne”, **Halkın Çözülüşü**, İstanbul, Metis Yayınları, 2018.
- Çoşar, Simten,
Aylin Özman: “Centre-right politics in Turkey after the November 2002 general election: neo-liberalism with a Muslim face”, **Contemporary Politics**, Cilt:10, Sayı:1, Mart 2004, ss.58-62.
- Çaymaz, Birol: “İstanbul’da Niğdeli Hemşehri Dernekleri”, **European Journal of Turkish Studies**, 2005, URL: <http://journals.openedition.org/ejts/410>.

- Çelik, Aziz: “Muhafazakar Sosyal Politika Yönelimi: Hak Yerine Yardım- Yükümlülük Yerine Hayırseverlik”, **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No.42, 2010, ss.63-81.
- Çınar, Üstüner Okan: “2002-2018 Yılları Arasında Türkiye’de Siyasi Partilerin Kartelleşmesi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:44, 2022/3, ss.176-200.
- Doğan, Ali Ekber: **Eğreti Kamusalılık: Kayseri Örneğinde İslamcı Belediyecilik**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007.
- Doğan, Ali Ekber: “AKP’li Hegemonya Projesi ve Neoliberalizmin Yeniden Dirilişi”, **Praksis**, Sayı:23, 2010, ss.85-109.
- Doğan, Ali Ekber: “Neoliberal Belediyeciliğin Çelik Zırhı: Yerel Kalkınma”, **Mülkiye Dergisi**, Cilt.29, No: 246, 2014, ss.77-88.
- Doğan, Sevinç: **Mahalledeki AKP-Parti İşleyişi, Taban Mobilizasyonu ve Siyasal Yabancılaşma**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019.
- Driscoll, Barry: “Why Political Competition can increase Political Patronage?”, **Studies in Comparative International Development**, Cilt:53, No:4, 2018, ss.404-427.
- Duben, Alan: “İstanbul’da Sınıf ve Cemaat” içinde **Kent, Aile, Tarih**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2021.
- Dubiel, Helmut: **Yeni Muhafazakarlık Nedir?**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.
- Durmaz, Orkun Saip: “Neoliberal Sosyal Politika Rejiminin Tesisi ve AKP”, **Çalışma ve Toplum**, Sayı:48, 2016, ss.143-168.

- Eisenstadt, S. N.,
Louis Roniger: “Patron-Client Relations as a Model of Structuring Social Exchange”, **Comparative Studies in Society and History**, Cilt:22, No: 1, 1980, s.42-77.
- Erder, Sema: **İstanbul’a Bir Kent Kondu: Ümraniye**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2021.
- Erder, Sema: “Nerelisin Hemşehrim?”, **İstanbul- Küresel ile Yerel Arasında**, Metis Yayıncılık, İstanbul, 2018.
- Erder, Sema: “Ticarileşen Gecekondu ve Kent Yöneticileri”, **İstanbul Bir Kervansaray (mı?)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015.
- Erder, Sema: “Kökene Dayanan Dayanışma İlişkileri ve Kentte Ortak Yaşama”, **İstanbul Bir Kervansaray (mı?)**, der. Nesrin Uçar, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015.
- Erder, Sema,
Nihal İncioğlu: “İstanbul’da Yerel Politika ve Büyükşehir Yönetimi”, **Türkiye’de Yerel Politikanın Yükselişi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013.
- Erder, Sema: “Yeni Kentliler ve Kentin Yeni Yoksulları”, **Toplum ve Bilim**, Sayı: 66, Bahar 1995, ss.106-119.
- Gay, Robert: “Clientelism, Democracy and Violence in Rio de Janeiro”, **Clientelism in Every Day Latin America Politics**, ed. Tina Hilgers, Palgrave Macmillan, New York, 2012, ss.81-98.

- Golden, Miriam A., Eugenia Nazrullaeva: **The Puzzle of Clientelism**, “Is Clientelism Effective? New Empirical Evidence”, Cambridge University Press, 2023, ss.28-45.
- Grindle, Merilee: “Democracy and Clientelism. How Uneasy a Relationship?”, **Latin America Research Review**, Cilt:51, No:3, 2016, ss.241-249.
- Gugler, Joseph: ‘Employment in the City’, Alan Gilbert ve Joseph Gugler (eds.) **Cities, Poverty and Development**, Oxford University Press, London, 1984.
- Gülalp, Haldun: **Kimlikler Siyaseti: Türkiye’de Siyasal İslamın Temelleri**, Metis Yayınları, İstanbul, 2014.
- Güneş-Ayata, Ayşe: **CHP (Örgüt ve İdeoloji)**, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2010.
- Güneş-Ayata, Ayşe: “Gecekondularda Kimlik Sorunu, Dayanışma Örüntüleri ve Hemşehrilik”, **Toplum ve Bilim**, 51-52, Güz 1990-Kış 1991, ss.89-101.
- Güneş-Ayata, Ayşe: “Roots and Trends of Clientelism in Turkey”, **Democracy, Clientelism and Civil Society**, der. Luis Roniger ve Ayşe Güneş-Ayata, Lynne Rienner, 1994, ss.49-64.
- Güneş-Ayata, Ayşe: “The Turkish Alevis”, **Innovation: The European Journal of Social Science Research**, Cilt: 5, No: 3, 1992, ss.109-114.
- Heper, Metin: **Türkiye’de Kent Göçmeni ve Bürokratik Örgütler**,

- Üçdal Neşriyat Yayıncılık, Ankara, 1983.
- Hicken, Allen: “Clientelism”, **Annual Review of Political Science**, 14, 2011, ss.289-310.
- Holland, Alisha C.,
Brian Palmer-Rubin: “Beyond the Machine: Clientelist Brokers and Interest Organizations in Latin America”, **Comparative Political Studies**, Cilt:48, No:9, 2015, ss.1186-1223.
- Hopkin, Jonathan: “Clientelism and Party Politics” der. Richard S. Katz ve William J. Crotty, **Handbook of Party Politics**, London: Sage, 2006, s.404-412.
- “İstanbul'un Ümraniye köyünde belediye kurulması.”
Tarih: 29.03.1962, Yer : 30-11-1-0 / 290 - 9 - 8,
Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri.
- Işık, Oğuz, **Nöbetleşe Yoksulluk- Sultanbeyli Örneği**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2020.
- M. Melih Pınarcıoğlu: **Pierre Bourdieu'nün Kuramı ve Sosyolojik Kullanımları**, çev. Öykü Elitez, İletişim Yayınları, İstanbul, 2020.
- Jourdain, Anne,
Sidonie Naulin: “Religiosity and protest behaviour: the case of Turkey in comparative perspective”, **Journal of Southern Europe and the Balkans**, Cilt:9, Sayı:3, Aralık 2007, ss.276-291.
- Karaycıoğlu, Ersin:
Karpat, Kemal H.: **Türkiye’de Toplumsal Dönüşüm- Kırsal Göç**,

- Gecekondu ve Kentleşme**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2016.
- Kartal, Kemal: **Kentleşme ve İnsan**, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1978, No:175.
- Kaufman, Robert: “The Patron-Client concept and Macro-Politics: Prospects and Problems”, **Comparative Studies in Society and History**, Cilt:16, No:3, 1974, ss.284-308.
- Keefer, Philip, Razvan Vlaicu: “Democracy, Credibility and Clientelism”, **The Journal of Law, Economics and Organization**, Cilt:24, Sayı:2, 2008, ss.371-406.
- Kemahlıoğlu, Özge: “Particularistic Distribution of Investment Subsidies under Coalition Governments: The Case of Turkey”, **Comparative Politics**, Cilt:40, No:2, 2008, ss.189-207.
- Kemahlıoğlu, Özge: **Agents or Bosses? Patronage and Intra-party Politics in Argentina and Turkey**, ECPR Press, 2012.
- Keyder, Çağlar: “Türkiye’de Tarımda Küçük Meta Üretiminin Oluşumu”, **75 Yılda Köyden Şehirlere**, der. Oya Baydar, İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yurt Yayınları ,1999, ss.163-172.
- Kıray, Mübeccel: “Gecekondular”, **Türkiye’de Gecekondu Seminerine verilen bildiri**, Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası, 1970.
- Kıray, Mübeccel: “Toplumsal Değişme ve Kentleşmede Düşük Gelirliler”,

- Kentleşme Sürecinde Bütünleşme Sorunları ve Çözümler
Seminerine verilen bildiri, **Türkiye Geliştirme
Araştırmaları Vakfı ve Türk Sosyal Bilimler Derneği**,
1981, ss.167-176.
- Kıray, Mübeccel: “Values, Social Stratification and Development”, **Journal of
Social Issues**, Cilt:24, No: 2, 1968, ss. 91-106.
- Kitschelt, Herbert, “Economic Development, Democratic
Daniel M. Kselman: Experience, and Political Parties’ Linkage Strategies”,
Comparative Politics Studies, Cilt.46, No:11, 2012,
ss.1453-1484.
- Kitschelt, Herbert, “Organizational Extensiveness and Political
Daniel Kselman: Clientelism: The Formal and Informal ‘Ties that Bind’”,
Paper prepared for presentation at the **Workshop on
Democratic Accountability Strategies**, Duke
University, Durham NC, May 18-19, ss.1-38.
- Kopecky, Petr: “Political Competition and Political Patronage: Public
Appointments in Ghana and South Africa”, **Political
Studies Association**, 2011, Cilt.59, ss.713-732.
- Kopecky, Petr, “Party Patronage in Contemporary Europe”,
Gerardo Scherlis: **European Review**, Cilt:16, No:3, 2008, ss.355-371.
- Kopecky, Petr, “(Extreme) Political
Jan-Hinrik Meyer Sahling,
Maria Spirova: Polarization and Party Patronage”, **Irish Political**

- Studies**, Cilt:37, No:2, 2022, ss.224-225.
- Kopecky, Petr, Maria Spirova: “ ‘Jobs for the Boys’? Patterns of Party Patronage in Post-Communist Europe”, **West European Politics**, Cilt:34, No:5, September 2011, ss.911-915.
- Kopecky, Petr, Maria Spirova, Gerardo Scherlis: “Beyond the Cartel Party? Party Patronage and the Nature of Parties in New Democracies”, **Joint IPSA/ECPR Conference**, Sao Paulo, Brazil, 16-19 February 2011, ss.1-23.
- Kopecky, Petr, Peter Mair: “Party Patronage as an Organizational Resource”, **Party Patronage and Party Government in European Democracies** (ed. Petr Kopecky vd.), Oxford University Press, June 2012, ss.3-16.
- Kömürcü, Derya: “Geçmişle Gelecek Arasında Bir Alternatif Arayışı: Sosyaldemokrat Halkçı Parti”, **Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2009, ss.5-15.
- Kömürcü, Derya: **Türkiye’de Sosyal Demokrasi Arayışı- SODEP ve SHP Deneyimleri**, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2010.
- Koray, Meryem: “Akp Dönemi: Neo-Liberalizm, Neo-Muhafazarkarlık, Neo-popülizm Beşiğinde Sallanan Sosyal Devlet ve Sosyal Politika”, **Himmet, Fıtrat, Piyasa** içinde, der. Meryem Koray- Aziz Çelik, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

- Köksal, Sema, Nihal Kara: “1980 Sonrası Yerel Siyasetin Örgütlenmesi”, **Toplum ve Bilim**, 48/49, Kış- Bahar 1990, ss.117-128.
- Kselman, Daniel: “Electoral accountability in modern Turkey: Cyclical evolutions in programmatic and clientelistic politics, 1950–2011”, **Technical Report Research and dialogue on programmatic parties and party systems**, Institute for Democracy and Electoral Assistance (IDEA), 2012.
- Kurtoğlu, Ayça: **Hemşehrilik ve Şehirde Siyaset- Keçiören Örneği**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.
- Kurtoğlu, Ayça: “Mekansal Bir Olgu Olarak Hemşehrilik ve Bir Hemşehrilik Mekanı Olarak Dernekler”, **European Journal of Turkish Studies**, 2/2005, URL : <http://ejts.revues.org/index375.html>, ss.1-29.
- Kurtoğlu, Ayça: “Siyasal Örgütler ve Sivil Toplum Örgütleri Bağlamında Hemşehrilik ve Kollamacılık”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt:67, No: 1, 2012, ss.141-169.
- Lande, Carl H.: “Political Clientelism in Political Studies: Retrospect and Prospects”, **International Political Science Review**, Cilt:4, No:4, 1983, ss.435-454.
- Levitsky, Steven: “From Populism to Clientelism? The Transformation of labor-based party linkages in Latin America”, **Patrons, Clients and Policies Patterns of Democratic Accountability and Competition**, Cambridge

University Press, 2007, ss.206-226.

Marschall, Melissa,

Abdullah Aydoğan,

Alper Bulut:

“Clientelistic Sources of AKP

Governance in Turkey: Does Housing Create Votes?”,

Paper to be presented **at the MPSA Annual**

Conference, Chicago 2015, ss.1-43.

Mert, Nuray:

“Seçimlerden Önce Merkez Sağ”, **Birikim**, 1999,

Sayı:120, ss.36-41.

Meyer-Sahling, Jan-Hinrik:

“The Rise of the Partisan State? Parties, Patronage and

the Ministerial Bureaucracy in Hungary”, **Journal of**

Communist Studies and Transition Politics, Cilt:22,

No:3, Eylül 2006, ss.274-297.

Meyer-Sahling, Jan-Hinrik:

“Capturing the State: Party Patronage in Hungary”,

Party Patronage and Party Government in

European Democracies, Oxford: Oxford University

Press, 2012.

Mouzelis, Nicos:

“Class and Clientelistic Politics: The Case of Politics”,

The Sociologic Review, Cilt:26, No: 3, 1978, ss.471-

497.

Öngel, Serkan:

“Esnek ve Muhafazakar: Bir Sanayi Şehrinde İşçi Sınıfı

Oluşumu”, **Yeni Türkiye’ye Varan Yol- Neoliberal**

Hegemonyanın İnşası içinde, der. İsmet Akça, Ahmet

Bekmen, Barış Alp Özden, İletişim Yayınları, İstanbul,

- 2018.
- Öniş, Ziya: “The Triumph of Conservative Globalism: The Political Economy of the AKP Era”, **Turkish Studies**, Cilt:13, No:2, 2012, ss.141-142.
- Özbudun, Sibel: The Reproduction of Clientelism in Regressing Rural Turkey or “Why I Became an ‘Erect Ear’”, **Dialectical Anthropology**, 29, 2005, ss.241-272.
- Özet, İrfan: **Fatih- Başakşehir Muhafazakar Mahallede İktidar ve Dönüşen Habitus**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2020.
- Özler, İlgü: “Politics of the Gecekondu in Turkey: The Political Choices of Urban Squatters in National Elections”, **Turkish Studies**, Cilt:1, No: 2, 2000, ss.39-58.
- Öztan, Güven Gürkan: “Islamists on Wire: The View of Islamist Journals Towards Government Policies in Turkey During the 1980s”, **SIYASAL: Journal of Political Sciences**, Cilt:31, No:2, ss.217-234.
- Özüğurlu, Metin: “Sosyal Politikanın Dönüşümü ya da Sıfatın Suretten Kopuşu”, **Mülkiye**, Cilt:27, Sayı:239, 2003, ss.72-73.
- Piattoni, Simona: “Clientelism in Historical and Comparative Perspective”, **Clientalism, Interests and Democratic Representation: The European Experience in Historical and Comparative Perspective**, Cambridge University Press, 2001, ss.1-30.

- Piattoni, Simona: “Clientelism, Interests and Democratic Representation”,
Clientelism, Interests and Democratic Representation: The European Experience in Historical and Comparative Perspective, Cambridge University Press, 2001, ss. 193-212.
- Powell, John Duncan: “Peasant Society and Clientelistic Politics”, **American Political Science Review**, Cilt:64, No:2, June, 1970, ss.411-425.
- Sayarı, Sabri: “Clientelism and Patronage in Turkish Politics and Society”, Faruk Birtek and Binnaz Toprak (der.), **The Post-Modern Abyss and the New Politics of Islam: Assabiyah Revisited: Essays in Honor of Şerif Mardin**, İstanbul: Bilgi University Press, 2011, ss. 81-94.
- Sayarı, Sabri: “Interdisciplinary Approaches to Political Clientelism and Patronage in Turkey”, **Turkish Studies**, 2014, ss.1-16.
- Sayarı, Sabri: “Political Patronage in Turkey”, **Patrons and Clients in Mediterranean Societies**, London: Duckworth, 1977, ss.103-113.
- Schüler, Harald: **Türkiye’de Sosyal Demokrasi Particilik, Hemşehricilik, Alevilik**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- Scott, James C. “Patron-Client Politics and Political Change in Southeast Asia”, **The American Political Science Review**, Cilt:66, No:1, 1972, ss.91-113.

- Sherhood, W. B.: “The Rise of the Justice Party in Turkey”, **World Politics**, Cambridge University Press, Cilt:20, No:1, 1967, ss.54-65.
- Stokes, Susan C. “Perverse Accountability: A Formal Model of Machine Politics with Evidence from Argentina”, **American Political Science Review**, Cilt:99, No.3, Ağustos 2005, ss.315-335.
- Stokes, Susan C. vd.: “Vote Buying in Argentina”, **Latin American Research Review**, Cilt:39, No:2, 2004, ss.66-88.
- Sunar, İlkay: “Populism and Patronage: The Democrat Party and its Legacy In Turkey”, **Politics of Modern Turkey**, ed. A. Çarkoğlu ve W. Hale, London:Routledge, Vol:1, 1990, ss.161-171.
- Şengül, Hasan Tarık: “Bölüşüm Siyasetinden Kimlik Siyasetine: Türkiye’de Yerel Katılım Süreçlerinin Dönüşümü”, **Değişen Dönüşen Kent ve Bölge**, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 28. Kolokyumu, 8-9-10 Kasım 2004, ss. 123-140.
- Tekeli, İlhan: “Cumhuriyet Dönemi Boyunca Kırsalın Geçirdiği Dönüşüm ve Kırsaldan Kopuş”, **Efil Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, Cilt:2, Sayı: 6, 2019.
- Tekeli, İlhan: “Türkiye Tarımında Mekanizasyonun Yaratdığı Yapısal Dönüşümler ve Kırdan Kopuş Süreçleri”, der. İlhan Tekeli ve L. Erder, **Yerleşme Yapısının Uyum Süreci Olarak İç Göçler** içinde, Ankara, Hacettepe Üniversitesi,1978, ss.

301- 329.

- Toumarkine, Alexandre: “Kafkas ve Balkan Göçmen Dernekleri: Sivil Toplum ve Milliyetçilik”, **Türkiye’de Sivil Toplum ve Milliyetçilik**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.
- Tuğal, Cihan: **Pasif Devrim-İslami Muhalefetin Düzenle Bütünleşmesi**, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2019.
- Turner, Bryan S.: **Statü**, Doruk Yayıncılık, Ankara, 2000.
- Uçar, Metin: **Nerelisin Kimlerdensin: Mezhep, Cemaat ve Yurttaşlık Arasında Çorum**, Ankara, Dipnot Yayınları, 2009.
- Uğur, Yunus vd.: **Cumhuriyet Döneminde Ümraniye Şehirleşme, Toplum, Ekonomi ve Yönetim II**, Ümraniye Belediyesi Kültür Yayınları, 61, 2019.
- Unbehaun, Horst: **Türkiye Kırsalında Klientalizm ve Siyasal Katılım: Datça Örneği 1923- 1992**, Ütopya Yayınevi, 2006.
- Uysal, Ayşen, Oğuz Toprak: **Particiler- Türkiye’de Partiler ve Sosyal Ağların İnşası**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2023.
- Verdier, Daniel: “The Politics of Public Aid to Private Endustry- The Role of Policy Networks”, **Comparative Political Studies**, 1995, ss.3-42.
- Yeşilada, Birol: “The Virtue Party”, **Turkish Studies**, Cilt:3, No:1, 2002, ss.62-81.
- Yıldırım, Kerem: “Clientelism and dominant incumbent parties: party competition in an urban Turkish neighbourhood”,

Democratization, Cilt:27, No:1, 2020, ss.81-99.

- Yıldırım, Kerem: “Personalistic Linkages and Persuasion in Turkish Party Politics”, **Contemporary Turkey at a Glance II**, 2017, ss.53-69.
- Yıldırım, Sinan: “Kente Yönelen Köylüler: Kırsal Yapının Dönüşümü, Göç ve Gecekondu”, **Tarih, Sınıflar ve Kent**, der. Besime Şen ve Ali Ekber Doğan, Ankara, Dipnot Yayınları, 2010, ss.427-429.
- Yıldırım, Sinan: “Köyden Kente Göçün Nedenleri ya da Göç Analizinde Tek Bir Tipoloji Yaratmak Mümkün müdür?” **Türkiye’de Köylülüğün Sosyal Tarihi (1945-1960)**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2021, ss.90-119.
- “Yol Neden Sahipsiz?” **Ordu Mesudiye Gazetesi**, Eylül, 2023.
- Wang, Yi-Ting, Kiril Kolev: “Ethnic Group Inequality, Partisan Networks, and Political Clientelism”, **Political Research Quarterly**, Cilt:72, No:2, 2019, ss.329-341.
- Weingrod, Alex: “Patrons, Patronage and Political Parties”, **Comparative Studies in Society and History**, Cilt:10, No:4, 1968, ss.377- 400.
- White, Jenny B.: “Islamist Social Networks and Social Welfare Services in Turkey”, **Islamist Politics in the Middle East**, der. Samer S. Shehata, Routledge, 2012.
- White, Jenny B.: “Milli Görüş”, **Islamic Movements of Europe** içinde, ed.

Frank Peter ve Rafael Ortega, I.B. Tauris, London, 2014,
ss.14-21.

White, Jenny B.: **Türkiye’de İslamcı Kitle Seferberliği: Yerli Siyaset
Üzerine Bir Araştırma**, Oğlak Yayıncılık, İstanbul, 2002.

Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, (Çevrimiçi)

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2022-49685>, 12.01.2024.

Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, (Çevrimiçi)

<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>, 20.01.2024.

1989 Yerel Seçim Sonuçları, (Çevrimiçi) <https://rapory.tuik.gov.tr/18-10-2023-12:49:25-1663935475521158884190375177.html>, 18.10.2023.

1994 Yerel Seçim Sonuçları, (Çevrimiçi) <https://rapory.tuik.gov.tr/18-10-2023-12:59:26-884577943200070782864963644.html>, 18.10.2023.

2019 Yerel Seçim Sonuçları, (Çevrimiçi) <https://rapory.tuik.gov.tr/18-10-2023-13:27:35-18026453668209243861532360480.html>, 18.10.2023

Bölge Tarihi, (Çevrimiçi) <https://www.idosb.org.tr/bolge-tarihi/> erişim tarihi:11.03.2024. Demografik Yapı, (Çevrimiçi) <http://umraniye.gov.tr/demografik-yapi>, 15.01.2024.

EKLER

EK-1: Mülakat Soruları

- 1.Yaşadığınız bir sorunu çözmek istediğinizde ilk nereye başvurursunuz? Hemşehri dernekleri yaşadığınız sorunlara ne gibi çözümler üretmektedir? Hemşehri dernekleri, çeşitli kurumlarla ilişki kurulmasında etkili bir aktör müdür? Neden?
- 2.Siyasette etkin olma ve karar mekanizmalarını etkileyebilmede hemşehri derneklerinin rolünü nasıl değerlendiriyorsunuz? Size göre hemşehri derneklerinin yerel siyaseti etkileyebilmesinin ne gibi sonuçları vardır?
- 3.Dernek üyelerine ne gibi konularda yardımcı oluyorsunuz?
- 4.Belediye ile olan ilişkileriniz nasıl ilerliyor? Belediye, dernekler için hangi konularda destek sağlıyor?
- 5.Karar alma süreçlerine katılımı en etkili yol sizce nedir? Neden?
- 6.Yerel siyasette hemşehriciliğin konumu hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?
- 7.Belediyede, bürokraside ve partilerde olan hemşehrileriniz ile irtibat halinde misiniz? Eğer öyleyse ne gibi talepleriniz oluyor? Bu aktörler ile iletişim halinde olmak önemli midir?
- 8.Ümraniye'deki parti ilçe teşkilatları ile iletişiminiz nasıl? Süreç nasıl ilerliyor? Partilerin dernekler ile etkileşim halinde olmasını nasıl değerlendiriyorsunuz?
- 9.Derneklerin partiler ve belediye ile etkileşim halinde olmasının sonuçları nelerdir? 90'lı yıllara göre kıyaslandığında dernekler ile belediye ve partiler arasındaki etkileşimi nasıl değerlendirirsiniz?
- 10.Siyasi katılımı ne tür çıkarların oy verenler için ön planda olduğunu düşünüyorsunuz? Siyasette oy elde edebilmek için hemşehri desteği önemli midir? Ümraniye'de yerel seçimlerde dernek olarak/parti olarak dikkat ettiğiniz hususlar nelerdir?

